

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ-ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΑΝΟΙΞΗ 1997

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
"ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ"

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Οι εκδηλώσεις των οποίων τα πρακτικά περιλαμβάνονται σε αυτό τον τόμο
διοργανώθηκαν από το:

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
Α.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ σε συνεργασία με τον
ΟΜΙΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ
ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ και τον
ΟΜΙΛΟ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

© ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ
ΜΕΛΕΤΩΝ

Ακαδημίας 4 - 10674 Αθήνα

Τηλ.: (01) 3631745-8

Fax: (01) 3625616

ΕΚΔΟΣΗ ΙΟΥΝΙΟΣ 1997

Αριθμός αντιτύπων - 10.000

ΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΘΗΚΑΝ ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΟΝ
ΟΜΙΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ
ΤΟΝ ΟΜΙΛΟ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Προλογικό Σημείωμα.....	9
Γιάννης Σουλαδάκης, Πρόεδρος Δ.Σ. ΙΣΤΑΜΕ-Ανδρέας Παπανδρέου	
Εισαγωγή για την έκδοση.....	11
Πέτρος Πιζάνιας, Αν. Καθηγητής Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο- Επιστημονικός Διευθυντής ΙΣΤΑΜΕ-Ανδρέας Παπανδρέου	

(1η εκδήλωση: 27 Μαΐου 1997)

"Ιστορικές καταβολές και σύγχρονες αναζητήσεις της Αριστεράς"

Ανοιγμα εργασιών του Γιάννη Σουλαδάκη.....	19
Εισαγωγή στην εκδήλωση Πέτρου Πιζάνια.....	19
Εισήγηση Δημήτρη Γιατζόγλου, Πανεπιστημιακός ΑΠΘ.....	20
Εισήγηση Κώστα Σταμάτη, Καθηγητής Νομικής ΑΠΘ.....	30
Εισήγηση Μενέλαου Γκίβαλου.....	38
Λέκτορας Πολιτικής Επιστήμης, Παν/ο Αθηνών - Μέλος Ε.Σ. ΙΣΤΑΜΕ	
Κλείσιμο εργασιών του Γιάννη Σουλαδάκη.....	67

(2η εκδήλωση: 12 Μαΐου 1997)

"Διεθνής οικονομία της αγοράς και σύγχρονη Αριστερά"

Ανοιγμα εργασιών του Γιάννη Σουλαδάκη.....	71
Εισήγηση Λούκας Κατσέλη.....	72
Καθηγήτρια Οικονομίας, Παν/ο Αθηνών	
Εισήγηση Λευτέρη Παπαγιαννάκη.....	81
Αν. Καθηγητής Οικονομίας, Αντιπρύτανης ΕΜΠ	
Εισήγηση Τάσου Γιαννίτση.....	91
Καθηγητής Οικονομίας, Παν/ο Αθηνών-Οικονομικός σύμβουλος του Πρωπουργού	
Κλείσιμο εργασιών του Γιάννη Σουλαδάκη.....	123

(3η εκδήλωση: 10 Ιουνίου 1997)

"Τα Σύγχρονα Κέντρα Εξουσίας και η Κοινωνία των Πολιτών"

Ανοιγμα εργασιών του Γιάννη Σουλαδάκη.....	127
Εισήγηση Νικηφόρου Διαμαντούρου.....	129
Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης Παν/ο Αθηνών-Διευθυντής ΕΚΚΕ	
Εισήγηση Πέτρου Ευθυμίου Δημοσιογράφος.....	135
Εισήγηση Γιάννη Πανούση.....	141
Καθηγητής Νομικής, Πρύτανης ΑΠΘ	
Κλείσιμο εργασιών του Γιάννη Σουλαδάκη.....	171

Γιάννης Σουλαδάκης

Πρόεδρος Διοικητικού Συμβουλίου

Ι.Στ.Α.Με-Α. Παπανδρέου

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τι είναι η Αριστερά; Το ερώτημα αυτό έχει απασχολήσει τους Αριστερούς σε όλο τον κόσμο και σε όλες τις περιόδους που οι Αριστερές αξίες, οι ιδεολογίες που συγκροτούν ιστορικά όλα τα αριστερά ρεύματα και τα Αριστερά πολιτικά κόμματα, βρίσκονταν σε υποχώρηση ή και σε κρίση. Ωστόσο, η ιστορία αυτών των συζητήσεων, καθόλα γόνιμων, όταν περιοριζόταν σε αυτό το, μάλλον υπαρκτικό, ερώτημα δεν οδηγούσε πουθενά. Ο λόγος του αδιεξόδου είναι απλός: η υπαρκτική εσωστρέφεια, η αναζήτηση καθαρών και -αναμφίβολα- ωραίων ιδεών, οδηγούσε τους Αριστερούς και τους πολιτικούς τους φορείς να στρέφουν την πλάτη στην πολιτική. Και η κοινωνία, το τμήμα της εκείνο που για ποικίλους λόγους θέλει την Αριστερά, ζει όπως όλος ο κόσμος με προβλήματα, με απαιτήσεις, με ανάγκες και προσδοκίες ικανοποίησής τους. Η πολιτική, λοιπόν, δεν μπορεί παρά να είναι το πρώτιστο μέλημα της Αριστεράς, επειδή αυτή κυρίως μπορεί να συνδέει τους αριστερούς πολίτες με την πολιτική τους έκφραση.

Στο Ι.Στ.Α.Με-Α. Παπανδρέου, επειδή ακριβώς δεν είμαστε πολιτικός φορέας, σκεφτήκαμε ότι ο διάλογος για την Αριστερά που ξεκίνησε με πρωτοβουλία του ΠΑΣΟΚ, είναι μια σημαντική ευκαιρία να θέσουμε και να συζητήσουμε με τη μεγαλύτερη δυνατή ευρύτητα του καιρού μας ως Αριστεροί. Να συζητήσουμε τα προβλήματα, επειδή αυτά οδηγούν στην έκφραση των νέων ιδεών και στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος διαλόγου και αντιπαραθέσεων ιδεών, χωρίς αμφιβολία γόνιμων. Η σκέψη είναι απλή: αν οι Αριστεροί δεν διαλεχθούμε επί των μεγάλων προβλημάτων της εποχής μας, θα αποκοπούμε και θα οδηγηθούμε σε απομόνωση, όπως τόσες πολλές φορές έχει συμβεί στην ιστορία.

Έτσι, μαζί με τον Όμιλο Προβληματισμού για τον Εκσυγχρονισμό της Κοινωνίας και τον Όμιλο Πολιτεία, σχεδιάσαμε μία σειρά εκδηλώσεων για την διερεύνηση μεγάλων θεμάτων από τη σκοπιά της Αριστεράς. Να δοκιμάσουμε, δηλαδή, τη σκέψη μας και την ικανότητά μας να προτείνουμε.

Η πρώτη εκδήλωση, της οποίας τα απομαγνητοφωνημένα πρακτικά παρουσιάζουμε εδώ, είχε, είναι αλήθεια, χαρακτήρα αυτογνωστικό, κατά το δυνατόν. Ακολουθούν μία ακόμη εκδήλωση για το φαινόμενο της

καλπάζουσας παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, και μία για τα κρίσιμα ζητήματα της σχέσης των πολιτών με τα νέα κέντρα ισχύος. Τον πρώτο κύκλο αυτών των συζητήσεων θα κλείσουμε με μία διεθνή συνάντηση, την συνάντηση της Αθήνας, στις 3 και 4 Ιουλίου, με γενικό θέμα "Σύγχρονη πολιτική σκέψη: η Αριστερά στον 21ο αιώνα". Και φυσικά από το Φθινόπωρο του 1997 θα ακολουθήσουν και άλλες ανάλογες εκδηλώσεις και διεθνείς συναντήσεις. Σε κάθε περίπτωση, ως ινστιτούτο, το μέλημά μας είναι να προσεγγίσουμε τα μεγάλα προβλήματα της εποχής μας από την επιστημονική οπτική, όχι τόσο την τεχνική διάσταση της επιστήμης, αλλά τη διάστασή της εκείνη που οδηγεί στην παραγωγή πολιτικής σκέψης. Για τούτο, οι προσκεκλημένοι ομιλητές, μαζί με τους επιστήμονες που στελεχώνουν το Ινστιτούτο μας, φροντίζουμε να είναι ό,τι δημιουργικότερο διαθέτουν τα επιστημονικά μας ιδρύματα.

Ως ινστιτούτο αυτό είναι το μέγιστο που μπορούμε να κάνουμε στον δημόσιο διάλογο για την Αριστερά και το μέλλον της, και θα συνεχίσουμε να κάνουμε.

Πέτρος Πιζάνιας

Αν. Καθηγητής Ιστορίας Ιονίου Πανεπιστημίου

Επιστημονικός Δ/ντής ΙΣΤΑΜΕ-Α. Παπανδρέου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν από διακόσια και πλέον χρόνια, τον δεύτερο χρόνο της Γαλλικής επανάστασης, ένα τμήμα των Ορεινών βουλευτών, οι επονομαζόμενοι "έξαλλοι", κατέλαβαν το Δημαρχείο του Παρισιού και απαίτησαν την εκτέλεση του βασιλικού ζεύγους και τη διανομή γης στους ακτήμονες, ώστε να κατοχυρωθούν οικονομικά οι ατομικές ελευθερίες και τα δικαιώματα που είχε ψηφίσει η γαλλική εθνοσυνέλευση.

Το βασιλικό ζεύγος εκτελέστηκε, ο φεουδαλισμός κατέρρευσε, αλλά οι ακτήμονες δεν απέκτησαν γη παρά κατ' εξαίρεση. Η ληξιαρχική πράξη γένεσης της Αριστεράς σηματοδεύτηκε με μία νίκη συμβολική και μία ήττα πολιτική. Εκτοτε, οι Αριστεροί, άλλοτε ενσωματωμένοι στο ναπολεόντειο σχέδιο και άλλοτε εθελοντές σε ευγενείς αγώνες, όπως αυτός της Ελληνικής επανάστασης, δεν έπαψαν να πειραματίζονται το μέλλον σε ουτοπικές κοινότητες. Σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα ο οραματισμός του μέλλοντος υπήρξε ένα από τα κύρια βάρη της σκέψης της Αριστεράς σε όλες τις εκδοχές της. Και ο Μαρξ, σε απόσταση με τον ιδιοφυή ρεαλισμό της ανάλυσής του, προέβλεψε και αυτός μια μέλλουσα κοινωνία ελευθέρων και δίκαια οργανωμένων πολιτών. Όμως, το μέλλον αυτό, παρά τις ιστορικές νομοτέλειες που επινόησαν οι επίγονοι του Μαρξ για να το στηρίξουν, ήταν ένα μέλλον αδύνατο. Και τούτο όχι μόνο επειδή ήταν υπέρ το δέον παραδείσιο, αλλά και για τον επιπλέον λόγο ότι έστρεφε την πλάτη στην πολιτική.

Η στροφή προς την πραγματικότητα και η αναζήτηση της πολιτικής ισχύος ήταν αυτή που επέτρεψε τη συγκρότηση των μεγάλων σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Δεύτερης Διεθνούς στο τέλος του 19ου αιώνα. Από αυτό το σημείο άρχισαν οι μεγάλες πολιτικές και ιδεολογικές διαφοροποιήσεις που γνωρίσαμε στον 20ό αιώνα. Το αναρχικό ρεύμα, που χάθηκε σχεδόν μετά τον ισπανικό εμφύλιο, διεκδικούσε την αντιεξουσιαστική παράδοση της Αριστεράς και την αρχή της ελευθερίας. Το σοσιαλδημοκρατικό, συγκροτημένο στη στρατηγική των βαθμιαίων μεταρρυθμίσεων, επιδίωκε τη διακυβέρνηση ως μοχλό εξισορρόπησης της ελευθερίας και της ισότητας. Και αργότερα το κομμουνιστικό, που διεκδίκησε την απόλυτη εξουσία για να επιβάλει την αρχή της ισότητας.

Στη δική μας κοινωνία, όπως και σε πολλές άλλες, η μεγάλη αυτή παράδοση της Αριστεράς είναι γνωστή μόνο εξ αντανακλάσεως. Παρότι πολλοί Έλληνες έγιναν Αριστεροί σε αναφορά προς αυτή την παράδοση, η παράδοση των μεγάλων εργατικών αγώνων, των επιστημονικών και θεωρητικών αναλύσεων και της πολιτιστικής και κοινωνικής απελευθέρωσης που επέβαλαν την πολιτιστική ηγεμονία της Αριστεράς στην Ευρώπη, έχει περιορισμένη σχέση με τη χώρα μας. Η Αριστερά στην Ελλάδα υπήρξε πρωτίστως πολιτική δύναμη στήριξης της δημοκρατίας. Και για τούτο πολιτικά εκφράστηκε αλληλοδιαδόχως ως αντιμεταξική, αντιφασιστική, αντιβασιλική, αντιδεξιά και τέλος αντιχουντική. Τα μεγάλα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα της χώρας μας παραγκωνίζονταν κυριολεκτικά από το πολιτειακό. Και το πολιτειακό, αποκλειστικό αντικείμενο των μεγάλων πολιτικών και κοινωνικών συγκρούσεων ήδη από τον περασμένο αιώνα, καθοριζόταν κατά κανόνα από αυτό που αποτελέσει το σχεδόν διαρκές περιεχόμενο της πολιτικής στη χώρα μας: το εθνικό ζήτημα.

Η παραδοσιακή Αριστερά, και ιδίως από το '45 έως το '74, ενώ αντιτάχθηκε στην εθνικόφρονα δεξιά, δεν αντιτάχθηκε στον εθνικισμό ως ιδεολογία συγκάλυψης των κοινωνικών ζητημάτων. Αντίθετα, η εν γένει αντιιμπεριαλιστική της στάση μαζί με τη φιλοσοβιετική της τοποθέτηση καλλιεργούσε έναν λαϊκό, υποτίθεται πιο αγνό, εθνικισμό. Χρειάστηκε να λυθεί το πολιτειακό ζήτημα μετά την πτώση της χούντας και ως εκ τούτου να χάσει το κέντρο τον αυτοτελή του ρόλο στο πολιτικό σύστημα και ακόμη η παραδοσιακή Αριστερά να επιβεβαιώσει την πολιτική της αυτοπεριοριοποίηση, ώστε να καταστεί δυνατή μια νέα ριζοσπαστική εκδοχή, κοινωνικά ευρύτερη και πολιτικά ρεαλιστική. Η πρώτη περίοδος του ΠΑΣΟΚ, από την ίδρυσή του μέχρι το '89, σημάδεψε την άνοδο και την καθιέρωση της πολιτικής του ηγεμονίας. Το οποιοδήποτε δοξαστικό, όπως και το όποιο ανάθεμα σε αυτή την περίοδο, απλώς συσκοτίζει την πραγματικότητα και εξοβελίζει την κριτική γνώση για τη μόνη εμπειρία ολοκληρωμένης διακυβέρνησης στη χώρα μας που δεν ήταν δεξιά ή αμιγώς κεντρώα.

Το ΠΑΣΟΚ, λοιπόν, κατέκτησε την πολιτική ηγεμονία ενσωματώνοντας τα κοινωνικά στρώματα και το πολιτιστικό οπλοστάσιο τόσο της παραδοσιακής Αριστεράς (εκτός, βέβαια, από τον φιλοσοβιετικό κομμουνισμό) όσο και του κέντρου. Το αποτέλεσμα που προέκυψε ήταν προσδιορισμένο από αυτές τις δύο συνιστώσες. Έτσι, η δομή του κόμματος ήταν ένας συνδυασμός παραδοσιακής πολιτικής πατριαρχίας και δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Η βασικές ιδεολογικές συντεταγμένες ήταν

ο πατριωτικός εθνικισμός, η επίκληση της δημοκρατίας με έντονες αντιδεξιές αναφορές και ένας διάχυτος λαϊκός ριζοσπαστισμός. Το ΠΑΣΟΚ ως κυβέρνηση, συμβάλλοντας με ορισμένες καινοτόμες μεταρρυθμίσεις, χρησιμοποίησε το κράτος χωρίς να το μεταρρυθμίσει, ασκώντας πατερναλιστική προστατευτική πολιτική έναντι των κοινωνικών στρωμάτων που το στήριζαν. Και, όπως κάθε πατερναλικός προστατευτισμός, γρήγορα εξέπεσε στον λαϊκισμό και στον κρατισμό.

Αυτό το πλαίσιο έχει πάψει να αντιστοιχεί σήμερα στις αναδυόμενες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας. Και ο λόγος που προκαλεί αυτή την αναντιστοιχία και εν μέρει την κρίση εκπροσώπησης, είναι η ραγδαία ανάπτυξη της ιδιωτικής κοινωνίας. Η κυριότερη επίπτωση από την ανάπτυξη της ιδιωτικής κοινωνίας και η οποία αφορά το σύνολο των ρευμάτων της σύγχρονης Αριστεράς, είναι πολιτιστική και εκφράζεται με την απώλεια της ιδεολογικής αυτοτέλειας της Αριστεράς με αποτέλεσμα μία διαρκή φυγή άλλοτε προς το ιδεολογικό παρελθόν και άλλοτε προς τον φιλελευθερισμό.

Το ΠΑΣΟΚ, με αρχική πρωτοβουλία του Α.Παπανδρέου, ξεκίνησε μία, διαδικασία αυτομεταρρύθμισης της πολιτικής του, η οποία προχώρησε με το τελευταίο συνέδριο του κόμματος αυτού και συνεχίζεται σήμερα. Κάτι ανάλογο, αν και για διαφορετικούς λόγους, ξεκίνησε το '85 σε ένα τμήμα της παραδοσιακής Αριστεράς, που κατέληξε στις τελευταίες εκλογές με την ανανεωτική Αριστερά να αποκτά θεσμική πολιτική υπόσταση για πρώτη φορά.

Ταυτοχρόνως, ότι έχει απομείνει σήμερα ως κοινωνική αναφορά από το ιστορικό κέντρο, διαφοροποιήθηκε και πολιτικά εκφράζεται αυτοτελώς με το ΔΗΚΚΙ. Αυτές οι διαδικασίες αυτομεταρρύθμισης, καθώς και η πολιτική αυτοτέλεια του κοινωνικά εναπομένοντος κέντρου, διαμορφώνουν το πρώτο θετικό πλαίσιο διαλόγου για τη σύγχρονη Αριστερά στη χώρα μας. Ομως, και από την άποψη της ασκούμενης πολιτικής είναι προφανές ότι υφίστανται ισχυρές προϋποθέσεις γι' αυτό τον διάλογο. Το ΠΑΣΟΚ διατηρεί ισχυρή επιρροή εντός του Συνασπισμού και ταυτοχρόνως η κριτική που ασκεί ο Συνασπισμός δεν αφήνει αδιάφορο σημαντικό μέρος του ΠΑΣΟΚ. Αν αυτές τις τάσεις τις δούμε από το πρίσμα των εξαιρετικά πιεστικών αναγκών μεταρρύθμισης της ελληνικής κοινωνίας, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι το πλαίσιο του διαλόγου για την Αριστερά στη χώρα μας υφίσταται ως αντικειμενικό δεδομένο. Και μάλιστα δεδομένο ενισχυμένο από την επιτακτική, πιστεύω, ανάγκη επανακατάκτησης της ιδεολογικής αυτοτέλειας της Αριστεράς.

Η ιδεολογική αυτοτέλεια της Αριστεράς σήμερα πρέπει, πιστεύω, να επικεντρωθεί στη διευκρίνιση των θέσεων απέναντι σε πολλά ζητήματα. Θα αναφέρω τέσσερα που τα θεωρώ κύρια:

Πρώτον, απέναντι στη δημοκρατία. Η εποχή που η Αριστερά, όλα τα ρεύματα της Αριστεράς, στήριζαν τη δημοκρατία ακόμα και όταν ιδεολογικά διαφωνούσαν μαζί της (και τη στήριζαν ως δημοκρατικές δυνάμεις, ως συνιστώσες δημοκρατικής παράταξης ευρύτερης) έχει παρέλθει, επειδή η δημοκρατία στη χώρα μας έχει αποκατασταθεί. Συνεπώς, η στάση της οποιασδήποτε Αριστεράς απέναντι στη δημοκρατία πρέπει πλέον να είναι πολύ πιο επεξεργασμένη, με ποιοτικές απαιτήσεις για τη λειτουργία της δημοκρατίας.

Δεύτερον, η Αριστερά πρέπει να τοποθετηθεί απέναντι στην κοινωνία των πολιτών, επειδή αυτή είναι η λιγότερο επεξεργασμένη εκδοχή της κοινωνίας μας αφενός και αφετέρου γιατί η συνεχής ανάπτυξη στη χώρα μας της ιδιωτικής κοινωνίας ξαναθέτει αυτό το θέμα. Εν πάση περιπτώσει, η κοινωνία των πολιτών είναι ένα κρίσιμο ζήτημα, νομίζω, για την Αριστερά. Πόσο μάλλον που η περίοδος κατά την οποία τα κόμματα ενσωμάτωναν τμήματα ολόκληρα της κοινωνίας στο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα έχει και αυτή παρέλθει ιστορικά αφήνοντας πίσω της ένα κάποιο ισοπεδωτισμό, ισχυρές πατριαρχικές δομές και άλλα αναχρονιστικά παρόμοια.

Τρίτον, η Αριστερά πρέπει να τοποθετηθεί με πολύ μεγάλη σαφήνεια, και κυρίως σε ό,τι αφορά τα θέματα της ανάπτυξης, απέναντι στα ζητήματα του καπιταλισμού και της απλής εμπορευματικής παραγωγής που κυριαρχεί αριθμητικά στη χώρα μας. Η τελευταία ιδίως αποτελεί μείζον εμπόδιο για την ένταξη της χώρας μας στην καλπάζουσα παγκοσμιοποίηση των αγορών.

Και, τέταρτον, πρέπει να τοποθετηθεί, επίσης με σαφήνεια, στα θέματα της αγοράς και της ανοιχτής κοινωνίας και τούτο όχι μόνο σε σχέση με τα ζητήματα της ένταξης της χώρας μας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας με ευνοϊκούς όρους, αλλά και επειδή πλέον μπαίνουμε σε μία φάση όπου ο οικονομικός κίνδυνος αρχίζει πολύ έντονα να διαχέεται στην κοινωνία και, συνεπώς, η ανακάλυψη νέων μορφών κοινωνικής προστασίας των πιο αδυνάτων είναι απολύτως επιτακτική. Οι νέες μορφές αλληλεγγύης δεν μπορούν να έχουν την οποιαδήποτε συνάφεια με τον κομματικό πατερναλισμό, με τη χρήση του κράτους και του προϋπολογισμού για την προστασία των κομματικών ημετέρων.

Οι επανατοποθετήσεις σε αυτά τα ζητήματα δεν μπορούν βεβαίως να γίνουν εφησυχασμένα με τα παλιά εργαλεία και μόνο. Με αυτές τις

διαπιστώσεις, το Ινστιτούτο Ανδρέας Παπανδρέου θέλει και μπορεί να συμβάλλει στην πραγματοποίηση αυτού του διαλόγου, τόσο οργανωτικά όσο και με τις ιδέες που μπορεί να διατυπώσει. Και αυτό ακριβώς ξεκινάμε σήμερα.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΜΕ ΘΕΜΑ:

**“Ιστορικές καταβολές και σύγχρονες αναζητήσεις
της Αριστεράς”**

Πέμπτη 27 Μαρτίου 1997

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ:

Δημήτρης Γιατζόγλου, Πανεπιστημιακός ΑΠΘ

Κώστας Σταμάτης, Καθηγητής Νομικής ΑΠΘ

Μενέλαος Γκίβαλος, Λέκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών, Μέλος Ε.Σ. ΙΣΤΑΜΕ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ:

Πέτρος Πιζάνιας, Αν. Καθηγητής Ιστορίας, Ιόνιο Παν/μιο -

Επιστημονικός Διευθυντής ΙΣΤΑΜΕ-Α.Παπανδρέου

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Φίλες και φίλοι, κυρίες και κύριοι. Σήμερα σας καλωσορίζουμε στην πρώτη από τις τρεις εκδηλώσεις δημόσιου διαλόγου που οργανώνει το ΙΣΤΑΜΕ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ σε συνεργασία με τον ΟΠΕΚ και τον "Όμιλο Πολιτεία", που γίνεται στο πλαίσιο της συζήτησης για τις αναζητήσεις της σύγχρονης Αριστεράς.

Το σημερινό θέμα έχει ως γενικό τίτλο "Ιστορικές καταβολές και σύγχρονες αναζητήσεις της Αριστεράς" στην Ελλάδα. Οι ομιλητές είναι οι εξ αριστερών μου, ο κ. Σταμάτης, Καθηγητής Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου, ο κ. Γιατζόγλου, Πανεπιστημιακός του Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, ο κ. Γκίβαλος, Πανεπιστημιακός του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Θα συντονίζει ο Πέτρος Πιζάνιας, Καθηγητής του Ιόνιου Πανεπιστημίου και Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου του ΙΣΤΑΜΕ.

Απ' ό,τι πιθανότατα γνωρίζετε, όλη αυτή η συζήτηση θα έχει μια κορύφωση (χωρίς να σημαίνει ότι θα σταματήσει) στις αρχές Ιουλίου, με ένα διεθνές φόρουμ, που διοργανώνεται με την ευθύνη του ΙΣΤΑΜΕ και σε συνεργασία με τα ιδρύματα FREDRICH EBERT και RENER. Ξέρετε πολύ καλά ότι αυτά είναι αντίστοιχα ινστιτούτα ή ιδρύματα που δρουν παράπλευρα με αντίστοιχα σοσιαλιστικά, σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Ευρώπης και ήδη έχουν δηλώσει συμμετοχή σημαντικοί διανοούμενοι και πολιτικοί της ευρύτερης Αριστεράς της Ευρώπης, όπως ο Βελτρόνι, ο Γκλως, ο Σαλαμά, ο Κώστας Τσουκαλάς, Κώστας ο Βαϊτσος, και βρισκόμαστε στη φάση της συνολικής επεξεργασίας αυτής της διήμερης εκδήλωσης που θα γίνει αρχές Ιουλίου. Αυτά στο πλαίσιο της ενημέρωσής σας. Παρακαλώ τον κ. Πιζάνια που θα διευθύνει την σημερινή συζήτηση, να πάρει τον λόγο.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Κυρίες και κύριοι, το θέμα "Ιστορικές καταβολές και σύγχρονες αναζητήσεις της Αριστεράς" οδηγεί ευθέως στη διάκριση αριστεράς / δεξιάς. Πολύ σύντομα, όπως αρμόζει στον συντονιστή, θα ήθελα να τονίσω ότι η διάκριση αυτή απαιτεί αναδιατύπωση. Αλλά αναδιατύπωση του νοήματός της.

Είναι προφανές, εφόσον δεν εφησυχάζομαστε με τα παλαιά νοήματα, ότι το εγχείρημα είναι δύσκολο. Η βίαιη μετατόπιση της κοινωνίας μας προς τον πραγματισμό, σε συνδυασμό με τη χρόνια ανεπάρκεια της πολιτικής μας τάξης και τη ρευστότητα των θεσμών, καθιστούν κάθε αυτούσια επανάληψη των νοημάτων του παρελθόντος κοινωνικά αδιάφορη και ενδεχομένως ιδιοτελή.

Ο κόσμος μας σήμερα αλλάζει ραγδαία. Ο χρόνος των αλλαγών έχει επιταχυνθεί και σε μερικές περιπτώσεις έχει μηδενιστεί. Με αυτές τις μάλλον αυτονόητες διαπιστώσεις δύσκολα θα μπορούσε να διαφωνήσει

κανείς. Τα καίρια ερωτήματα, όπως πάντα, αφορούν το είδος των αλλαγών. Τις κατευθύνσεις, τις σημασίες, τις επιπτώσεις στις κοινωνίες και τους ανθρώπους. Τα ερωτήματα, δηλαδή, έχουν νόημα, αν τεθούν με συγκεκριμένο τρόπο και για συγκεκριμένα προβλήματα.

Το μεγάλο εύρος και το βάθος των αλλαγών που συντελούνται σήμερα στον κόσμο επιβάλλουν να ξανασκεφτούμε τα κεκτημένα σε σχέση με τις αλλαγές και το αντίστροφο. Αλλωστε, δύναμη για πολλούς αριστερούς, ακόμη και τις περιόδους εκείνες που η κοινωνική τους επιρροή ήταν συρρικνωμένη, υπήρξε η διεύρυνση του πεδίου της γνώσης του κόσμου με σκέψη εποπτική για τις ιστορικές τάσεις των αλλαγών και τις δομικές αντιστάσεις σε αυτές. Η ευρύτητα και η συστηματικότητα της πολιτικής σκέψης αρκετών ρευμάτων της αριστεράς ήταν πάντα ένα πεδίο γόνιμο, και αποτελεί τον ορίζοντα της συμβολής της στον πολιτικό πολιτισμό της μοντέρνας εποχής.

Σήμερα η ευρωπαϊκή Αριστερά, με ώριμη κυβερνητική πείρα, θετική και αρνητική, αλλά και με πλήθος από αμηχανίες, έχει να αντιμετωπίσει μια κρίσιμη αντινομία: την ένταξη των ευρωπαϊκών κοινωνιών στις διεθνείς και, κατά πάσα βεβαιότητα, αναπόφευκτες τάσεις αλλαγών, και ταυτοχρόνως την προάσπιση των αδύναμων στρωμάτων του πληθυσμού που οι ίδιες αλλαγές εξωθούν στο κοινωνικό περιθώριο. Οι τεχνοκρατικές προτάσεις, ακόμη και όταν είναι αναγκαίες, δεν συμβάλλουν στη λύση αυτού του γρίφου. Η εποπτική συστηματική γνώση, για τις πραγματικότητες των κοινωνιών μας, καθιστά ξανά τον επιστημονικό στοχασμό αναγκαία προϋπόθεση για την ανασύσταση της πολιτικής σκέψης της Αριστεράς, ανασύσταση που έχει ως αφετηρία τα μείζονα ζητήματα της εποχής μας.

Το ΙΣΤΑΜΕ-Α. Παπανδρέου, μαζί με τον ΟΠΕΚ και τον Ομιλο Πολιτεία, διοργανώνουμε μία σειρά δημόσιων εκδηλώσεων με τους ενδιαφερόμενους αυτά τα ζητήματα. Αρχίζοντας τη σημερινή θα δώσω το λόγο στον πρώτο ομιλητή.

Τον λόγο έχει ο κ. Δημήτρης Γιατζόγλου.

Δ. ΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ Πανεπιστημιακός ΑΠΘ:

Επειδή θα αναγκαστώ να διαβάσω την εισήγησή μου και μερικά πράγματα θα τα πω σχηματικά, θα ήθελα να σας δώσω το περίγραμμα της και τα βασικά της σημεία, τη λογική του κειμένου που έχετε ήδη μπροστά σας.

Οι ιστορικές καταβολές της σύγχρονης δημοκρατικής ριζοσπαστικής Αριστεράς, εννοώ και των δύο μεγάλων ιστορικών της ρευμάτων από την άποψη της καταγωγής, επιβάλλουν τη συγκρότηση μιας νέας ιστορικής

ταυτότητας για την Αριστερά. Αυτό είναι το κρίσιμο ζήτημα. Την επιβάλλουν και αρνητικά και θετικά. Και από την άποψη των αρνητικών εμπειριών, των εμπειριών μιας ταυτότητας υπό κρίση, μιας αποδιαρθρωμένης πια ιστορικής ταυτότητας, την επιβάλλουν και θετικά από την άποψη των συσσωρευμένων πολύτιμων εμπειριών και πολύτιμων κοινών κατακτήσεων. Σ' αυτό το στόχο, στη συγκρότηση και την ανασυγκρότηση μιας νέας ιστορικής ταυτότητας, μιας νέας κριτικής συνείδησης της Αριστεράς, θα πρέπει να τείνουν και οι σύγχρονες αναζητήσεις της. Θα υποστηρίξω επίσης την άποψη ότι το προνομιακό πεδίο για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι αυτό της πολιτικής στρατηγικής και όχι της ιδεολογίας ή των αξιών ή της θεωρίας. Η σύγχρονη Αριστερά, δηλαδή, καλείται να διαμορφώσει ένα νέο πολιτικό σχέδιο για τον 21ο αιώνα, να συνθέσει δηλαδή όραμα, αξίες, ιδέες, προγραμματικές επιλογές και δυνάμεις, σε μία νέα στρατηγική πρόταση. Να συγκροτήσει ένα νέο πολιτικό και κοινωνικό συνασπισμό εξουσίας. Θεωρώ ότι αυτός ο στόχος αφορά την ευρωπαϊκή Αριστερά ως σύνολο και υποστηρίξω ότι κανένα τμήμα της μόνο του, και μάλιστα περιχαρακωμένο στα όρια του εθνικού κράτους, δεν θα καταφέρει να κερδίσει το στοίχημα. Αυτό που απαιτείται είναι η ανασύνθεση και η σύγκληση όλων των ρευμάτων της Αριστεράς και ταυτόχρονα η επεξεργασία ενός οικουμενικού πολιτικού σχεδίου. Στις ιδιαίτερες συνθήκες της πατρίδας μας, στην ιστορική φάση στην οποία ήδη μπήκαμε, σ' αυτό που ονομάζεται ιστορική φάση της νέας μεταπολίτευσης, αυτός ο στόχος συγκεκριμενοποιείται σε ό,τι ονομάζουμε συγκρότηση της κεντροαριστεράς.

Είναι αυτονόητο ότι όλα τα παραπάνω δεν αποτελούν κατά τη γνώμη μου προϊόντα ενός βολονταρισμού. Προκύπτουν και συνδέονται από τις μεγάλες και ραγδαίες αλλαγές στον κόσμο, στην Ευρώπη και την πατρίδα μας, συνδέονται μ' αυτό που ονόμασα κρίση ταυτότητας της Αριστεράς.

Να κάνω μια διευκρίνιση. Είναι αυτονόητο, για μένα τουλάχιστον και εγώ εκεί θα σταθώ, ότι η συζήτηση που ξεκινάει αφορά την Αριστερά εκείνη η οποία αναγνωρίζεται στο πλαίσιο των αρχών του δημοκρατικού σοσιαλισμού. Δηλαδή την Αριστερά που κινείται στο πλαίσιο που ορίζεται ως δημοκρατική, ευρωπαϊκή, μεταρρυθμιστική και σύγχρονη. Δεν υποτιμώ ό,τι υπάρχει και μία άλλη Αριστερά, μία Αριστερά που κατά τη γνώμη μου ορίζεται ανάμεσα στη νοσταλγία για τα όσα ισοπεδώθηκαν από την ιστορία και ανάμεσα σε ένα σύγχρονο λαϊκισμό αυτού ή του άλλου τύπου, που επιχειρεί δηλαδή να καρπωθεί από τον συντεχνιακό κατακερματισμό της κοινωνικής κρίσης με έναν τρόπο πάρα πολύ απλουστευτικό. Θεωρώ ότι τα περιθώρια διαλόγου αυτή τη στιγμή μ' αυτή την

Αριστερά είναι πολύ μικρά, καθώς μάλιστα και η ίδια το αρνείται, είτε καταγγέλλοντας περίπου αυτή τη διαδικασία του διαλόγου ως προπέτασμα δόλιων πολιτικών σκοπιμοτήτων, είτε προτάσσοντας αενάως τα ζητήματα της διαδικασίας. Είναι φανερό ότι αυτή η άρνηση δεν έχει κανένα χαρακτήρα σνομπαρίσματος. Απλώς πολλοί από εμάς που προσερχόμαστε στο διάλογο αυτό, στη συζήτηση, επιθυμούμε να συμβάλουμε σε έναν πολιτικό διάλογο, σε ένα διάλογο με στόχους, και όχι να ενταχθούμε σε ένα σύστημα δημοσίων σχέσεων.

Και κατά τη γνώμη μας στόχος του διαλόγου είναι αυτός που είπα: να ανασυνδεθεί ο ευρύτερος προοδευτικός χώρος, να διαμορφωθεί ένα πολιτικό σχέδιο για την Ελλάδα του 21ου αιώνα και να προχωρήσει η ιστορία της στρατηγικής πρότασης της κεντροαριστεράς.

Θα αναφερθώ στις ιστορικές καταβολές με έναν πολύ σύντομο τρόπο. Θεωρώ ότι σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, το ένα ρεύμα κορμός αυτού του χώρου, του χώρου της δημοκρατικής Αριστεράς που ξεκινά από την κομμουνιστική μήτρα, συγκροτείται σε μια μακρόσυρτη διαδικασία κριτικής αντιπαράθεσης προς το σύστημα που ονομάστηκε μαρξισμός-λενισμός. Κορυφαίοι χρονικοί "σταθμοί" αυτής της διαδρομής είναι: το 1956, το 1968 και φυσικά τα συγκλονιστικά γεγονότα του 1989. Επίδικο αντικείμενο αυτής της επώδυνης πορείας είναι η χειραφέτηση από εξαντλημένα ιδεολογικά και πολιτικά στερεότυπα και η ανασυγκρότηση μιας συνεκτικής ιστορικής κριτικής συνείδησης της Αριστεράς. Και βασικό μοτίβο των αναζητήσεων είναι η οργανική σχέση δημοκρατίας και ριζοσπαστικών μεταρρυθμίσεων, η νέα σύνθεση αξιών, οράματος και πρακτικής σε μια ηγεμονική πολιτική στρατηγική, μια πολιτική στρατηγική που υπερβαίνει τη λογική της ταξικότητας και επιχειρεί να εκφράσει πολιτικά έναν ευρύτερο και πιο σύνθετο συνασπισμό πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων.

Θεωρώ ταυτόχρονα ότι το ιστορικό ρεύμα της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας ζει και αυτό την περιπέτεια των δικών του αδιεξόδων και αναζητήσεων. Η άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας αποκαλύπτει τα οδυνηρά όρια μιας πολιτικής μικρομεταρρυθμίσεων, που χωρίς ισχυρές πολιτικές παρεμβάσεις δεν μπορεί να λύσει βασικούς κόμβους της κρίσης, αποκαλύπτει τα όρια και του δικού της κρατισμού και μιας μεταρρυθμιστικής στρατηγικής περιορισμένης στα όρια του εθνικού κράτους. Είναι αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε τα όρια του εθνικού ρεφορμισμού. Ερχεται τέλος αντιμέτωπη η σοσιαλδημοκρατική Αριστερά με μια σοβαρή κρίση ταυτότητας στη δεκαετία του '80, με την κρίση του

κοινωνικού κράτους και την επέλαση και επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού.

Θεωρώ - και θα επιμείνω σ' αυτό το σημείο - ότι περισσότερο και απ' το '89 και από τον συγκλονισμό που προκάλεσε για το σύνολο της ευρωπαϊκής Αριστεράς, αυτής που αναγνωρίζεται ως μεταρρυθμιστική και σύγχρονη, δεν είναι το '89 το καθοριστικό σημείο. Το καθοριστικό σημείο είναι οι ραγδαίες εξελίξεις της δεκαετίας του '80, που εγγράφουν στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα της ιδεολογικής και προγραμματικής ανασυγκρότησης της ευρωπαϊκής Αριστεράς ως συνόλου, μέσα από μια πορεία ανασύνθεσης και σύγκλισης. Είναι η κρίση του κοινωνικού κράτους, η κρίση του κείνσιανού συμβιβασμού με τους όρους που οικοδομήθηκε, αυτή που επιβάλλει την ανασυγκρότηση της ιστορικής ταυτότητας. Από την άποψη της ιστορίας, θα ήθελα να επισημάνω δύο στοιχεία που αφορούν τις ελληνικές ιδιομορφίες. Το πρώτο στοιχείο είναι ότι σε όλη την πολιτική ζωή της χώρας, μέχρι σήμερα σχεδόν και μετά τον εμφύλιο και μετά τη μεταπολίτευση, δεν υπάρχει στην ελληνική κοινωνία, δεν αναδύεται στην ελληνική κοινωνία ένα πολιτικό υποκείμενο που να προτείνει μία συνολική και συνεκτική στρατηγική πρόταση για τη ριζική ανανέωση της κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος. Αυτό που κυριαρχεί είναι αποσπασματικές πολιτικές και εφήμεροι τακτικοί ελιγμοί. Λείπει από την Ελλάδα αυτό που θα λέγαμε πολιτικό υποκείμενο των πανεθνικών στόχων, των συνολικών στόχων της αλλαγής της κοινωνίας. Το ΠΑΣΟΚ συγκροτείται ως κριτική συνείδηση του συντηρητισμού της δυτικής σοσιαλδημοκρατίας. Καταφέρνει να εκφράσει πολιτικά τον νέο ριζοσπαστισμό που αναδύεται από τη χούντα, αλλά κατά τη γνώμη μου τον εντάσσει σ' αυτό που θα ονομάζαμε λαϊκίστικο υπόδειγμα, με κύρια στοιχεία το χαρισματικό του ηγέτη και τον πολιτικό του πολυσυλλεκτισμό.

Είναι αλήθεια, βεβαίως, και αποτελεί ιστορική συμβολή του ΠΑΣΟΚ, το γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ εισάγει στην νομή της πολιτικής εξουσίας νέα υποτελή ως τότε κοινωνικά στρώματα. Είναι όμως επίσης δεδομένη αρνητική ιστορική εμπειρία το γεγονός ότι η απουσία ενός πολιτικού σχεδίου με ιστορικό ορίζοντα, που θα υποδεχθεί αυτά τα στρώματα και τον ριζοσπαστισμό τους και θα τα εμποτίσει με μια συνεκτική συνείδηση, κάνει αυτή την ένταξη επισφαλή και εύθραυστη. Από την άλλη μεριά, το ρεύμα της κομμουνιστικής Αριστεράς που προήλθε από τη διάσπαση του '68 και μετεξελίχθηκε στο χώρο που ονομάστηκε ανανεωτική Αριστερά και εκφράστηκε πολιτικά από το ΚΚΕ Εσωτερικού και αργότερα από την ΕΑΡ και τον Συνασπισμό, παραμένει περισσότερο ένας χώρος,

ένα ρεύμα ιδεών και συλλήψεων και λιγότερο ένα αριθμητικά υπολογίσιμο πολιτικό υποκείμενο. Και βιώνει αρνητικά και τραυματικά το πολιτικό παράδοξο πολλές από τις ιδέες και τις στρατηγικές τους επιλογές να δικαιώνονται ιστορικά και να υιοθετούνται ανοιχτά ή ανομολόγητα με καθυστέρηση, ενώ το ίδιο να υφίσταται διαδοχικές πολιτικές ήττες.

Θα σας επισημάνω ένα σημείο που κατά τη γνώμη μου είναι επίσης καθοριστικό από την άποψη των αρνητικών ιστορικών καταβολών. Σε όλη την περίοδο της μεταπολίτευσης, επικρατεί τελικά ένας τύπος κομματικού και πολιτικού ανταγωνισμού ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και στην ανανεωτική Αριστερά, εξαιρετικά αντιφατικός και συνολικά αρνητικός για την υπόθεση της δημοκρατικής Αριστεράς, που τον περιγράφει με εξαιρετική ακρίβεια ο Γιάννης Βούλγαρης. Η ιστορική διαδρομή του προοδευτικού χώρου στη διάρκεια της πρώτης μεταπολίτευσης κυριαρχείται από μια αντίληψη δομικής απόκλισης συμφερόντων ΠΑΣΟΚ και ανανεωτικής Αριστεράς. Από ορισμένες πλευρές, οι δύο αυτοί χώροι υπήρξαν οι συγγενέστεροι και από άλλες οι εχθρικότεροι. Η σχέση τους ξεπερνούσε το αριθμητικό εκλογικό επίπεδο και αφορούσε, και εξακολουθεί να αφορά, την ίδια τους την ταυτότητα, που διαμορφώνονταν ως ένα βαθμό από τον αμοιβαίο καθορισμό τους. Ο ένας χώρος τόνιζε συνεχώς τα άλματα εσωτερικά προβλήματα του άλλου. Το ΠΑΣΟΚ θύμιζε στην ανανεωτική Αριστερά το μηδέποτε πραγματοποιηθέν ραντεβού με τις μάξες, η ανανεωτική Αριστερά ως καθρέφτης θύμιζε στο ΠΑΣΟΚ την αντιφατική και τραυματική του σχέση με την Ευρώπη και την Ευρωαριστερά. Θα έλεγα ότι διαμορφώνεται αμοιβαία μια στάση. Το ΠΑΣΟΚ συμπεριφέρεται συνήθως ως πατέρας-αφέντης που κλείνει πονηρά το μάτι στους οπαδούς της Αριστεράς πάνω από την πλάτη, πάνω από τα κεφάλια της ηγεσίας της, και η ανανεωτική Αριστερά διακατέχεται μονίμως από το σύνδρομο της εξαπατημένης ερωμένης απέναντι στο ΠΑΣΟΚ και ταλαντεύεται από την καταγγελία στην άνευ όρων υποταγή.

Αυτό είναι ένα ζήτημα το οποίο θα έπρεπε να το πάρουμε υπόψη μας. Σ' αυτό το πλαίσιο, η ιδέα της σύγκλισης όλων των ρευμάτων της δημοκρατικής Αριστεράς για το σχηματισμό μιας νέας συνείδησης και ενός νέου πλειοψηφικού ρεύματος με ανοχή και προοπτική, συνθλίβεται και ηττάται.

Τι είναι αυτό που τροποποιεί τη σημερινή κατάσταση; Γιατί σήμερα τίθενται αλλιώς τα πράγματα; Είναι ένα ζήτημα πάλι της θέλησής μας απλώς ή προκύπτει η νέα κατάσταση από κάποιες αλλαγές; Σε ποια

κατεύθυνση θα έπρεπε να κινούνται οι αναζητήσεις μας; Πολύ φοβάμαι ότι οι αναζητήσεις μας συνήθως δεν κινούνται προς καμία κατεύθυνση.

Θα έλεγα συνοπτικά και σχηματικά ότι αυτό που τροποποιεί τα δεδομένα και που επιβάλλει τον αναπροσανατολισμό των δυνάμεων της δημοκρατικής Αριστεράς, είναι η είσοδος της χώρας σε ένα νέο ιστορικό κύκλο και αυτό πρέπει να οδηγήσει αναγκαστικά σε μία γενικευμένη συζήτηση όλων των μεγάλων προβλημάτων της κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος, όλων των τάσεων που διαφαίνονται και των εναλλακτικών στρατηγικών απαντήσεων. Πιο αναλυτικά, υποστηρίζω ότι στις σημερινές συνθήκες είναι αδύνατο να οικοδομηθεί ένας κοινωνικός συνασπισμός γύρω από το δημόσιο τομέα της οικονομίας, με εργαλείο ένα κράτος παροχών, και να εξασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή μέσω μιας επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Αυτό είναι αδύνατο να επαναληφθεί.

Δεύτερο: είναι αδύνατο να εκφραστεί το νέο κοινωνικό μπλοκ μονοκομματικά, μέσα από έναν ασπόνδυλο προγραμματικό πολυσυλλεκτισμό, και να αποκτήσει ιδεολογική συνοχή μέσω μιας λαϊκίστικης μυθολογίας.

Τρίτο: το τρίπτυχο αγορά-φιλελεύθερη δημοκρατία-καπιταλισμός αποδείχτηκε ότι όχι μόνο δεν αποτελεί μονόδρομο, αλλά ότι επιτείνει την κοινωνική κρίση και από την άλλη πλευρά γίνεται πια συνείδηση ότι το λαϊκίστικο υπόδειγμα και ο κρατισμός δεν αποτελούν βιώσιμη και πειστική εναλλακτική απάντηση.

Η συγκρότηση μιας νέας πολιτικής πλειοψηφίας στη βάση της πολιτικής αντιπαράθεσης με το σκότος, είναι σήμερα και αδιέξοδη και αδύνατη. Αντίθετα, για πρώτη φορά είναι δυνατό να αλλάξει ο τύπος του κομματικού ανταγωνισμού ΠΑΣΟΚ και ανανεωτικής Αριστεράς και να περάσουμε σε μία περίοδο προγραμματικής άμιλλας, παράλληλης ανανέωσης και αμοιβαίας ενίσχυσης.

Πιστεύω προσωπικά ότι η ισχυροποίηση των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμιστικών δυνάμεων στο ΠΑΣΟΚ και η ηγετική παρουσία Σημίτη ενισχύουν την τάση ανανέωσης και ανασυγκρότησής του ως σύγχρονου σοσιαλιστικού κόμματος. Θεωρώ ότι το ΠΑΣΟΚ στην ουσία έχει τη δυνατότητα σήμερα να επανακτήσει τη σοσιαλδημοκρατική παράδοση και τις σύγχρονες αναζητήσεις της ευρωπαϊκής Αριστεράς. Ταυτόχρονα οι δυνάμεις της ανανεωτικής Αριστεράς, επειδή έχουν ενισχυθεί εκλογικά στις πρόσφατες εκλογές, μπορούν να μπουν στο διάλογο χωρίς το άγχος της πολιτικής επιβίωσης. Ταυτόχρονα θεωρώ ότι ωριμάζει στις γραμμές τους και μια αμνηστία και μια επίγνωση ότι η περίοδος της μεγάλης προγραμματικής άνηθης μέσα από μία μοναχική πορεία έχει εξαντληθεί,

ότι απαιτείται μία νέα εκκίνηση κόντρα στην προγραμματική αμηχανία και στην πίεση δογματικών στερεοτύπων που συχνά επιστρατεύονται για να καλύψουν το προγραμματικό έλλειμμα. Πάντως, το σίγουρο είναι ότι δεν πιστεύω πως η νέα κριτική συνείδηση θα συγκροτηθεί μέσα από τη λογική και την πρακτική του μέσου όρου, μέσω διαπραγματεύσεων κορυφής, με τη συγκόλληση και την παράθεση αποσπασματικών ιδεών και επιμέρους πολιτικών.

Το ζήτημα δεν είναι να αρχίσουμε να συζητάμε για την απασχόληση, για την παιδεία, για την υγεία και όλα αυτά να τα συρράψουμε σε ένα πρόγραμμα. Το ζήτημα είναι να συζητήσουμε για τις αδρές, για τις "χοντρές" γραμμές της στρατηγικής πρότασης.

Θα επιχειρήσω να σας καταγράψω μερικά κομβικά στοιχεία αυτού του νέου πολιτικού σχεδίου όπως εγώ τα εννοώ. Ζήτημα πρώτο. Δεν αρκεί να επικαλούμαστε με τετριμμένο τρόπο τη ραγδαία τάση διεθνοποίησης όλων των σημαντικών τομέων της κοινωνικής ζωής. Επιβάλλεται αυτή η εκτίμηση να διαποτίσει το σύνολο των αντιλήψεων και της πρακτικής μας, να κατανοήσουμε δηλαδή ότι η διεθνοποίηση οδηγεί σε μία οργανική διαπλοκή του μέσα και του έξω για κάθε κοινωνία και επομένως η στρατηγική της σύγχρονης Αριστεράς έχει ανάγκη από έναν προγραμματικό διεθνισμό, από έναν παγκόσμιο ορίζοντα.

Δεν μπορεί να μας διακατέχει ούτε μία παθητική, επίσης, ούτε μία δαιμονολογική αντίληψη ως προς τη μεταδιπολική εποχή. Βεβαίως το τέλος του διπολισμού δεν οδηγεί στο τέλος της ιστορίας. Οι συγκρούσεις, τα προβλήματα, η φτώχεια και η καταπίεση για εκατομμύρια ανθρώπων παραμένουν μια ζοφερή πραγματικότητα. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι είναι δυνατό να ξαναγυρίζουμε και να νοσταλγούμε την τάξη του διπολικού κόσμου, που ήταν μία τάξη αιματηρή, μια τάξη της Κορέας, του Βιετνάμ, της Καμπότζης, του Αφγανιστάν, της Τσεχοσλοβακίας και ένας διπολικός κόσμος που ήταν θεμελιωμένος, κυρίως συναρτημένος, με την απειλή της πυρηνικής καταστροφής, αποτελμάτωνα όλα τα μεγάλα προβλήματα που απασχολούσαν την ανθρωπότητα. Ο μεταδιπολικός κόσμος δεν είναι ένας κόσμος μαύρος, ο κόσμος του θριαμβεύοντος νεοφιλελευθερισμού. Είναι ένας κόσμος που προσφέρει για την Αριστερά μεγάλες δυνατότητες για την ανανέωση των ιδεών και της πρακτικής της.

Σημείο δεύτερο του πολιτικού σχεδίου. Θεωρούμε την Ενωμένη Ευρώπη προνομιακό πεδίο για να ενισχυθούν οι θετικές τάσεις της αναπότρεπτης διεθνοποίησης και επιδιώκουμε να εργαστούμε προς αυτή την κατεύθυνση ως οργανικό τμήμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς. Αυτό ή θα

είναι συνείδηση ή θα είναι μια απλή επίκληση, που θα είναι άλλοτε έτσι και άλλοτε αλλιώς, άλλοτε θα κυριαρχούν οι κριτικές, άλλοτε θα υπάρχει ένας ρηχός ευρωπαϊσμός, χωρίς να έχουμε επίγνωση τι σημαίνει αυτό. Η Ενωμένη Ευρώπη επίσης δεν μπορεί να οικοδομηθεί χωρίς αντίστοιχες πρωτοβουλίες κοινωνικών δυνάμεων, χωρίς μία πανευρωπαϊκή κοινωνική συνάντηση, χωρίς τη διαμόρφωση αυτού που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μια υπερεθνική κοινωνία των πολιτών.

Σημείο τρίτο. Βεβαίως η σύγχρονη Αριστερά έχει χειραφετηθεί από την κουλτούρα των απόλυτων αληθειών και από την επανάπαυση της νομοτελειακής βεβαιότητας. Επιμένει όμως να αναζητά τη συγκρότηση ενός σχεδίου μετασχηματισμού του υπάρχοντος κόσμου. Είναι γνωστό ότι σ' αυτή την αξίωση οι αντίπαλοι θεωρούν ότι βρίσκονται τα φίλτρα του ολοκληρωτισμού της. Δεν είναι όμως σωστό. Δεν μπορεί να παραιτηθεί η Αριστερά από την ανάγκη του σχεδίου. Νομίζω ότι σ' αυτή την αξίωση βρίσκεται ένα αφετηριακό οντολογικό της διακριτικό. Και ως προς αυτό απορρίπτει την κριτική εναντίον της, ως κριτική που στρέφεται συλλογικά κατά του ορθολογισμού και της νεοτερικότητας. Για μας, η συνθετότητα των σύγχρονων κοινωνιών δεν μπορεί να γίνεται το άλλοθι για την ενδυνάμωση των τάσεων κατακερματισμού ή για την πλαστή ταύτιση του πλουραλισμού με τις αναβιώσεις σκοτεινών ανορθολογισμών και στάσεων πλήρους εξατομίκευσης.

Σημείο τέταρτο. Η Αριστερά οφείλει να πάρει διαζύγιο από την ολική επικράτηση ενός τύπου ανάπτυξης βασισμένου στον παραγωγισμό και στον καταναλωτισμό. Θεωρώ ότι μόνο με ριζική ανατροπή του καθολικού αυτού αναπτυξιακού πρότυπου (εννοώ καθολικό πια σε ολόκληρο τον πλανήτη) μπορεί να τεθούν και τα ζητήματα του περιβάλλοντος και τα ζητήματα της ανθρώπινης εργασίας. Γιατί αλλιώς πολύ φοβάμαι ότι και ο οικολογικός προβληματισμός και οι δραματικές επικλήσεις ως προς το πρόβλημα της ανεργίας θα είναι τσόντες σε μια αντίληψη λατρείας της ανάπτυξης ως συνεχούς ποσοτικής επέκτασης. Θα υπάρχει και τσόντα και ολίγη οικολογία και ολίγη στοργή προς τους φτωχούς, για να τελειώνει εκεί το πράγμα.

Σημείο πέμπτο, που μου φαίνεται πάρα πολύ βασικό. Για την σύγχρονη Αριστερά η αποτίμηση της ανόδου του νεοφιλελευθερισμού αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση αυτογνωσίας και ανασυγκρότησης. Ο νεοφιλελευθερισμός δεν πέφτει από τον ουρανό, ούτε είναι ένα ξαφνικό κακό πρόσκαιρο. Είναι μία απάντηση στην κρίση του κράτους πρόνοιας, στη γραφειοκρατικοποίηση, στο συντεχνιασμό και στη στασιμότητα. Και ήταν και μία απάντηση στην έλλειψη εναλλακτικότητας που χαρακτήριζε τη

σοσιαλδημοκρατική διακυβέρνηση. Η αντιπαράθεση της Αριστεράς προς τον νεοφιλελευθερισμό θα γίνει με την επίγνωση ότι δεν μπορούμε να ξεκινήσουμε από εκεί που σταματήσαμε, με εργαλείο τα αναποτελεσματικά όπλα του κρατισμού μας, αλλά θα είμαστε υποχρεωμένοι να ανανεώσουμε τις ιδέες, τις μεθόδους και την πρακτική μας.

Σημείο έκτο. Η περίφημη κρίση του πολιτικού συστήματος. Δεν είναι κρίση, κατά τη γνώμη μου, υπανάπτυξης ή θεσμικής καθυστέρησης της ελληνικής κοινωνίας. Είναι κρίση της σύγχρονης φάσης της δημοκρατίας. Και πιστεύω ότι ένα βασικό σημείο που επιτείνει την κρίση του πολιτικού συστήματος, είναι η κρίση ταυτότητας και στρατηγικής των κομμάτων.

Από εδώ προκύπτει η κρίση αξιοπιστίας και όχι ανάποδα. Αν δεν επικεντρώσουμε σ' αυτόν τον προβληματισμό μας, θα αρχίσουμε να καταγγέλλουμε ηθικολογικά τα κόμματα και την πολιτική και θα ενισχύουμε εκείνη την τάση που υποτίθεται ότι καταπολεμάμε.

Υποστηρίζω ότι η ασάφεια των επιλογών, η έλλειψη συνεκτικής στρατηγικής, η προγραμματική σύγχυση, η κεντροποίηση των κομμάτων στο όνομα του πολυσυλλεκτισμού, εννοώ η προγραμματική τους κεντροποίηση, περιμοδοτούν την άποψη της κατάργησης των διακρίσεων ανάμεσα σε προοδευτική και συντηρητική πολιτική, κάνουν τα κόμματα και τις ηγετικές τους ομάδες να μοιάζουν πάρα πολύ μεταξύ τους.

Και δεν είναι τυχαίο ότι σ' αυτό το ομιχλώδες τοπίο η περίφημη διακομματική συνεννόηση γίνεται το φάρμακο διά πάσαν νόσον και πάσαν μαλακίαν. Η σύγχρονη Αριστερά οφείλει να εγγράψει στην ατζέντα της τα μεγάλα προβλήματα της δημοκρατίας: να συγκρουστούμε με την αδυσώπητη τάση συρρίκνωσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σε μία δημοκρατία παθητικής συναίνεσης: να διαψεύσει με την προβληματική και τη δράση της το αναπόφευκτο μιας δημοκρατίας όλο και πιο υποβαθμισμένης, στην οποία χαρισματοικοί ηγέτες, κομματικές γραφειοκρατίες, ολιγαρχικοί μηχανισμοί πολιτικής, οικονομικής και εκδοτικής εξουσίας, χωρίς τη διαμεσολάβηση μαζικών οργανώσεων, ασκούν την εξουσία.

Τέλος, θεωρώ ότι στην ελληνική κοινωνία εκκρεμεί μια συνθετική απάντηση στην κρίση που θα δώσει τέλος στον ιστορικό μετεωρισμό της χώρας μεταξύ δύσης και ανατολής, ευρωπαϊκού και εθνοκεντρισμού, κράτος δικαίου και κράτος πελατών, ανεκτικότητας και αυταρχισμού. Θεωρώ ότι έχουμε μία συνεχή αναπαραγωγή αυτών των διλημμάτων, που, σε συνδυασμό και με τα σύγχρονα προβλήματα, δημιουργούν μια κρίση πολυεπίπεδη, στην ουσία μια κρίση χωρίς επίκεντρο. Θεωρώ ότι

η σημερινή κατάσταση της χώρας και το στοίχημα της προοπτικής της συμπυκνώνεται στο δίλημμα εκσυγχρονισμός ή καθυστέρηση.

Εγώ θεωρώ ότι ο εκσυγχρονισμός είναι πράγματι το προνομιακό πεδίο αντιπαράθεσης με τον νεοφιλελευθερισμό και τον συντηρητισμό κάθε απόχρωσης. Βεβαίως δεν είναι μια διαδικασία ουδέτερη. Βεβαίως απορρίπτουμε την αντίληψη εκείνη που στο όνομα του εκσυγχρονισμού θέλει την αγορά απαλλαγμένη από οποιεσδήποτε πολιτικές ρυθμίσεις, να γίνεται η ίδια το αποκλειστικό και κυρίαρχο πολιτικό υποκείμενο. Αλλά απορρίπτουμε, ή πρέπει να απορρίψουμε, τη λογική που αντιπαράτίθεται και χλευάζει τον εκσυγχρονισμό από θέσεις μιας υποτιθέμενης αριστερής αυθεντικότητας, που ανασύρει από το παρελθόν αρχαϊκά εργαλεία σκέψης για να απαντήσει σε σύγχρονα προβλήματα, ή καταφεύγει στη γενικότερη ρητορεία.

Τέλος, δύο στοιχεία που αφορούν τη συγκυρία και το σχέδιο, πιο στενά την συγκυρία. Θα έλεγα ότι η ανανεωτική Αριστερά θα πρέπει να επιδιώξει την ήττα της αντίληψης που θέλει να είναι ο εθνικισμός η μαμή της νέας ιστορικής περιόδου.

Εγώ θεωρώ εξαιρετικά κρίσιμο αυτό το ζήτημα. Και δεν είναι μόνο η δημαγωγία της συντηρητικής παράταξης που το κάνει κρίσιμο. Είναι ότι κατά τη γνώμη μου ο ίδιος ο προοδευτικός χώρος έχει διεμβολιστεί από την εθνικιστική ιδεολογία, τον ανορθολογισμό, τον ελληνορθόδοξο εθνοκεντρισμό και τον αντιευρωπαϊσμό.

Και, τέλος, οφείλουμε με σαφήνεια να αποκρούσουμε τις λαϊκίστικες πιέσεις για την εγκατάλειψη της προσπάθειας να σταθεροποιηθούν τα οικονομικά μεγέθη. Έχουμε την επίγνωση ότι πρέπει να επεξεργαστούμε συγκεκριμένες και σύγχρονες πολιτικές, που να συνδέουν τη σταθεροποίηση και την αναγκαία δημοσιονομική εξυγίανση.

Ξέρουμε ότι αυτός ο στόχος δεν θα επιτευχθεί με την περιθωριοποίηση του κόσμου της εργασίας. Ξέρουμε όμως ταυτόχρονα το προγραμματικό μας έλλειμμα, όσον αφορά το ζήτημα του πώς θα ανασυγκροτήσουμε την κοινωνία μας ως κοινωνία αλληλεγγύης και ποιο θα είναι το περιεχόμενο του νέου προωθητικού συμβολαίου.

Θα έλεγα ότι η επίκληση των αξιών δεν λέει πολλά πράγματα. Θα επιμείνω σ' αυτό. Το όραμα δεν μπορεί να είναι ένα ηθικό δυναμικό αποκομμένο από την κοινωνική δυναμική και από την υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων και των συμφερόντων.

Η αλληλεγγύη, αυτό που λέμε η αξία της αλληλεγγύης, το πρόταγμα της ελευθερίας, η σύζευξη ισότητας και ελευθερίας, ή θα αποδειχτούν στην πράξη ότι είναι αποτελεσματικά για την οργάνωση των κοινωνιών

ή θα τα έχουμε να τα εκφωνούμε και θα αναπαράγουμε αυτό που πάντα είχε η Αριστερά. Στο ρετιρέ ένα όραμα το οποίο εκφωνούσε, στο υπόγειο μια πρακτική ρουτίνας για την καθημερινή διαχείριση και μονίμως έλειπε το ασανσέρ που να συνδέει αυτά τα δύο. Ευχαριστώ.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ τον κ. Γιατζόγλου. Να σας ανακοινώσω ότι παρευρίσκονται πολλοί βουλευτές, των οποίων δυστυχώς δεν γνωρίζω τα ονόματα όλων. Παρευρίσκεται επίσης ο υφυπουργός κ. Πασχαλίδης, τα μέλη του Εκτελεστικού του ΠΑΣΟΚ κ.κ. Μανίκας και Οικονόμου και ο Γραμματέας της Κ.Ε. κ. Σκανδαλίδης.

Κ. ΣΤΑΜΑΤΗΣ Καθηγητής ΑΠΘ: Κυρίες και κύριοι, φίλες και φίλοι, θα συνεχίσω από εκεί που σταμάτησε ο Δημήτρης Γιατζόγλου, δίνοντας έμφαση στην ανάγκη για μια κοινωνική ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Πιστεύω ότι η ενότητα δράσης των δυνάμεων της Αριστεράς, τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς, δοκιμάζεται εδώ και καιρό από την αμφιρρέπουσα στάση που τηρούν απέναντι στον σαρωτικό νεοφιλελεύθερο εκσυγχρονισμό του καπιταλισμού. Τα τεράστια αδιέξοδα που γεννά καθημερινά η νεοφιλελεύθερη συναίνεση ως κυβερνητική πολιτική, καθιστούν, νομίζω, επιτακτική την ανάγκη για μια εναλλακτική πολιτική ριζοσπαστικού μεταρρυθμισμού. Γύρω από τα ζητήματα αυτά καλούνται σήμερα οι δυνάμεις της Αριστεράς διεθνώς να τοποθετηθούν με ειλικρίνεια και τόλμη. Οποιαδήποτε σοβαρή συζήτηση για προγραμματική σύγκλιση ανάμεσα στις δυνάμεις της Αριστεράς στην Ευρώπη τουλάχιστον, είναι υποχρεωμένη να αναμετρηθεί με παρόμοια ζητήματα. Τα ζητήματα αυτά δεν είναι αμιγώς οικονομικού χαρακτήρα, είναι ζητήματα πολιτικά, με την ευρύτερη και ουσιαστικότερη δυνατή έννοια του όρου. Αυτό ακριβώς νομιμοποιεί τον ομιλούντα να αναφερθεί στα ζητήματα αυτά όχι σαν οικονομολόγος, που προφανώς δεν είναι, αλλά ως ενημερωμένος πολίτης.

Υστερα από τις προηγούμενες γενικές εκτιμήσεις, οι σκέψεις που ακολουθούν περιορίζονται θεματικά στο ευρωπαϊκό πλαίσιο αναφοράς. Επείγει να διατυπώσουμε μία δέσμη προτάσεων που να προορίζονται για ταυτόχρονη μη επιλεκτική εφαρμογή, στο συνολικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αμεση πρόθεση των προτάσεων που θα ακούσετε, είναι η ανακούφιση της μεγάλης πλειοψηφίας του ευρωπαϊκού πληθυσμού από την αντιπληθωριστική και υφεσιακή πολιτική μακρόχρονης λιτότητας. Η ανακούφιση αυτή θα διευκολυνθεί από μία αναθέρμανση των ευρωπαϊκών οικονομιών.

Ζήτημα πρώτο. Πιστεύω ότι η κύρια δημοσιονομική μέριμνα πρέπει να είναι όχι η μείωση των ελλειμμάτων με κάθε θυσία, με κάθε αντίτιμο, αλλά πρέπει να είναι η πλήρης απασχόληση. Σε μεγάλο βαθμό τα ελλείμματα οφείλονται πλέον στην επιβράδυνση της ανάπτυξης, η οποία με τη σειρά της προκαλείται από την ίδια τη νεοφιλελεύθερη μακροοικονομική διαχείριση. Σε ορισμένες περιπτώσεις πάλι, το δημοσιονομικό έλλειμμα αποτελεί συγκαλυμμένο τρόπο για αύξηση κερδών στον ιδιωτικό τομέα της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας. Η δημοσιονομική πολιτική πρέπει αντιθέτως να χρησιμοποιήσει και πάλι τις δημόσιες δαπάνες ως μοχλό για οικονομική ανάπτυξη.

Ο σκληρός πυρήνας της ανεργίας μπορεί να διαρραγεί μονάχα εφόσον σημειωθεί σημαντικός ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης, π.χ. του επιπέδου τουλάχιστον 5% σε πανευρωπαϊκή κλίμακα. Για να συμβεί όμως κάτι παρόμοιο, θα πρέπει να επανεξεταστούν εξ αρχής τα άκρως αυστηρά δημοσιονομικά κριτήρια σύγκλισης της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Είναι τελείως αυθαίρετο φέρ' ειπείν το κριτήριο να μην υπερβαίνει το δημοσιονομικό έλλειμμα κάθε εταίρου το ποσοστό 3% στο ΑΕΠ. Εάν σε μία χώρα υπάρχει παραδοσιακά υψηλή ροπή για αποταμίευση, τότε το κράτος μπορεί να καλύπτει ανέτως τις δανειοληπτικές του υποχρεώσεις από εσωτερικούς πόρους της χώρας δίχως να έχει αυτοπληθωριστικές συνέπειες.

Ο παραλογισμός κορυφώνεται, νομίζω, ακόμη περισσότερο με το σύμφωνο σταθερότητας του Δουβλίνου, που η συντηρητική γερμανική κυβέρνηση έχει επιβάλει στους εταίρους. Το κριτήριο σύγκλισης που απαγορεύει το δημοσιονομικό έλλειμμα να ξεπερνά το 3%, θα ισχύει ακόμα και μετά την καθ' υπόθεση πραγματοποίηση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Αυτό συνεπάγεται παγίωση της δημοσιονομικής αυστηρότητας στο διηνεκές. Πρακτικά σημαίνει δηλαδή ότι η λιτότητα καθίσταται πλέον αυτοσκοπός, δεν είναι απλώς μέσο για να φτάσουμε σε κάποιο σκοπό άλλο. Απέναντι σ' αυτή την τάση, αξίζει να αντιπαραθέτουμε στόχους για μία πραγματική σύγκλιση των ευρωπαϊκών κοινωνιών, όχι απλώς ονομαστική. Τέτοια κριτήρια θα μπορούσαν να είναι ο στόχος μεσοπρόθεσμα η ανεργία να πέσει στο επίπεδο του 5% λόγω χάριν και αργότερα ακόμα χαμηλότερα επί του ενεργού πληθυσμού. Τέτοιο κριτήριο επίσης θα μπορούσε να είναι το κατά κεφαλήν εισόδημα στις λιγότερο εύπορες ευρωπαϊκές χώρες να ανέβει τουλάχιστον στο επίπεδο του 70% επί του μέσου όρου του κατά κεφαλή εισοδήματος στα κράτη-μέλη.

Μέρος των δημόσιων δαπανών σήμερα διατίθεται για χρηματοδότηση μέτρων μείωσης του κόστους εργασίας, για επιμόρφωση ή μετεκπαίδευση ανέργων. Η ωφέλεια που προκύπτει ωστόσο από τέτοια μέτρα είναι πολύ περιορισμένη, ενώ αφήνονται άθικτοι οι μηχανισμοί που παράγουν μαζική και δομική ανεργία. Οι άνεργοι που επωφελούνται αυτών των μέτρων είναι μόνο ένα μικρό ποσοστό, αλλά ακόμα και αυτοί που επωφελούνται, παραμένουν κοινωνικώς ενεργοί για μικρό χρονικό διάστημα και δίχως να επανεντάσσονται εν τέλει στην παραγωγική διαδικασία. Ακόμη και εκείνοι οι τυχεροί που θα βρουν κάποια απασχόληση, συχνά πάλι βρίσκουν μια ασταθή απασχόληση.

Ζήτημα δεύτερο. Πιστεύω ότι οι χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να ανακτήσουν, θεσμικά και πραγματικά, ευρύτερα πλαίσια άσκησης μιας εθνικής νομισματικής πολιτικής. Οι κεντρικές τράπεζες οφείλουν, νομίζω, να επιδιώκουν νομισματική σταθερότητα, στο πλαίσιο μίας πολιτικής πλήρους κατά το δυνατόν απασχόλησης και όχι σε βάρος αυτής όπως συμβαίνει μέχρι σήμερα. Το ίδιο νομίζω πρέπει να ισχύσει και για τη σχεδιαζόμενη Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα. Μέχρι στιγμής, η κυρίαρχη νομισματική πολιτική οδηγεί δογματικά σε ανατίμηση των ευρωπαϊκών νομισμάτων. Αυτό επιφέρει μείωση των εξαγωγών εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιφέρει συρρίκνωση της παραγωγικής δομής, τεχνολογική καθυστέρηση κ.λπ. Εργοδοσία και κυβερνήσεις αγωνίζονται ματαίως να αντισταθμίσουν τις προκύπτουσες απώλειες με ολοένα πιο βίαιες επιθέσεις στο κοινωνικό κράτος και στο κόστος εργασίας. Επειδή η πολιτική αυτή εφαρμόζεται στο σύνολο των ευρωπαϊκών κοινωνιών, η οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταβυθίζεται συνολικά.

Η ονομαστική σύγκλιση των χωρών-μελών έτσι όπως οικοδομείται σήμερα και το σχέδιο ενιαίου νομίσματος αποσταθεροποιούν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Αποτέλεσμα είναι ότι όσο περισσότερο ευημερούν οι οικονομικοί δείκτες της Συνθήκης του Μάαστριχτ, τόσο περισσότερο διαιρείται η Ευρώπη σε περισσότερες ταχύτητες ανάπτυξης, καθυλώνεται οικονομικά και τεχνολογικά, υποφέρουν μεγαλύτερες μάζες Ευρωπαίων πολιτών. Η ίδια η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης διασύρεται από τους θιασώτες μιας Ευρώπης βάνανσου καπιταλισμού. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ επιδιώκει μανιωδώς τη νομισματική ενοποίηση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ένα αυστηρότατο, μάλιστα, και συντομότατο χρονοδιάγραμμα. Απαγορεύει εκ προοιμίου κάθε ιδέα για αναθεώρηση του κειμένου της, η οποία θα αμφισβητούσε αυτή τη βασική προσήλωση.

Η επιλογή αυτή στο ενιαίο νόμισμα μοιάζει ακατανόητη ακόμα και από τη σκοπιά της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας. Η νομισματική

ενοποίηση μιας ευρύτερης περιοχής προϋποθέτει τουλάχιστον τρεις προϋποθέσεις, που είναι αμφίβολο αν υπάρχουν σήμερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Προϋπόθεση πρώτη. Μεγάλη κινητικότητα των εργαζομένων. Δεύτερη προϋπόθεση, πολύ αναπτυγμένο εμπόριο και υψηλή επενδυτική δραστηριότητα προς άλλες οικονομικές περιοχές στο εξωτερικό της περιφέρειας αυτής. Και τρίτη προϋπόθεση, ένας ισχυρός ομοσπονδιακός προϋπολογισμός.

Καμία από τις προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούται στη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση. Εάν αυτό ευσταθεί, τότε η βεβαισμένη νομισματική ενοποίηση και απερίσκεπτη είναι και πιθανότητα να αποδειχθεί ατελέσφορη.

Θα αντέτεινε κανείς βεβαίως ότι πιθανότατα αυτός να είναι ένας στόχος ο οποίος ανταποκρίνεται σε ένα πολιτικό ζητούμενο, όχι σε εκτιμήσεις οικονομικής ορθολογικότητας. Είναι δηλαδή το κοινό νόμισμα υποτίθεται μία αρχή για να ξεκινήσει η πολιτική ενοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και, αν ακόμα αυτό ήταν αληθές, διερωτάται κανείς πώς είναι δυνατή η ευρωπαϊκή πολιτική ενοποίηση, όταν στην ξέφρενη κούρσα της νομισματικής ενοποίησης διαμελίζεται η Ευρώπη σε ζώνες διαφορετικών ταχυτήτων. Πώς θα οικοδομηθεί ενιαίος πολιτικός χώρος, όταν οι χώρες που ακολουθούν αγκομαχώντας την δεύτερη ή τρίτη δηλαδή ταχύτητα, θα αναγκάζονται σύντομα να καταβάλλουν υπέρογκα, ιλιγγιώδη πραγματικά ποσά ως πρόστιμα, εφόσον τολμήσουν να παρεκκλίνουν από τη δρακόντεια οικονομική πολιτική που τους επιβάλλεται. Ακόμα όμως και στο εσωτερικό των προνομιούχων χωρών, που θα αποτελέσουν προσεχώς τον σκληρό πυρήνα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, το τίμημα της εισόδου τους σ' αυτήν θα είναι πολυπλαπλώς τρομακτικό, όχι μόνο διότι πέφτει παντού ή τείνει να πέσει το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας των πολιτών, αλλά διότι ενισχύονται εθνικιστικές και απομονωτιστικές τάσεις στις ευρωπαϊκές χώρες.

Τρίτο σημείο. Η πολυετής πολιτική λιτότητας προξενεί μία ασταμάτητη μεταφορά εισοδήματος από τις μισθωτές τάξεις προς τα επιχειρηματικά στρώματα. Αποτέλεσμα είναι η μείωση της αγοραστικής δύναμης της μεγάλης πλειοψηφίας των ανθρώπων της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Ετσι όμως σημειώνεται ύφεση στην κοινωνία συνολικά, διότι μειώνεται η ενεργός ζήτηση και αυξάνει η ανεργία. Η μονόπλευρη και αδιέξοδη πολιτική λιτότητας σε βάρος των αμοιβών εργασίας, δημιουργεί τη βάσιμη, νομίζω, αίσθηση ότι οι θυσίες των εργαζομένων μένουν χωρίς αντίκρισμα. Αυτό προκαλεί μία μόνιμη εστία αναταραχής στις εργασιακές

σχέσεις, ακόμα και σε χώρες με πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό, όπως είναι η Νότια Κορέα. Με τη σειρά του αυτό γεννά μια αμοιβαία έλλειψη εμπιστοσύνης, παρεμποδίζει τη δυνατότητα μακροχρόνιων δεσμεύσεων μεταξύ εργοδοσίας και κεφαλαίου, με αποτέλεσμα το επενδυτικό κλίμα να επιβαρύνεται ακόμα περισσότερο και μακροπροθέσμως να σημειώνονται ισχνές οικονομικές επιδόσεις. Προκύπτει με άλλα λόγια φαύλος κύκλος.

Νομίζω ότι η άνοδος των μισθών αποτελεί κατ' αρχάς στοιχειώδη υποχρέωση κοινωνικής δικαιοσύνης απέναντι στους αληθινούς παραγωγούς του κοινωνικού πλούτου. Επιπροσθέτως, όμως, αποτελεί και βασικό όρο για οικονομική ανάκαμψη, εφόσον τονώνεται έτσι η ενεργός ζήτηση. Αυτό είναι απολύτως αναγκαίο αν αναλογιστούμε ότι τα 3/4 των ευρωπαϊκών συναλλαγών περιορίζονται εντός των ορίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ανταγωνιστικότητα πρέπει βεβαίως να βελτιωθεί, αλλά με καλύτερευση της ποιότητας και όχι με συμπίεση του κόστους εργασίας.

Το κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο δόγμα παρουσιάζει τη συγκράτηση του πραγματικού μέσου μισθού ως περίπου τον κύριο δείκτη αποδοτικότητας του κεφαλαίου και ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Αυτό είναι εντελώς ανακριβές. Συσκοτίζεται έτσι το γεγονός ότι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος επηρεάζεται περισσότερο από την παραγωγικότητα της εργασίας και τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό του παραγωγικού ιστού και πολύ λιγότερο από το ύψος των αμοιβών εργασίας. Το ίδιο ισχύει για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Αυτή ευνοείται πολύ περισσότερο από την παραγωγικότητα της εργασίας, από την ένταση του κεφαλαίου, από το επίπεδο των διεθνών τιμών, από τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και βεβαίως αδιαφορεί η νεοφιλελεύθερη θεωρία και πολιτική μήπως η συμπίεση των μισθών προσκρούσει σε κάποια ανελαστικά όρια πλέον για την αξιοπρεπή διαβίωση των μισθωτών και των ανέργων φυσικά. Λησμονεί επίσης ότι η βελτίωση της παραγωγικότητας στον αιώνα μας ευνοήθηκε από την επίτευξη μεγαλύτερης ελευθερίας στους ίδιους τους όρους της εργασιακής διαδικασίας. Αυτό ιστορικά συνοδεύτηκε, τουλάχιστον στη Σουηδία και στη Δυτική Γερμανία που είναι τα πιο πετυχημένα μοντέλα, από έναν περιορισμό του διευθυντικού δικαιώματος της εργοδοσίας, δηλαδή πρακτικά συνοδεύτηκε από περυστολή του κεφαλαιοκρατικού ελέγχου επί της μισθωτής εργασίας.

Υπάρχει η υστερική φοβία που αντιτείνεται ως αντίλογος, μα μήπως η άνοδος των μισθών αναζωπυρώσει τον πληθωρισμό; Μήπως οδηγήσει σε μία αντιπαραγωγική αποταμίευση; Ο φόβος αυτός είναι αθεμελίωτος. Ο πληθωρισμός συνηθέστερα σχετίζεται με τη λειτουργία ολιγοπωλιακών

δομών στην αγορά και όχι σε βελτιώσεις των μισθών που αντιστοιχούν σε αύξηση το Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος. Εξάλλου το μάθημα του Κέινς και η ιστορική εμπειρία μας πείθουν ότι μία ώθηση στους μισθούς μόνο ευεργετική μπορεί να είναι όταν κατευθύνεται σε νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα και ουσιώδεις ανάγκες, που δεν ικανοποιούνται επαρκώς.

Σημείο τέταρτο. Ο χρόνος εργασίας πρέπει να μειωθεί σημαντικά. Στη διάρκεια του 20ού αιώνα η βελτίωση της παραγωγικότητας επέτρεπε μια διακρή μείωση του εργάσιμου χρόνου. Υπό τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία παρατηρείται ακριβώς το αντίθετο, σε συνδυασμό με τη διεκδίκηση πλήρους ασυδοσίας των επιχειρήσεων ως προς το θέμα αυτό. Πιστεύω ότι η μείωση του εργάσιμου χρόνου μπορεί να αποδειχτεί πολύ πιο αποτελεσματική από τα μέτρα για μείωση του κόστους εργασίας. Είναι σε θέση να αποδεσμεύσει μία δυναμική για τη δημιουργία θέσεων σταθερής εργασίας. Κρίσιμο σημείο στην κατεύθυνση αυτή, βέβαια, είναι να μειωθεί ο χρόνος εργασίας δίχως να μειωθεί το επίπεδο των μισθών για τους λόγους που ανέφερα προηγουμένως. Αλλά και αν ακόμα αποβεί αναπότρεπτη κάποια ελαφρά μείωση των μισθών, η κοινωνική ωφέλεια που θα προκύψει θα είναι ανεκτίμητη. Εκεί που σήμερα ένα μέλος της οικογένειας κατέχει κάποια επισφαλή θέση εργασίας με πλήρες ωράριο, θα είναι δυνατόν αύριο να εργάζονται όλα τα κοινωνικώς ενεργά μέλη της οικογένειας, με αποτέλεσμα τη συνολική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου τους. Υπό τις συνθήκες αυτές, η σταθερότητα της απασχόλησης θα τονώσει το εργασιακό φρόνημα των μισθωτών, θα συμβάλει σε περαιτέρω αύξηση της παραγωγικότητας στον ιδιωτικό τομέα και της αποδοτικότητας στο δημόσιο τομέα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αξίζει να οικοδομηθεί ως φιλόξενη κοινοπολιτεία, στην οποία τόσο οι μετανάστες όσο και οι πρόσφυγες μπορούν να ζουν και να κινούνται με αξιοπρέπεια και ελευθερία.

Αν και το ζήτημα είναι εξαιρετικά πολύπτυχο, αξίζει να σκεφτούμε από τώρα την προοπτική όλοι οι κάτοικοι - επαναλαμβάνω, απλώς οι κάτοικοι - του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου, ανεξάρτητα από την ευρωπαϊκή ή όχι προέλευσή τους, να απολαμβάνουν πλήρη δικαιώματα του πολίτη. Να διαθέτουν δηλαδή και να ασκούν ελεύθερα τα ανθρώπινα δικαιώματα, πολιτικά δικαιώματα, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα. Η εθελοντική κοινωνική εργασία που προβάλλεται από θεωρητικούς όπως ο Τζέιμς Ρίφκιν, ο Λούριχ Μπεκ και άλλοι, ως στοιχείο ενός τεταρτογενούς τομέα της οικονομίας, προβάλλεται σήμερα περίπου ως πανάκεια στο μέλλον της ανθρώπινης εργασίας. Αναμφίβολα η εθελον-

ντική εργασία μπορεί να συμβάλει και αυτή σε κάποια μείωση της ανεργίας, συνδυαζόμενη βέβαια με μορφές παραδοσιακότερης απασχόλησης. Από μόνη της, όμως, δεν αρκεί μακροπρόθεσμα, αν δεν θιγούν οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής και ανταλλαγής.

Πέμπτο σημείο. Ο δημόσιος τομέας μπορεί να βοηθήσει αποφασιστικά στην αποκατάσταση συνθηκών πλήρους απασχόλησης και εν γένει στη διατήρηση υψηλών προδιαγραφών κοινωνικής ευημερίας. Βασικός παραμένει νομίζω ο ρόλος των δημόσιων υπηρεσιών στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην κοινωνική ασφάλιση, στον ελεύθερο χρόνο. Η αποτίμηση των παρεχόμενων δημόσιων υπηρεσιών δεν μπορεί να γίνεται με βάση αγοραίες αξίες, αλλά με κριτήρια κοινωνικής ωφελιμότητας και κοινωνικής αποτελεσματικότητας. Ένα ορθολογικώς οργανωμένο σύστημα δημόσιων υπηρεσιών στα πεδία που προανέφερα, μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα προς όφελος της κοινωνίας συνολικά. Ένας αναβαθμισμένος δημόσιος τομέας μπορεί να λειτουργήσει ακόμα και με μικρότερη χρηματοδότηση σε σχέση με το πολυδάπανο και άκρως ανισοτικό αμερικανικό σύστημα. Στο αμερικανικό σύστημα το πεδίο της υγείας αφήνεται εν πολλοίς στα κερδοσκοπικά κριτήρια των δυνάμεων της αγοράς. Ετσι εξηγείται πώς είναι δυνατόν η χώρα με το υψηλό αναπτυγμένο επίπεδο ανάπτυξης ιατρικής επιστήμης στον κόσμο, να παρέχει σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού της κακή ιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη.

Οι προαναφερόμενες κοινωνικές υπηρεσίες αντιπροσωπεύουν πολύτιμες αξίες, υψηλές αξίες ζωής. Το επίπεδό τους πέφτει όταν περικοπτονται ασταμάτητα οι αντίστοιχες δαπάνες στον κρατικό προϋπολογισμό. Η κακή πληρωμή του προσωπικού που εργάζεται στις υπηρεσίες αυτές, συνεπάγεται πτώση των ιδίων των δημόσιων αγαθών της παιδείας, της υγείας, των δημόσιων υπηρεσιών, των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας.

Μόνιμη επωδός των κυβερνήσεων είναι ότι αδυνατούν να δώσουν πρόσθετες παροχές. Σε αυτό το επιχείρημα νομίζω ότι οι αμοιβές της μισθωτής εργασίας εξισούνται προς παροχές προς ένα είδος χαριστικής πράξης. Στη νεοφιλελεύθερη συναίνεση, η πληρωμή της παρεχόμενης εργασίας φαίνεται να ισοδυναμεί με πράξη ελεημοσύνης. Όσο περισσότερο το κράτος αποτραβιέται από τη διεκπεραίωση αυτών των κοινωνικών λειτουργιών προς όφελος του ιδιωτικού κεφαλαίου, τόσο περισσότερο περιορίζεται στο μονοπώλιο της κοινωνικά οργανωμένης βίας. Ταυτίζεται ολοένα και περισσότερο προς τα ευρύτερα συμφέροντα της μειοψηφίας των οικονομικών ισχυρών, ολοένα και λιγότερο ανέχεται να ελέγχεται εκ των κάτω και δημοκρατικά, από την κοινωνική πλειοψηφία

των πολιτών του. Και αυτό κατά τη γνώμη μου είναι η ρίζα της διογκούμενης πολιτικής απάθειας.

Σημείο έκτο. Ανακατανομή του κοινωνικού πλούτου. Η ανακατανομή του κοινωνικού πλούτου που έγινε τα τελευταία 20 χρόνια σε όλο τον κόσμο, σε βάρος της μισθωτής εργασίας και υπέρ της εργοδοσίας, έχει παροξύνει την κοινωνική ανισότητα, έχει διασαλεύσει το υφάδι των κοινωνιών. Οι επιπτώσεις αυτές γίνονται ολοένα και περισσότερο αισθητές σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Η κατακόρυφη αύξηση της εγκληματικότητας, η διάχυτη αίσθηση απειλής και ανασφάλειας, προκαλούν αμυντικά ανακλαστικά στους ανθρώπους, τους αφήνουν έκθετους σε κάθε είδους ψευδαισθήσεις, σε κάθε λογής ανορθολογικές ιδεολογίες. Απίστευτα ποσά διατίθενται για την κατασίγαση της γενικευμένης ανασφάλειας, π.χ. για ιδιωτική αστυνόμευση, για περισσότερες ακόμα φυλακές, για περισσότερη δημόσια ασφάλεια κ.ο.κ. Αξίζει μόνο να αναφερθεί ότι στον προϋπολογισμό της πολιτείας της Καλιφόρνιας το 1996 οι δαπάνες για φυλακές ξεπέρασαν τις δαπάνες για δημόσια παιδεία.

Πιστεύω ότι σε επίπεδο συνολικής οικονομίας, το κόστος κατάργησης του κοινωνικού κράτους, μακροπροθέσμως κοινωνικά και οικονομικά, είναι υψηλότερο από το κοινωνικό και οικονομικό κόστος για τη διατήρηση του κοινωνικού κράτους. Με μια διαφορά βέβαια, ότι με το ξήλωμα του κοινωνικού κράτους το συνολικό επίπεδο της κοινωνικής ευημερίας πλήττεται βάνανσα.

Και το έβδομο θέμα που θα ήθελα να θίξω. Μια αποτελεσματική πολιτική περιβάλλοντος για την Ενωμένη Ευρώπη. Στην προσεχή αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ είναι ευκαιρία να διατυπωθεί αποφασιστικά μία συνεκτική και ολοκληρωμένη αντίληψη για την προστασία του περιβάλλοντος στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο. Νομίζω έξι-επτά βασικά σημεία μπορούν εδώ να μας βοηθήσουν. Πρώτο σημείο, βιώσιμη και αειφόρος ανάπτυξη. Πρέπει να περιληφθεί στο προοίμιο ήδη της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Δεύτερο σημείο, η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να περιληφθεί στις κατευθυντήριες γραμμές της κοινοτικής δράσης σε όλα τα επιμέρους κεφάλαια δηλαδή της Συνθήκης του Μάαστριχτ, ως συστατικό στοιχείο της κοινοτικής πολιτικής στη βιομηχανία, στην ενέργεια, στις μεταφορές, στη γεωργία, στην αλιεία κ.λπ. Τρίτον. Είναι αναγκαίο να εισαχθεί στη συνθήκη μία ρύθμιση βάσει της οποίας η περιβαλλοντική πολιτική πρέπει να εναρμονίζεται ανάμεσα στις χώρες-μέλη, ώστε να μην παρατηρείται ένα φαινόμενο οικολογικού ντάμπινγκ. Η ίδια η συνθήκη πρέπει να περιλάβει και ρήτρες προστασίας του περιβάλλοντος, ακόμα και γύρω από την πολιτική

εξωτερικού εμπορίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέταρτον, ειδικότερες ρυθμίσεις θα χρειαστούν προκειμένου να εξασφαλιστεί ουσιαστικός έλεγχος και έμπρακτη εφαρμογή της κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Πέμπτον, αξίζει να καθιερωθούν φορολογικές ρυθμίσεις για κίνητρα προς υιοθέτηση εναλλακτικών μορφών ενέργειας για εξοικονόμηση φυσικών πόρων. Έκτον, η σταδιακή κατάργηση της ατομικής ενέργειας και η αντικατάστασή της με ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αποτελεί ώριμο αίτημα, για την αποτροπή μη αντιστρέψιμων ζημιών στο οικοσύστημα. Και, τέλος, έβδομον, όπως και σε παγκόσμιο επίπεδο, έτσι και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, πρέπει να συσταθεί ένα ειδικό ταμείο για την προστασία του περιβάλλοντος, για την αποτελεσματικότερη δυνατή χρηματοδότηση της κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής.

Εν κατακλείδι, κυρίες και κύριοι, η ανασυγκρότηση συνθηκών πλήρους απασχόλησης και η αναστήλωση ενός προωθημένου και εκσυγχρονισμένου κοινωνικού κράτους, αποτελεί γενικεύσιμο συμφέρον των κοινωνιών, εάν επιθυμούν να μη μεταπέσουν σε ένα γενικευμένο πόλεμο όλων εναντίον όλων. Αυτό όμως σήμερα δεν είναι δυνατόν πλέον να γίνει σε μία μόνο χώρα, η οποία θα αποφάσιζε ξαφνικά να εφαρμόσει μία κείνισιανή πολιτική. Πιστεύω ότι απαιτείται δραστική μεταρρύθμιση του κεφαλαιοκρατικού καταμερισμού εργασίας, κατ' αρχάς σε πανευρωπαϊκό και στη συνέχεια σε παγκόσμιο, νομίζω, επίπεδο. Με αυτή την έννοια, το πρόβλημα της Αριστεράς σήμερα δεν είναι απλώς να αντιπαλέψει τον νεοφιλελευθερισμό. Είναι να επιχειρήσει αυτό που ιστορικά έχει ανέκαθεν επαγγελλθεί. Δηλαδή είναι να υπερβεί τον καπιταλισμό.

Οσο προηγήθηκαν, δεν φιλοδοξούν να αποτελέσουν τα κεφάλαια ενός επεξεργασμένου πολιτικού προγράμματος. Αποτελούν στοιχεία για την αναζήτηση μιας τολμηρής μεταρρυθμιστικής πολιτικής. Εδώ δεν κρίνεται μια κοινωνικώς ουδέτερη επιλογή, αλλά μια βαθύτατα πολιτική απόφαση.

Η κατανομή των κοινωνικών πόρων και η ανακατανομή του κοινωνικού εισοδήματος δεν είναι τεχνικά ζητήματα κοινωνικώς άχρωμα. Είναι κατ' εξοχήν πολιτικά διακυβεύματα, αφορούν συσχετισμούς και συμφέροντα μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών τάξεων. Ως τέτοια, θέτουν επιτακτικά το ζήτημα της ευθύνης της πολιτικής, αξιώνουν το δημοκρατικό πρωτείο της πολιτικής έναντι της οικονομίας. Σας ευχαριστώ πολύ.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ τον κ. Σταμάτη. Τον λόγο έχει ο κ. Γκιβάλος.

Μ. ΓΚΙΒΑΛΟΣ *Λέκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών:*

Στη δική μου εισήγηση επιχειρείται μια προσέγγιση στους όρους που συγκροτούν μια σύγχρονη Αριστερά σε επίπεδο μεθοδολογίας, κοινωνικών συμμαχιών και θεσμών μέσα στο οικονομικό σύστημα.

Κάθε συζήτηση που πραγματεύεται το παρόν και το μέλλον της Αριστεράς και φιλοδοξεί να κινηθεί πέρα από το επίπεδο των διαχειριστικών επιλογών, δεν μπορεί να έχει αντικείμενο, εάν δεν εκκινεί από την αναζήτηση των ιστορικών όρων και των προϋποθέσεων που μπορούν να συγκροτήσουν μια ηγεμονική Αριστερά, ικανή να αφήσει τη δική της ιστορική σφραγίδα στην είσοδο το 21ου αιώνα.

Ποιοι είναι όμως οι όροι που συγκροτούν σήμερα την Αριστερά; Ποιο είναι το θεωρητικό της οπλοστάσιο; Μπορεί να διατυπώσει ένα εναλλακτικό πρότυπο απέναντι στο ακραίο νεοφιλελεύθερο μοντέλο της αγοράς; Μπορεί να διαμορφώσει σύγχρονους τύπους κοινωνικών συμμαχιών και να εκφράσει μια νέα ισορροπία μεταξύ του ατομικού και του συλλογικού, μεταξύ της πολιτικής, της οικονομίας και της κοινωνίας;

Εδώ παρατηρούμε ένα περίεργο φαινόμενο. Ενώ σήμερα εδραιώνεται ένας παγκόσμιος χαρακτήρα καταμερισμός της εργασίας και το νεοφιλελεύθερο πρότυπο θεμελιώνει τους ανταγωνιστικούς του μηχανισμούς σε νέες περιοχές της γήινης σφαίρας και σε νέες περιοχές της κοινωνικής και ανθρώπινης δραστηριότητας, αποκτώντας το ίδιο ένα ολοκληρωτικό χαρακτήρα, εντούτοις η σύγχρονη Αριστερή σκέψη αρνείται να αντιμετωπίσει τον αντίπαλό της στο επίπεδο της καθολικότητας. Τα θεωρητικά εργαλεία της Αριστεράς φαίνεται να μην επαρκούν γι' αυτό το εγχείρημα. Η προσέγγιση της σύγχρονης πραγματικότητας, είτε συντελείται σε ένα επίπεδο λειτουργίας υποσυστημάτων, είτε μέσω του φορμαλισμού του επικοινωνιακού που έχει γίνει της μόδας, είτε με την ανάλυση αυτόνομων δομών της πραγματικότητας. Επικρατεί η αποσπασματικότητα και ο εμπειρισμός. Υπάρχει μια τάση παραίτησης. Η προσπάθεια σύνθεσης μιας συνολικότερης θεωρίας που θεμελιώνεται στους σύγχρονους τύπους παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων και στις νέες μορφές αντίθεσης κεφαλαίου εργασίας, φαίνεται ότι υποβαθμίζεται και αντίθετα αναζητούνται οι πολιτικοί και οι κοινωνικοί όροι και οι συνθήκες που θα διασφαλίσουν την κυβερνητική εξουσία.

Αποτέλεσε ένα μεγάλο σφάλμα για ολόκληρη την προοδευτική παράταξη το γεγονός ότι επικέντρωσε την κριτική και την αντιπαράθεσή της κυρίως στις οικονομικές επιπτώσεις της εφαρμογής της νεοφιλελεύθερης στρατηγικής και δευτερευόντως ή ελάχιστα ασχολήθηκε με τον ιδεολογικό της πυρήνα, που αποτελεί έναν διανθρώπινο και αντικοινωνικό θεωρητικό κήρυγμα, το οποίο οροθετείται αρνητικά ακόμα και προς

τις ίδιες τις πηγές και παραδόσεις του κλασικού φιλελεύθερου προτύπου. Η θεωρία του κλασικού φιλελευθερισμού διερευνά και διατυπώνει τη σχέση συγκρότησης και αναπαραγωγής της συνολικής κοινωνίας. Η συγκρότηση αυτή προϋποθέτει την ενότητα του ηθικοπολιτικού και του οικονομικού στοιχείου, προσδίδοντας ευρύτερο κοινωνικό αξιακό πλαίσιο στις ιδέες της ισότητας και της ελευθερίας. Αντίθετα ο νεοφιλελευθερισμός προωθεί μια ουσιαστική ρήξη με το κλασικό φιλελεύθερο επιχείρημα. Ο Χάγκετ και ο Φρίντμαν δεν είναι διάδοχοι του Ανταμ Σμιθ, είναι αντίπαλοί του, και αυτό δεν το έχουμε κατανοήσει επαρκώς.

Η ιδέα της ισότητας σχετικοποιείται και μετατρέπεται σε ισότητα στα πλαίσια του απόλυτου ανταγωνισμού, ενώ από μια παράπλευρη σκοπιά η ιδέα της ελευθερίας αποσπάται από το πλαίσιο της συνολικής σύστασης αναπαραγωγής της κοινωνίας και προσδιορίζεται αυθαίρετα ως αντίθετος πόλος μιας κρατικής εξουσίας, αφηρημένης, που αξιολογείται εκ θεμελίων αρνητικά και εξ ορισμού, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ότι η σύσταση του ιστορικού δυτικού κράτους συντελέστηκε ακριβώς στο έδαφος του κλασικού φιλελεύθερου επιχειρήματος. Όταν ο Φουκουγιάμα και οι όμοιοί του ομιλούν για το τέλος των ιδεολογιών, προσπαθούν στην ουσία να διαμορφώσουν μια ιστορική τομή μεταξύ της ιστορικότητας και της νεοτερικότητας. Να χρεώσουν δηλαδή την ιστορικότητα στην Αριστερά, ταυτίζοντας το μεθοδολογικό και αξιακό της πρότυπο με την αποτυχία των γραφειοκρατικών συγκεντρωτικών προτύπων του πρώην Ανατολικού Συνασπισμού και να ερμηνεύσουν την νεοτερικότητα ως περίοδο αδιατάρακτης και απόλυτης κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού και των οικονομικών δυνάμεων της αγοράς. Να ταυτιστούν και να ιδιοποιηθούν την νεοτερικότητα. Η Αριστερά που γνώρισε μια περίοδο υποχώρησης και αποδέχτηκε δυστυχώς σιωπηλά αυτό τον ρόλο, οφείλει να ανασυγκροτήσει το ιδεολογικοπολιτικό και κοινωνικό της πρότυπο, να δηλώσει παρούσα στον ιστορικό ορίζοντα που ανοίγεται μπροστά μας και να αποδείξει ότι μπορεί να γεφυρώσει το φράγμα μεταξύ ιστορικότητας και νεοτερικότητας, προσδίδοντας στη νεοτερικότητα το κοινωνικό περιεχόμενο και την ιστορική προοπτική που οδηγεί σε ένα καλύτερο κόσμο.

Πώς όμως οι αξίες αυτές θα συνδεθούν με τις σύγχρονες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις και δεν θα παραμείνουν αφηρημένες ειδικές κατηγορίες; Η συνολική αναπαραγωγή της κοινωνίας και η διασφάλιση του παρόντος και του μέλλοντος των κοινωνικών ομάδων και τάξεων, επιβάλλει τον καθορισμό μιας νέας ισορροπίας μεταξύ πολιτικής, οικονομίας και κοινωνίας.

Σήμερα διαπιστώνουμε όλοι την παγκοσμιοποίηση της αγοράς, την επέκταση της δράσης των μηχανισμών ανταγωνισμού, γεγονός που καταλύει τα εθνικά σύνορα και θέτει νέα ιστορικά ερωτήματα για τον ρόλο των εθνών και των κοινωνιών. Φαίνεται όμως ότι αυτού του τύπου η παγκοσμιοποίηση αφορά κατά κύριο λόγο την ελεύθερη κίνηση του κεφαλαίου, τη διαμόρφωση πολυεθνικών μορφών λειτουργίας του.

Ποιος είναι ο ρόλος των μικρών κρατών και των κοινωνιών σ' αυτή τη διαδικασία; Ποια είναι η δική τους παρέμβαση ώστε να μην καταλήξουν στο ιστορικό περιθώριο; Η απάντηση θα πρέπει να δοθεί στο ίδιο επίπεδο, στο πολυεθνικό επίπεδο. Σ' αυτό το επίπεδο θα πρέπει να αναπτυχθούν μηχανισμοί κοινωνικής προστασίας, αλλά και αντίστοιχα προγράμματα και μηχανισμοί ανάπτυξης. Και αυτός πρέπει να είναι ο στρατηγικός στόχος των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η απουσία συγκεκριμένων αναπτυξιακών στόχων, που θα αναφέρονται στο σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η έλλειψη συγκεκριμένων κοινωνικών θεσμών που θα διασφαλίσουν την ενότητα των ευρωπαϊκών κοινωνιών και θα αποτελέσουν την ασπίδα στην προσπάθεια κατάλυσης των κοινωνικών και εργασιακών τους δικαιωμάτων, διαιωνίζει τις ανισότητες και σε εθνικό και σε κοινωνικό επίπεδο. Επιπρόσθετα η απλή κατανομή των πόρων σε μικρές χώρες δεν μπορεί να οδηγήσει από μόνη της στην ανάπτυξη σε εθνικό επίπεδο, γιατί οι πόροι αυτοί στην ουσία τους επιστρέφονται και ιδιοποιούνται από τους ισχυρούς οικονομικούς μηχανισμούς.

Η διαμόρφωση αυτών των ολοκληρωμένων κοινωνικών και αναπτυξιακών μηχανισμών στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί και τη μόνη συνολική απάντηση στην προοπτική που διαφαίνεται να υπάρξει μια πορεία έντονων ανισοτήτων και κοινωνικών εντάσεων στην Ευρώπη στα χρόνια που έρχονται. Και αυτές οι εντάσεις και οι ανισότητες μπορούν να οδηγήσουν είτε σε ένα αυταρχικό πλαίσιο επιλογών και στη διαμόρφωση ηγεμονικών πόλων στην Ευρώπη, δηλαδή στην ουσία σε μια Ευρώπη των πολλών οικονομικών και πολιτικών ταχυτήτων, είτε στην καθυστέρηση και στην οπισθοδρόμηση των διαδικασιών της πραγματικής ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Η Αριστερά οφείλει να αγωνιστεί για το δικό της όραμα, την ουσιαστική ευρωπαϊκή ενοποίηση και σε αναπτυξιακό και σε πολιτικό και σε κοινωνικό επίπεδο. Και εδώ ακριβώς η Αριστερά πρέπει να εισαγάγει το στοιχείο της νεοτερικότητας.

Τα παραδοσιακά κοινωνικά συμβόλαια που διαμόρφωσαν τους τύπους πολιτικής νομιμοποίησης, τα γνωστά "ρουσοϊκά συμβόλαια" των αντιπροσωπευτικών δημοκρατικών συστημάτων, που ξεκινούν από τη Γαλλική επανάσταση και φτάνουν μέχρι σήμερα, πρέπει να μετεξελιχθούν σε σύγχρονες μορφές κοινωνικών παραγωγικών συμβολαίων και να συνδέσουν τα παραδοσιακά τοπικά δικαιώματα για τα οποία γίνεται πολύς λόγος, με σύγχρονους τύπους κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων, τα οποία αποσιωπούνται. Γιατί δεν υφίστανται στην ουσία τους τα ατομικά δικαιώματα, αν αυτά δεν εδραιώνονται σε ευρύτερα κοινωνικά δικαιώματα. Δεν υπάρχουν ατομικές ελευθερίες, αν αυτές δεν θεμελιώνονται σε συλλογικές ελευθερίες και σε ισχυρούς κοινωνικούς θεσμούς. Δεν υπάρχει πολιτική δημοκρατία, αν αυτή δεν συμβαδίζει με την οικονομική και κοινωνική δημοκρατία. Δεν μπορεί να λειτουργήσει σωστά το κράτος δικαίου αν δεν οικοδομείται παράπλευρα ένα σύγχρονο κοινωνικό κράτος, ικανό να διασφαλίσει την συνοχή και τον αλληλέγγυο χαρακτήρα της κοινωνίας.

Μέσα από παρόμοιους ολοκληρωμένους συμβολαιικούς τύπους, κάθε κοινωνικό στρώμα και τάξη που βρίσκεται σήμερα στο περιθώριο, οδηγείται έξω από τον καταμερισμό της εργασίας, θα αναγνωρίσει την προοπτική και τη θέση του σε ένα συγκεκριμένο παραγωγικό σχέδιο, που θα καθορίσει τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις του και τον ιστορικό του ρόλο. Μόνο μ' αυτό τον τρόπο μπορούμε να προχωρήσουμε στην γεφύρωση του ιστορικού χάσματος μεταξύ της πολιτικής κοινωνίας και της κοινωνίας των ιδιωτών. Μεταξύ του ατόμου-ιδιώτη και του πολίτη στο σύγχρονο κόσμο.

Ποιο είναι όμως το πλαίσιο των κοινωνικών συμμαχιών; Υπάρχει άραγε μία στρατηγική κοινωνικών συμμαχιών στην Αριστερά; Σήμερα δυστυχώς επικρατεί κάποια σύγχυση. Κάποιοι εκφράζουν ισοπεδωτικές αντιλήψεις για τις σύγχρονες κοινωνικές αντιθέσεις και στη θέση των παραδοσιακών διαχωριστικών γραμμών αναζητούν οριζόντιες, διαταξικές αντιθέσεις. Άλλοι, εν ονόματι ενός απολίτικου κοινωνιστικού πλουραλισμού, ερευνούν τη δυνατότητα συμμαχιών και σχημάτων κορυφής, ισοπεδώνοντας τις κοινωνικές διεργασίες. Τέλος, κάποια τμήματα της Αριστεράς συγκροτούν σήμερα σχήματα επιφάνειας, φορμαλιστικά, αθροίζοντας στις άμορφες κοινωνικές τους αναφορές το περιβάλλον, τον ρατσισμό, τα τυπικά αστικά δικαιώματα, τις μειονότητες κ.λπ.

Ομως, όλες αυτές οι αθροιστικού χαρακτήρα συμμαχίες, στερούνται συνοχής, δεν είναι οργανικές. Η Αριστερά οφείλει να συγκροτήσει τον πυρήνα των συμμαχιών της πάνω στις σχέσεις εκμετάλλευσης και περι-

θωριοποίησης που παράγει η σύγχρονη μορφή αντίθεσης κεφαλαίου εργασίας και ο καταμερισμός της εργασίας που θέτει εκτός της παραγωγικής διαδικασίας μια σειρά παραδοσιακών απασχολήσεων, βιομηχανία, αγροτική οικονομία, μικρομεσαία επιχείρηση, τάξη των μισθωτών. Αυτός ο βασικός ταξικού χαρακτήρα πυρήνας θα πρέπει να περιβάλλεται από έναν κύκλο παραγωγικών στρωμάτων, που αποβλέπουν σε υγιείς επενδυτικές πρωτοβουλίες και νέες παραγωγικές δραστηριότητες και συνδέουν την ίδια τους την προοπτική με τη διασφάλιση των ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικών ισορροπιών. Οι δυο αυτοί ομόκεντροι και όχι τεμνόμενοι κύκλοι μπορούν να συγκροτούν ένα συνεκτικό μέτωπο, που σε περιόδους λιτότητας θα μπορεί να διασφαλίσει την κοινωνική προστασία του ταξικού πυρήνα του εσωτερικού, ενώ σε περιόδους ανάκαμψης να αναδείξει τα περιφερειακά στρώματα της ανάπτυξης, έχοντας όμως διασφαλίσει την ενότητα και τη συμπίεση του καθαρά ταξικού πυρήνα.

Η έννοια του κοινωνικού κράτους και η Αριστερά

Η διαμόρφωση συγκεκριμένων κοινωνικών συμμαχιών επιτρέπει την προώθηση σύγχρονων θεσμών κοινωνικού κράτους, το οποίο θα αποτελέσει ιστορικά τη μετα- κείνσιανή απάντηση της Αριστεράς στο αγοραίο νεοφιλελεύθερο πρότυπο.

Από την εξωτερική και συμπληρωματική μορφή του κράτους πρόνοιας που γνωρίσαμε τις τελευταίες δεκαετίες, είτε υπό τη μορφή του υπολειμματικού μοντέλου, είτε με τη μορφή του ατελούς θεσμικού αναδιανεμητικού μοντέλου, το οποίο όμως εφαρμόστηκε σε μερικότητα (ποτέ δεν ήταν πλήρες), πρέπει να προχωρήσουμε ως Αριστερά σε ένα οργανικό κοινωνικό κράτος, που θα διασφαλίζει τη συνολική κοινωνική αναπαραγωγή, την κοινωνική δικαιοσύνη, μέσω αποτελεσματικών μηχανισμών αναδιανομής, και θα δομεί παράλληλα συνεκτικούς ιστούς κοινωνικής αλληλεγγύης. Σ' αυτή του τη μορφή το σύγχρονο κοινωνικό κράτος εντάσσεται οργανικά στη συνολική δομή της οικονομικής ανάπτυξης και δεν εξαρτά τις λειτουργίες και τις κοινωνικές του πολιτικές από τα όποια κατά συγκυρία περισσεύματα του προϋπολογισμού.

Το πολιτικό σύστημα

Η πολιτική δημοκρατία, οι θεσμοί του αντιπροσωπευτικού συστήματος, διέρχονται έναν κρίσιμο ιστορικό κύκλο. Επιδιώκεται για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία η ανακατανομή του συστήματος των εξουσιών υπέρ

της οικονομίας και κατά της πολιτικής. Αναπτύσσεται σήμερα ένα νέο παγκόσμιο δόγμα. Η οικονομία αποφασίζει, η πολιτική διαχειρίζεται και εκτελεί, η κοινωνία υποτάσσεται. Η πολιτική οικονομία διεκδικεί ιστορικά τη θέση της πολιτικής δημοκρατίας. Κανένας βέβαια δεν μπορεί να αρνηθεί ότι οι θεσμοί της σύγχρονης δημοκρατικής πολιτείας διέρχονται μια παρατεταμένη κρίση. Θα πρέπει να δούμε πάρα πολύ σοβαρά ότι ο τύπος της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και των παραδοσιακών κοινοβουλίων, οι σχέσεις και τα όρια των εξουσιών όπως διαμορφώθηκαν από τη Γαλλική επανάσταση και έφτασαν μέχρι τις ημέρες μας, χρειάζονται σοβαρές τομές για να έχουμε τη λαϊκή βούληση σε νέες μορφές εκπροσώπησης, που σήμερα νοθεύονται και αλλοιώνονται.

Ο ρόλος της Αριστεράς είναι η αναβάθμιση της πολιτικής δημοκρατίας, η κατοχύρωση και η προάσπιση της δημοκρατίας από τα κέντρα της οικονομικής ολιγαρχίας, που μέσω της κατοχής των ΜΜΕ επιδιώκουν τη χειραγώγηση και τον ασφυκτικό έλεγχο της πολιτικής εξουσίας, φαινόμενο που παρατηρείται και σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο.

Η αναβάθμιση της πολιτικής, όμως, δεν μπορεί να συντελεστεί με κινήσεις στο επίπεδο της κορυφής της ίδιας της πολιτικής. Η πολιτική, αν θα μπορέσει να ξαναζωντανέψει, θα ξαναζωντανέψει μέσα από την αυθεντική της σχέση με την κοινωνία και αυτό δεν μπορεί να συνεπάγεται, παρά την ανάληψη πολιτικού ρόλου από την ίδια την κοινωνία, μέσα από αποκεντρωμένους συμμετοχικούς θεσμούς, που θα μπορούν να αναδειχτούν σε κέντρα αποφάσεων, για σημαντικά ζητήματα της παραγωγικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής.

Στην είσοδο του 21ου αιώνα, η Αριστερά οφείλει να επιβεβαιώσει τον ιστορικό της ρόλο και προσορισμό μέσα από ένα συνολικό σχέδιο και ένα συλλογικό όραμα. Να αποδείξει ότι ο επόμενος αιώνας δεν σημαίνει ούτε το θάνατο της φιλοσοφίας, ούτε το πέρας της πολιτικής και των ιδεολογιών με την αφομοίωσή τους στο πραγματικό, δηλαδή στη σύγχρονη μορφή των σχέσεων εκμετάλλευσης. Ο συντεταγμένος διάλογος μεταξύ αριστερών δυνάμεων οφείλει να αναζητήσει στη βάση τους τις κυρίαρχες σήμερα παραγωγικές και κοινωνικές αντιθέσεις, να διαμορφώσει τις σύγχρονες κοινωνικές συμμαχίες και να αναδείξει τα κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα που θα προωθήσουν αυτό το νέο συλλογικό σχέδιο. Πρέπει να σταματήσει και να αναστραφεί ο δήθεν μονόδρομος του στείρου οικονομισμού, να διαμορφωθούν νέες ισορροπίες μεταξύ της κοινωνίας, της οικονομίας και της πολιτικής, μεταξύ της ανεξέλεγκτης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του φυσικού περιβάλλοντος, μεταξύ της αλόγιστης κατανάλωσης και των πραγματικών

υλικών και πνευματικών αναγκών του σύγχρονου ανθρώπου. Ο αριστερός προοδευτικός λόγος πρέπει να επαναθεμελιώσει την προτεραιότητα των κοινωνικών αξιών, να καταδείξει τους θεσμούς και τις μεθόδους μέσα από τις οποίες η οικονομική λειτουργία και η τεχνολογική ανάπτυξη θα ενταχθούν στις κοινωνικές προτεραιότητες και ανάγκες και να προβάλλει το όραμα της ανθρώπινης και κοινωνικής χειραφέτησης.

Να αποδείξει τελικά ότι η Αριστερά μπορεί να πάρει την ιστορία με το μέρος της και να πραγματοποιήσει το μεγάλο άλμα προς το μέλλον, γιατί αυτός ο ρόλος της ανήκει και πρέπει να τον διεκδικήσει. Ευχαριστώ.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Πριν ξεκινήσουμε τη συζήτηση, να δώσω τον λόγο για μία πολύ σύντομη παρέμβαση στους συνδιοργανωτές αυτής της εκδήλωσης, αρχίζοντας από τον Καθηγητή κ. Δημήτρη Παπούλια.

κ. ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ: Κυρίες και κύριοι, είναι προφανές ότι επιχειρούμε να κάνουμε μία δύσκολη συζήτηση. Χωρίς να έχω ειδικότητα στα αντικείμενα τα οποία συζητούνται σήμερα, αλλά μιλώντας περισσότερο από την κοινωνική και πολιτική μου εμπειρία, θα μπορούσα επιγραμματικά να παρατηρήσω ότι η Αριστερά στη μεγάλη της διαδρομή, τουλάχιστον στην Ελλάδα, νομίζω πως είχε δύο χαρακτηριστικά όχι τόσο ιδεολογικού περιεχομένου, όσο μεθοδολογικού περιεχομένου. Νομίζω ότι είτε απλούστευε τα γεγονότα για να μπορέσει να τα εξηγήσει και να τα κατανοήσει, είτε τα γενίκευε, για να μπορέσει έτσι, εντάσσοντάς τα σε γενικότερα πλαίσια, κυρίως ιδεολογικά, να μπορέσει να πείσει και να συγκινήσει τον κόσμο. Είναι απλούστευση και γενίκευση σήμερα για την Αριστερά να υποστηρίζει ακόμα ότι το ζητούμενο είναι πάλι η ισοκατανομή του εθνικού εισοδήματος, ενώ φαίνεται πως το μέγα ζήτημα της εποχής μας είναι η ισοκατανομή της γνώσης και της πληροφορίας.

Οι αναζητήσεις της Αριστεράς, πέρα απ' ό,τι αναφέρθηκε από τους ομιλητές, πρέπει κατά την άποψή μου να διερευνήσουν κυρίως την πολυπλοκότητα των κοινωνικών φαινομένων στην εποχή μας, των κοινωνικών φαινομένων όπως πλέον εκδηλώνονται αυτά από την εξέλιξη της τεχνολογίας, και κυρίως της τεχνολογίας της πληροφορικής και τη διάδοση της πληροφορίας, και να σταθεί με έμφαση σε τρία ζητήματα: αυτά που αναδύονται μέσα από τα νέα φαινόμενα και τις νέες αναζητήσεις που είναι γνωστά ως κοινωνίες των πολιτών, αλλά και τις κοινωνίες της πληροφορίας και τις κοινωνίες των δικτύων.

Είναι τρία θέματα που αναφέρονται βέβαια όλο και συχνότερα στο λεξιλόγιο και στις αναλύσεις των σύγχρονων διανοουμένων της Αριστε-

ράς, αλλά για τα οποία κατά την άποψή μου όλη αυτή η συζήτηση έχει μείνει στην επιφάνεια και πρέπει να πάει κάποια στιγμή και σε βάθος. Με αυτή την έννοια νομίζω ότι οι εκδηλώσεις όπως η σημερινή μπορούν να συμβάλλουν σε αναζητήσεις οι οποίες θα αφαιρέσουν από τις αναζητήσεις της Αριστεράς τις τάσεις της απλούστευσης και της γενίκευσης που είπα στην αρχή.

Ο ΟΠΕΚ συμμετέχει σήμερα μαζί με το ΙΣΤΑΜΕ και την "Πολιτεία" σ' αυτή τη συζήτηση. Όπως οι περισσότεροι ίσως ξέρετε, είναι μία κίνηση πολιτών που δημιουργήθηκε το 1991 και επιχείρησε από τότε με δεκάδες ίσως εκδηλώσεις και στην Αθήνα, αλλά και στην περιφέρεια, να θέσει τα κύρια ζητήματα που απασχολούν τους πολίτες.

Ο λόγος για τον οποίο σήμερα κάνουμε την εκδήλωση μαζί με το ΙΣΤΑΜΕ και με την "Πολιτεία" είναι γιατί η συζήτησή μας γίνεται κάπως αποσπασματικά, γίνεται ξέχωρα, ενώ τα προβλήματα στα οποία αναφέρθηκαν και οι σημερινοί ομιλητές και τα οποία και εγώ πολύ πρόχειρα - και ζητάω συγγνώμη γι' αυτό - επιχείρησα να θέσω, είναι θέματα πολύ γενικότερα.

Είναι μία απόπειρα συνεργασίας, είναι μία απόπειρα επικοινωνίας, είναι μία απόπειρα να προσπαθήσουμε όλοι από κοινού να κατανοήσουμε τη συνθετότητα των προβλημάτων της εποχής μας και να μπορέσουμε να βοηθήσουμε στην επίλυσή τους. Σας ευχαριστώ.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ τον κ. Παπούλια. Για μια σύντομη παρέμβαση τον λόγο έχει ο Καθηγητής Γιάννης Τούντας.

Γ. ΤΟΥΝΤΑΣ: Φίλοι και φίλες, όταν πριν από δέκα μήνες περίπου μερικές εκατοντάδες άστεγοι Αριστεροί αποφασίσαμε να ιδρύσουμε την "Πολιτεία", ακόμα και οι πιο αισιόδοξοι από εμάς δεν φανταζόμασταν ότι μέσα σ' αυτό το χρονικό διάστημα αυτά τα βήματα διαλόγου που θέλαμε να υπηρετήσουμε, θα μπορούσαν να πάρουν ένα ουσιαστικό χαρακτήρα και θα μπορούσαν να πάρουν ένα γρήγορο βηματισμό, όπως αυτός που παρακολουθούμε τις τελευταίες βδομάδες.

Βέβαια ο διάλογος δεν είναι αυτοσκοπός. Είναι μια πολιτισμένη συμπεριφορά, αλλά ο πολιτικός διάλογος πρέπει να έχει κάποιους στόχους. Και για μας αυτός ο διάλογος έχει τρεις συγκεκριμένους στόχους. Πρώτα απ' όλα, να δώσει ένα περιεχόμενο στη θεωρητική σκέψη της Αριστεράς, που φαντάζει σήμερα στην εποχή μας ένα άδειο πουκάμισο. Είτε η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη, είτε η ιστορική εξάντληση της προσφοράς του κράτους πρόνοιας και της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας, μας αφήνει

σήμερα με ένα μεγάλο κενό και με μια ανάγκη να δώσουμε ένα καινούργιο περιεχόμενο σ' αυτή τη θεωρητική σκέψη, που μέχρι τώρα καθοδηγούσε τις δυνάμεις της Αριστεράς σε όλο τον κόσμο. Χρειαζόμαστε ένα καινούργιο σχέδιο για την Ευρώπη του 21ου αιώνα, για την Ελλάδα του 21ου αιώνα, και αυτή είναι η πρώτη βασική επιδίωξη αυτού του διαλόγου.

Το δεύτερο βασικό είναι ότι χρειαζόμαστε και ένα σχέδιο μετάβασης, ένα σχέδιο που θα μας δώσει μέσα σ' αυτά τα τέσσερα επόμενα κρίσιμα χρόνια που θα σηματοδέψουν την ελληνική κοινωνία για τον 21ο αιώνα, τον τρόπο που θα μπορέσουμε να τα αξιοποιήσουμε αυτά τα τέσσερα χρόνια.

Και το τρίτο και βασικό είναι ότι χρειαζόμαστε έναν καινούργιο συνασπισμό εξουσίας, έναν καινούργιο πολιτικό και κοινωνικό συνασπισμό εξουσίας. Και εκεί έρχεται επίσης να υπηρετήσει αυτή ακριβώς την αναγκαιότητα ο διάλογος που έχουμε ξεκινήσει.

Θα μου πείτε ότι εδώ δεν είμαστε Ιταλία. Δεν έχουμε πρόβλημα κυβερνητικής λύσης. Έχουμε μια αυτοδύναμη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και ισχυρή. Γιατί αναζητούμε ένα καινούργιο πολιτικό και κοινωνικό συνασπισμό; Θα έλεγα ότι εδώ είναι και η μεγάλη πρόκληση της ιστορικής αυτής ιδιομορφίας της χώρας μας. Διότι, αν χρειαζόμαστε αυτόν τον συνασπισμό, δεν είναι επειδή θέλουμε να δώσουμε μια λύση κυβερνητική στη χώρα. Είναι επειδή ακριβώς θέλουμε να συγκροτήσουμε κυρίως μια καινούργια κοινωνική πλειοψηφία, γιατί αυτή η πορεία στην οποία οδηγήθηκε η χώρα κυρίως κάτω από τις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ, ένα απ' τα διδάγματα που μας έδωσε είναι ότι δεν μπόρεσαν οι εκάστοτε κυβερνητικές πλειοψηφίες να δώσουν νικηφόρα τη μάχη με τις δυνάμεις της καθυστέρησης και του αναχρονισμού. Και, αν κάτι χρειαζόμαστε αυτή τη στιγμή για να κερδίσουμε σ' αυτά τα επόμενα τέσσερα χρόνια τη μάχη με την καθυστέρηση και τον αναχρονισμό, είναι μία καινούργια πλειοψηφία κοινωνική, η οποία θα αλλάξει τους συσχετισμούς εκείνους που μέχρι τώρα στάθηκαν εμπόδιο σε όλα τα μέτωπα των κρίσιμων μεταρρυθμίσεων όπου δοκιμάστηκε η πολιτική αντοχή των διακυβερνήσεων τα τελευταία 15 χρόνια.

Πιστεύουμε ότι αυτός ο διάλογος έρχεται να εξυπηρετήσει αυτή την προσπάθεια. Είναι επίσης σαφές ότι δεν αρκούν μόνο οι κομματικές διαδικασίες, χρειάζεται να βρούμε εκείνους τους τρόπους που να αγκαλιάσουμε όλα τα δυνάμει πολιτικά υποκείμενα αυτού του διαλόγου και αυτής της σύγκλισης, αυτής της νέας πλειοψηφίας κοινωνικής και πολιτικής. Και σ' αυτή την υπόθεση έχουν να παίξουν μεγάλο ρόλο και οι

κινήσεις των πολιτών και οποιεσδήποτε άλλες δυνάμεις μπορούν πραγματικά να δώσουν μία γόνιμη συνεισφορά σ' αυτή την προσπάθεια. Εμείς θα κάνουμε ότι μπορούμε. Σας ευχαριστώ.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ τον κ.Τούντα. Αρχίζει η συζήτηση. Ο κ.Γιώργος Σωτηρέλης μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του ΙΣΤΑΜΕ.

Γ.ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ: Όπως είναι γνωστό, φίλες και φίλοι, η έννοια της Αριστεράς είναι σύγχρονη. Οι πολιτικές όμως καταβολές της ξεκινούν από πολύ μακριά. Οι ρίζες της χάνονται στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, αγκαλιάζουν τις κοινότητες των πρώτων χριστιανών, βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στο Διαφωτισμό και θεριεύουν στους διεκδικητικούς αγώνες του 19ου και του 20ού αιώνα. Το τέλος όμως του 20ού αιώνα βρίσκει την Αριστερά σε μια βαθιά περισυλλογή. Βρίσκει την Αριστερά σε κρίση ταυτότητας και σε κρίση προσανατολισμού. Η κατάρρευση του Τείχους μπορεί να μη σήμανε το τέλος των ιδεολογιών. Εκείνο όμως που σήμανε σίγουρα είναι το τέλος των βεβαιωτήτων πίσω από την οποία οχυρωνόταν αυτόρεσκα έως τώρα η Αριστερά, άλλοτε ομφαλοσκοπώντας, άλλοτε στρουθοκαμηλίζοντας και άλλοτε απολογούμενη για ολοκληρωτικές νοοτροπίες και πρακτικές.

Πρώτα απ' όλα διαψεύστηκε οικτρά μία αντίληψη που ήθελε τον σοσιαλισμό υποκατάστατο της επιστήμης, με σιδερένιους νόμους. Δεύτερον, η εργαλειική αντίληψη του κράτους. Τρίτον, η αναγωγή του προλεταριάτου σε παράκλητο της ιστορίας και η συνακόλουθη αντίληψη του εργατισμού και ενός άκριτου ισοπεδωτισμού. Όλα αυτά συναποτελούσαν ένα κλειστό σύστημα ιδεών, που προσέδιδε στο σοσιαλισμό μία θεολογίζουσα χροιά και δημιουργούσε - για να χρησιμοποιήσουμε μια έκφραση του συρμού - ιδεολογικούς κλώνους που παπαγάλιζαν άκριτα απόλυτες σχηματοποιήσεις και δογματικά στερεότυπα.

Η Αριστερά στο κατώφλι του νέου αιώνα είναι μόνη, χωρίς βεβαιότητες και έχοντας μάλιστα να αντιμετωπίσει τις βεβαιότητες ενός νέου δογματισμού, του νεοφιλελευθερισμού. Με την πλάτη στον τοίχο, οφείλει πρώτα να προστατεύσει τις έως τώρα κατακτήσεις, δεύτερον να πείσει ότι μπορεί να κυβερνήσει και, τρίτον, να λύσει ταυτόχρονα το υπαρκτικό της πρόβλημα. Η εύκολη λύση για την Αριστερά θα ήταν η στροφή στο σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο. Ωστόσο η στροφή αυτή, που τόσο άκριτα έγινε στη χώρα μας από πολλούς πάλαι ποτέ εκφραστές του "τρίτου δρόμου", δεν αποτελεί σήμερα λύση.

Η σοσιαλδημοκρατία μπορεί να έδωσε μέχρι σήμερα ό,τι πιο προωθημένο έχει δώσει ο σοσιαλισμός στην πράξη: την άρρηκτη ζεύξη σοσιαλισμού και δημοκρατίας, την αξία της δημόσιας υπηρεσίας, τη σημασία της συνύπαρξης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και την κρατικά οργανωμένη κοινωνική αλληλεγγύη. Ωστόσο, ακόμα και αν ο "προδότης Κάουτσκι" πήρε προ πολλού την εκδίκησή του από τον Λένιν, υπάρχει αυτή τη στιγμή μία κρίση ταυτότητας και για τη σοσιαλδημοκρατία, ιδίως λόγω επανειλημμένων εκλογικών αποτυχιών, υποχώρησης της μεταρρυθμιστικής της πνοής και μετάπτωσης προς πρακτικές γραφειοκρατικού πατερναλισμού και διαχειριστικής λογικής. Αρα, ούτε η σοσιαλδημοκρατία - τη στιγμή που αμφιταλαντεύεται - δίνει τις λύσεις που αναζητεί σήμερα η Αριστερά. Ποια λοιπόν θα είναι η απάντησή της χωρίς τις δοκιμασμένες συνταγές;

Πρώτα απ' όλα, η ιδεολογική της αντεπίθεση απέναντι στο νεοσυντηρητισμό, προβάλλοντας την απελευθερωτική θεώρηση του σοσιαλισμού απέναντι στην ψευδεπίγραφη ελευθερία του νεοφιλελευθερισμού.

Δεύτερον, η διατύπωση μιας σύγχρονης και ρεαλιστικής εναλλακτικής πρότασης απέναντι αφενός στον κρατισμό της παραδοσιακής Αριστεράς και αφετέρου στην "αποθέωση του ιδιωτικού" της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας. Και αυτό μπορεί να γίνει μόνο σε συνδυασμό με τη στροφή στην κοινωνία της αλληλεγγύης, του ελέγχου της αγοράς και της ενεργού πολιτικής συμμετοχής.

Αυτή η στροφή στην κοινωνία είναι η πρωταρχική αναγκαία προϋπόθεση για τα κόμματα της Αριστεράς, προκειμένου να ξεφύγουν από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους και να γίνουν πράγματι ζωντανός διαμεσολαβητικός θεσμός ανάμεσα στην κοινωνία και στην πολιτική εξουσία.

Κατά την άποψή μου, πάντως, ο σοσιαλισμός στην ουσία του ήταν, είναι και θα παραμείνει μία ουτοπία: η ουτοπία των "ελεύθερων παραγωγών και των ελεύθερων ανθρώπων". Οχι βεβαίως με την έννοια μιας άπιαστης και υπερβατικής χίμαιρας, αλλά με την έννοια του "επιθυμητού" που φωτίζει τη σκέψη και τη δράση της Αριστεράς και δίνει το μέτρο και το κριτήριο της καθημερινής πρακτικής της. Η Αριστερά οφείλει, πρώτα απ' όλα, να εμπνεύσει και να συνεγείρει, δίνοντας νόημα και περιεχόμενο στην πολιτική της και καλλιεργώντας αυτή την ουτοπία ως απώτερο στόχο της ανθρώπινης ύπαρξης και, κατά συνέπεια, της δικής της πολιτικής δράσης. Η Αριστερά, σε τελευταία ανάλυση, οφείλει να είναι η πολιτική ενσάρκωση του ανθρωπισμού και γι' αυτό οφείλει να προσφύγει σε έναν αδογματίστο εκλεκτικισμό, αντλώντας απ' όλα τα

φιλοσοφικά συστήματα εκείνες τις θέσεις που εμπλουτίζουν το απελευθερωτικό της μήνυμα, ανανεώνουν το λόγο και τη θεωρία της.

Η αρχαία ελληνική φιλοσοφία, ο Διαφωτισμός, ο μαρξισμός - ιδίως υπό τη δυτική εκδοχή του - και οι παραφυάδες του (ιδίως η σχολή της Φραγκφούρτης και ο υπαρξισμός), μαζί με τις "μεταμοντέρνες" προσεγγίσεις παρέχουν ένα σημαντικό θεωρητικό οπλοστάσιο για να επαναθεμελιώσει η Αριστερά, με σύγχρονους όρους, το ιδεολογικό και πολιτικό της πρόταγμα: την ανοιχτή κοινωνία, την αμφισβήτηση κάθε εξουσιαστικής παρεκτροπής και τον ολόπλευρο - ατομικό, κοινωνικό και πολιτικό - αυτοκαθορισμό του ανθρώπου.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Ευχαριστώ. Τον λόγο έχει ο κ.Χρυσανθακόπουλος.

Α.ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: Πιστεύω ότι, όταν αναφερόμαστε στην Αριστερά και μάλιστα από το ΙΣΤΑΜΕ του Ανδρέα Παπανδρέου, δεν πρέπει να απουσιάζει μια προσέγγιση την οποία προσπάθησε ο Ανδρέας Παπανδρέου να φέρει στην Ελλάδα, να φτιάξει μια μορφωτική σχολή της νέας Αριστεράς, μιας ελληνικής Αριστεράς, η οποία έχει και συγκεκριμένο σχέδιο και συγκεκριμένη αντίληψη για τα πράγματα, άσχετα αν το βιβλίο του "Μετάβαση στο σοσιαλισμό" αποσύρθηκε ως αιρετικό νομίμως, που θα έπρεπε να αποτελεί ιστορικό ντοκουμέντο πάνω στο οποίο συζητάμε.

Ετσι, έχουμε ένα ημιτελές πολιτικό υποκείμενο, το ΠΑΣΟΚ, που προσπαθεί να παράγει μια πολιτική σκέψη και πράξη, που καταφέρνει να κερδίσει και μια πλειοψηφία. Και αυτό έχει σημασία για εμάς, ακριβώς γιατί πέταξε από πάνω του το κόμπλεξ του πατριωτικού και του εθνικιστικού ρεύματος, το οποίο η Αριστερά το φοβόταν πάρα πολύ, ιδιαίτερα η ευρωπαϊζουσα Αριστερά είχε μεγάλο πρόβλημα με το πατριωτικό Κίνημα. Ομως, ακριβώς αυτή η πλειοψηφία και η ηγεμονία που επετεύχθη στην Ελλάδα και απελευθέρωσε δυνάμεις και εδραίωσε την πολιτική δημοκρατία που δεν εγγυόταν ποτέ μια δεξιά λογική, είναι που οδηγεί και σε κάποια θετικά αποτελέσματα. Εάν εγκαταλείψουμε τον προοδευτικό χαρακτήρα του εθνικού αγώνα, θα φτάσουμε σε κάποιο άλλο άκρο, σε ένα άκρο υποδούλωσης, θα δώσουμε ξανά την ηγεμονία στη δεξιά που караδοκεί. Και караδοκεί γιατί θα πει κάτι πολύ απλό: κύριοι για να επιβιώσουμε πρέπει να αμυνθούμε και, δεύτερον, για να αναδειχτούμε με την έννοια του νέου ρόλου μας στα Βαλκάνια ή γενικότερα, πρέπει να στηρίξουμε έναν επιχειρηματικό κόσμο, ο οποίος θα διαδραματίσει κι αυτό το ρόλο. Μερικοί θα το πουν ιμπεριαλισμό, άλλοι θα το πουν απλά οικονομική ενοποίηση, δεν ξέρω πώς θα το

πούνε, θα τον κερδίσει αυτόν τον αγώνα και η Αριστερά θα κάθεται να κοιτάει αναζητώντας οικολογικά, φιλοζωικά και άλλα αισθήματα, που είναι απαραίτητα για την ευαισθησία μας, γιατί ακριβώς αυτό μας διακρίνει από τον συντηρητικό κόσμο, αλλά δεν νομίζω ότι εκεί που ακριβώς η Αριστερά πρέπει να κάνει άνοιγμα στο εθνικό ζήτημα, εκεί πρέπει να γυρίζει την πλάτη και να νομιμοποιεί από την άλλη μεριά -προσέξτε αυτό το σημείο- τα κατεστημένα τα οικονομικά.

Σήμερα, αν κάποιος αναφερθεί στο οικονομικό κατεστημένο στη χώρα μας, θα πουν όλοι αυτό είναι δεδομένο, δεν το συζητάμε και ας είναι Αριστεροί, το αγκαλιάζουν, το προβάλλουν, το χρηματοδοτούν κ.λπ. κ.λπ., χρηματοδοτούνται απ' αυτό, είναι το άλλο ζήτημα του υπηρετικού πολιτικού προσωπικού ενός κοινωνικά προνομιούχου στρώματος διαχειριστών, που εγκαταλείπει το στόχο της Αριστεράς, αλλαγή του συστήματος, και ενσωματώνεται και απορροφάται από το σύστημα. Υπάρχει μάλιστα και μια χρυσή εφεδρεία γι' αυτό το ρόλο από τη μεσαία τάξη, στελέχη της μεσαίας τάξης, τα οποία είναι γεννήματα της μεταπολίτευσης του '74, και δεν έχουν αναλάβει ακόμα ρόλους, αλλά караδοκούν να πάρουν αυτούς τους ρόλους διαγωνίζοντας το κέντρο, γιατί πολύς λόγος περί κέντρου γίνεται, περί Αριστεράς ελάχιστος.

Και ακριβώς διαπιστώνεται αυτό και στη σημερινή συζήτηση: ότι η όψιμη αναζήτηση μιας σοσιαλδημοκρατίας στην Ελλάδα που δεν έχει αντιστοιχίες με το ευρωπαϊκό κέντρο, είναι νομίζω επικίνδυνη, γιατί όχι μόνο οικονομικό σχέδιο δεν θα φέρει, θα μας κάνει ουραγούς μιας παρακμής.

Η αναζήτηση του ανώτερου προτύπου είναι κακή συνήθεια των μεταφραστών διανοουμένων της ελληνικής Αριστεράς, οι οποίοι εισάγουν πρότυπα και θεωρίες και συνεχώς έχουν και μία τάση να ανάγουν τα ευρωπαϊκά δεδομένα σαν δεδομένα της δικιάς μας περιοχής.

Ναι, και ενσωματωθήκαμε στο Ευρωπαϊκό Κέντρο, αλλά ενσωματωθήκαμε διατηρώντας τα δικά μας χαρακτηριστικά ως περιφέρειά του. Και αυτό σημαίνει ότι, εάν έχουμε μια νέα κοινωνική διαστρωμάτωση και αναζήτηση κοινωνικών συμμαχιών, αυτές θα πρέπει να αναζητούνται στα λαϊκά στρώματα κυρίως και, όταν αγωνιζόμαστε για το εθνικό ζήτημα, και στα μεσαία. Αλλά να προσέχουμε ποιος έχει την ηγεμονία κάθε φορά. Γιατί όλο το ζήτημα της Αριστεράς ήταν μια κοινωνική συμμαχία με διαταξική συνείδηση ενοποιητική. Τώρα πάμε να περάσουμε μια νέα λογική, ότι υπάρχουν ζητήματα τα οποία αναδεικνύονται και γίνονται μεγαλοαστικά, τα οποία θα πρέπει να πάρουν καβάλα τον υπόλοιπο κορμό και τα οποία έχουν ανάγκη από μεγάλη ησυχία στην

περιοχή, γιατί έχουν να κάνουν με επενδύσεις ακόμα και στα τουρκικά παράλια και δεν πρέπει να εμποδίσουμε, έχουν κάποιους τέτοιους στόχους. Ο εκσυγχρονισμός εμφανίζεται, που δεν είναι αυτοτελής έννοια, να μην τον πούμε και ιδεολογία, είναι μια έννοια χρήσιμη στον τεχνολογικό τομέα και όπου υπονοεί κάτι συγκεκριμένο κουβεντιάζουμε και για την πολιτική, όπου δεν υπονοεί και δεν είναι σαφής, η λέξη από μόνη της εκσυγχρονισμός, εκσυγχρονισμός ποιανού και ως προς τι και ποιο είναι το πρότυπο βάσει του οποίου θα εκσυγχρονιστούμε, γιατί εμείς είμαστε πίσω.

Κάπως το ρολόι ταιριάζει απόλυτα να δούμε τις διαφορετικές ώρες, κάπου στις μηχανές, κάπου στα δίκτυα ενέργειας, αλλά στα κοινωνικά ζητήματα και αυτή η σύγκλιση η πραγματική στην Ευρώπη θα γίνει ποτέ με οποιουδήποτε όρους και με την νεοκείνσιανή πρόταση που κάνατε προηγούμενα; Μα, ποιος θα δεχτεί αυτές τις επαναστατικές ιδέες, γιατί αν δώσουμε αβέρτα, δώστε στο λαό χρήμα να καταναλώσει, άρα να παραγγείλει, στην Ελλάδα θα διογκωθεί το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου, τίποτα άλλο, θα μας τινάξει, για να δούμε και τα πραγματικά δεδομένα. Εκτός αν έχουμε ήδη φτάσει στην επόμενη φάση, που η Ευρώπη δεν είναι Ομοσπονδία Κρατών, αλλά είναι Κοινοπολιτεία παραγωγικών μονάδων και μιλάμε με όρους επιχειρηματικών τρασ. Εντάξει, τότε θα μιλάγαμε για άλλα δεδομένα.

Τούτη τη στιγμή, για να μη μακρολογήσω περισσότερο, πρέπει να πούμε το εξής: αν η Ιταλία κρατιέται σε συνοχή ακόμα, είναι ακριβώς επειδή υπάρχει ένας ενοποιητικός εθνικισμός με χαμηλούς τόνους. Εάν επικρατήσει ο διαμελιστικός τοπικισμός, η Ιταλία των περιφερειών θρύμματα και κομμάτια, οι αντιθέσεις Βορρά - Νότου, ο Βορράς δεν χρωστάει τίποτα στο Νότο, που με τα εργατικά του χέρια τον έκανε μεγάλη βιομηχανία, έτσι; Ο Νότος πρέπει να πληρώσει, να αποκοπεί από τον Βορρά, για να απολαύσει ο Βορράς τον κόπο του Νότου. Αυτές είναι οι λογικές που πάνε να επικρατήσουν.

Πιστεύω ότι η Αριστερά που έχει ταυτότητα, λέει καθαρά είμαι πατριωτική, άρα είμαι και συνεπής διεθνιστική, γιατί προηγούμενα δεν το επισήμανα ιδιαίτερα αυτό. Δεν μπορεί να είσαι Αριστερά και να μην είσαι διενθιστής. Ας πούμε ότι δεν είσαι πατριώτης γιατί ζεις σε κάποια μπαράκια του αθηναϊκού βραδινού και σκέφτεσαι μ' αυτές τις λογικές, πολύ άνετος, αλλά ο διεθνισμός γιατί έπαψε να υφίσταται κι εκείνοι μάλιστα που εμφανίζονται ως Αριστεροί απέναντι στους καθυστερημένους πού εμμένουν σε αξίες;

Κοιτάξτε κάτι, μπορούν να αλλάξουν χίλιες θεωρίες. Οι θεωρίες σαφώς και πρέπει να αναθεωρούνται διαρκώς, γιατί είναι θεωρίες. Η αξιολογική πλευρά των πραγμάτων που προσδιορίζει την Αριστερά, δεν είναι προς αναθεώρηση, παραμένει σταθερή προς εμπλουτισμό και έχει στάνταρ στοιχεία πάνω στα οποία κινείται. Στο θεωρητικό ζήτημα, αν η θεωρία της εξάρτησης του Ανδρέα Παπανδρέου δεν επαρκεί να απαντήσει σήμερα και αν ο τρίτος δρόμος ή η κοινωνικοποίηση, κάποιοι στόχοι προχωρημένοι για αλλαγή μορφής ιδιοκτησίας, δεν μπαίνουν σαν καίριες αντιθέσεις προς επίλυση, δεν σημαίνει ότι εμείς καβαλήσαμε το άρμα του συστήματος και του λέμε θα ηγεμονεύει η Δεξιά σαν αντίληψη, αλλά η Αριστερά θα διαχειρίζεται τα προβλήματα της Δεξιάς, γιατί αργά ή γρήγορα το χάνεις το παιχνίδι. Το χάνεις από την προδοσία που θα επακολουθήσει από το πολιτικό σου προσωπικό, που σιγά - σιγά θα γίνεται αυθεντικός εκφραστής των συμφερόντων που πάει να υπηρετήσει. Είναι σαφέστατο αυτό για τη μετατόπιση ενός κομματιού της Αριστεράς σε ένα δεξιό στρατόπεδο. Γιατί οι διαχωριστικές γραμμές δεν αποτελούν ζητήματα στα οποία εγκλωβιστήκαμε στα καλά καθούμενα ή είναι διαχωριστικές γραμμές που έβαλε η ζωή και η ιστορία. Και, αν είναι να ξεπεραστούν για κάποιους μεγαλύτερους στόχους, να το συζητάμε, αν είναι να ξεπεραστούν για τη βόλεψη μερικών, ποτέ δεν πρέπει να φτάσουμε σ' αυτό το σημείο.

Και επιμένω σε οποιονδήποτε ανανεωτικό να μου πει, πού είναι ο διεθνισμός του απέναντι σε λαούς και σε αγώνες που δεν έχουν δικαίωμα στην ύπαρξη, απέναντι σε Κούρδους και σε κάποιους άλλους τους οποίους τους βλέπουμε με δέος, με φόβο, με τρόμο, αισθανόμαστε ότι απειλούν την κοσμοθεώρησή μας. Ας την απειλήσουν, λοιπόν, γιατί αυτοί αγωνίζονται τουλάχιστον. Και νομίζω εκεί ακριβώς τελειώνει και το ζήτημα χωρίς κανένα κόμπλεξ, χωρίς καμιά προοπτική να εμπλουτιστούμε από παγκόσμιες εμπειρίες, από Ευρώπη, από παντού. Αλλά όχι με την παρωπίδα μιας διαρκούς τροφοδοσίας, μιας γραμμικής αντίληψης για την εξέλιξη. Είναι τα στάδια, λέγανε οι Ανατολικοί, τα άλλα στάδια τα εξελικτικά, λένε οι Δυτικοί. Ας τα πετάξουμε στα σκουπίδια όλα για να υπάρξουμε εμείς και οι λαοί της περιοχής μας, για να αναγεννηθεί η Αριστερά και να βρει ταυτότητα και ρόλο ύπαρξης.

Κ.ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ: Δηλαδή οι πατριώτες δεν πάνε στα μπαρ;

Α.ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: Οι πατριώτες πάνε στα μπαράκια, αλλά και κάποιες άλλες ώρες αγωνίζονται χωρίς να αισθάνονται, για παράδειγμα, το κόμπλεξ μια απέναντι στη Βόρειο Ηπειρο και μια απέναντι

στην Κύπρο. Είχαμε το εξής, χαρίζαμε τον ελληνισμό στη δεξιά λογική για τη Βόρειο Ηπειρο, τρέχαμε να το πάρουμε από την Κύπρο. Τελευταία τον έχουμε εγκαταλείψει τον κυπριακό ελληνισμό σαν συνείδηση, επειδή υπάρχει χωριστό κράτος, είναι κάτι ξεχωριστό σαν ύπαρξη, δεν αισθανόμαστε ενιαία και τρέχουμε να ανακαλύψουμε εντελώς συμπτωματικά και περιστασιακά τους Έλληνες της Βορείου Ηπείρου.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Μια μικρή παρέμβαση. Οι λέξεις ποτέ δεν είναι αθώες. Θα ήθελα να θυμίσω στον κ.Χρυσανθακόπουλο ότι την Αριστερά δεν τη φτιάχνουν οι διανοούμενοι, στην καλύτερη περίπτωση την υποστηρίζουν. Να σας υποδείξω ότι τα ιστορικά παραδείγματα θα έπρεπε να τα ψάχνετε με μεγαλύτερη γνώση και πάντως με περίσκεψη. Θα έπρεπε, για παράδειγμα, να γνωρίζετε ότι ο εθνικισμός που επικαλείστε (και τον οποίο συγχέετε με τον διεθνισμό) ποτέ δεν υπήρξε ιδεολογική συνιστώσα της Αριστεράς, αλλά της δεξιάς και συχνά της άκρας δεξιάς.

Ο κ.Σωτηριάδης έχει το λόγο.

κ.ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ: Είναι μια πολύ μικρή, 5λεπτη παρέμβαση από πλευράς της Ελληνικής Δημοκρατικής Εταιρείας, που έχει κάνει ήδη δύο εκδηλώσεις επάνω στο ελληνικό ζήτημα και τα εθνικά θέματα. Είναι μια γραμμένη οπτική γωνία περισσότερο εν θερμώ, παρά μία ανάλυση, για την οποία, εάν ήθελα να βρω κοινούς τόπους, θα ανέτρεχα στις ομιλίες του Μενέλαου Γκίβολου, και ιδιαίτερα στου Κώστα Σταμάτη, με τον οποίο είμαι σε απόλυτη σχεδόν συμφωνία ως προς τις αρχές.

Είναι προφανές πως αναφερόμαστε στην πολιτική πρακτική μιας κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, έτσι όπως πάνω - κάτω τη γνωρίζουμε σήμερα. Τίποτε όμως δεν εμποδίζει να διερευνήσουμε θέσεις μεταρρυθμιστικές ή επαναστατικές που διατυπώθηκαν στο παρελθόν και κατατείνουν στη διεύρυνση της αντιπροσώπευσης ή ακόμη και σε εφικτά συστήματα αμέσου δημοκρατίας μικρού χώρου.

Εχουμε την ευχέρεια της επιλογής θεωρητικών συλλήψεων και πολιτικών πρακτικών που αρχίζουν από τη Γαλλική Κομμούνα, αν πρέπει να πάμε στον προηγούμενο αιώνα, και που φτάνουν μέχρι τις σύγχρονες κοινοβουλευτικές επιτροπές ή προηγμένα συστήματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης και διοικητικής αποκέντρωσης. Λογικές μπορούν να έχουν την ίδια αναλογία στην προσπέλαση οικονομικών ή κοινωνικών προβλημάτων. Τα πάντα επιτρέπονται; Δεν οδηγεί αυτό στη γενικευμένη σύγχυση ή την καιροσκοπική επιλεκτική χρήση; Όχι, θα έλεγα, αν υπολογίσει κανείς τι επιτρέπει και τι αποτρέπει μια ιστορική πείρα και μια μακρά

άσκηση πληγών και επιχειρήσεων και, αν ακόμη θεωρήσει ως δεδομένο ότι αυτό που αποκαλούμε Αριστερά, προϋποθέτει την υπεράσπιση των αδυνάτων, των πολλών και των μη προνομιούχων της ζωής ούτως ή άλλως.

Οτι ακόμη τείνει στην οργάνωση μιας ζωής που δίνει πράγματι ίσες ευκαιρίες και που παίρνει -σαν ουτοπία πια αυτό- από τον καθένα σύμφωνα με τις ικανότητές του και αποδίδει σύμφωνα με τις ανάγκες του. Και ότι, τέλος, δημιουργεί το πλαίσιο διαμόρφωσης της ατομικής και γενικής μοίρας από τους ίδιους τους ανθρώπους. Τι επιλέγουμε στη χώρα μας, τις δημιουργικές στιγμές της federation, τους θεσμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της λαϊκής δικαιοσύνης, την κατοχή, τις πρώτες πολιτικές προσεγγίσεις της ΕΔΑ, τα επιτεύγματα της μέγιστης δυνατής κοινωνικής κινητικότητας των πρώτων χρόνων διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ; Ποιες οι πολιτικές προσωπικότητες που μας ενδιαφέρουν, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου της Βαλκανικής Ενότητας και των κοινωνικών οραμάτων, ο Αλέξανδρος Σβώλος των σύγχρονων πολιτειακών αναζητήσεων, ο Γεώργιος Καρτάλης και ο Ηλίας Ηλιού της εφαρμοσμένης πολιτικής στις πιο αντίξοες συνθήκες; Οι μόνοι θεωρητικά εξοπλισμένοι μαρξιστές στη χώρα μας στο Μεσοπόλεμο, ο Παντελής Πουλιόπουλος και ο Σεραφείμ Μάξιμος, ή η ιδιάζουσα περίπτωση του Μιχάλη Ράπτη; Οι σημαντικές συλλήψεις του Νίκου Πουλαντζά πάνω στο κράτος και οι εργασίες πάνω στην οικονομική ανάπτυξη του Αγγελου Αγγελόπουλου; Τι από τις θέσεις της 3ης του Σεπτέμβρη διατηρεί την ισχύ του; Τι από τις θέσεις για την Αυτοδιαχείριση και αυτές για τη θέση της Ελλάδας στα Βαλκάνια, στη Μεσόγειο, στην Ευρώπη διατηρούν την αίγλη τους, μια εξέχουσα θέση με πολύ μεγάλο ανθρωπολογικό υπόβαθρο;

Το ΠΑΣΟΚ δεν το ανέλυσε ως όφειλε, το έθεσε, όμως. Και αντιστροφώς τι οδηγεί το ΚΚΕ, ακόμη και στην περίοδο που μπορεί να επικαλείται το άλλοθι της αθωότητας, στο γενικό αυτοχειρισμό το δικό του, αλλά και την καταστροφή του προοδευτικού κινήματος, για να οδηγηθούν όλα αυτά ύστερα από 40 χρόνια στην πιο πλεγματική πολιτική κίνηση και από τις δύο μερίδες των Σταλινικών στις παραπομπές του '89.

Τι εν τέλει επέτρεψε, πίσω από τις προοδευτικές μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του '80, για να πούμε τα δικά μας νέα "κούλπα", να κρύβεται η μικροαστική επέλαση για τη νομή της εξουσίας και ο πολιτικός εκφυλισμός; Νομίζω ότι οι περισσότεροι γνωρίζουμε τις απαντήσεις. Πέρα από τις δυσχερείς αντικειμενικές συγκυρίες, υπάρχουν σοβαρότα-

τες υποκειμενικές αδυναμίες, καθώς και μια αδυναμία ιδεών και τόπου και χρόνου εξειδίκευσης.

Η Αριστερά, η ελληνική υπόθεση της Αριστεράς αν θέλετε, δεν είναι μια απλή προέκταση του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Μετά την εργασία των Αντόνο-Χορχάιμερς στη Διαλεκτική του Διαφωτισμού δεν πρέπει να υπάρχουν αυταπάτες πάνω σ' αυτό. Σε εμάς άλλωστε όλα γίνονται υπό το φίλιο φως σε συνθήκες διαφορετικές και σε παραδόσεις διαφορετικές. Δεν είμαστε Μητροπολιτική Ευρώπη, αλλά είμαστε πηγή της Ευρώπης και σίγουρα διαθέτουμε τις δικές μας εκδοχές μίας ούτως ή άλλως παγκόσμιας υπόθεσης. Πρέπει να τις βρούμε.

Δεν μπορεί να μας ενδιαφέρει απλά και μόνον ο κοινωνικός διάλογος, αλλά η ίδια η κοινωνική συνοχή. Δεν μπορεί να μας αφορά η σημερινή αόριστη καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, αλλά η οικουμενική συμβίωση των ανεξάρτητων πατρίδων. Οι λίγες αυτές γραμμές αφιερώνονται στη μνήμη του Ανδρέα Παπανδρέου, προσωπικότητας μη αποτιμήσιμης ακόμη ιστορικά, πάντως ιδιαίτερας γοητείας. Ξέρω ότι για όσους από εμάς τον αγαπάμε και για όσους δεν τον αγαπούν αυτό παραμένει ένα εμπόδιο. Για να μιλήσουμε πρέπει να το παραμερίσουμε. Μη μας ζητάτε να ξεχάσουμε και μη μας ζητάτε να αποκηρύξουμε. Τίποτε άλλο.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ. Ο κ.Ζυγούρος.

ΣΠ.ΖΥΓΟΥΡΟΣ: Εδώ θα πρέπει κατ' αρχάς να διαχωρίσουμε την ελληνική Αριστερά, την ευρωπαϊκή Αριστερά και του υπαρκτού σοσιαλισμού λεγόμενης Αριστεράς.

Η ευρωπαϊκή Αριστερά δεν μας έχει δώσει δείγματα κακής διαγωγής. Ο υπαρκτός σοσιαλισμός βέβαια σαν χάρτινος πύργος εις τα εξ ου συνετέθη. Ερχόμαστε όμως και εξετάζουμε την ελληνική Αριστερά.

Ερχομαι όμως να λάβω θέση και σε κάτι άλλα που ελέχθησαν σχετικά με το κράτος πρόνοιας και γενικώς όλες τις κρατικοποιημένες επιχειρήσεις. Ελέχθη μείωση των ελλειμμάτων με κάθε θυσία, αλλά πλήρη απασχόληση. Αυτό είναι κάπως οξύμωρο...

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Δεν ελέχθη αυτό, οπότε παρακάμψτε το στην παρέμβασή σας.

ΣΠ.ΖΥΓΟΥΡΟΣ: Πώς δεν ελέχθη, έχω μπροστά μου και την περίληψη.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Οχι, όχι. Οχι μείωση με κάθε αντίτιμο. Μείωση ναι, αλλά όχι με κάθε αντίτιμο, αυτό είναι το νόημα.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ο κ.Αγτζίδης.

ΒΛ.ΑΓΤΖΙΔΗΣ: Συγχαρητήρια στο ΙΣΤΑΜΕ γιατί άνοιξε αυτό το θέμα, που όντως είναι ένα θέμα με πολλές παραμέτρους, που τώρα απλά θα τις θίξουμε και πιστεύω να συνεχιστούν αυτές οι συζητήσεις και σε ιστορικό, αλλά και σε κοινωνικό και πολιτικό τομέα, ώστε να διευκρινιστεί πλήρως τι σήμαινε αυτό το αριστερό φαινόμενο, τι σημαίνει σήμερα και πώς μπορεί να συγκροτηθεί, να συσταθεί. Εγώ θα κάνω κάποιες παρατηρήσεις βασικά επάνω στις εισηγήσεις, οπότε αυτό θα είναι η αφορμή για όλα τα σχόλια. Και βασικά με την εισαγωγική ομιλία θα ήθελα να εκφράσω μια αντίρρηση για το πόσο χρησιμοποιούνται οι όροι. Ίσως θα πρέπει να ξεκινήσουμε από τον ορισμό των όρων, ποιος είναι ο Αριστερός και τι είναι η Αριστερά;

Δηλαδή εγώ διαφωνώ με το να θεωρούμε ότι υπάρχει μια ευθεία γραμμή και μια συνέχεια των Ορεινών της Γαλλικής επανάστασης ως πούμε με τους Αριστερούς του ΣΕΚΕ. Δεν είναι δυνατόν να συμβαίνει αυτό, γιατί μιλάμε για αντιδιαμετρικά πράγματα.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Για να μην καταναλώνετε το χρόνο σας και τον δικό μας, δεν εννοούσα αυτό, το αντίθετο ακριβώς εννοούσα.

ΒΛ.ΑΓΤΖΙΔΗΣ: Εντάξει. Αν έρχονται όλα αυτά στην κουβέντα, είναι γιατί οι απαρχές της ελληνικής Αριστεράς ή καλύτερα της ελλαδικής Αριστεράς, με την έννοια ότι η Αριστερά των Ελλήνων είναι πολλαπλές εκδοχές, απλά η μία επικράτησε. Ας πούμε η κυπριακή Αριστερά είναι ελληνική Αριστερά. Η Αριστερά που βγήκε στον Εύξεινο Πόντο και την αγνοούμε λόγω των εκτεταμένων σιωπών που επικράτησαν και διαμόρφωσαν τη νεοελληνική ταυτότητα, είναι μια πολύ σημαντική Αριστερά ελληνική επίσης. Αρα η ελλαδική Αριστερά έχει σαν βασική και γενέθλια μήτρα αυτά που συνέβησαν με την αρχική συγκρότησή της με το ΣΕΚΕ. Και το ΣΕΚΕ, που υπήρξε ουσιαστικά η πιο αντιδραστική εκδοχή της Αριστεράς σε ένα ημιτελές έθνος - κράτος, επικρατεί εξοφανίζοντας όλες τις σοσιαλιστικές άλλες ομάδες τύπου Σκληρού, Γιαννιού κ.λπ.

Απ' αυτή την Αριστερά του ΣΕΚΕ, η οποία συνταυτίστηκε και με τον τουρκικό εθνικισμό στο Μικρασιατικό, βγήκαν όλες οι υπόλοιπες τάσεις, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό υποσυνείδητα τελείως έρχονται να αναπαράγουν μέχρι σήμερα θεμελιώδεις άξονες που όρισαν την ύπαρξή τους. Κι αυτός είναι, νομίζω, ο λόγος που γίνεται τόση μεγάλη αναφορά στο ότι η Αριστερά η ελληνική, η ελλαδική, τέλος πάντων η Αριστερά

που γνωρίζαμε στην Ελλάδα, δεν αντιτάχθηκε στον εθνικισμό ως ιδεολογία συγκάλυψης των κοινωνικών ζητημάτων. Νομίζω ότι έγινε ακριβώς το αντίθετο, ότι η ελλαδίτικη Αριστερά υπήρξε κατ' εξοχήν αντιεθνικιστική μέχρι αντίθεσης με τα συμφέροντα του ίδιου του λαού.

Εφερα το παράδειγμα του ΣΕΚΕ, μια ακραία αντίθεση. Το άλλο παράδειγμα είναι η στάση για το Μακεδονικό και το Θρακικό, που υπέταξε το ταξικό ουσιαστικά συμφέρον, υπονόμωσε το Εργατικό Κίνημα στο όνομα τι; Στο όνομα της συνταύτισης με τους αντίπαλους εθνικισμούς. Δηλαδή η παράνοια της ελλαδίτικης Αριστεράς ήταν τέτοια που οδηγήθηκε στην συνταύτιση με τους αντίπαλους εθνικισμούς, δηλαδή οι απόψεις περί Μακεδονικού και Θρακικού μετά το '22 είναι απόψεις του βουλγαρικού εθνικισμού, διυλισμένες μέσω της "Κομιντέρν" και μιας ιδιόμορφης αντίληψης. Οι απόψεις για το Μικρασιατικό της ελλαδικής Αριστεράς, είναι ίδιες με τις απόψεις των "Γκριζών λύκων". Αυτά είναι θεμελιώδη ζητήματα και αποσιωπημένα. Βεβαίως δεν μπορούμε να τα πούμε αναλυτικά, αλλά πιστεύω ότι θα δοθούν οι ευκαιρίες, με την έννοια ότι πρέπει να κάνουμε αυτή την ιστορική αποτίμηση επιτέλους.

Και ήθελα να θίξω και κάτι που είπε ο κ.Γιατζόγλου, ότι θα πρέπει να αποφύγουμε την άποψη ότι ο εθνικισμός στη μετακομμουνιστική, στη μετασοβιετική περίοδο, αποτελεί και την κινητήρια δύναμη αυτής της νέας περιόδου και να απεκδυθούμε πλήρως αυτή την περίεργη εθνικιστική ιδεολογία.

Εδώ έχω να κάνω τα εξής δύο σχόλια. Πρώτον, είναι γεγονός μετά την κατάρρευση του σοβιετικού κόσμου στο βορρά μας και στα ανατολικά μας, ξαναξεκίνησε η διαδικασία δημιουργίας εθνικών κρατών. Αυτό όποιος δεν το βλέπει σαν μία ιστορική διεργασία, πραγματικά δεν μπορεί να κατανοήσει τον περιβάλλοντα χώρο του. Δηλαδή ότι για πρώτη φορά στο βορρά δημιουργείται το κράτος των Σκοπίων, με κυρίαρχη ομάδα εθνική τους Σλαβομακεδόνες, για πρώτη φορά στην ιστορία, και αυτό προκαλεί μία αμηχανία στους Έλληνες των συνόρων, που διεκδικούν μέσα από αμυντικές διαδηλώσεις τι;

Το να μην κατέβουν στην ελληνική Μακεδονία και, αν προσέξατε τα συνθήματα των μεγάλων αυτών διαδηλώσεων που δυσφημίστηκαν τόσο από την αυτοονομαζόμενη ανανεωτική Αριστερά, ποια ήταν; "Κάτω τα χέρια από τη Μακεδονία". Την ελληνική Μακεδονία, βεβαίως. Και δεν εκφράστηκε ούτε ένα σύνθημα επιθετικού εθνικισμού "έξω οι Σλάβοι από το Μοναστήρι", κάτι το οποίο ήταν νομιμοποιημένοι οι Θεσσαλονικείς να το κάνουν, με την έννοια ότι μια από τις συνιστώσες ομάδες των σύγχρονων Βορειοελλαδικών είναι και οι Μοναστηριώτες, οι οποίοι

εκδιώχθηκαν από το Μοναστήρι. Είδαμε ότι δεν έγινε. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει εθνικισμός έτσι όπως νοείται και έτσι όπως καλλιεργείται από τα media και από διανοούμενους κυρίως της Αριστεράς. Εξάλλου, αν υπήρχε εθνικισμός, πώς είναι δυνατόν να ανεχόμαστε εμείς ως Αριστερά ή ως εθνικό κράτος - αν υποθέσουμε ότι είναι εθνικό κράτος - την κατοχή της μισής Κύπρου;

Επί κατοχής, όταν η Αριστερά οδηγήθηκε σε εθνικοαπελευθερωτικές τάσεις, έκανε ένα μεγαλειώδες αντάρτικο εναντίον της γερμανικής κατοχής. Σήμερα με την τουρκική κατοχή εμείς ίσα-ίσα συζητούμε για την ομοσπονδία. Στον Καύκασο έχουμε 500 χιλιάδες Έλληνες, αναγνωρισμένες μειονότητες. Ήξερε ποτέ κανένας ότι υπάρχουν; Γιατί;

Η Δεξιά βεβαίως πολύ σωστά το παραγνώρισε το θέμα γιατί ήταν η μικροελλαδίτικη Αριστερά που ξέρουμε την πορεία της. Η Αριστερά όμως και οι τάσεις της τι έκαναν; Τίποτα. Αποσιώπησαν. Κατά συνέπεια, αν θέλουμε να μιλήσουμε επί πραγματικών δεδομένων και όχι περί φαντασιακών υποκατάστατων, δεν υπήρξε ποτέ εθνικισμός ούτε στην Ελλάδα, ούτε στην ελλαδική Αριστερά μετά το '22, μετά δηλαδή το σημείο όπου η εθνική ολοκλήρωση δεν μπόρεσε να επιτευχθεί και παρέμεινε μία Ελλάδα νοτιοβαλκανική. Ευχαριστώ και ελπίζω να συνεχίσουμε σε επόμενες εκδηλώσεις.

Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ο κ.Γιώργος Κριμπάς.

Γ.ΚΡΙΜΠΙΑΣ: Κύριε Πρόεδρε, με σεβασμό προς τους εισηγητές το πρώτο που θα ήθελα να πω είναι να τους ευχαριστήσω και να τους συγχαρώ για το επίτευγμα μέσα σε τόσο σύντομο χρόνο να πακετάρουν τόσο συμπυκνωμένο υλικό και να μας προβληματίσουν. Αυτό είναι το πρώτο.

Το δεύτερο. Νομίζω ότι υπάρχει μία ιδεολογική διάσταση που πλανάται γύρω μας με την απουσία της. Δεν είναι διόλου εύκολο να προσεγγίσει κανείς αυτό το επίπεδο, αλλά είναι και αδύνατο να το αποφύγει, διότι το άτιμο μπαίνει από παντού. Και δεν νομίζω να υποκαθίσταται μία τέτοια συζήτηση με οποιαδήποτε ρητορική, έστω και την πιο παλλόμενη και την πιο γνήσια και αγνή. Φοβάμαι ότι δεν είναι δυνατόν - πάντως από εδώ και τώρα από μένα - να υπάρξει θετική συνεισφορά. Θεωρώ όμως θετική συνεισφορά τα λόγια που ακούσαμε από τον συνάδελφο, τον κ.Σωτηριάδη. Και αυτό θα το θεωρούσα ως μία κατάθεση στο επίπεδο αυτό, που νομίζω ότι καλό θα είναι να ξεθαυρέψουμε και να το ξαναδούμε χωρίς φόβο, ότι θα είμαστε αθώοι. Αυτό ήταν το πρώτο σημείο.

Το δεύτερο σημείο. Νομίζω ότι οποιαδήποτε Αριστερά, εδώ και τώρα, θα χρειαστεί να έρθει σε λογαριασμό με το πρόβλημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης έτσι όπως γίνεται. Γίνεται με τον χειρότερο τρόπο. Δηλαδή είναι δύσκολο να φτιάξει κανείς τέτοιο έδεσμα, παίρνοντας τα υλικά που υπήρχαν ιστορικά από την Ευρώπη της πείνας του '45, την Ευρώπη του '47, '48, '49, της Συνθήκης της Ρώμης του '52 κ.ο.κ., να φτιάξει ένα τέτοιο τερατούργημα. Αλλά αυτό είναι. Και η θέση της Ελλάδας είναι χειρότερη απ' αυτή της Πορτογαλίας. Είναι πιο έξω απ' όλα. Ίσως δε η Ελλάδα να το πληρώσει και περισσότερο απ' όλους, αν μπορούσαν να αποτιμηθούν αυτά τα πράγματα.

Θα σας δώσω ένα μικρό στοιχείο, που τυχαία λίγο πριν από τα Χριστούγεννα κοίταξα με έναν συνάδελφο. Τις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό επί του ΑΕΠ. Η Γερμανία χρωστάει σε όλη την Ευρώπη. Αν υπήρχε αμυντικό ταμείο κοινό, όπως υπάρχει το FEOGA, η Γερμανία θα ήταν τόσο μέγας οφειλέτης, κυρίως όχι προς την Ελλάδα φυσικά, γιατί η Ελλάδα είναι πάρα πολύ μικρή, αλλά προς την Αγγλία και τη Γαλλία.

Η άμυνα της Γερμανίας έχει πληρωθεί από άλλους. Η Γερμανία είναι καταχρεωμένη. Αυτή τη στιγμή όχι το Μάαστριχτ δεν θα πλησίαζε, θα ήταν από τις χώρες τις πιο απομακρυσμένες από το 3%. Και παρ' όλα αυτά είναι τέτοια η συγκυρία, τέτοιοι οι συσχετισμοί, που είναι νοητό ένας τραπεζίτης που δεν έχει εκλεγεί από κανέναν, ένας διορισμένος δημόσιος υπάλληλος, να έχει μεγαλύτερη πολιτική δύναμη και να είναι ουσιαστικά πάνω από τα χέρια των εργατών και των μισθωτών της Ευρώπης. Με αυτή τη συγκυρία πρέπει αυτή η Αριστερά να παραλάβει αυτό το κακό φρούτο και να το βγάλει απέναντι. Δεν έχει άλλη επιλογή από το να το βγάλει απέναντι. Αυτό νομίζω ότι θα έπρεπε από τους ειδικότερους, στους οποίους δεν περιλαμβάνομαι, να τεθεί και να εξηγηθεί όχι ως επικοινωνιακό, αλλά ως πολιτικό πρόβλημα. Πρέπει να βγει απέναντι.

Τελευταίο. Με ανησυχεί, και είναι η πρώτη φορά που ανησυχώ εις τον βίο μου, το θέμα της ανεργίας. Δεν είναι πάλι η Ελλάδα του είδους αυτού όπως στην Ευρώπη. Εδώ, φοβούμαι, υπάρχει μία αντίφαση ανάμεσα στα αειφόρα και όλα αυτά. Απαιτείται ένας τέτοιος ρυθμός ανάπτυξης, ο οποίος θα μπορούσε να απορροφήσει την υφιστάμενη ανεργία, δηλαδή ένα 5%. Είναι περίπου αδιανόητο σε ποιες αγορές θα γίνει αυτό, με τι απορροφητικότητα, με τι ανταγωνισμούς. Δηλαδή θα πρέπει να μετατρέψει την Ευρώπη σε φρούριο προστατευτισμού. Δεν βγαίνει πάλι. Το γεωπολιτικό έχει πάει αλλού. Πάλι είναι χαλασμένο και αυτό

το κλήμα πολλοί γάιδαροι το έχουν τσιμπήσει. Αλλά το ελληνικό είναι αλλού, διότι η Ελλάδα είναι μία οικονομία που δεν παράγει. Δεν παράγει τίποτα. Είναι ένα περιέργο φαινόμενο ύπαρξης εισοδημάτων, χωρίς προστιθέμενη αξία. Αυτό δεν έχει ξαναγίνει. Και, αν έβλεπε κανείς κατά μεγάλους, χονδρικούς τομείς, από πού θα μπορούσε να γίνει παραγωγή με την έννοια της προστιθέμενης αξίας, θα διαπίστωνε ότι τομείς τους χαλάμε με ραγδαίους ρυθμούς.

Επομένως, εκεί δεν είναι θέμα πια οι μισθοί, οι μεταβιβάσεις, το κοινωνικό κράτος. Όλα αυτά, ωραία. Είτε τα δει κανείς σοσιαλιστικώς πώς, είτε τα δει τεχνοκρατικώς πώς, είτε όπως τα βλέπει ο Παπούλιας με τη συνέχεια των οργανώσεων, ωραία, θα γίνουν όλα αυτά τα πράγματα. Είναι ότι δεν υπάρχουν δουλειές καθόλου. Δουλειές οι οποίες στοιχειωδώς να μπορούν να δικαιωθούν στο πλαίσιο του εμπορεύματος. Εκεί είναι η σοσιαλιστική πρόκληση. Δηλαδή ο κόσμος του εμπορεύματος δεν είναι εκείνος που έχει πολεμηθεί και ενίοτε νικηθεί στο παρελθόν. Είναι άλλος. Οπότε, θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί ότι στο πλαίσιο μίας αντίληψης για την αλληλεγγύη, μπορεί να δημιουργηθεί παραγωγική εργασία μη εμπορευματική. Το λέω πολύ συνοπτικά. Νομίζω κάπου εκεί θα πρέπει να το αναζητήσουμε.

Και να το κάνουμε τη σημαία, η οποία ίσως να είναι η κρίσιμη σημαία απέναντι στις νέες γενιές, όταν έπειτα από κάποιο καιρό, 3, 4, 5, 10 χρόνια, (δεν ξέρει κανείς πόσο γρήγορα έρχονται αυτά), η ανεργία θα γίνει πολιτικό πρόβλημα που δεν είναι ακόμη. Ακόμα είναι σύνθημα. Αυτά τα σημεία. Σας ευχαριστώ.

Π.ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ πάρα πολύ τον κ.Κριμπά. Θα ήθελα να σας κάνω μία ερώτηση, κ.Κριμπά. Υπονοείτε μη εμπορευματική αυτοκαταναλωτική εργασία; Το αποτέλεσμα της, το προϊόν της είναι αυτοκαταναλωτικό; Ή κοινωνική εργασία;

Γ.ΚΡΙΜΠΑΣ: Σαφώς δεν εννοώ αυτοκαταναλωτική. Νομίζω ότι ο εκχρηματισμός της οικονομίας είναι τόσο δεδομένος, δεν μπορούμε οι δυο μας να μπαρμπερίζουμε ο ένας τον άλλο. Δηλαδή να προσφέρουμε υπηρεσίες έξω από ένα χρηματικό πλαίσιο. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να γίνει, αλλά το θεωρώ περιθωριακό και λίγο φολκλορικό και λίγο άλλοθι για να μη γίνει το πραγματικό. Είναι ότι χρειάζεται υποκατάστατο αυτού του πράγματος που κάποτε γινόταν μέσα στην οικογένεια. Στην οικογένεια με τις τρεις γενιές, τις επτά θείες, τις ψυχοκόρες, όλο αυτό το πράγμα το οποίο λειτουργούσε για την αναπαραγωγή της ανθρωπότητας και του πολιτισμού της. Το υποκατάστατο αυτού στο

πλαίσιο της οικονομίας. Δεν μπορεί να είναι το εμπόρευμα. Είναι ένας σοσιαλισμός. Ισως πολιτισμικός σοσιαλισμός, κατ' εξοχήν ως αντίπαλος ενός εμπορευματικού πολιτισμού.

ΣΤ.ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ: Θέλοντας να συνεχίσω τη σκέψη του κ.Κριμπά προς κάπως διαφορετικές κατευθύνσεις, ήθελα να θέσω υπόψη σας ότι βεβαίως συμφωνούμε ότι το διακύβευμα για τη σύγχρονη Αριστερά είναι η πορεία προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Αυτή τη στιγμή το κυρίαρχο στοιχείο είναι ένας μονεταριστικός βολονταρισμός που τείνει να καθιερωθεί υπό την ηγεμονία του κεφαλαίου.

Είναι σαφές ότι το θεμελιώδες λάθος της ευρωπαϊκής Αριστεράς ξεκινά μερικά χρόνια πριν, το 1990, όπου η Οικονομική και Νομισματική Ένωση τέθηκε έξω από τη συζήτηση της Διακυβερνητικής αναθεώρησης της Συνθήκης του Μάαστριχτ.

Εκεί πραγματικά η Αριστερά είχε τη δυνατότητα να το θέσει. Η συζήτηση για την ONE διεξάγεται και διεξάγεται καθημερινά μέσα από τα ΕΚΟΦΙΝ, δηλαδή τα Συμβούλια Υπουργών Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών. Αλλά διεξάγεται μέσα σ' αυτούς τους κλειστούς χώρους, όπου πραγματικά οι κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις δεν έχουν κανένα λόγο. Είναι καθαρά τεχνοκρατική η συζήτηση.

Η αυτονομία των κεντρικών τραπεζών που κατατείνει στην αυτονομία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, οδηγεί στην ανεξέλεγκτη κυκλοφορία του χρήματος από τις πολιτικές δυνάμεις της Ευρώπης. Αυτό σημαίνει ότι τελικά η Οικονομική και Νομισματική Ένωση εκφυλίζεται σε Νομισματική Ένωση.

Η απάντηση της Αριστεράς πρέπει να είναι η εξής: Η ONE για την Αριστερά είναι το αυτονόητο. Δεν είναι δυνατό να απέχει, δεν είναι δυνατό να ζητάει χαλάρωση των κριτηρίων, δεν είναι δυνατό να ζητάει αναβολή των κριτηρίων. Συμμετέχει ενεργητικά, αλλά θέτει ως κυρίαρχο ζήτημα την Οικονομική Ενοποίηση, όπου η Νομισματική είναι συμπορευόμενη και συμπληρωματική παράμετρος της διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής.

Αυτό σημαίνει ενιαία αγορά, ενιαία φορολογία, όπου δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη αυτή τη στιγμή, διότι εκεί είναι μεγάλα τα αντιμαχόμενα συμφέροντα, εναρμόνιση των οικονομικών πολιτικών των κυβερνήσεων.

Εντελώς επιγραμματικά, αν μου επιτρέπει ο κ.Σταμάτης, θα έλεγα ότι η εισήγησή του έχει έντονα χαρακτηριστικά εθνικού κείνσιανισμού, τα οποία οδηγούν σε μία συμπαράθεση εθνικών οικονομικών πολιτικών και όχι στο αίτημα μιας ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής, που δια-

μορφώνεται μέσα από διεργασίες, που βεβαίως είναι άλλο θέμα συζητήσεως.

Τούτο καταδεικνύει βεβαίως και το γεγονός ότι υπάρχει και μία αμηχανία στο δικό μας ακροατήριο. Θα ήθελα τελειώνοντας να θέσω υπόψη του Δ.Σ. σας ότι θα ήταν πολύ ενδιαφέρον και το ΙΣΤΑΜΕ να μπει στη συζήτηση για τη μείωση του χρόνου εργασίας, που ήδη διεξάγεται σε ευρωπαϊκή κλίμακα και υπάρχουν ενδιαφέρουσες προτάσεις και εισηγήσεις. Ευχαριστώ.

Π.ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ και εγώ. Να κλείσουμε με κάποια δευτερολογία των εισηγητών πάρα πολύ σύντομη. Ο κ.Γιατζόγλου.

Δ.ΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ: Δυο σημεία μόνο, για να μπω στην συζήτηση που άνοιξε ο Κώστας Σταμάτης και συνέχισε και ο κ.Κριμπάς. Εγώ είμαι λίγο απαισιόδοξος. Πρώτα-πρώτα, δεν πιστεύω ότι θα πάμε σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης μέσα από την ανάπτυξη. Πιστεύω ότι έχει τελειώσει το πράγμα. Το ζήτημα είναι αυτό που έθιξε ο κ.Κριμπάς: η αναμόρφωση του συλλογικού πολιτισμικού προτύπου που συνδέεται μ' αυτό που ονομάσαμε ανάπτυξη, δηλαδή με την κριτική και τη βαθμιαία αμφισβήτηση και αλλαγή του παραγωγισμού, του καταναλωτισμού, του βιομηχανισμού.

Θα μπορούσα να μιλήσω μόνο για μία περικύκλωση της οικονομίας από την πολιτική. Είναι κατ' εξοχήν πολιτικά τα ζητήματα, κατ' εξοχήν ζητήματα της πολιτικής πράξης, της ιδεολογικής ηγεμονίας. Εκεί θα κριθεί το παιχνίδι. Να δούμε δηλαδή. Εγώ πιστεύω ότι υπάρχουν σαφώς νέα φαινόμενα. Τον εφιάλτη ενός κόσμου όπου δεν θα υπάρχει ανθρωπινή εργασία. Δεν είναι μακρινό, ούτε είναι ζήτημα επιστημονικής φαντασίας. Είναι υπαρκτές τάσεις, με τις οποίες οφείλουμε να αναμετρηθούμε.

Το δεύτερο σημείο είναι ότι εγώ δεν πιστεύω (επειδή ακούστηκε η προβληματική της ταξικότητας, των συμμαχιών) ότι για κάθε οικονομικό στοιχείο υπάρχει ένα πολιτικό ισοδύναμο. Δεν πιστεύω δηλαδή ότι σήμερα αυτό που ονομάζουμε συνασπισμός εξουσίας είναι αυτό που λέμε οι εργαζόμενοι, η εργατική τάξη. Είναι ένα πολύ πιο σύνθετο μπλοκ. Αναλογιστείτε τις διαφορές ενός εργαζόμενου σε μία εταιρεία πληροφορικής, με τον εργαζόμενο σε μία τυπική βιομηχανία. Αναλογιστείτε τα ζητήματα που τίθενται όταν ένας κλάδος που παρακμάζει θέτει τα ζητήματα της κρατικής του ενίσχυσης, και ένας άλλος που αναδύεται θέτει κάποια άλλα. Γίνεται πολύπλοκο το ζήτημα της πολιτικής διεύθυνσης ενός συνασπισμού, που είναι εξαιρετικά ετερογενής, έχει διαψευστεί

η θεωρία της πολιτικής κοινωνικής πόλωσης σε ευδιάκριτα κοινωνικά τμήματα και αυτό είναι το μεγάλο πρόβλημα για την Αριστερά.

Και, τέλος, εξακολουθώ να πιστεύω και να υποστηρίζω ότι και η ίδρυση της ΠΟΛ.ΑΝ. και τα φαινόμενα που υπάρχουν δείχνουν ότι υπάρχει μία τάση εθνικιστική σαφέστατη και μία τάση να αναδιαταχθεί το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα με βάση αυτό το ζήτημα. Υπάρχει αυτό που λέω, ο εθνικισμός να λειτουργήσει ως μαμή της νέας ιστορικής περιόδου. Οι θεωρίες περί εισβολής ή περί χρήσης όπλων στην Αλβανία, εκπορεύονται μέσα από το πολιτικό προσωπικό της χώρας. Αυτά είναι φαινόμενα εθνικισμού, δεν είναι τίποτ' άλλο. Και το πατριωτικό κατά τη γνώμη μου πολύ μικρή σχέση έχει μ' αυτά τα φαινόμενα.

Π.ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ο κ. Σταμάτης.

Κ.ΣΤΑΜΑΤΗΣ: Κι εγώ δύο σύντομα σχόλια θα ήθελα να κάνω σε δύο πολύ εύλογες παρατηρήσεις. Η πρώτη παρατήρηση είναι, εάν θέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ως στόχο - προέρχεται από τον κ. Κριμπά - μείωση της ανεργίας στο επίπεδο του 5%, ο φόβος είναι μήπως αυτό προϋποθέτει τέτοια διαδικασία προστατευτισμού, που θα καταστήσει την Ευρώπη ένα φρούριο. Αυτό είναι όντως ένα πολύ σοβαρό ζήτημα. Η απάντηση είναι όχι κατ' ανάγκη. Η Ελβετία, η οποία έχει πληθυσμό στο ενεργό της δυναμικό 17% μετανάστες, έχει ανεργία στο επίπεδο του 5% σήμερα. Αντίθετο παράδειγμα η Ισπανία, η οποία έχει εργατικό δυναμικό μεταναστών 1% μόλις του συνόλου, αλλά έχει 22% ανεργία. Επομένως, είναι πραγματικά το πρόβλημα της ανεργίας πολύ περίπλοκο και θα πρέπει κάπως να το εξειδικεύσει κανείς, πράγμα που δεν είναι δυνατό να γίνει αυτή τη στιγμή. Πάντως, ως στόχος νομίζω ότι η μείωση της ανεργίας θα μας έβρισκε όλους σύμφωνους.

Το ερώτημα είναι όμως πώς απαντιέται αυτό. Απαντιέται με μία αντίληψη εθνικού κείνσιανισμού. Αυτό και εμένα με απασχόλησε πάρα πολύ, δεν επιθυμώ να το αποκρύψω. Πιστεύω ότι κείνσιανισμός σήμερα σε μία μόνο χώρα, εάν πρόκειται για Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι απλά αδύνατος. Ένα πολύ απλό εμπειρικό παράδειγμα. Πριν από λίγα χρόνια δοκίμασε η Ολλανδία, με σοσιαλδημοκρατική μάλιστα κυβέρνηση, να εξαγάγει έναν πράσινο φόρο στα καύσιμα. Υστερα από λίγους μήνες αναγκάστηκε να τον άρει, για χίλιους-δυο λόγους που δεν είναι της στιγμής, αλλά που φανταζόμαστε λίγο-πολύ.

Κατά συνέπεια, εθνικός κείνσιανισμός είναι αδύνατο να υπάρξει. Η δική μου έγνοια είναι ακριβώς αυτό να αποφευχθεί. Δεν ξέρω σε ποιο

βαθμό τα κατάφερα. Αυτό το αφήνω στην κρίση σας. Πάντως η απάντηση από την άλλη πλευρά δεν μπορεί να είναι μόνο πανευρωπαϊκή.

Υπάρχουν ζητήματα οικολογικής διακινδύνευσης του συνόλου του πλανήτη, λόγου χάρη όπως και η τρύπα του όζοντος, η οποία απαιτεί μία παγκόσμια συνεργασία. Παγκόσμια συνεργασία η οποία πώς μπορούσε να γίνει; Με χίλιους-δυο τρόπους. Ένας σχετικά απλός, αλλά πολιτικά πάρα πολύ τολμηρός, θα ήταν να καθιερωθεί αυτό που ο Αμερικανός κείνσιανός νομπελίστας Τζορτζ Τόμπιν προτείνει: ένας φόρος επί των χρηματιστηριακών συναλλαγών. Τι λέει ο Τόμπιν; Λέει ότι στα 1995 οι χρηματιστηριακές συναλλαγές ημερησίως φτάνουν στο ύψος των 1.330 δισ. δολαρίων. Πριν από 25 χρόνια ήταν μόλις 18 δισ. δολάρια. Προτείνει την επιβολή ενός φόρου στις χρηματιστηριακές συναλλαγές, που θα είναι 0,25%. Ξέρετε ποιο θα ήταν το τελικό αποτέλεσμα ετησίως; 300 δισεκατομμύρια δολάρια. Για φανταστείτε τα ποσά αυτά να εισέρχονταν σε ένα παγκόσμιο ταμείο προστασίας της φύσης ή καταπολέμησης της πείνας, τι παρεμβασμός θα μπορούσε να γίνει προς την κατεύθυνση της μείωσης της πείνας σε όλο τον πλανήτη. Να μία λύση, η οποία νομίζω είναι αρκετά ρεαλιστική, διότι έτσι όπως λειτουργεί το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, κυρίως μέσα από τα χρηματιστήρια, είναι ένας καπιταλισμός του καζίνο. Ανά πάσα στιγμή κινδυνεύει να σημειωθεί ένα κραχ με πολύ χειρότερες συνέπειες απ' αυτό του 1929, χάρη σ' αυτό τον φόβο άλλωστε που τότε πραγματοποιήθηκε, δημιουργήθηκε το πολύ σημαντικό έργο του Κέινς και των συνεχιστών του.

Στο πρόβλημα του διεθνισμού, ας πούμε καλύτερα της αλληλεγγύης, πολλά μπορούν να γίνουν. Μπορούν πάρα πολλά να γίνουν κατ' αρχάς σε ό,τι αφορά το ζήτημα των φυσικών πόρων. Μία πρόταση θα ήταν αυτή την οποία προτείνει σήμερα ένα προωθημένο κομμάτι του οικολογικού χώρου και όχι μόνο πια, οι εναπομένοντες φυσικοί πόροι στον πλανήτη μας να θεωρηθούν κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας.

Κάτι άλλο. Στα 1943, διαρκούντως του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι σύμμαχες χώρες έστειλαν αντιπροσώπους στο Σπρινγκ των Ηνωμένων Πολιτειών και εκεί διεκδικήθηκε το δικαίωμα της ανθρωπότητας στην επισιτιστική ασφάλεια. Αυτό το έχουμε μπροστά μας, δεν το έχουμε πραγματοποιήσει. Υπάρχει ένα τεράστιο πρόβλημα πείνας σήμερα σε όλο τον πλανήτη. Εδώ τίθεται επί τάπητος η ανάγκη μίας επισιτιστικής πολιτικής, η οποία θα εξασφαλίζει εμπράκτως το δικαίωμα της ανθρωπότητας στη διατροφή, στην επιβίωση δηλαδή. Δεν μιλάμε για καμία ευημερία ποιος ξέρει σε τι ευρωπαϊκά ή άλλα στάνταρντ. Μιλάμε για το δικαίωμα της ανθρωπότητας στην επιβίωση. Αυτό βέβαια σημαίνει

ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας, παραγωγή και διανομή βασικών διατροφικών προϊόντων, δημιουργία ενός παγκόσμιου συστήματος αποθεμάτων. Να μερικά ζητούμενα παγκόσμιας συνεργασίας.

Εχω την εντύπωση ότι αυτά τα ζητούμενα αντιστρατεύονται σήμερα την πολιτική που συνδέεται με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Αυτό ενδεικτικά το αναφέρω και στην κρίση του καθενός από εδώ και πέρα να δώσει τις δικές του απαντήσεις. Αυτά θα ήθελα να πω ως μία πρώτη προσέγγιση.

Π.ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ τον κ. Σταμάτη. Ο κ. Γκίβαλος.

Μ.ΓΚΙΒΑΛΟΣ: Θα πάρω τον λόγο, δεν το είχα σκοπό, αλλά θέλω να κάνω μία παρατήρηση σ' αυτά που είπε ο κ. Γιατζόγλου, την οποία θεωρώ σημαντική. Θεωρώ σημαντικό ότι για να ξεκινήσει μια συζήτηση και να δούμε αν υπάρχει πραγματικά σχέση εκμετάλλευσης ή όχι στη σημερινή κοινωνία και να συγκροτήσουμε υποκείμενα κοινωνικά ή πολιτικά, θα πρέπει να ξεκινήσουμε από την παραγωγική βάση. Δηλαδή δεν μπορούμε αφηρημένα να πούμε ότι υπάρχουν διαφορετικές ασχολίες σήμερα και να αρνηθούμε ότι υπάρχει εκμετάλλευση, είτε ο εργάτης εργάζεται στη βιομηχανία, είτε κάθεται στο γραφείο του και παίζει με ένα computer και παράγει προϊόντα, τότε πρέπει να πληρώνεται με το κομμάτι, δηλαδή δουλεύει φασόν και έχει την ψευδαίσθηση ότι δουλεύει μια ύπατη επιστημονική εργασία, ενώ στην ουσία επιτελεί μια στοιχειώδη εργασία εκμετάλλευσης, πρέπει να το δούμε και να μην το αποσιωπούμε.

Το πώς θα συγκροτηθούν αυτές οι συμμαχίες που διόστανται φαινομενολογικά, δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα σχέσεις εκμετάλλευσης.

Όσο αρνείται η Αριστερά να συγκροτήσει μοντέλα πάνω στη σχέση αντίθεσης κεφαλαίου εργασίας, όπως έχει μετασχηματιστεί σήμερα με τον ρόλο της τεχνολογίας, που δεν παράγει την αντίθεση κεφαλαίου εργασίας ή κεφαλαίου μη εργασίας που έθιξε ο κ. Κριμπάς, παράγει και άλλα προϊόντα, θα δούμε την αντίθεση αυτή να εξελίσσεται σε κρίση περιβάλλοντος, να παράγεται από την ίδια βάση και να εξελίσσεται σε κρίση περιβάλλοντος ή να εξελίσσεται σε κρίση κοινωνικής συνοχής.

Αν δεν συγκροτήσουμε τα μοντέλα μας ξεκινώντας από τον παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας και τις σχέσεις κεφαλαίου-εργασίας όπως είναι σήμερα, δεν πρόκειται να συγκροτήσουμε ούτε κοινωνικά υποκείμενα, ούτε πολιτικές συμμαχίες, ούτε να έχουμε την αξίωση ότι η

Αριστερά θα καταλάβει την εξουσία. Απλώς θα φτιάχνει - συγγνώμη για την έκφραση - κοινωνικές σούπες, συναθροίσεις συμμαχιών και πολιτικά θα διαχειρίζεται την κρίση του συστήματος και το μονεταριστικό πρότυπο.

Π.ΠΙΖΑΝΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Ευχαριστώ τον κ. Γκίβαλο. Θα ήθελα και εγώ να προσθέσω δυο λέξεις για τον εθνικισμό. Επειδή όντως και εγώ διαπιστώνω - όσο μπορώ να διαπιστώσω - ότι υπάρχει μία τάση προσπάθειας αναδιάταξης όχι τόσο των πολιτικών δυνάμεων, όσο του πολιτικού λόγου μέσω μιας ιδεολογίας την οποία και εγώ δεν βρίσκω άλλη λέξη να την ονομάσω παρά εθνικιστική, θα ήθελα να θυμίσω ότι η χρήση και η συνεχής επίκληση των εθνικών ζητημάτων γίνεται, πρώτον, σε ένα πλαίσιο ανασφαλές έως επισφαλές: σε αυτό το πλαίσιο κινούνται τα Βαλκάνια. Και, δεύτερον, γίνεται πολλές φορές με μία ελαφρότητα, η οποία αγνοεί ευθέως διεθνείς συνθήκες, σύννομα κ.λπ., δηλαδή μπαίνει ακριβώς στη λογική αυτού που θεωρεί αντίπαλο. Αυτό είναι μία πολύ παλιά ιστορία στα Βαλκάνια, δεν είναι καινούργια, και είναι πολύ παλιά η ιστορία και του εθνικισμού.

Η αντιπαλότητα δηλαδή εκ του μη όντως είναι στην πραγματικότητα μία έμμεση διεκδίκηση εδαφικής περιοχής ή το λιγότερο αφηρημένη αμφισβήτηση της επικράτειας κάποιου γειτονικού κράτους υπό την ψευδεπίγραφη σκέπη της εθνικής ολοκλήρωσης. Το εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα έχει τελειώσει το '47 με την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων. Εκτοτε, υπάρχουν διάφορα προβλήματα, τα οποία με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο ανακύπτουν. Αλλά αυτά ανάγονται στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής, της άμυνας, της προστασίας των συνόρων.

Δεν πρόκειται για εθνικό ζήτημα. Δεν εκκρεμεί εθνικό ζήτημα για την Ελλάδα. Τότε να κατακτήσουμε και τη Νέα Υόρκη, την Αστόρια, και εκεί υπάρχει ελληνισμός. Εθνικό ζήτημα - και θέλω να το τονίσω - δεν εκκρεμεί.

Συνεπώς η έμμεση αναφορά σ' αυτό το ζήτημα και πολύ περισσότερο η άμεση, όπως και οι μύδροι εναντίον των διανοουμένων στο άλλο πλαστό δίλημμα του πατριωτισμού-αντιπατριωτισμού, είναι εντελώς δωρεάν. Το λιγότερο που μπορώ να πω. Ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Πιστεύω ότι η πρώτη σημερινή εκδήλωση ήταν μια παραγωγική εκδήλωση, στην οποία ακούστηκαν σε πολλές περιπτώσεις απόψεις που ήταν σχετικά διαφορετικές, αν όχι διαμετρικά αντίθετες. Όμως, κατά κύριο λόγο δεν ήταν ρετρό, είχαν το στοιχείο της πρωτοτυπίας και το στοιχείο του σοβαρού και υπεύθυνου προβληματισμού. Και αυτό είναι που εμείς επιδιώκουμε, διότι δεν πάμε σε μία λογική προσέγγισης

ως λέσχη διανοουμένων που κάνουμε διάφορες διανοητικές ασκήσεις. Είμαστε σε ένα επίπεδο πλέον και πολιτικής παρουσίας. Η Αριστερά, ανεξάρτητα από τους προβληματισμούς, είναι παρούσα, έχει την ευθύνη διακυβέρνησης σήμερα της χώρας μας. Οι δυνάμεις οι ανερχόμενες στην Ευρώπη τώρα σε επίπεδο προοπτικής και στην Αγγλία και αλλού, φαίνεται να είναι μια ανάδραση της Αριστεράς, ανεξάρτητα αν μπορεί να διαφωνεί κάποιος για το ιδεολογικό-πολιτικό πλαίσιο πάνω στο οποίο είναι στρατευμένες.

Και δεδομένου ότι και εμείς ως ΙΣΤΑΜΕ πια, λόγω του ότι καλώς ή κακώς έχουμε τη δυνατότητα των διεθνών σχέσεων, επιχειρούμε μια προσπάθεια πανευρωπαϊκού διαλόγου σ' αυτά τα ζητήματα.

Πιστεύω ότι μπορούμε να δώσουμε μια αφετηρία γόνιμου διαλόγου και ιδεολογικής και πολιτικής πρότασης, όχι κινούμενοι στη σφαίρα του αφηρημένου και του αόριστου, αλλά κινούμενοι στη σφαίρα μιας υπαρκτής εθνικής ευρωπαϊκής πραγματικότητας, με τις όποιες αντιθέσεις και όποιες αντιδικίες που μπορεί να ακούγονται ή να μην ακούγονται.

Ευχαριστώ πάρα πολύ για την παρουσία σας. Σας περιμένουμε στη δεύτερη εκδήλωση, που είναι στις 12 του Μάη. Πέραν αυτών, εμείς ως ΙΣΤΑΜΕ έχουμε μία εκδήλωση 11 του Απρίλη με θέμα "Εξωτερική πολιτική, η κρίση των Ιμια και οι απόψεις των διεθνών οργανισμών". Στην πράξη δηλαδή τίθεται το θέμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων όπως το βλέπουν οι διεθνείς οργανισμοί. Έχει δηλαδή το στοιχείο και του διαλόγου και της επιμόρφωσης και της ενημέρωσης. Υπάρχει και μία εκδήλωση στις 17 του Απρίλη, η οποία θα γίνει στο αμφιθέατρο του ΕΒΕΑ, με εισηγητές τους κυρίους Κουλουριάνο, Χριστοδούλου και Βαϊτσο, που θα τοποθετηθούν στη βάση των εκτιμήσεων που κάνουν και των προτάσεων για την "Προοπτική της ελληνικής οικονομίας στις αρχές του 21ου αιώνα".

Ευχαριστούμε για την παρουσία σας και ελπίζουμε και στην επόμενη παρουσία ή στις επόμενες παρουσίες και στις άλλες εκδηλώσεις.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΜΕ ΘΕΜΑ:

**“Διεθνής οικονομία της αγοράς
και σύγχρονη Αριστερά”**

Δευτέρα 12 Μαΐου 1997

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ:

*Λούκα Κατσέλη Καθηγήτρια της Οικονομίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών
Λευτέρης Παπαγιαννάκης Αν.Καθηγητής Οικονομίας, Αντιπρύτανης του ΕΜΠ
Τάσος Γιαννίτσης Καθηγητής Οικονομίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών - Οικονομικός
Σύμβουλος του Πρωθυπουργού*

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ:

*Δημήτριος Παπούλιας Καθηγητής Οικονομίας,
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πρόεδρος Δ.Σ. ΟΤΕ*

Γ.ΣΟΥΛΑΔΑΚΗΣ: Κυρίες και κύριοι, ευχαριστούμε για τη σημερινή σας παρουσία στην εκδήλωση που οργανώνει το ΙΣΤΑΜΕ “Ανδρέας Παπανδρέου” σε συνεργασία με τον Ομιλο Προβληματισμού Ελληνικής Κοινωνίας και τον Ομιλο “Πολιτεία” με θέμα “Διεθνής οικονομία της αγοράς και σύγχρονη Αριστερά”.

Οι τρεις Καθηγητές που θα εισηγηθούν απόψε είναι η κυρία Λ.Κατσέλη, ο κ.Τ.Γιαννίτσης και ο κ.Α.Παπαγιαννάκης. Θα σας πω δυο λόγια μόνο για το τι επιδιώκουμε μέσα από αυτή τη διαδικασία.

Σε όλους, ιδιαίτερα μετά το 1990 που άλλαξαν σημαντικά τα γεωστρατηγικά και πολιτικά δεδομένα, δηλαδή έπαψε να υπάρχει πια ο διπολισμός, πέραν των γενικότερων εξελίξεων οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, ερωτήματα και απορίες πώς η σύγχρονη Αριστερά απαντά σ’ αυτά ή ποια είναι σύγχρονη Αριστερά, έχουν μπει στο προσκήνιο.

Πολλοί μίλησαν για επέλαση και νίκη του νεοφιλελευθερισμού ή του μονεταρισμού. Άλλοι μίλησαν ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει και είναι απλώς ένα προσωρινό διάλειμμα. Η πραγματικότητα όπως διαμορφώνεται τώρα δείχνει ότι η σύγχρονη Αριστερά, ιδιαίτερα η ευρωπαϊκή Αριστερά, και παρόν έχει και μέλλον έχει και προοπτική έχει και καλύτερες απαντήσεις μπορεί να δώσει στα κοινωνικά, πολιτικά και άλλα ερωτήματα.

Ομως, απαιτείται να έχει και γνώση και λογισμό και όραμα και ρεαλισμό. Ακριβώς γι’ αυτό το λόγο το ΙΣΤΑΜΕ πήρε μια πρωτοβουλία να οργανώσει.

Οσον αφορά τους παρόντες σ’ αυτό το τραπέζι, ο κ.Μαραβέγιας είναι από τον Ομιλο “Πολιτεία”, τον κ.Γιαννίτη, την κα Κατσέλη και τον κ.Παπαγιαννάκη τους γνωρίζετε.

Ο κ.Παπούλιας που είναι από τον ΟΠΕΚ, Καθηγητής του Πανεπιστημίου, θα είναι εκείνος που θα συντονίζει τη σημερινή συζήτηση.

Παρακαλώ τον κ.Παπούλια να πάρει το λόγο και να αναλάβει από εδώ και μετά τη διεύθυνση της διαδικασίας. Σας ευχαριστώ.

Δ.ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Θα δώσω το λόγο αμέσως στην κα Κατσέλη. Είχα σκοπό να κάνω κι εγώ πάνω στο θέμα μια σύντομη παρέμβαση, δεν θα την κάνω όμως για να εξοικονομήσουμε χρόνο. Μπαίνουμε κατευθείαν στο θέμα.

Παρακαλώ τους ομιλητές να κάνουν όσο μπορούν οικονομία στο χρόνο. Νομίζω ότι δεν θα πρέπει να ξεπεράσουν τα 20 με 25 λεπτά. Σε οποιαδήποτε περίπτωση θα υπάρξει και χρόνος για συζήτηση. Το λόγο έχει η καθηγήτρια κα Κατσέλη.

Α.ΚΑΤΣΕΛΗ: Θα ήθελα ξεκινώντας την εισήγησή μου να ευχαριστήσω το ΙΣΤΑΜΕ για την πρόσκλησή του να συμμετάσχω στο διάλογο που εξελίσσεται γύρω από την αριστερή πρόταση κάτω από τις σύγχρονες διεθνείς συνθήκες.

Ο διάλογος αυτός θα είναι ιδιαίτερα σημαντικός, θα έλεγα κρίσιμος τη στιγμή αυτή, γιατί Αριστερά και προοδευτικά κόμματα ασπάζονται ολοένα και περισσότερο ουσιαστικά “νεοφιλελεύθερες θέσεις” κάτω από το πρόσχημα της “πολιτικής του μονόδρομου”.

Δεν είναι τυχαίο, όπως επισημαίνει σε ένα πρόσφατο άρθρο του στην “Ελευθεροτυπία” ο Τάκης Φωτόπουλος, ότι το “νέο Εργατικό Κόμμα” έχει υιοθετήσει βασικές αρχές του συντηρητισμού: τις μαζικές αποκρατικοποιήσεις που εισάγουν την έννοια του ιδιωτικού κέρδους ακόμα και στην κάλυψη βασικών αναγκών με αντάλλαγμα έναν υποτυπώδη κρατικό έλεγχο στις ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις, την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, την εγκατάλειψη της δέσμευσης για πλήρη απασχόληση, το δραστικό περιορισμό των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων, τη δέσμευση για πάγωμα των δαπανών στα κοινωνικά επιδόματα και στο εθνικό σύστημα υγείας.

Δεν είναι τυχαίο ότι η Β.Ρεντγκρέιβ δηλώνει ότι “Το Εργατικό Κόμμα δεν υπάρχει πια” και Βρεττανοί διανοούμενοι ότι “Η νίκη του εργατικού κόμματος σήμερα αποτελεί μια ιστορική ήττα για την Αριστερά”. Ούτε είναι άλλωστε τυχαίο ότι η αποχή στις βρετανικές εκλογές έφθασε το 29%, ενώ στις φτωχές περιοχές πλησίαζε το 45%.

“Εκσυγχρονισμός”, λοιπόν, της Αριστεράς ή “Νεοφιλελευθερισμός” με αριστερή νομιμοποίηση;

Αναγκαία προσαρμογή λόγω αλλαγής οικονομικών συνθηκών και παγκοσμιοποίησης ή ένας καλά επεξεργασμένος μύθος για την πολιτική νομιμοποίηση συγκεκριμένων συμφερόντων;

Τελικά,

Επικράτηση της Αριστεράς ή άλωση της από τα μέσα;

Σ’ αυτά τα τρία αμελίκτα ερωτήματα θα πρέπει να απαντήσουμε χωρίς συναισθηματισμούς. Και πρέπει να ομολογήσω ότι αυτή η αναζήτηση είναι ιδιαίτερα επίπονη για όσους από εμάς από το 1974, μέσα από τις τάξεις του ΠΑΣΟΚ, πιστέψαμε βαθιά στις έννοιες της Λαϊκής Κυριαρχίας και της Κοινωνικής Απελευθέρωσης.

Θα ήθελα να ξεκινήσουμε την αναζήτηση απαντήσεων σ’ αυτά τα ερωτήματα με αφετηρία ένα κεντρικό ερώτημα: ποια, εν τέλει, είναι η ουσία της αριστερής πρότασης;

Και μετά να δούμε τι έχει αλλάξει στη λειτουργία του διεθνούς οικονομικού και πολιτικού συστήματος που θα μας επιτρέψει να αναζητήσουμε πιθανούς νέους τρόπους επίτευξης των στόχων που έχουμε θέσει.

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση υποκρύπτει και μια σαφή πολιτική θέση: πρώτα ξεκαθαρίζεις τους στόχους σου και το τι θέλεις να κάνεις και μετά χαράζεις τη στρατηγική υλοποίησής τους, κάτω από τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί, τις περισσότερες φορές ανεξάρτητα από τη θέλησή σου.

Αντίθετα, αυτό που βλέπουμε να συμβαίνει ολοένα και περισσότερο και από προοδευτικά κόμματα, είναι να αναγορεύεται η προσαρμογή στις νέες συνθήκες σε στρατηγικό στόχο, π.χ. η είσοδός μας στην ΟΝΕ, μεγαλύτερη ευελιξία της αγοράς εργασίας, και να προσαρμόζονται, εκ των υστέρων, οι πολιτικοί στόχοι με αποτέλεσμα πολιτική σύγχυση και αποπροσανατολισμό.

Πολλές κυβερνήσεις και σε αναπτυσσόμενες και σε αναπτυσσόμενες χώρες, εμφανίζουν την ακολουθούμενη πολιτική - συνήθως πολιτική λιτότητας - ως επιβεβλημένη από εξωγενείς θεσμικούς παράγοντες ή απρόσωπες δυνάμεις της αγοράς (Ευρωπαϊκή Ένωση, ΔΝΤ, ξένοι επενδυτές κ.λπ.) και όχι ως κυβερνητικές επιλογές που εντάσσονται σ’ ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα ανασυγκρότησης και ανάπτυξης.

Η επιλογή αυτή συνήθως γίνεται για να μειωθεί η εσωτερική αντίδραση και το πολιτικό κόστος που θα μπορούσε να προκύψει από την εισαγωγή μεταρρυθμιστικών μέτρων, ιδιαίτερα όταν αυτή γίνεται απότομα και η αναγκαιότητά της δεν έχει γίνει κτήμα της λαϊκής συνείδησης.

Η διεθνής όμως εμπειρία έχει δείξει ότι μια τέτοια πρακτική μπορεί μεν να έχει βραχυπρόθεσμα πολιτικά οφέλη, μακροπρόθεσμα, όμως, πλήττει την πολιτική νομιμοποίηση και αξιοπιστία της κάθε κυβέρνησης να προβάλλει το δικό της όραμα και να προωθήσει αποτελεσματικά τις πολιτικές της.

Ποιά είναι λοιπόν η ουσιαστική διαφορά, το βασικό αίτημα της αριστερής πρότασης που τη διαφοροποιεί από τη δεξιά ή συντηρητική πολιτική;

Πιστεύω ότι πάνω απ’ όλα είναι η πρόταξη του αιτήματος της κοινωνικής συνοχής και ως ηθική αρχή αλλά και ως κοινωνική αναγκαιότητα. Για τον “γνήσιο Αριστερό”, η κοινωνική αλληλεγγύη και όχι το ατομικό συμφέρον είναι πρώτιστο μέλημα, ηθική ευθύνη.

Η κοινωνική συνοχή είναι αναγκαία προϋπόθεση για την ατομική δημιουργικότητα και κινητήρια δύναμη της κοινωνίας.

Γι' αυτό το λόγο άλλωστε το αριστερό κίνημα ιστορικά αγωνίστηκε για την προάσπιση και προώθηση των κοινωνικών δικαιωμάτων που μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- α) Δικαίωμα στην πλήρη και δημιουργική απασχόληση.
- β) Δικαίωμα σε ένα ελάχιστο εισόδημα για όσους δεν μπορούν να εργαστούν.
- γ) Δικαίωμα στην ισότιμη πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, ιδιαίτερα στην Παιδεία και Υγεία.
- δ) Δικαίωμα στη διαβίωση σε ένα ικανοποιητικό φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Τέλος, πάνω απ' όλα,

- ε) Δικαίωμα σε ισότιμες ευκαιρίες σε ένα κόσμο άνισο, όπου η αφετηρία εκκίνησης του καθενός είναι τυχαία, άλλοτε ευνοϊκή και άλλοτε προβληματική.

Στη σύγχρονη εποχή η προτεραιότητα αυτών των δικαιωμάτων έχει σαφείς υποχρεώσεις. Είναι ευθύνη της Αριστεράς που θέλει να λέγεται σύγχρονη, να αποκαταστήσει τη θέση προτεραιότητας αυτών των δικαιωμάτων στην πολιτική agenda και να αξιολογήσει τις πολιτικές της προτεραιότητες ανάλογα.

Για κάθε μέτρο πολιτικής είναι σημαντικό να υπολογίζονται σοβαρά οι επιπτώσεις στην απασχόληση, στην ανακατανομή του εισοδήματος και του πλούτου, στις συνθήκες διαβίωσης των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων.

Συχνά προβάλλεται η θέση ότι η προώθηση των δικαιωμάτων αυτών, αν και ευκαία, δεν είναι εφικτή λόγω των χαρακτηριστικών της διεθνούς οικονομίας της αγοράς. Πιστεύω, όπως θα προσπαθήσω να αποδείξω, ότι η θέση αυτή δεν ευσταθεί.

Με άλλα λόγια, οι νέες συνθήκες που παγκόσμια διαμορφώνονται, δεν οδηγούν αναγκαία στο μονόδρομο του συντηρητισμού, αλλά, αντίθετα, αποδεικνύουν την ευθύνη της Αριστεράς να μην αφοπλιστεί ιδεολογικά και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις νέες προκλήσεις με νέες μεθόδους, χωρίς συμβιβασμούς στις βασικές της αρχές.

Γι' αυτό χρειάζεται να εξετάσουμε με προσοχή τις νέες συνθήκες και να δούμε μέσα από την ανάλυση των χαρακτηριστικών της νέας εποχής τα αναγκαία βήματα προσαρμογής που απαιτούνται, τις επιλογές πολιτικής που έχουν οι εθνικές κυβερνήσεις και τους βαθμούς ελευθερίας που υπάρχουν στην επιλογή εργαλείων ή μέσων πολιτικής.

Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της διεθνούς οικονομίας της αγοράς;

Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι η διεύρυνση και εμβάθυνση της παγκοσμιοποίησης της παραγωγής μέσω της δημιουργίας και επέκτασης δικτύων πολυεθνικών επιχειρήσεων για εμπορικές και επενδυτικές συναλλαγές, καθώς και για μεταφορά τεχνολογίας.

Η διεθνής επενδυτική δραστηριότητα μεγάλων και μικρότερων εταιριών αυξάνεται με ρυθμούς κατά πολύ ταχύτερους του εθνικού προϊόντος, των εξαγωγών ή της επενδυτικής δραστηριότητας των χωρών.

Η εποχή μας έχει χαρακτηριστεί ως εποχή του "συνεργατικού καπιταλισμού" (alliance capitalism), όπου η διεθνής στρατηγική των παγκόσμιων αυτών εταιριών τις ωθούν όχι σε μεμονωμένες δραστηριότητες, αλλά σε συγχωνεύσεις και συνεργασίες για να κατοχυρώνουν ή να διευρύνουν το μερίδιό τους στην παγκόσμια αγορά.

Και σ' αυτό το παιχνίδι συμμετέχουν δυναμικά εταιρίες από αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως από τη Νότιο και Νοτιοανατολική Ασία, αλλά και από τη Λατινική Αμερική, που επενδύουν και αναπτύσσουν συναλλαγές τόσο με γειτονικές χώρες όσο και με πιο απομακρυσμένες περιοχές, ιδιαίτερα μ' αυτές που δεν είναι στη λίστα των προτιμήσεων των μεγάλων γνωστών πολυεθνικών εταιριών.

Ι. Επομένως, το **πρώτο χαρακτηριστικό** της νέας εποχής είναι η διεθνοποίηση της παραγωγής και η ανάδειξη εθνικών εταιριών σε διεθνείς παίχτες που συμμετέχουν σε οργανωμένα εμπορικά και επενδυτικά δίκτυα.

Μπροστά σ' αυτή την πραγματικότητα, η πρόκληση για μια χώρα όπως η Ελλάδα είναι η ενίσχυση της εθνικής ανταγωνιστικής βάσης, μέσω ανάδειξης εθνικών πρωταθλητών που θα συμμετέχουν ενεργά στη διεθνή αρένα και η οργανική διασύνδεση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στα διεθνή εμπορικά και τεχνολογικά δίκτυα.

Πρόκληση, επίσης, είναι η ανάδειξη της Ελλάδος σε κόσμο διαμετακομιστικού εμπορίου και εξαγωγής επιχειρηματικών, αλλά και εκπαιδευτικών υπηρεσιών και υπηρεσιών υγείας προς την ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής.

Η πρόκληση επομένως της παγκοσμιοποίησης είναι πρόκληση για ανάπτυξη με αύξηση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας. Σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να δούμε και τις προτάσεις για διαρθρωτική πολιτική στον τομέα της αγοράς εργασίας.

Η εισαγωγή πιο ευέλικτων μορφών εργασίας και ενός νέου ρυθμικού πλαισίου πρέπει να αξιολογηθεί σε σχέση με την επίπτωση των μέτρων αυτής της βελτίωσης της παραγωγικότητας σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας στο πλαίσιο μιας αναπτυξιακής στρατηγικής.

Υπάρχει, αντίθετα, ο κίνδυνος η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων να οδηγήσει σε μείωση της παραγωγικότητας, καθώς μειώνονται τα κίνητρα τόσο για τους εργοδότες όσο και για τους εργαζόμενους να επενδύσουν στο ανθρώπινο δυναμικό, ώστε να διευρύνουν τις δεξιότητές τους.

II. Το δεύτερο χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης, απόρροια της απελευθέρωσης των αγορών κεφαλαίου και της απορρύθμισης των εγχώριων αγορών, είναι η ραγδαία αύξηση του παγκόσμιου χρηματιστηριακού κεφαλαίου και των βραχυπρόθεσμων ροών που επενδύονται από θεσμικούς επενδυτές στις ανερχόμενες κεφαλαιαγορές αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών.

Οι ροές αυτές είναι σημαντικές, αλλά και ιδιαίτερα ασταθείς και ευμετάβλητες. Γι' αυτό άλλωστε πρέπει να αντιμετωπιστούν κατάλληλα από τις χώρες υποδοχής, μεταξύ των οποίων και από την Ελλάδα.

Οι χώρες αυτές, προκειμένου να προστατευθούν από μια μελλοντική απότομη εκροή κεφαλαίου, πρέπει να μην αποκτούν υπερβολική εξάρτηση από τις εισροές αυτές, αλλά να διατηρούν την εγχώρια αποταμίευση σε επαρκές και ικανοποιητικό επίπεδο.

Πρέπει ταυτόχρονα να ενισχύουν με κίνητρα και κατάλληλες πολιτικές την επενδυτική δραστηριότητα και την αύξηση της παραγωγικότητας, ώστε οι εισροές αυτές να μην οδηγήσουν σε αύξηση της εγχώριας ρευστότητας, πραγματική ανατίμηση του νομίσματος, δηλαδή μείωση της ανταγωνιστικότητας και επομένως να επιφέρουν πλήγμα στον εξαγωγικό τομέα της οικονομίας, ιδιαίτερα στις μικρομεσαίες εξαγωγικές επιχειρήσεις.

Το δεύτερο, επομένως, χαρακτηριστικό της διεθνούς οικονομίας της αγοράς, δηλαδή η κεφαλαιακή αστάθεια, επιβάλλει είτε τη λήψη μέτρων περιορισμού της κίνησης βραχυπρόθεσμων κεφαλαίων, που έχουν υιοθετηθεί από αρκετές χώρες, είτε, τότε, την αναδιάρθρωση των δαπανών από καταναλωτικές σε επενδυτικές, ιδιαίτερα προς τον εξαγωγικό τομέα της οικονομίας και ενίσχυση της εγχώριας αποταμιευτικής βάσης που σημαίνει και περιορισμό των καταναλωτικών ελλειμμάτων του Δημοσίου.

III. Το τρίτο χαρακτηριστικό, απόρροια και των δύο προηγούμενων, είναι η διεύρυνση και εμβάθυνση των περιφερειακών οικονομικών συνεργασιών.

Αυτές επιτρέπουν στις επιχειρηματικές μονάδες των κρατών-μελών να διευρύνουν τόσο το μέγεθος της αγοράς τους όσο και τον όγκο των δραστηριοτήτων τους, πράγμα που επιτυγχάνεται ακόμα περισσότερο

όταν υπάρχει εναρμόνιση του ρυθμιστικού πλαισίου των χωρών που συμμετέχουν με σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί την πιο προχωρημένη μορφή περιφερειακής ενοποίησης και η πορεία από την Οικονομική Ένωση της Ευρώπης με την Ενιαία Πράξη το 1987, στη Νομισματική Ένωση, προς το τέλος αυτής της δεκαετίας, αποτελεί αναμενόμενη εξέλιξη, δεδομένης της θεσμικής επικράτησης του χρηματοπιστωτικού και λιγότερο του βιομηχανικού κεφαλαίου στην οικοδόμηση της Ευρώπης.

Είναι σαφές ότι, αν την πρωτοβουλία των κινήσεων τη δεκαετία του 1980 και του 1990 την είχαν προοδευτικές, αριστερές κυβερνήσεις, εργατικά συνδικάτα ή και μη κυβερνητικοί οργανισμοί, άλλες θα ήταν οι προτεραιότητες στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης:

προτεραιότητα στον τομέα της απασχόλησης, στην καταπολέμηση της φτώχειας και στην αντιμετώπιση της περιθωριοποίησης στο πλαίσιο της κοινωνικής Ευρώπης. Αυτή είναι η πραγματικότητα.

Αλλά αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι ότι, όπως παλαιότερα η σοσιαλδημοκρατία αναπτύχθηκε ως άλλοθι στις εγγενείς ακρότητες του ακραίου καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης, έτσι και σήμερα η οικοδόμηση μιας Κοινωνικής Ευρώπης προτείνεται από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές της ευρωπαϊκής οικονομικής και νομισματικής ενοποίησης.

Η ανεργία 18 εκ. Ευρωπαίων και η περιθωριοποίηση ενός μεγάλου μέρους του ευρωπαϊκού πληθυσμού, η διευρυνόμενη ανισότητα εισοδήματος, πλούτου και ευκαιριών ανάμεσα στους Ευρωπαίους πολίτες, η αποβιομηχάνιση ολόκληρων περιοχών και η χειροτέρευση του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής δημιουργεί προϋποθέσεις κοινωνικής αντίδρασης και αστάθειας.

Τελικά, η πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης θα εξαρτηθεί από το βαθμό και την ένταση της κοινωνικής αυτής αντίδρασης και των κοινωνικών αγώνων, καθώς και από το χρόνο εκδήλωσής τους.

Γι' αυτό άλλωστε έχει τεράστια σημασία για τα αριστερά κόμματα και κινήματα, να μην ενσωματωθούν στη λογική της διαχείρισης και νομής της εξουσίας, αλλά να παραμείνουν σταθερά στην προώθηση της ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής και των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ηδη, τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παρατηρείται μια σημαντική αναδίπλωση του "νεοφιλελευθερισμού" - με ή χωρίς ανθρώπινο πρόσωπο - και η αναζήτηση μιας νέας ισορροπίας μεταξύ "Οικονομικής Αποτελεσματικότητας και Κοινωνικής Δικαιοσύνης".

Σ' όλα τα κράτη-μέλη έχει ξεκινήσει ο κοινωνικός διάλογος γύρω από την αναγκαιότητα μιας Ευρώπης των Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Οι

προτάσεις Εθνικών Κοινοβουλίων και του Ευρωκοινοβουλίου για την αναθεώρηση της Κοινωνικής Χάρτας και την ενσωμάτωση του αναθεωρημένου κειμένου στις ευρωπαϊκές συνθήκες αποτελούν ήδη πραγματικότητα.

Το αίτημα καταπολέμησης της ανεργίας και προώθησης μιας ενεργούς πολιτικής απασχόλησης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο αποκτά συνεχώς μεγαλύτερη δυναμική. Και είναι χαρακτηριστικό ότι πριν από λίγες μόνο μέρες στο Ετήσιο Συνέδριο της Διεθνούς Τράπεζας στην Ουάσινγκτον ακούστηκαν από τον ανώτατο οικονομικό σύμβουλο της Τράπεζας οι εξής σκέψεις και προτάσεις, που μόλις πριν από λίγα χρόνια ακούγονταν αιρετικές:

- Η οικονομική ανάπτυξη στον επόμενο αιώνα είναι συνυφασμένη με ένα διευρυμένο πλαίσιο στόχων. Προϋποθέτει ένα νέο ρόλο του κράτους - μια συμμαχία μεταξύ κυβερνήσεων και αγορών - που περιλαμβάνει ένα καταλυτικό ρόλο του κράτους στην υποστήριξη δημιουργίας αγορών.
- Σε μερικές περιπτώσεις περιλαμβάνει, επίσης, ένα πιο μόνιμο και σταθερό ρόλο του κράτους στον έλεγχο των αγορών. Και τέλος, υποχρεώνει το κράτος να βελτιώσει τις επιδόσεις του χρησιμοποιώντας, όπου χρειάζεται, μηχανισμούς της αγοράς για την ενίσχυση του ανταγωνισμού.
- Και λίγο πιο κάτω: "Η μακροοικονομική σταθερότητα ή και η μείωση των ελλειμμάτων ακόμα και η αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων δεν αποτελούν στόχους, αλλά μέσα μιας γενικότερης αναπτυξιακής πολιτικής.

Αν μια κυβέρνηση μειώσει το έλλειμά της, μειώνοντας βασικές δημόσιες επενδύσεις σε υποδομές ή στην εκπαίδευση, οι αναπτυξιακές επιπτώσεις θα είναι αρνητικές.

Αν μια κυβέρνηση, αντίστοιχα, μειώσει το έλλειμά της περικόπτοντας επιδόματα και αυτή η πράξη οδηγήσει σε κοινωνική αναταραχή και πολιτική αστάθεια, αυτό μήπως δεν είναι η χειρότερη συνταγή για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων;

Επομένως, ακόμα και στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και περιφερειοποίησης, η πολιτική agenda δεν αποτελεί "μονόδρομο" ούτε οι νέες προκλήσεις μπορούν να αντιμετωπιστούν με "πολιτικές σταθεροποίησης".

Η πρόκληση για τα αριστερά κόμματα, κυβερνητικά ή μη, είναι να προβάλλουν το αίτημα "Οικονομική Αποτελεσματικότητα με Κοινωνική Δικαιοσύνη" ως τη μόνη εφικτή και αποτελεσματική πρόταση, κάτω από

τις σημερινές συνθήκες παγκοσμιοποίησης και να αναζητήσουν τις οικονομικές πολιτικές και τα μέσα που προωθούν αυτή τη θεώρηση.

IV. Και εδώ ερχόμαστε σε ένα τέταρτο σημαντικό χαρακτηριστικό της νέας διεθνούς οικονομίας της αγοράς, που αφορά το εύρος των διαθέσιμων εργαλείων πολιτικής στα χέρια εθνικών κυβερνήσεων για τη ρύθμιση της οικονομικής δραστηριότητας.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η φιλελευθεροποίηση των αγορών, ιδιαίτερα κάτω από καθεστώτα περιφερειακής οργάνωσης, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουν αφαιρέσει από τις εθνικές κυβερνήσεις την ελευθερία χρήσης πολλών εργαλείων πολιτικής. Δασμοί, εξαγωγικές επιδοτήσεις, κλαδικές ενισχύσεις, έχουν ουσιαστικά καταργηθεί.

Η νομισματική πολιτική (πολιτική επιτοκίων ή ελέγχου συνολικής ρευστότητας) αποδεικνύεται αναποτελεσματική, καθώς η εισροή ή η εκροή κεφαλαίων, ιδιαίτερα κάτω από καθεστώς σταθερών ισοτιμιών, ακυρώνει τις εθνικές ενέργειες.

Η χρήση της συναλλαγματικής πολιτικής, ως βασικό εργαλείο ρύθμισης της οικονομικής δραστηριότητας, είναι περιορισμένη καθώς ολόένα και περισσότερο, τόσο εγχώριες επιχειρήσεις, όσο και το κράτος, δανειζονται από το εξωτερικό, οπότε ακόμα και αν κερδίσουν από μια διολίσθηση, θα ζημιωθούν από τις απαιτήσεις που έχουν συνάψει σε ξένο νόμισμα.

Η παραδοσιακή συνταγή της χρήσης της δημοσιονομικής πολιτικής, είτε για την τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας, ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης, είτε για την ανακατανομή και ικανοποίηση κοινωνικών αιτημάτων, έχει ουσιαστικά ακυρωθεί.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, όπως έχω αλλού επιχειρηματολογήσει (Επιλογή, Ιανουάριος 1997), το Σύμφωνο Σταθερότητας που υπογράφηκε πριν από μερικούς μήνες απ' όλα τα κράτη-μέλη, ουσιαστικά όχι μόνο επανξάνει τον περιορισμό του δημοσίου ελλείμματος στο 3% του ΑΕΠ, όρος που περιλαμβάνεται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, αλλά θεσμοθετεί την προ-κυκλική δημοσιονομική πολιτική.

Σύμφωνα με το "Σύμφωνο" αυτό, ακόμα κι όταν λόγω ύφεσης της οικονομικής δραστηριότητας τα φορολογικά έσοδα μειώνονται και το έλλειμμα διευρύνεται, ακόμα και τότε υποχρέωση μιάς κυβέρνησης είναι να μειώνει τις δαπάνες και επομένως να διευρύνει την ύφεση για να συγκρατήσει το έλλειμμα στο 3%.

Αυτός ο οικονομικός παραλογισμός, προϊόν κοντόφθαλμης πολιτικής διαπραγμάτευσης μεταξύ Γερμανίας και Γαλλίας, μπορεί να αποβεί η αχίλλειος πτέρνα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, καθώς έτσι θεσμοθετείται μια αντιαναπτυξιακή πολιτική.

Δεδομένης της αδυναμίας αύξησης των φορολογικών συντελεστών κάτω από καθεστώς φορολογικού ανταγωνισμού για την προσέλκυση κεφαλαίων, τα κράτη-μέλη θα αναγκάζονται να μειώνουν τις δαπάνες τους ακόμα και όταν η οικονομική συγκυρία επιβάλλει την αύξησή τους.

Εδώ τίθεται ένα ουσιαστικό πολιτικό ζήτημα για την Αριστερά, που προασπίζεται την κοινωνική συνοχή και το δικαίωμα στην απασχόληση του Ευρωπαίου πολίτη. Δεδομένης της ανάγκης ύπαρξης και λειτουργίας αντικυκλικών και αναδιανεμητικών μηχανισμών σε μια οικονομία, οι μηχανισμοί αυτοί θα πρέπει να διασφαλιστούν, είτε σε Κοινοτικό είτε σε εθνικό επίπεδο.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει είτε να συμφωνήσει στην αύξηση του Κοινοτικού προϋπολογισμού και στη θέσπιση ενός ενιαίου αναδιανεμητικού συστήματος όπως στις ΗΠΑ, είτε θα πρέπει να άρει τον υπερβολικό και μη αναγκαίο περιορισμό του 3% σε εθνικό επίπεδο. Αλλιώς, αργά ή γρήγορα, η αλλαγή των κανόνων θα προέλθει μέσα από κρίση.

Η τέταρτη πρόκληση επομένως για τα ευρωπαϊκά αριστερά κόμματα είναι να αγωνιστούν για μια Κοινωνική Ευρώπη, όπου "πολιτικά υπόλογοι" φορείς θα έχουν στα χέρια τους εργαλεία για την προώθηση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

V. Το τελευταίο αυτό σημείο μας φέρνει στο πέμπτο και τελευταίο χαρακτηριστικό της νέας διεθνούς οικονομίας της αγοράς, δηλαδή στη μεταβίβαση ενός συνεχώς διευρυνόμενου μέρους της διαχείρισης των οικονομικών πόρων από πολιτικούς ή δημόσιους φορείς - που είναι υπόλογοι στο εκλογικό σώμα - είτε σε δυνάμεις της παγκόσμιας αγοράς, είτε σε διεθνείς γραφειοκρατικούς οργανισμούς.

Ήδη, το πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος έχει τεθεί έντονα στην Ευρώπη. Στο εσωτερικό των κοινωνιών προβάλλεται η ανάγκη κατοχύρωσης νέων δικαιωμάτων, όπως το **δικαίωμα στην ουσιαστική και αμερόληπτη πληροφόρηση του πολίτη** που διακυβεύεται από τη συγκέντρωση δύναμης στα χέρια των ιδιοκτητών των μέσων ενημέρωσης, καθώς και της ιδιωτικής του ζωής από τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων κ.λπ.

Είναι χρέος των αριστερών κομμάτων να προτάξουν το δικαίωμα της ουσιαστικής συμμετοχής στα κοινά ως προϋπόθεση της δημοκρατίας, τόσο σε εθνικό όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο, και να αναζητήσουν νέους και πιο αντιπροσωπευτικούς θεσμούς οργάνωσης του κοινωνικού συνόλου.

Συνοψίζοντας, η νέα κατάσταση δημιουργεί στην Αριστερά νέες προκλήσεις:

1. Να μείνει σταθερά προσηλωμένη στις αρχές της, στην αρχή της ανάπτυξης με κοινωνική συνοχή και στην προώθηση των κοινωνικών δικαιωμάτων.
2. Να υποστηρίζει μια πολιτική ανοικτών οριζόντων, μια πολιτική ενίσχυσης της εθνικής ανταγωνιστικής βάσης, μέσω μακρόπνοων επενδυτικών και αναπτυξιακών πρωτοβουλιών και μέσω μιας ενεργητικής πολιτικής απασχόλησης.
3. Να προβάλλει πειστικά το αίτημα της "οικονομικής αποτελεσματικότητας με κοινωνική δικαιοσύνη", προτάσσοντας πολιτικές αύξησης παραγωγικότητας αλλά και ανακατανομής του εισοδήματος και πλούτου όποτε αυτή κρίνεται αναγκαία.
4. Να εξασφαλίσει τα αναγκαία μέσα και δημοσιονομικά εργαλεία για την επίτευξη των στόχων της, και
5. Να αγωνιστεί για την ισότιμη εκπροσώπηση και συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων, τόσο σε εθνικό όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο.

Η πολιτική "σταθεροποίησης" δεν απαντά τις προκλήσεις των καιρών, ενώ παραβιάζει τις βασικές αρχές της Αριστεράς παραγκωνίζοντας τα κοινωνικά δικαιώματα από την πολιτική agenda. Ετσι, διευρύνει την αναντιστοιχία μεταξύ των πολιτικών φορέων της Αριστεράς και των κοινωνικών στρωμάτων που παραδοσιακά τα στηρίζουν.

Αντίθετα, μια πολιτική ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής είναι συμβατή τόσο με τις αρχές της Αριστεράς, όσο και με τη νέα διεθνή οικονομία της αγοράς. Επομένως, το ζητούμενο είναι η προώθηση μιας νέας κοινωνικής συμμαχίας για την υλοποίηση ενός προοδευτικού αριστερού προγράμματος.

Και αυτή είναι η μεγάλη πρόκληση της σύγχρονης Αριστεράς στην εποχή του "συνεργατικού καπιταλισμού". Η μετάβασή της από τον ιστορικό συμβιβασμό μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, δηλαδή από την κοινωνία της συναίνεσης στην κοινωνία της αναπτυξιακής συμμαχίας. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ πάρα πολύ την κα Κατσέλη και παρακαλώ τον καθηγητή κ.Παπαγιαννάκη να πάρει το λόγο.

Α.ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗΣ: Κύριε Πρόεδρε, κύριοι πρόεδροι, κυρίες και κύριοι, φίλες και φίλοι και, αν το επιθυμείτε, για όσους το επιθυμούν,

συντρόφισσες και σύντροφοι, θα σας παρακαλέσω να με παρακολουθήσετε στην ανάπτυξη τριών κυρίως επιχειρημάτων.

Θα αναρωτηθώ κατά πόσο η παγκοσμιοποίηση είναι νέο ή νομοτελειακό φαινόμενο, κατά πόσο στη φάση που βρισκόμαστε σήμερα τα αναπτυξιακά μας πρότυπα θα είναι αυτά που γνωρίζαμε έως τώρα και θα τελειώσω με το πρόβλημα ή τα προβλήματα της προσαρμογής.

Το πρώτο ερώτημα είναι ότι η τάση για συνεχή διεύρυνση των ορίων της αγοράς αποτελεί συστατικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος. Όσο κι αν εξασθενίζουν οι μνήμες της Αριστεράς, δεν αποτελεί ιστορική ψευδαίσθηση το φαινόμενο του ιμπεριαλισμού, η μαζική δηλαδή έξοδος κεφαλαίων προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, τις λεγόμενες σήμερα χώρες χαμηλού κόστους, με πολλές σκοπιμότητες και σε τελευταία ανάλυση για την αύξηση των κερδών.

Εκείνο που επίσης λησμονούμε πολύ περισσότερο είναι ότι αυτό το στάδιο του περάσματος από τις τοπικές εθνικές αγορές (και σας διαβεβαιώ θα χρειάζονταν ώρες να το αναλύσουμε) έγινε με πολύ σημαντικές συγκρούσεις και πάρα πολύ σημαντικές ανακατατάξεις σε όλα τα επίπεδα, στο κοινωνικό, το πολιτικό κ.λπ.

Η ανάλυση σ' αυτό το επίπεδο είναι πάρα πολύ χρήσιμη. Ο περιορισμός όμως της ανάλυσης σε αυτό το επίπεδο είναι επικίνδυνος, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τα πολιτικά συμπεράσματα.

Η ταύτιση δηλαδή της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης στις ανεπτυγμένες χώρες με το φαινόμενο της διεθνοποίησης τροφοδοτεί εύκολα τόσο τα πλέον αντιδραστικά αντανάκλαστικά, ρατσισμός, ξеноφοβία κ.λπ. στα συντηρητικά στρώματα της κοινωνίας, όσο και τον προοδευτικό νεοαντιιμπεριαλιστικό βερμπαλισμό.

Αποτελεί για την Αριστερά ειρωνεία η ιστορική αντίφαση ενός ριζοσπαστικού λόγου, που αναλώθηκε μέχρι πρόσφατα καταγγέλλοντας ότι η μετανάστευση του κεφαλαίου απορρυθμίζει τις χώρες του τρίτου κόσμου και δημιουργεί τις συνθήκες μιας δομικής υπανάπτυξης. Ο ίδιος λόγος σήμερα θεωρεί πολύ συχνά ότι η διεύρυνση των δραστηριοτήτων του κεφαλαίου στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες απορρυθμίζει το κοινωνικό κράτος και την κοινωνία στις ανεπτυγμένες χώρες, αλλά αναπαράγει αυτός ο λόγος έναν εξίσου αδιέξοδο αντιιμπεριαλιστικό βερμπαλισμό.

Μάλλον νομίζω ότι είχε δίκιο ο Μαρξ, που θεωρούσε ότι ο ιστορικός ρόλος του κεφαλαίου είναι η οικονομική ανάπτυξη. Ετσι, η κατάσταση των υπανάπτυκτων χωρών δεν οφείλεται στην εισβολή του κεφαλαίου

κάποτε, αλλά ακριβώς το αντίθετο: κεφάλαιο δεν μετανάστευσε όσο νομίζουμε.

Αντίθετα, σήμερα που οι πρωτοθέσιοι ευνοούν τη μετανάστευσή του, η σχετικά γρήγορη ανάπτυξη ορισμένων τουλάχιστον από αυτές τις χώρες μας ενοχλεί. Επειδή απειλεί το επίπεδο της ευημερίας που έχουμε κατακτήσει και το οποίο δυστυχώς έχουμε θέσει πολύ κακώς στο απυρόβλητο.

Η διεθνιστική παράδοση της Αριστεράς λειτουργεί ακόμα ανασταλτικά στην ανάπτυξη της ξеноφοβίας στους κόλπους της. Το ερώτημα που τίθεται είναι έως πότε.

Θεωρώ ότι το μείζον δεν είναι τόσο η αναπόφευκτη διεθνοποίηση της αγοράς, ένα δηλαδή νομοτελειακό φαινόμενο, όσο οι κανόνες του παιχνιδιού, δηλαδή το πλαίσιο της αγοράς και ο τρόπος λειτουργίας των δυνάμεων του ανταγωνισμού.

Σ' αυτό το επίπεδο η ανάλυση της πραγματικότητας θα μου επιτρέψετε να πω ότι αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί συμβαίνουν πολύ σημαντικά πράγματα που η κατανόησή τους απαιτεί μια δεύτερη ανάγνωση των εξελίξεων.

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν, με την προϊούσα διεθνοποίηση και τη διαφαινόμενη ανάκαμψη της οικονομίας των ανεπτυγμένων χωρών θα περάσουμε σε μια φάση ανάπτυξης, που θα μοιάζει με ό,τι γνωρίζαμε έως σήμερα, που θα αποτελεί διευρυμένη αναπαραγωγή του παραδείγματος με το οποίο γαλουχήθηκαν γενιές ολόκληρες, ναι ή όχι;

Αν ναι, τότε η Αριστερά, έχοντας κατακτήσει ένα επίπεδο ισορροπίας των κανόνων του παιχνιδιού, οφείλει ασφαλώς να αμυνθεί απέναντι στους ανατροπείς των κεκτημένων. Και τότε δικαιώνονται ορισμένου τύπου αναλύσεις και ορισμένου τύπου πολιτικές.

Αν όχι, αν δηλαδή περνάμε πραγματικά σε μια νέα φάση ανάπτυξης κι αν οι πολύ σημαντικές αλλαγές που συντελούνται συγκλίνουν στο σύνολό τους σε ένα νέο παράδειγμα, τότε οι αμυντικές πολιτικές απέναντι στους μεγάλους ξένους, όσο αναγκαίες κι αν παραμένουν, δεν συνιστούν από μόνες τους ικανή συνθήκη για να προσδιορίσουμε το μέλλον μας.

Αντίθετα, οι τακτικές αυτές μπορούν να οδηγήσουν την κοινωνία σε βαθύτερη κρίση. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε πρέπει να ξανασχύσουμε στις αναλύσεις μας και να επαναπροσδιορίσουμε τις συμπεριφορές μας. Και επιτρέψτε μου να ισχυριστώ ότι τα πράγματα έχουν έτσι.

Με το κινητό τηλέφωνο που έχετε στην τσέπη σας ή στην τσάντα σας, που το θεωρείτε απολύτως αναγκαίο, ακόμα κι όταν δεν είναι,

έχετε συμβάλει στην επαναστατική αλλαγή της μορφής των τηλεπικοινωνιών που στήριξαν επί δεκαετίες ένα ολόκληρο μοντέλο ανάπτυξης.

Με το FAX που έχετε σίγουρα στο γραφείο σας, υποψιάζομαι και στο σπίτι σας, έχετε κάνει ένα ακόμα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση. Ακόμα περισσότερο δε αν έχετε μπει στον κόσμο των ηλεκτρονικών υπολογιστών, του INTERNET και διαθέτετε και ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.

Αν όχι, ξέρετε πολύ καλά ότι πολλοί φίλοι σας και οπωσδήποτε τα παιδιά σας το έχουν κάνει ή θα το κάνουν χωρίς αμφιβολία τους επόμενους μήνες ή τα επόμενα λίγα χρόνια.

Με τα "διαβολικά" αυτά πολύ μικρά μηχανήματα, αλλά και με άλλα ψηφιακού χαρακτήρα, και με τη χρήση δορυφορικών συστημάτων και ειδικών προγραμμάτων που επεξεργάζονται την πληροφορία ή τον ήχο ή την εικόνα ή και όλα μαζί, μπορείτε να κυκλοφορήσετε κυριολεκτικά στον αέρα και σε μηδενικό χρόνο με ελάχιστο κόστος και χωρίς κανένα εμπόδιο να συμμετέχετε στην απολύτως παγκόσμια αγορά της γνώσης και του μηνύματος.

Το πρόβλημά σας δεν είναι πια η πληροφορία, ο τρόπος που θα την αποκτήσετε ή θα τη μεταδώσετε, ο χρόνος και το κόστος για να το κάνετε, αλλά ποια πληροφορία και πώς θα την αναζητήσετε, αυτήν που εσείς χρειάζεστε για τη δουλειά σας ή την καθημερινή σας ζωή.

Αλλά τότε θα ανακαλύψετε, αν δεν το έχετε ήδη κάνει, ότι κάποιοι άλλοι, πάρα πολλοί άλλοι, έχουν εργαστεί πριν από εσάς για σας. Πολλοί από εσάς έχετε ή θα έχετε σύντομα στο τσεπάκι του πουκαμίσου σας ένα ψηφιακό ραδιόφωνο παγκοσμίου λήψεως μεγέθους πιστωτικής κάρτας.

Έχετε ή θα έχετε σύντομα τηλεόραση τσέπης απολαμβάνοντας έτσι τη μουσική ή το λόγο που εσείς θέλετε, διαλέγοντας με το δικό σας γούστο ανάμεσα σε ένα τεράστιο και αυξανόμενο πλήθος σταθμών και καναλιών, μη ανεχόμενοι πλέον τα λίγα και μεγάλα τυποποιημένα κέντρα ειδήσεων και αναψυχής.

Θα μπορούσα να συνεχίσω με πολλά ακόμα παραδείγματα, αλλά φοβάμαι ότι σας κούρασα. Θα ήθελα όμως να συμφωνήσουμε ότι αυτά και πολλά άλλα παραδείγματα συγκλίνουν σε μια κοινή διαπίστωση, στο ότι τα αναπτυξιακά μας πρότυπα αλλάζουν ραγδαία και ριζικά.

Φοβάμαι μόνο ότι θα μου θυμώσετε αν διαπιστώσω ότι, παρά το ότι μπαίνουμε σ' αυτή την εποχή και τη θέλουμε και υπό ορισμένες προϋποθέσεις χωρίς καμία ενοχή, μπορούμε να τη θέλουμε (και ίσως είναι

και καλύτερα), η στάση μας συνήθως είναι αρκετά υποκριτική. Όχι γι' αυτό που θέλουμε, αλλά για τις συνέπειες των όσων θέλουμε.

Ισχυρίζομαι δηλαδή ότι τα παραδείγματα αυτά μας οδηγούν σε μια νέα εποχή της οποίας αρνούμαστε να αποδεχτούμε τις συνέπειες. Πάμε σε μια ραγδαία αλλαγή κάτω από τρεις ισχυρούς παράγοντες. Επιγραμμικά μόνο τους αναφέρω:

- Ο κορεσμός των ανεπτυγμένων κοινωνιών από τα παραγωγικά και καταναλωτικά πρότυπα που γνωρίζαμε μέχρι πρόσφατα.
- Δεύτερος παράγοντας, οι κίνδυνοι που απορρέουν από την υπανάπτυξη του 80% του παγκόσμιου πληθυσμού και από τη θεμιτή επιδίωξή τους να συμμετέχουν στα πρότυπα που εμείς δημιουργήσαμε και το αδιέξοδο της πλήρους διάδοσης των προτύπων αυτών.

- Και τρίτος παράγοντας, η κατακόρυφη αύξηση της ευαισθησίας των σύγχρονων κοινωνιών για τα περιβαλλοντολογικά προβλήματα.

Ο καθένας από αυτούς τους παράγοντες θα μπορούσε να οδηγήσει στις αλλαγές που σας περιέγραψα ή μπορούμε να περιγράψουμε ακόμα περισσότερο. Αλλά και οι τρεις μαζί συγκροτούν ένα εκρηκτικό μείγμα που ωθεί τον κόσμο της έρευνας, της επιστήμης και της τεχνολογίας σε νέα μονοπάτια που μας οδηγούν στις μεγάλες αλλαγές.

Ας επιστημονώ ορισμένες από αυτές. Από την ομοιομορφία της μαζικής παραγωγής, που στηρίχτηκε σε σκληρές και μονοδιάστατες τεχνικές επιλογές μέχρι σήμερα, οδεύουμε σε προϊόντα υψηλής ποιότητας, πιο έξυπνα ή εξειδικευμένα, η αξία των οποίων δεν προσδιορίζεται τόσο από το περιεχόμενό τους σε ανειδίκευτη και φτηνή εργασία, ούτε από το περιεχόμενό τους σε υλικά και ενέργεια.

- Προσδιορίζεται περισσότερο από το βαθμό στον οποίο ενσωματώνουν καινοτομία και παράδοση, γνώση και πληροφόρηση, σχεδιασμό και υποστήριξη. Κι αυτό έχει μεγάλες συνέπειες σε όλο το οικοδόμημα που στηρίζεται και στα προϊόντα.
- Από την πάγια επιδίωξη οικονομιών κλίμακας, από τον κόσμο των μεγάλων επιχειρήσεων που γνωρίσαμε, των οποίων η κύρια στρατηγική ήταν η μείωση του κόστους, οδεύουμε πλέον στην καινοτομία, στα νέα προϊόντα, σε μικρότερες επιχειρήσεις, ιεραρχικά πιο οριζόντιες, που επιβάλλουν συμμετοχικές διαδικασίες, που ενσωματώνουν τον άνθρωπο με διαφορετικό τρόπο.
- Από τη δυσκαμψία των μεγάλων συστημάτων οδεύουμε σε συστήματα παραγωγής πολύ πιο ευέλικτα και έντασης γνώσης, η λειτουργία των οποίων θα στηρίζεται σε αστερισμούς μικρότερων και

αποκεντρωμένων επιχειρήσεων και σε δίκτυα που θα εξασφαλίζουν τη διακίνηση της γνώσης και της πληροφορίας. Σε ευέλικτες επιχειρηματικές συμπεριφορές με στόχο τόσο την προώθηση της καινοτομίας, όσο και τον επιμερισμό των κινδύνων που συνεπάγεται η προώθηση της καινοτομίας.

Κάτι είπε η κα Κατσέλη για το συμμετοχικό καπιταλισμό ή το γνωστό σύνθημα "Συνεργάσου με τον ανταγωνιστή σου σήμερα". Συστήματα στο πλαίσιο των οποίων η σκληρή υλική παραγωγή υπό τη μορφή της συμβατικής βιομηχανίας που γνωρίσαμε, θα συνεχίσει να συρρικνώνεται. Με αντιστάθμισμα όμως την αποδέσμευση από τη συμβατική επιχείρηση ενός πλήθους υπηρεσιών εντάσεως γνώσης, η σημασία των οποίων διογκώνεται ραγδαία και γι' αυτό εξωτερικεύονται και αυτονομούνται σε νέα επιχειρηματικά σχήματα.

Σύμφωνα με τις πιο έγκυρες προβλέψεις, στην αρχή του αιώνα, όχι πολλά χρόνια μετά, η συμβατική βιομηχανία θα τείνει να έχει σημασία ανάλογη μ' εκείνη του αγροτικού τομέα και το 80% της απασχόλησης και των εισοδημάτων θα στηρίζεται στον κόσμο των συμβατικών υπηρεσιών που γνωρίζουμε σήμερα, αλλά και των πολλών νέων υπηρεσιών, λίγες από τις οποίες ξέρουμε μέχρι στιγμής.

Η σμίκρυνση των μεγεθών, η μείωση του κόστους, οι ευελιξίες που δημιουργούνται, τα δίκτυα που αναπτύσσονται, επιτρέπουν την ενσωμάτωση μέσα στο διεθνές παγκόσμιο σύστημα μικρότερων επιχειρήσεων σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου, επιτρέπουν ταχύτερες ενσωματώσεις και των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών.

Γίνεται έτσι εμφανές, σαφές, ότι είναι αναπόφευκτη στις αναπτυγμένες τουλάχιστον χώρες η εσωτερική μετακίνηση της απασχόλησης, αλλά και των εισοδημάτων θα έλεγα, προς τις υπηρεσίες και τις νέες μορφές απασχόλησης που απαιτούν περισσότερη γνώση. Ενώ ταυτόχρονα οι συμβατικές μορφές απασχόλησης θα μετατοπίζονται σε άλλες περιοχές του κόσμου ή θα καλύπτονται σε μεγάλο βαθμό από οικονομικούς μετανάστες.

Αυτά δεν είναι προϊόντα του νεοφιλελευθερισμού, ούτε φυσικά της σοσιαλδημοκρατίας. Η εξέλιξη είναι απολύτως σύνθετη και δεν διατείνομαι ότι είναι κάποιες ουδέτερες τάσεις που αναπτύσσονται.

Ομως, πάνω σ' αυτές τις τάσεις καλούνται να παίξουν όλες οι πολιτικές δυνάμεις, οι κοινωνικές δυνάμεις και καλείται και η Αριστερά: προς ποια κατεύθυνση θέλουμε να πάμε και με ποιο τρόπο θα μπορέσουμε να πάμε;

Και ξέρετε, αυτή η τάση είναι μη αντιστρεπτή και ακόμα είμαστε μόλις στην αρχή της. Πολλοί είναι αυτοί που ισχυρίζονται ότι το 50% των τεχνολογιών του 2005 δεν τις ξέρουμε ακόμα στο εμπορικό τους στάδιο, αλλά θα τις ξέρουμε σύντομα και η διάδοσή τους δεν θα είναι δύσκολη. Αρκεί να θυμηθούμε ότι για να περάσουμε από τις μυλόπετρες στους κυλινδρόμυλους χρειάστηκαν κάποιοι αιώνες, αλλά μόνο μερικές δεκαετίες για να καθιερωθεί η τηλεόραση, λίγα χρόνια για να καθιερωθεί το FAX, λίγοι μήνες για κάθε νέα γενιά ηλεκτρονικών υπολογιστών και αρνητικός χρόνος για τα προγράμματα πληροφορικής.

Αυτά πρώτα εξαγγέλλονται, αγοράζονται, και μετά τελειώνονται και παράγονται. Αν η κατάσταση είναι έτσι, και νομίζω ότι έτσι πρέπει να είναι περίπου, το πρόβλημα της σύγχρονης Αριστεράς δεν είναι η αλλαγή των αναπτυξιακών προτύπων, αλλά το περιεχόμενο που μπορούμε να τους δώσουμε αν θέλουμε να είναι φιλικότερο προς τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Αποτελεί όμως αντίφαση να επιδιώκουμε την αλλαγή στον τρόπο κατανάλωσης και να μη δεχόμαστε τις συνέπειες στον τρόπο της οργάνωσης της κοινωνίας, της παραγωγής, της οικονομίας κ.λπ.

Το ερώτημα που τίθεται είναι θα αφήσουμε τις δυνάμεις της αγοράς να αποφασίσουν για το μέλλον της κοινωνίας ή θα επιβεβαιώσουμε τον ιστορικό μας ρόλο της εμπροσθοφυλακής των δυνάμεων της εργασίας και του πολιτισμού, θα επιβάλουμε τις δικές μας ευαισθησίες στους κανόνες του παιχνιδιού και θα διαπραγματευτούμε δυναμικά και μετά γνώσεως λόγου ένα νέο επίπεδο ισορροπίας, που να ανταποκρίνεται ποσοτικά και ποιοτικά στις βασικές αρχές της Αριστεράς, αλλά και στις πολύπλοκες νέες πραγματικότητες;

Αν δεν το κάνουμε αυτό, τότε ο κίνδυνος είναι μεγάλος. Να δούμε, δηλαδή, να αυξάνονται δραματικά η οικονομική ανισότητα και η κοινωνική αδικία, να διαλύονται οι συλλογικότητες που εξασφαλίζουν τον κοινωνικό ιστό, να παραδίδονται σημαντικές εξουσίες στην αγοραία λογική του κέρδους και της αδιάκοπης συσσώρευσης.

Τότε θα ανήκουμε όχι στη δύση, αλλά στην "άγρια δύση".

Για να μη φτάσουμε σ' αυτό το σημείο η σύγχρονη Αριστερά οφείλει πολλές απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα. Προφανώς είναι αδύνατον να επεκταθεί κανείς εφ' όλης της ύλης. Κρατάω τρεις επισημάνσεις, η πρώτη είναι για τον κόσμο της εργασίας, για τα προβλήματα της εργασίας.

Ασφαλώς είναι τα σημαντικότερα και είναι σαφές ότι χωρίς τις αναγκαίες διασφαλίσεις οποιαδήποτε προσαρμογή μπορεί να προκαλέσει

έντονα την αντίδραση ευρύτατων κοινωνικών ομάδων και να λάβει τη μορφή κοινωνικής αντίστασης με διαρθρωτικά χαρακτηριστικά που θα αποτελέσουν ανασταλτικό παράγοντα.

Ωστόσο δεν μπορεί να μη σκεφτόμαστε. Δεν μπορεί να μην καλλιεργούμε διάφορες ιδέες που υπάρχουν στο τραπέζι - δεν μιλάμε για καινοφανή πράγματα - και πρέπει να τις αναπτύξουμε τις ιδέες αυτές και να τις συζητήσουμε σε βάθος.

Οι αναγκαίες αλλαγές στην αγορά εργασίας αποτελούν ασφαλώς το πλέον καυτό θέμα, γιατί αφορούν το μείζον θέμα της προστασίας των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Ας κρατήσουμε την προστασία ως προϋπόθεση εκ των ων ουκ άνευ, αν δεν θέλουμε η ανάπτυξη να χάσει φυσικά το νόημά της. Αλλά ας αναρωτηθούμε γιατί αυτά τα δικαιώματα και όχι άλλα ισοδύναμου τουλάχιστον αποτελέσματος, όπως έγινε άλλοτε. Συγκλονιστικές αλλαγές έγιναν και σ' αυτό τον τομέα.

Και θα συμφωνήσετε ότι σε πάρα πολλούς χώρους επαγγελματικούς, σε πάρα πολλούς τομείς της οικονομίας, δημιουργούνται νέες εργασιακές σχέσεις, δημιουργούνται νέα φαινόμενα, θα συμφωνήσετε μαζί μου, όχι με τον καλύτερο τρόπο.

Η περαιτέρω μείωση του ετήσιου χρόνου εργασίας δεν νομίζω ότι αποτελεί - και κανένας δεν μπορεί να το ισχυριστεί αυτό - κίνδυνο για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Θα ήθελα απλώς να επισημάνω σε όσους το ισχυριστούν ότι με την εμπειρία του αιώνα που πέρασε μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο ετήσιος χρόνος εργασίας έχει μειωθεί τουλάχιστον 50%.

Η βαθμιαία μετακίνηση του φορολογικού συστήματος από τα εισοδήματα και τα κέρδη προς τις προσόδους και την κινητή ή ακίνητη περιουσία ή από τη φορολόγηση της εργασίας προς τη φορολόγηση των φυσικών πόρων, ιδιαίτερα των εξαντλήσιμων ή και ρυπογόνων, είναι περίπου βέβαιο ότι θα δημιουργήσει νέες θέσεις απασχόλησης.

Και ας μην ξεχάσουμε τα προβλήματα της αλληλεγγύης προς ορισμένες ομάδες του πληθυσμού ή τα προβλήματα των ξένων εργαζομένων.

Εχουμε ασφαλώς όμως ακόμα, εκτός από τα θέματα των εργασιακών σχέσεων, να συζητήσουμε σε βάθος προβλήματα που αφορούν την κρίση του κράτους.

Το κράτος που γνωρίσαμε, οργανώθηκε πάνω στα παλαιά συγκεντρωτικά και αυταρχικά πρότυπα και σε τελευταία ανάλυση όχι μόνο δεν υπήρξε αποτελεσματικό, υπήρξε πλήρως αναποτελεσματικό ως τώρα, και επιπλέον βρίσκεται σε πλήρη αναντιστοιχία με τις σύγχρονες τάσεις.

Ασφαλώς βραχυπρόθεσμα οι αμυντικές τακτικές και η προστασία όσων κοινωνικών ομάδων, κλάδων, περιφερειών κινδυνεύουν από τις επιπτώσεις μιας μεταβατικής περιόδου ασφαλώς είναι μείζον καθήκον. Μακροπρόθεσμα όμως, η σύγχρονη Αριστερά νομίζω ότι μπορεί να συζητήσει τη γενικευμένη αποκρατικοποίηση της διαχείρισης των δημοσίων αγαθών.

Οχι γιατί μας συμπαρασύρουν οι σειρήνες του νεοφιλελευθερισμού, δεν έχω κανένα τέτοιο κόμπλεξ, του νεοφιλελευθερισμού με τη λαγνεία του ιδιωτικού, αλλά επειδή η προοπτική αυτή, θα ήθελα να θυμηθούμε, αποτελεί ένα από τα ιστορικά αιτούμενα της Αριστεράς, από τα πλέον παλιά.

Μην ξεχνάμε: η ισχυροποίηση και η αναπόφευκτη αυτονομία της κεντρικής διοίκησης περιορίζει την ολοκλήρωση της κοινωνίας των πολιτών.

Κι αυτό ήταν πάντα αίτημα της Αριστεράς. Και γιατί η πορεία της χώρας μας προς τα νέα αναπτυξιακά πρότυπα στην Ευρώπη και μέσα στην Ευρώπη, κάνει φανερό ότι η διαχείριση ορισμένων δημοσίων αγαθών είναι αποτελεσματικότερη σε χαμηλότερο επίπεδο, σε περιφερειακό επίπεδο, με την ενεργό εμπλοκή των τοπικών εξουσιών. Γεγονός που συνεπάγεται μια φοβερά γενναία ανακατανομή πόρων και εξουσιών. Από την άλλη μεριά, είναι αναγκαία και ίσως πιο αποτελεσματική σε υπερεθνικό επίπεδο, τουλάχιστον σε τομείς όπως η προστασία των εργαζομένων και του περιβάλλοντος ή της δημιουργίας δικτύων και των ορίων και των κανόνων του ανταγωνισμού. Και τούτο σημαίνει ενεργό εμπλοκή στα αρμόδια κοινοτικά όργανα.

Για τη σύγχρονη Αριστερά είναι μεγάλο το στοίχημα για ένα κράτος μικρότερο αλλά καλύτερο, κράτος αναπτυξιακό με τη σύγχρονη έννοια, δηλαδή κοινωνικό και οικολογικό, κράτος στρατηγό και οδηγό για την οργανική και απρόσκοπτη ενσωμάτωση της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη νέα εποχή.

Μία μόνο παρένθεση. Είναι πάρα πολλοί αυτοί που ισχυρίζονται πως στην καριέρα του ο νέος εκπαιδευόμενος που θα μπει στην αγορά εργασίας, πρόκειται να αλλάξει 4 με 5 τουλάχιστον φορές ειδικότητα. Αυτό και μόνο συνεπάγεται μια τεράστια επανάσταση σε όλα τα επίπεδα της παιδείας από το δημοτικό μέχρι και το πανεπιστήμιο. Μια πλήρη ανατροπή δεδομένων.

Θα κλείσω με δύο παρατηρήσεις. Δεν θα ήθελα σ' αυτή όλη τη λογική να ξεχάσουμε ότι το στοιχείο των νέων αναπτυξιακών δεδομένων και της τάσης για τη διεθνοποίηση είναι το τι θα κάνει η Αριστερά ως προς

την αλληλεγγύη της προς τους απόκληρους όλου του κόσμου, προς τους εργαζόμενους των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών.

Η στεγανοποίηση της λέσχης των πλουσίων χωρών θα αποτελούσε πράξη παράλογη και αναποτελεσματική. Παράλογη γιατί θα βύθιζε σε μεγαλύτερη φτώχεια τις χώρες του τρίτου και κυρίως του τέταρτου κόσμου, με όλους τους διεθνείς κινδύνους που συνεπάγεται ο φαύλος κύκλος της ανισότητας και της δυστυχίας.

Αναποτελεσματική, όμως, επίσης επειδή η μη υποστήριξη και ο αποκλεισμός των φτωχότερων χωρών με οποιοδήποτε τρόπο μπορεί να αμβλύνει τα εσωτερικά προβλήματα της προσαρμογής των αναπτυγμένων χωρών, δεν εξαφανίζει όμως το πρόβλημα.

Γιατί οι στερημένοι και απόκληροι όλου του κόσμου, αν δεν βοηθηθούν να μπουν σ' αυτή τη διαδικασία, θα μεταναστεύουν με κάθε τρόπο αναζητώντας αλλού καλύτερη τύχη.

Ετσι, οι προστάτες και προστατευόμενοι της λέσχης των πλουσίων απειλούνται και οι ίδιοι είτε από την υποδαύλιση διεθνών εντάσεων, και όλοι καταλαβαίνουμε τι σημαίνει αυτό, είτε από ένα τεράστιο κύμα μετανάστευσης, πρωτόγνωρο στην ιστορία της ανθρωπότητας, που θα μεταφέρει τα προβλήματα των εκατέρωθεν ρατσισμών εντός έδρας.

Κλείνω με αυτό που θεωρώ ότι είναι μείζον πολιτικό ζήτημα. Το πολιτικό κενό: ενώ τα πρότυπα διεθνοποιούνται και πάνω σ' αυτά τα πρότυπα η κάθε παράταξη θα παίζει προσπαθώντας να φέρει την κατάσταση προς το μέρος της, να επηρεάσει τους κανόνες του παιχνιδιού, εκδηλώνεται μια τεράστια έλλειψη αντιστοιχίας των εξελίξεων με τον αναγκαίο πολιτικό έλεγχο των κανόνων του παιχνιδιού.

Είχαμε συνηθίσει στο εθνικό κράτος με ένα ορισμένο τρόπο παρέμβασης. Σε επίπεδο ολοκληρώσεων δεν έχουμε τις αντίστοιχες πολιτικές εξουσίες. Ετσι, ενώ η ικανότητα πολιτικής παρέμβασης των εθνικών κρατών εξασθενίζει, γιατί χάνουν τα παραδοσιακά μέσα πολιτικής, γίνεται ολοένα εμφανέστερη η ανεπάρκεια των κανόνων του παιχνιδιού, του ρυθμιστικού δηλαδή πλαισίου που είναι αναγκαίο προκειμένου να περιοριστούν οι αρνητικές συνέπειες του διεθνούς ανταγωνισμού και να εξασφαλιστεί το γενικό συμφέρον της κοινωνίας.

Νομίζω ότι σ' αυτές και σε ορισμένες άλλες ακόμα γενικές αρχές οφείλουμε να συζητήσουμε, να συνεννοηθούμε και να οικοδομήσουμε τις νέες πολιτικές της Αριστεράς, αυτές που εγώ νομίζω ότι πρέπει να προτείνουμε στην κοινωνία και είμαι βέβαιος ότι, αν τις αναλύσουμε και ενημερώσουμε τον κόσμο, θα τις αποδεχθεί και θα τις ασπαστεί. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ τον κ. Παπαγιαννάκη και παρακαλώ τον κ. Γιαννίτση να πάρει το λόγο.

Τ.ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ: Κυρίες και κύριοι, κατ' αρχήν θα ήθελα να ευχαριστήσω το ΙΣΤΑΜΕ "Ανδρέας Παπανδρέου" για την τιμή να με προσκαλέσει να λάβω μέρος σήμερα στην προσυνεδριακή αυτή εκδήλωση εν όψει του συνεδρίου του Ιουλίου και, δεύτερον, θα ήθελα να ξεκινήσω κάνοντας μια σύντομη αναφορά στον όρο Αριστερά.

Η έννοια της Αριστεράς στη χώρα μας είναι σηματοδοτημένη με μνήμες, με αγώνες, με ευαισθησίες και με πολλές διαφοροποιήσεις που πρέπει να τις έχει κανείς σε κάθε περίπτωση κατά νου. Σήμερα είναι γνωστό ότι η Αριστερά, τόσο στη χώρα μας όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι σε αναζήτηση μιας ταυτότητας.

Δεν υπάρχουν οι αποκρυσταλλωμένες απόψεις οι οποίες υπήρχαν ίσως παλιότερα, το τι είναι αριστερό και τι δεν είναι, και για λόγους σεβασμού των ευαισθησιών που υπάρχουν και που καλώς υπάρχουν, θα ήθελα όποτε αναφέρομαι στον όρο Αριστερά να βάζω νοητικά τον όρο εντός εισαγωγικών, όχι βέβαια με την έννοια ως αμφισβήτησης του όρου Αριστερά, αλλά γιατί μπορεί να υπάρχουν διάφοροι ορισμοί και διάφορες απόψεις ως προς το τι είναι αριστερό, που είναι σεβαστοί.

Η διεθνής οικονομία της αγοράς σήμερα οδηγεί σε ρήξεις, οι επιπτώσεις των οποίων διαπερνούν σαρωτικά το πεδίο άσκησης πολιτικής με την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου, της πολιτικής δηλαδή που παράγεται σε κάθε κοινωνικό επίπεδο, από το κράτος, τις πολιτικές δυνάμεις, το συνδικαλιστικό κίνημα, τις κοινωνικές πρακτικές ή και από τους χώρους παραγωγής ιδεολογίας. Μπορούν να εντοπιστούν τέσσερις τουλάχιστον κατηγορίες ρήξης και διάσπασης σχέσεων και θεσμών, που αποτέλεσαν κεντρικά σημεία αναφοράς στο αναπτυξιακό και κοινωνικό πρότυπο εξέλιξης μέχρι πρόσφατα:

Πρώτον, είναι εμφανής η τάση διάσπασης μεταξύ οικονομικού και κοινωνικού στοιχείου στη λειτουργία της κοινωνίας, στην άσκηση της πολιτικής και στη λήψη αποφάσεων.

Δεύτερον, διαπιστώνεται μια ισχυρή ρήξη στο πεδίο των δυνατοτήτων κρατικής διαχείρισης κεντρικών μεγεθών της οικονομίας. Ιδιαίτερα αισθητή είναι η αλλαγή αυτή στο επίπεδο τόσο της μακρο- όσο και της μικρο-οικονομίας, αλλά και στο επίπεδο θεμελιακών για τη μέχρι τώρα οργάνωση της κοινωνίας θεσμών ή μηχανισμών, όπως κυρίως η αγορά εργασίας και η συσσώρευση κεφαλαίου.

Τρίτον, η νεοφιλελεύθερη στρατηγική και η παγκοσμιοποίηση έχουν πετύχει τη δημιουργία ισοπεδωτικών συνθηκών, επιδίωξη των οποίων

είναι η δημιουργία “πολιτικών μονόδρομων” με τη μορφή καταναγκασμών, που έχουν αφετηρία το παγκόσμιο σύστημα και συνεπώς βρίσκονται έξω από τον έλεγχο και την επίδραση των πρωταγωνιστών που λειτουργούν στο εσωτερικό μιας χώρας.

Τέταρτον, διαμορφώνεται μια πραγματικότητα, στην οποία τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, δηλαδή ένας κεντρικός μηχανισμός παραγωγής ανάπτυξης, συνδέονται όλο και περισσότερο με επιχειρηματικές στρατηγικές και τρόπους παγκόσμιας οργάνωσης της επιχείρησης, ενώ συρρικνώνεται η ισχύς του παραδοσιακού εθνικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος ως συνάρτηση συγκεκριμένου γεωγραφικού οικονομικού χώρου.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η ικανότητα μιας χώρας να προωθήσει την αναπτυξιακή της διαδικασία περνάει σήμερα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τον τρόπο ενσωμάτωσής της στο παγκόσμιο πλέγμα σχέσεων, αλλά και στο είδος της ολοκλήρωσης που αναπτύσσεται μεταξύ επιχειρησιακών στρατηγικών, κρατικών πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών.

Ο όρος “παγκοσμιοποίηση” δεν εκφράζει απλώς μια εντονότερη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου ή της παρουσίας πολυεθνικών εταιριών στην παγκόσμια οικονομία. Η παγκοσμιοποίηση πρέπει να ιδωθεί ως έκφραση ενός συνόλου αλλαγών, που κυριαρχούνται από μια σειρά νέα στοιχεία, όπως:

- ✓ Μια ριζική τεχνολογική αλλαγή που οδηγεί στην ανάδειξη ενός νέου τεχνοοικονομικού υποδείγματος, στηριγμένου στη γνώση, στην πληροφόρηση, τη μικροηλεκτρονική, τη γρήγορη τεχνολογική ανανέωση και γενικότερα την ανάδειξη του τεχνολογικού ανταγωνισμού ως κεντρικής πηγής πλούτου και ως στοιχείου οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας στην παγκόσμια πυραμίδα δύναμης.
- ✓ Μια εκτεταμένη απελευθέρωση στη μετακίνηση κεφαλαίων, οι όροι ελέγχου του οποίου σε εθνικό επίπεδο μεταμορφώθηκαν ριζικά στην τελευταία εικοσαετία.
- ✓ Τη συνεχή απελευθέρωση των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών, με την εισαγωγή του στοιχείου του διεθνούς ανταγωνισμού σε κλειστά μέχρι πρόσφατα συστήματα, όπως στις τηλεπικοινωνίες, το χρηματοπιστωτικό σύστημα, τις μεταφορές, τις τουριστικές υπηρεσίες, τις ασφάλειες και στα επόμενα χρόνια με την απελευθέρωση του αγροτικού τομέα.
- ✓ Την ανάδειξη του ανταγωνισμού των μισθών μεταξύ χωρών σε ένα μηχανισμό πίεσης πάνω στον κλασικό μηχανισμό “αύξηση παραγωγικότητας - αύξηση μισθών”, που λειτούργησε για δεκαετίες

στο μεταπολεμικό φορντικό αναπτυξιακό μοντέλο στις προηγμένες χώρες.

Ιδιαίτερα οι νέες τεχνολογίες σήμαιναν για το χώρο της εργασίας θεμελιακές αλλαγές. Στα τελευταία είκοσι χρόνια οι κυβερνήσεις των τεχνολογικά ηγετικών χωρών διαμόρφωσαν τη συνολική πολιτική τους (κίνητρα, προσανατολισμός μεγάλων κρατικών ερευνητικών κέντρων, πανεπιστήμια, προγράμματα στήριξης ιδιωτικών επιχειρήσεων και διακρατικές συνεργασίες), με σαφείς στόχους προς την κατεύθυνση της δημιουργίας τεχνολογικών καινοτομιών, κεντρικό χαρακτηριστικό των οποίων είναι η μείωση του εργατικού κόστους, η επιβολή ριζικών μεταβολών στις εργασιακές σχέσεις, η μείωση των αναγκών σε ανθρωπινή εργασία και τα συνακόλουθα φαινόμενα της διαρθρωτικής ανεργίας κ.λπ.

Η ελευθερία μετατόπισης του κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα σε συνδυασμό με τη στρατηγική της τεχνολογικής καινοτομίας έδωσαν επίσης τη δυνατότητα άσκησης τεράστιας πίεσης πάνω στους μισθούς και τα εργασιακά δικαιώματα των εργαζόμενων στις ανεπτυγμένες χώρες.

Ουσιαστικά, δημιούργησαν συνθήκες “ομηρίας” της κοινωνικής ανάπτυξης στις χώρες αυτές, από την τεράστια διαθεσιμότητα φθηνού εργατικού δυναμικού στις χώρες του Τρίτου Κόσμου και της δημιουργίας δυνατοτήτων αξιοποίησης του κεφαλαίου σε πραγματικές ή χρηματιστηριακές τοποθετήσεις στην παγκόσμια αγορά.

Η παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου προσδιορίζει σήμερα τη νέα γεωγραφία του πλούτου και της ανάπτυξης, του αποκλεισμού ή της συσσωμάτωσης στις κοινωνικές διαδικασίες, προσδιορίζει τις εργασιακές σχέσεις και το ρόλο του Κράτους.

Η επιβολή του οικονομικού φιλελευθερισμού (με τις παραλλαγές του) ως “μονόδρομης σκέψης” αντανάκλα την απουσία θεσμών που ρυθμίζουν σε παγκόσμιο επίπεδο την απελευθέρωση, επιτρέποντας έτσι την κυριαρχία του νόμου της Αγοράς και τη λογική της παγκοσμιοποίησης.

Επιδράσεις αυτής της μορφής δεν είναι νέες. Σε ιστορική προοπτική, αποτελούν στα σταθερά χαρακτηριστικά κάθε γνωστού μοντέλου ανάπτυξης. Το νέο είναι ότι το Κράτος σήμερα αποδυναμώνεται από τη ρυθμιστική του ικανότητα, την κοινωνική παρέμβαση.

Για την Αριστερά, κεντρικά σημεία αναφοράς αποτέλεσαν, ιστορικά, τα εξής.

- Το πρόβλημα διανομής και αναδιανομής του παραγόμενου εισοδήματος μέσα στη χώρα και μεταξύ χωρών.

- Το όλο πλέγμα προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων βέβαια και των εργασιακών σχέσεων.
- Το κράτος ως προνομιακό πεδίο, που συμπυκνώνει τις κοινωνικές αξίες, προσδιορίζει τους πολιτικούς και κοινωνικούς στόχους απέναντι στη λειτουργία της αγοράς και λειτουργεί δυνάμει ως εργαλείο στη διαμόρφωση της ισορροπίας μεταξύ κοινωνικού και οικονομικού στοιχείου, αλλά και στον προσδιορισμό του είδους ανάπτυξης, στην οποία κινείται η εθνική οικονομία.

Με όλες αυτές τις αλλαγές, η νέα παγκόσμια οικονομία της αγοράς αποτελεί σήμερα πηγή πολιτικής κρίσης, γιατί εκείνο που θέτει σε αμφισβήτηση είναι η δυνατότητα και η αποτελεσματικότητα ανάληψης πολιτικής δράσης απέναντι σε ένα φαινόμενο στην περιγραφή του οποίου δεν φαίνεται να υπάρχουν σοβαρές διαφορές.

Το ερώτημα που τίθεται αφορά συνεπώς περισσότερο την πρόταση πολιτικής και λιγότερο την ανάλυση του φαινομένου.

Ερχομαι στο θέμα αυτό. Πιστεύω ότι στο επίπεδο άσκησης της πολιτικής, και όχι του θεωρητικού σχεδιασμού πολιτικής ή του ιδεολογικού προβληματισμού, οι επιλογές δεν μπορεί να είναι παρά προς την κατεύθυνση στρατηγικών που εντοπίζουν περιθώρια, μέσα στα οποία θα υλοποιηθούν οι εθνικές επιλογές, το εθνικό σύστημα αξιών, όπως εκφράζεται προφανώς από τις συγκεκριμένες πολιτικές και κοινωνικές ισορροπίες.

Ωστόσο, κάθε αναζήτηση γύρω από το θέμα αυτό, πρέπει να γίνεται στη βάση της αναγνώρισης δύο ακόμα πραγματικοτήτων:

- την κατάρρευση της διοικητικής και αυταρχικής οργάνωσης της οικονομίας στις χώρες του κρατικού κομμουνιστικού μοντέλου, και
- την επανάσταση στις επικοινωνίες και στην τεχνολογία της πληροφορόρησης, που έχει αχρηστεύσει ιστορικές μορφές κρατικής παρέμβασης στην εθνική οικονομία.

Στην οπτική των όσων αναφέρθηκαν, η διεθνής οικονομία της Αγοράς θέτει μια σειρά από ερωτήματα, η απάντηση στα οποία προσδιορίζει και τις πολιτικές επιλογές.

Κατ' αρχήν τίθεται το θέμα αν το γεγονός ότι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με νέους όρους λειτουργίας της εθνικής και της παγκόσμιας οικονομίας κάνει αναγκαίες μεταβολές σε κεντρικές στρατηγικές, και ιδιαίτερα στο πεδίο της ανάπτυξης, των εργασιακών σχέσεων, της κοινωνικής παρέμβασης.

Οι αλλαγές στις οποίες αναφέρθηκα ήδη, καθώς και η διόγκωση της ανεργίας μεταξύ 1980 και 1996 από 20 σε 36 εκατ., αλλά και η μείωση

των ρυθμών μεγέθυνσης από 4,9% το 1960-1973 στο 2,4% μεταξύ 1980-1996 στον ΟΟΣΑ, θεωρώ ότι δεν αφήνουν κανένα περιθώριο σοβαρής άρνησης ότι οι συνθήκες και τα προβλήματα αλλάζουν, και δημιουργούν νέους όρους που προσδιορίζουν την επιτυχία ή την ήττα, τους κερδισμένους και τους χαμένους του σήμερα και του αύριο.

Άρνηση αναζήτησης νέων απαντήσεων απέναντι σε νέες πιέσεις και φαινόμενα είναι μια επικίνδυνη επιλογή, γιατί ξεκινάει από τη θέση ότι ενώ το παραγωγικό σύστημα αλλάζει, ενώ οι εθνικοί και παγκόσμιοι συσχετισμοί μέσα στους οποίους λειτουργεί κανείς αλλάζουν, μπορεί κανείς ανέξοδα να επιλέξει ως μόνο μέσο σύγκρουσης την άρνηση. Η ακινησία όχι μόνο δεν αποτρέπει προβλήματα, αλλά τα οξύνει, με επιπτώσεις που συνήθως πληρώνονται από τα κοινωνικά εκείνα στρώματα που υποτίθεται ότι στοχεύει να προστατέψει μια τέτοια ακινησία.

Μια στρατηγική διατήρησης του status quo, αναπαραγωγής στο χρόνο των όρων και σχέσεων που διαμορφώθηκαν σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις, συσχετισμούς και καταναγκασμούς, δεν αποτελεί πειστική απάντηση για τα μεγάλα ζητήματα της εργασίας, της διανομής, του Κράτους, όπως τίθενται σήμερα.

Η άρνηση κάθε μεταβολής συνθηκών που διαμορφώθηκαν στις συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες, το πάγωμα της ιστορίας, ποτέ δεν μπορούν να είναι πειστική απάντηση σε μια πραγματικότητα που μετασχηματίζεται συνεχώς.

Ετσι, το δεύτερο ερώτημα αφορά το ποια μπορεί να είναι η πρόταση και η στρατηγική της Αριστεράς μπροστά στη νέα πραγματικότητα. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν μπορεί να δοθεί σε επίπεδο γενικής τοποθέτησης και πολιτικής αφαίρεσης. Είναι αναπόσπαστα οροθετημένη από την απάντηση για το ποιοι είναι οι βαθμοί ελευθερίας, μέσα στους οποίους μπορεί να διατυπωθεί, αλλά και να υλοποιηθεί μια στρατηγική, και ακόμη και με **ποιες συνέπειες**.

Αν, όμως, από τη μια η άρνηση της πραγματικότητας εκφράζει την αδυναμία πολιτικής πρότασης, από την άλλη η υιοθέτηση των αυτοματισμών που παράγονται στη λογική της ιδεολογίας της παγκοσμιοποίησης, δεν μπορεί να είναι πρόταση της Αριστεράς.

Καμία αλλαγή δεν είναι δυνατή, αν δεν υπάρχει μια ισχυρή δόση ουτοπίας στους πολιτικούς στόχους, ουτοπίας όμως που έχει διαστάσεις εφικτότητας και δεν κινείται έξω από κάθε όριο πολιτικών δυνατοτήτων. Η αναζήτηση μιας τέτοιας ουτοπίας είναι αναγκαία, προκειμένου να μην πέσει κανείς στην παγίδα του ντετερμινισμού, του μονόδρομου.

Η αλλαγή μιας πραγματικότητας που παράγει άνεργους, κοινωνική αδικία, άνιση ανάπτυξη, πιέσεις για συρρίκνωση κοινωνικών κατακτήσεων αποτελεί ιστορικά εγγενές στοιχείο μιας αριστερής πρότασης.

Όμως η δυνατότητα να επιτευχθούν οι πολλαπλοί κρικοί μιας σειράς μεταβολών δεν προσδιορίζεται απλώς από την ανάπτυξη της κριτικής και της καταγγελίας, περνούν κατά τη γνώμη μου μέσα από τρεις κρίσιμους μηχανισμούς.

Πρώτον, μια ριζική αναδιάρθρωση του κράτους και του ευρύτερου δημόσιου τομέα προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ενός ισχυρού εργαλείου για την ανάπτυξη πολιτικών στα πεδία της ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας, της παραγωγικότητας, της κοινωνικής πολιτικής και, σε τελική ανάλυση, της δημιουργίας ενός ισχυρού αντίρροπου στην κυριαρχία της αγοράς.

Δεύτερον, τον επαναπροσδιορισμό των εργαλείων για την αντιμετώπιση του μεγαλύτερου κοινωνικού προβλήματος που σήμερα εκφράζεται από τη διογκούμενη ανεργία. Η διασφάλιση της απασχόλησης στην ελληνική οικονομία επαναπροβάλλει σήμερα όπως στη δεκαετία του '50 και του '60 ως το μείζον έλλειμμα της οικονομίας και της πολιτικής, με διαφορετικό ίσως χαρακτήρα και γενεσιουργά αίτια, αλλά με την ίδια σκληρή όψη.

Τρίτον, την επανατοποθέτηση των στρατηγικών στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, με στόχο τη διατήρηση κοινωνικών ισορροπιών που βάλλονται ευθέως από τον άνισο συσχετισμό Κράτους-Αγοράς σε παγκόσμια κλίμακα.

Και στα τρία αυτά πεδία υπάρχει ένας κοινός παρονομαστής, που έχει ως αφετηρία τη διαπίστωση ότι η αρτηριοσκληρωτική εμμονή σε εργαλεία και σχέσεις που αναπτύχθηκαν σε διαφορετικές συνθήκες για να πετύχουν συγκεκριμένους στόχους, όπως η απασχόληση, η ανάπτυξη, τα κοινωνικά δικαιώματα, στρέφεται ενάντια στους ίδιους τους στόχους αυτούς, όταν αδυνατεί να διαπιστώσει έγκαιρα ότι σε διαφορετικές συνθήκες οι ίδιοι στόχοι απαιτούν διαφορετικά εργαλεία, στρατηγικές, θεσμούς και συμπεριφορές.

Ουσιαστικά, θα μπορούσα επιγραμματικά να χρησιμοποιήσω τη φράση "αν θέλουμε τα πράγματα να μείνουν ως είχαν, τα πράγματα πρέπει να αλλάξουν". Το ζητούμενο δεν μπορεί να είναι η αμεταβλητότητα των εργαλείων, αλλά των στόχων.

Ενδιαφέρει, για παράδειγμα, το επίπεδο του εισοδήματος, η εξασφάλιση απασχόλησης, ο ελεύθερος χρόνος, οι ανθρώπινες σχέσεις εργασίας, οι όροι κοινωνικής περιθάλψης, υγείας και εκπαίδευσης, το πολιτιστικό

πρότυπο που συγκροτούν όλα αυτά. Ο τρόπος οργάνωσής τους δεν σημαίνει ότι πρέπει να είναι προσκολλημένος στα πρότυπα που προέκυψαν σε άλλες συνθήκες, αν η αλλαγή των προτύπων αυτών συμβάλλει καλύτερα στην επίτευξη του λόγου για τον οποίο θεσπίστηκαν. Αν προς την κατεύθυνση της διατήρησης των στόχων τα εργαλεία πρέπει να αλλάζουν, αυτό πρέπει να γίνει, προσεκτικά αλλά και γρήγορα.

Προσεκτικά, ώστε μέσα από την αλλαγή των πολιτικών να μη γλιστρήσουμε σε εκπτώσεις ως προς το κεντρικό ζητούμενο. Γρήγορα, γιατί καθυστερήσεις σε μείζονα ζητήματα συνεπάγονται σημαντικό κοινωνικό κόστος, που εκφράζεται σε όρους αναπτυξιακού ελλείμματος, ανεργίας, κοινωνικής μιζέριας, πίσω από τα οποία δεν βρίσκονται μόνο εξωγενή στοιχεία όπως η παγκοσμιοποίηση, αλλά και η ενδογενής κοινωνική αδράνεια και η πολιτική αντίσταση στην αλλαγή.

Η οικονομική και πολιτική πραγματικότητα που έχει δημιουργηθεί, λειτουργεί σε ένα μεγάλο βαθμό ως καταναγκασμός στις εθνικές αποφάσεις. Η άρνηση αποδοχής της πραγματικότητας αυτής μπορεί να λειτουργήσει με επιτυχία μόνο στο μέρος που υπάρχουν βαθμοί ελευθερίας. Και τέτοιοι βαθμοί πάντα υπάρχουν. Ή, πάντως, μπορεί να δημιουργηθούν. Όμως, τα περιθώρια αυτά δεν σημαίνει ότι κάνουν εφικτή μια καθολική άρνηση της νέας πραγματικότητας, τουλάχιστον αν συζητάει κανείς σε πολιτική και όχι σε συναισθηματική ή προπαγανδιστική βάση. Γιατί συχνά αναπτύσσονται επιχειρηματολογίες ηγεμονικού τύπου, ως εάν η Ελλάδα, αρκεί να το ήθελε, θα μπορούσε να αρνηθεί να υπαχθεί στις επιδράσεις των καταναγκασμών, της παγκοσμιοποίησης και των παγκόσμιων αλλαγών.

Η φετιχοποίηση του status quo σε υπέρτατο επίτευγμα, το οποίο δεν πρέπει να θιγεί ποτέ και με οποιουδήποτε όρους αποτελεί μια πολιτική επιλογή με εξαιρετικά υψηλό κόστος σε όρους ανάπτυξης, ανεργίας, κοινωνικής αδικίας και κοινωνικών οφελών. Στη δυναμική του καπιταλιστικού συστήματος δεν απαντάει κανείς με πείσμα και με παραγνώριση των εξελίξεων. Αυτό που απαιτείται, είναι μια πολιτική απάντηση προς την κατεύθυνση μιας διαφορετικής ρύθμισης της αγοράς, μιας επάνταξης του οικονομικού στοιχείου στο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο.

Αυτό που θεωρώ αναγκαίο να γίνει, είναι να επαναπροσδιοριστούν οι όροι της αλληλεγγύης στην κοινωνία, να εντοπίσουμε έγκαιρα ποιες μεταβολές στις κοινωνικές ρυθμίσεις είναι αναγκαίες στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον, ώστε να προσδιορίσουμε ένα νέο ρυθμιστικό σύστημα, που θα διασφαλίζει την κοινωνική διάσταση ανεξάρτητα από επιμέρους ρυθμιστικούς κανόνες.

Οι κανόνες της δεκαετίας του 1960 και 1970 δεν σημαίνει ότι αποτελούν την καλύτερη μορφή απάντησης στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής στο διηνεκές της ιστορίας. Απουσία στρατηγικής που λαμβάνει υπόψη τα εκάστοτε δεδομένα, ποτέ δεν βοήθησε να κερδηθούν μάχες.

Ακόμη κι αν από μια μάχη είναι δεδομένο ότι θα χάσει κανείς, πρέπει να δει πώς θα χάσει με μικρότερες απώλειες. Η παγκοσμιοποίηση, η ένταξη στην ΟΝΕ στα επόμενα χρόνια, πέρα από καταναγκασμούς, δημιουργούν και δυνατότητες.

Παρά το μονεταριστικό χαρακτήρα και την απώλεια εθνικής αυτονομίας, όλες οι χώρες θεωρούν ότι οι ευκαιρίες που τους δίνει η συμμετοχή τους στην ΟΝΕ γέρνουν προς μια θετική επιλογή.

Μια στρατηγική πρόβλεψης και οροθέτησης των ευκαιριών αυτών και σχεδιασμού των κατάλληλων πολιτικών, μπορεί να αποτελέσει ισχυρό εργαλείο επιτυχίας συγκριτικά με παθητικές πολιτικές επιλογές.

Η εμπειρία δείχνει ότι οι κοινωνίες που πετυχαίνουν καλύτερα είναι εκείνες που συλλογικά μπορούν να διαχειριστούν την αλλαγή, χρησιμοποιώντας το θεσμικό μετασχηματισμό για να προστατεύσουν την εθνική οικονομία από την απορρύθμιση.

Τα τρία κρίσιμότερα ίσως ζητήματα στα οποία θεωρώ ότι θα κριθεί η πειστικότητα μιας αριστερής πρότασης, αφορούν το πεδίο της ανάπτυξης, της οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους και της κοινωνικής συνοχής.

Θα προσθέσω ότι η αναπτυξιακή διαδικασία εξαρτάται έντονα από την κοινωνική συνοχή, καθώς χωρίς αναπτυξιακή δυναμική οι πιέσεις που αναπτύσσονται προς την κατεύθυνση της αποδόμησης του κοινωνικού στοιχείου είναι ισχυρότατες.

Αντίστροφα, οπωσδήποτε, η κοινωνική συνοχή, πέρα από την αυτοτελή αξία της, αποτελεί ουσιαστικό προσδιοριστικό παράγοντα της επιτυχίας της ίδιας της οικονομικής δυναμικής. Τόσο η ανάπτυξη όσο και η κοινωνική συνοχή περνούν μέσα από το κράτος και τις κρατικές πολιτικές.

Ομως, όχι μέσα από οποιοδήποτε κράτος και τις κρατικές πολιτικές. Ομως, όχι μέσα από οποιοδήποτε κράτος. Προϋποθέτουν ένα πιο αποτελεσματικό κράτος, έτσι ώστε η παραγωγή του κοινωνικού στοιχείου να μη στιγματίζεται στα μάτια της κοινωνίας από τα στοιχεία της διαφθοράς, της σπατάλης, της αδιαφορίας και της ανικανότητας.

Σήμερα, η παγκοσμιοποίηση μεταστρέφει το κράτος σε ενδιάμεσο μοχλό διευκόλυνσης των απαιτήσεων της αγοράς, στη θέση του ως μοχλού παρέμβασης ενάντια στα κενά ή τις ατέλειες της αγοράς. Το κράτος

έτσι χάνει τη δυνατότητα να αποτελεί την πολιτική έκφραση του συλλογικού συμφέροντος.

Το νέο οικοδόμημα της διεθνούς οικονομίας δημιουργεί νέα δεδομένα για την ανάπτυξη για τρεις τουλάχιστον κεντρικούς λόγους:

Πρώτον, οι νέες τεχνολογίες και το είδος των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται, όχι μόνο μετατόπισαν το παραγωγικό σύστημα από το μεταπολεμικό φορντικό μοντέλο της βιομηχανικής οργάνωσης προς το χώρο των υπηρεσιών, αλλά επιπλέον, οδήγησαν και σε ριζικές αναδιατάξεις του τρόπου οργάνωσης, ακόμη και στο εσωτερικό πολλών βιομηχανικών κλάδων.

Το πρόβλημα που τίθεται, αφορά την επιλογή στρατηγικής. Εμμένει κανείς με ακαμψία σε ιστορικά διαμορφωμένες μορφές οργάνωσης της παραγωγής και εργασίας, πιστεύοντας ότι θα εμποδίσει ένα αποτέλεσμα με παγκόσμια δυναμική ή αναπτύσσει στρατηγικές που θα αξιοποιήσουν τους νέους όρους λειτουργίας της παγκόσμιας και εθνικής οικονομίας;

Δεύτερον, οι νέες τεχνολογίες, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, έχουν δημιουργήσει όρους παραγωγής με βάση τους οποίους δεν δημιουργούνται σήμερα ευκαιρίες απασχόλησης για το σύνολο του εργασιακού δυναμικού.

Ποια θα είναι η απάντηση στην πραγματικότητα αυτή; Είναι προτιμότερη η διατήρηση τύπων οργάνωσης εργασίας που οδηγούν σε όλο και μεγαλύτερο αποκλεισμό σοβαρών τμημάτων των εργαζόμενων ή είναι προτιμότερος ο καταμερισμός της εργασίας σε ευρύτερο αριθμό εργαζομένων, αλλά με μικρότερες αμοιβές; Υπάρχει άλλη απάντηση στην οργάνωση της εργασίας και ποια;

Τρίτον, η εκτεταμένη απελευθέρωση των κινήσεων κεφαλαίου σημαίνει ότι μια χώρα κινδυνεύει πολύ εύκολα να βρεθεί στο περιθώριο της παγκόσμιας συσσώρευσης κεφαλαίου που να διασφαλίζουν την παραμονή επαρκών επενδυτικών πόρων στον εθνικό τους χώρο.

Βρισκόμαστε σήμερα μπροστά σε ένα βαθμιαίο μετασχηματισμό της σχέσης εξάρτησης-κυριαρχίας μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, σε σχέση αποκλεισμού/συμμετοχής στα οφέλη της ανάπτυξης.

Ο πιο μεγάλος φόβος πολλών αναπτυσσόμενων χωρών δεν είναι η κυριαρχία των πολυεθνικών, αλλά ο αποκλεισμός τους από τις διεθνείς ροές και τα δίκτυα της παγκοσμιοποίησης, ιδιαίτερα στο εμπόριο, τις επενδύσεις, την τεχνολογία, τα δίκτυα πληροφόρησης.

Αν συμφωνούμε στην ανάγκη για μια στρατηγική αλλαγής, αυτή δεν μπορεί παρά να έχει στο επίκεντρό της τον τρόπο λειτουργίας του κράτους, την εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου κεφαλαίου, τον

επενδυτικό προσανατολισμό ενός μεγαλύτερου τμήματος πόρων σε αναπτυξιακούς στόχους.

Η δημιουργία αντίρροπων δυνάμεων σε μια ισχυρή αγορά σημαίνει ένα ισχυρό κράτος που να μπορεί να σχεδιάζει και να υλοποιεί με αποτελεσματικό τρόπο πολιτικές και κοινωνικές επιλογές. Η σχέση “Επενδύσεις - Απασχόληση - Παραγωγικότητα - Ανάπτυξη” πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο της κρατικής λειτουργίας.

Ομως, ισχυρό, αποτελεσματικό και αναπτυξιακό κράτος έχει προεκτάσεις στο επίπεδο των επιμέρους σχέσεων, που δεν μπορεί η αριστερή οπτική να αγνοεί συστηματικά, όταν η γενικότητα καλείται να μετατραπεί σε πράξη.

Αποτελεσματικό κράτος σημαίνει στελέχη του δημόσιου τομέα που πρέπει να αυξήσουν την απόδοσή τους, σημαίνει κυρώσεις, αξιοκρατία στις εξελίξεις του προσωπικού, σημαίνει τη δυνατότητα απασχόλησης προσωπικού σε διάφορες θέσεις, ανάλογα με τις ανάγκες, και ιδίως όταν τμήματα της διοίκησης παύουν έπειτα από χρόνια να έχουν νόημα και λειτουργία.

Οι κυρίαρχες πρακτικές των προοδευτικών δυνάμεων και τα έκδηλα αποτελέσματά τους αποτελούν δώρο στη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία και στην πολεμική της κατά του κράτους. Αποτελεσματικότερη και σύγχρονη παιδεία δεν σημαίνει δασκάλους και καθηγητές που δεν υπόκεινται σε κανένα έλεγχο προόδου, ανανέωσης των γνώσεών τους, ανάλογα με το ρυθμό των εξελίξεων και που εξαντλούν τη δραστηριότητά τους στην παρα-παιδεία.

Και όλα αυτά με την ανοχή της Αριστεράς (με την ευρεία έννοια) και τις καταγγελίες για αυταρχισμό, σε περιπτώσεις πολιτικής παρέμβασης για διόρθωση καταστάσεων.

Αξιοποίηση επενδύσεων δεν σημαίνει θάψιμο δεκάδων δισ. δρχ. σε λιμάνια που δεν θα χρησιμοποιηθούν παρά από ψαροκάικα, σε δρόμους χαμηλής αναπτυξιακής προτεραιότητας, σε νέα μεγάλα νοσοκομεία μερικές δεκάδες χλμ. πιο πέρα από άλλα νοσοκομεία, σε έργα βιτρίνας, ανάδειξης των μικρο-πολιτικών φιλοδοξιών τοπικών πολιτικών στελεχών και γενικότερα επιλογές που η Αριστερά μεγαλόστομα καταγγέλλει όταν γίνονται από τις συντηρητικές δυνάμεις, αλλά αποσιωπά όταν γίνονται υπό την πίεση δικών της πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων.

Η νεοφιλελεύθερη θέση έχει έως ένα βαθμό δίκιο στη διαπίστωση ότι οι αναδιανεμητικές και παρεμβατικές λειτουργίες του κράτους έφτασαν να συνδέονται με υπερβολική αναποτελεσματικότητα, ώστε τελικά

να δημιουργούν μια υψηλή επιβάρυνση και πολλαπλές άλλες αρνητικές επιπτώσεις στις κοινωνικές διαδικασίες.

Το κράτος αναπτύχθηκε παραβλέποντας ότι κοινωνική πολιτική και όποια άλλη πολιτική παρέμβασης δεν μπορεί να γίνεται στη βάση μιας “λευκής επιταγής” των φορολογούμενων. Οι κρατικές γραφειοκρατίες ξέχασαν πράγματι ότι πρέπει να υπακούουν στην αρχή της αποτελεσματικότητας, να επιτυγχάνουν τους στόχους της κοινωνίας και να μην επιτρέπουν σπατάλη κοινωνικών πόρων στη λειτουργία τους.

Το κράτος στα πλαίσια μιας αριστερής λογικής δεν μπορεί να αποτελεί εργαλείο εκμετάλλευσης κοινωνικού πλούτου, εξουσίας, κοινωνικής επιρροής όσων το συγκροτούν. Το κράτος ή είναι για να παράγει κοινωνική πολιτική, αναπτυξιακή πολιτική, συνθήκες απασχόλησης και εργασιακών σχέσεων που να αντιστοιχούν στις προσδοκίες της κοινωνίας και συνεπώς να λειτουργεί με όρους σεβασμού στην αξιοποίηση των πόρων που πληρώνουν οι φορολογούμενοι, ή, αν γίνει εργαλείο αυτοϊκανοποίησης του ίδιου του διοικητικού και πολιτικού μηχανισμού, θα χάνει συνεπώς τη νομιμοποίηση και άρα σε βαθμούς ελευθερίας να λειτουργήσει ως κεντρικός μοχλός απέναντι στις δυνάμεις και επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης.

Ομως, στην περίπτωση αυτή, ας μην κατηγορούμε την παγκοσμιοποίηση, όπως 30 χρόνια πριν, την εξωτερική εξάρτηση, ως μοναδική πηγή όλων των κακών. Οι εθνικές πολιτικές επιλογές που οι αριστερές δυνάμεις στηρίζουν ή δεν στηρίζουν, συν-προσδιορίζουν ένα αποτέλεσμα, η εκάστοτε έκβαση του οποίου εξαρτάται και από τη δημιουργία και αξιοποίηση βαθμών ελευθερίας ή την πολιτική της αδράνειας και της αντίδρασης.

Σήμερα βρισκόμαστε σε μια κρίσιμη καμπή. Αντιμέτωποι με μια κοινωνική πραγματικότητα, που, αν εγκαταλειφθεί στις νεοφιλελεύθερες επιλογές, θα πάρει μορφές αντίθετες προς το σύστημα κοινωνικών αξιών των “αριστερών ρευμάτων ιδεών”, ενώ, αν δεν οργανωθεί με έναν τρόπο που να απελευθερώνει τις κρατικές λειτουργίες από τα έντονα πλέον αρνητικά στοιχεία της ευρύτατης αναποτελεσματικότητας, θα αναπαράγει ή και θα εντείνει τα αδιέξοδα, τις συγκρούσεις και την ανάγκη απεμπλοκής από τις δομές εκείνες που αναδεικνύονται σε τροχοπέδη της μετεξέλιξης και της ανάπτυξης.

Υπάρχει όμως ένα θεμελιακό ιδεολογικό, αξιολογικό και πολιτικό χάσμα μεταξύ της εγκατάλειψης στην τύχη τους των κοινωνικών επιπτώσεων στις οποίες οδηγούν οι νεοφιλελεύθερες επιλογές, και της αναγνώρισης της αναγκαιότητας να τεθεί φραγμός στη συστηματική διάβρω-

ση του κοινωνικού στοιχείου, και να αναζητηθούν μορφές μιας πιο ισχυρής και αποτελεσματικής πολιτικής για την επίτευξη του κοινωνικού στόχου.

Η πρώτη επιλογή υποδηλώνει και οδηγεί στην αναγωγή του ανταγωνισμού της αγοράς, της αποτελεσματικότητας και του κέρδους σε μοναδικό πολιτικό στόχο, ενώ η δεύτερη στηρίζεται στην οργάνωσή τους ως εργαλείων για τη δημιουργία μιας κοινωνικής συγκρότησης με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Το μείζον πρόβλημα σήμερα έγκειται στο ότι η στήριξη του κοινωνικού στοιχείου μέσα στις συνθήκες που σε παγκόσμια κλίμακα έχει διαμορφώσει η νεοφιλελεύθερη στρατηγική, είναι δύσκολο να βρει μια αποτελεσματική έκφραση.

Η αδυναμία αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι το παγκόσμιο σύστημα τείνει να ευνοήσει τον ανταγωνισμό, τον εξοντωτικό αγώνα για όλο και μικρότερο κόστος στην κοινωνική διαδικασία της παραγωγής, αφήνοντας έξω από κάθε οπτική την κοινωνική ισορροπία.

Ο χώρος των εργασιακών σχέσεων αποτελεί το τρίτο και κατ' εξοχήν πεδίο έκφρασης των μεταλλαγών που συντελούνται. Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια κρίση σχέσης οικονομίας και κοινωνίας, όπου σημαντικά τμήματα των εργασιακών σχέσεων τίθενται σε αμφισβήτηση στο όνομα της ανταγωνιστικότητας.

Για το λόγο αυτό, υπάρχει πιεστική η ανάγκη για ένα συλλογικό προβληματισμό πάνω στις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις στη χώρα μας. Οι αγορές θεωρούν τους μισθούς ως κόστος και την ακαμψία των αρχών που διέπουν τα εργασιακά δικαιώματα ως ακαμψίες που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα.

Πρέπει να αποσυνδεθεί το θέμα της ανταγωνιστικότητας από το θέμα του κοινωνικού στοιχείου. Πρέπει να υπάρξει μια νέα ρύθμιση σε πολλά επίπεδα και σχέσεις. Σήμερα η αβεβαιότητα της απασχόλησης, η ανεργία, η μερική ή η παροδική εργασία, οι μακροχρόνια άνεργοι και οι δεύτερες γενιές άνεργων αποτελούν πραγματικότητα και όχι απλώς επισειόμενη μελλοντική απειλή.

Ταυτόχρονα διαγράφεται μια ισχυρή τάση άρνησης της κοινωνίας προς την κατεύθυνση της κοινωνικής αλληλεγγύης. Ίσως γιατί ο τρόπος που λειτουργούν οι κρατικές πολιτικές και οι φορείς παραγωγής κοινωνικών υπηρεσιών, νοσοκομεία, πανεπιστήμια, κ.λπ., συνδέεται με σημαντική σπατάλη πόρων, ίσως γιατί η άρνηση αξιοποίησης νέων δραστηριοτήτων από πλευράς τμημάτων της κοινωνίας και των εργαζομένων

δεν αποτελεί πειστική επιλογή από τη σκοπιά του κοινωνικού συνόλου που καλείται να στηρίζει χρηματοδοτικά τις επιλογές αυτές. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ τον κ. Γιαννίτη. Κυρίες και κύριοι, ο τίτλος της σημερινής μας εκδήλωσης συντίθεται από δύο επιμέρους συνθετικά, την παγκόσμια οικονομία της αγοράς και τη σύγχρονη Αριστερά. Νομίζω πως οι ομιλητές μας επιχειρηματολόγησαν πειστικά και στο πρώτο συνθετικό και στο δεύτερο και νομίζω επίσης επιχείρησαν να συνθέσουν τα δύο. Σας καλώ τώρα να πάρετε μέρος στη συζήτηση με ερωτήσεις και με σύντομες παρεμβάσεις. Θα μου επιτρέψετε όταν κριθεί ότι οι ερωτήσεις έχουν εξαντληθεί να δώσω πάλι το λόγο στους ομιλητές για να κάνουν μια συμπληρωματική παρέμβαση.

Α.ΤΕΣΣΑΣ: Ετσι όπως ακούσαμε για την Αριστερά κυριολεκτικά υπάρχει μια έκπληξη αν υπάρχει μέλλον στην Αριστερά. Εχουμε μια Αριστερά η οποία είχε πάντοτε ένα προοδευτικό λόγο και είχε ένα κοινωνικό λόγο. Μιλούσαμε για μια κοινωνική δημοκρατία, μιλούσαμε για τους ανθρώπους που δεν έχουν πού να σταθούν και που στέκονται στην Αριστερά.

Ετσι όμως που παρουσιάστηκε τώρα, με την τεχνολογία, με την εξέλιξη, με τη μεταφορά, με την παγκοσμιοποίηση, όπου ο όρος παγκοσμιοποίηση λειτουργεί ως απονεύρωση κυριολεκτικά της Αριστεράς, απονευρώνεται η Αριστερά, διερωτώμαι έχει μέλλον η Αριστερά;

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Εδώ βέβαια οι ομιλητές μας είπαν ότι έχει. Τώρα δεν ξέρω πόσους έπεισαν από το ακροατήριο.

ΝΤ.ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ: Θα ήθελα να εκφράσω την ευχαρίστησή μου ότι τόσο εξαιρετικοί οικονομολόγοι διατύπωσαν με τέτοια έμφαση την επιρροή των τεχνολογικών εξελίξεων στις οικονομικές εξελίξεις.

Βέβαια τονίστηκε η ανάγκη της αναδιαμόρφωσης της εκπαίδευσης, δεν τονίστηκε η ανάγκη τουλάχιστον στην Ελλάδα της καθιέρωσης ουσιαστικής επαγγελματικής κατάρτισης στους νέους αυτούς τομείς και δεν τονίστηκε τουλάχιστον ευκρινώς το τι κάνουμε με τον κόσμο που μένει άνεργος, διότι ξέρουμε πολύ καλά ότι αυτοί οι νέοι που απασχολούνται στις νέες υπηρεσίες που έχουν σχέση με τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις, είναι πολύ λιγότεροι από αυτούς που είχαμε στις παραδοσιακές βιομηχανίες ή άλλες παραδοσιακές εργασίες.

Δεν τονίσαμε πώς λύνουμε το ασφαλιστικό πρόβλημα όταν για να προχωρήσουμε σε αναπτυξιακά βήματα δίνουμε επιδοτήσεις στις όποιες

βιομηχανίες για να αναδιοργανώσουν την παραγωγή τους μειώνοντας το προσωπικό.

Και ξέρετε τις νέες θεωρίες, ότι θα πρέπει το ασφαλιστικό να λυθεί μέσα από τη φορολόγηση της προστιθέμενης αξίας και όχι των μισθών. Δεν τονίσαμε επίσης ότι στα διαρθρωτικά προγράμματα της Ελλάδας μόνο το 2% διατίθεται για δίκτυα και νέες τεχνολογίες, αφού τόση επιρροή έχουν αυτά τα πράγματα στις οικονομικές εξελίξεις.

Θα ήθελα πράγματι να ακούσω την άποψη των εξαιρετών ομιλητών γύρω από αυτά τα συγκεκριμένα επιμέρους θέματα, που κατά την άποψή μου συνθέτουν ουσιαστικά βήματα της αριστερής κυβέρνησης ή της όποιας αριστερής κυβέρνησης. Ευχαριστώ.

κ.ΧΑΛΚΙΩΤΗΣ: Θα ήθελα πιο πολύ να προκαλέσω ένα σχόλιο μ' αυτό που θα πω και που έχει να κάνει με μια αντίφαση την οποία διαπιστώνω εγώ ως νεότερος της Αριστεράς από ηλικιακή άποψη. Η Αριστερά είναι ταυτόσημη με την πρόοδο, με τις προοδευτικές δυνάμεις και πρόοδος σημαίνει ότι είμαι ανοιχτός σε οτιδήποτε καινούργιο, είμαι ανά πάσα στιγμή έτοιμος να το δω, να το καταλάβω και άρα να το αντιμετωπίσω και ανάλογα.

Ενώ συμβαίνουν κοσμογονικές αλλαγές γύρω μας, αλλάζουν ριζικά ένα σωρό πράγματα, διαπιστώνω ότι πολλοί μέσα στην Αριστερά αρνούνται να δουν αυτό το καινούργιο και άρα αρνούνται το να βρουν τα κατάλληλα εργαλεία και όπλα για να αντιμετωπίσουν αυτό το καινούργιο.

Δηλαδή διαπιστώνω μια συντήρηση από αυτό που υποτίθεται είναι προοδευτικό. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ τον κ.Χαλκιώτη. Ο κ.Ζαχαρέας έχει το λόγο.

ΑΙΜ.ΖΑΧΑΡΕΑΣ: Θυμάμαι ότι εδώ και 15-20 χρόνια σε διάφορα συνέδρια στο εξωτερικό κι εδώ είχε θεωρηθεί ότι ο 20ός αιώνας είχε σημαδευτεί από ένα πρόβλημα. Το θέμα της δημοκρατίας. Ήταν το κυριότερο πρόβλημα του 20ού αιώνα και στο χώρο της πολιτικής θεωρίας και ιδιαίτερα μετά τη μεγάλη αναταραχή που έγινε από τα κινήματα των αριστερών κομμουνιστών, καθεστώτα κ.λπ.

Πολλοί από εμάς θεωρήσαμε ότι και ο 21ος αιώνας θα έχει ως πρόβλημα μεγάλο το θέμα της δημοκρατίας. Είναι τυχαίο όμως ότι στη λεγόμενη "προοδευτική σκέψη" το πρόβλημα αυτό δεν εμφανίζεται έντονο;

Πάρτε και τους σημερινούς τρεις εξαιρετους ομιλητές. Γιατί δεν μιλάμε όπως είναι η παράδοση της Αριστεράς; Αμα μιλάμε για τον οποιονδήποτε τρόπο κοινωνικής οργάνωσης της παραγωγής η ειδοποιός διαφορά της Αριστεράς από τις άλλες δυνάμεις ήταν ότι θέλουμε αυτό το πράγμα να γίνει με τη συμμετοχή και κρίναμε ότι θα ήταν και αποτελεσματικότερο.

Βλέπω τώρα πλέον έναν κίνδυνο μεγάλο, κίνδυνο ιστορικό. Ότι όσο περνάμε στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας η κοινωνική συνείδηση για τη δημοκρατία αμβλύνεται, γιατί το ξέρουμε ότι ίσως - εγώ δεν το πιστεύω - δεν είναι εφικτή η συμμετοχή.

Αλλά, αν η Αριστερά αποτύχει σ' αυτό, έχει μια συνεχή ιστορική αμηχανία. Δεν είναι τυχαίο ότι κανένα κόμμα της Αριστεράς δεν ομιλεί ποτέ για επιχειρήσεις κοινωνικοποιημένες, όπου ελέγχονται και διοικούνται από τους εργαζόμενους, παρά η αντίθεση με το φιλελευθερισμό τι είναι; Είναι το κράτος.

Γιατί το κάνει αυτό; Και γιατί εγώ είμαι από τους απαισιόδοξους τα τελευταία χρόνια, ότι μέσα από αυτό δεν μπορεί να εκσυγχρονιστεί. Αφού το κράτος είναι όργανο όχι μόνο οικονομικών δυνάμεων αλλά και των πολιτικών κυβερνήσεων, βεβαίως δεν ρυθμίζεται με τέτοιο τρόπο ώστε και η διοίκηση και η οργάνωση και η απόδοση να ευνοεί την επανεκλογή των κρατούντων.

Αν, επομένως, ένα στοιχείο προόδου ή επαναστατικότητας στην εποχή μας είναι να επαληθεύσουμε ή όχι ότι δεν είναι τα αφεντικά μόνο δημόσια ή κρατικά οι καλύτεροι για να διοικούν, αλλά είναι και άνθρωποι οι οποίοι μετέχουν και μπορούν να παίρνουν αποφάσεις.

Πιστεύει επομένως ένας αριστερός ότι τα αφεντικά τα κρατικά και τα ιδιωτικά δεν είναι οι καλύτεροι να διοικούν, αλλά μπορούν και άλλοι; Αν δεν μπορούν, είναι ιστορικό το θέμα. Το δεύτερο είναι το εξής: Κατά τη δική μου άποψη ανάπτυξη και απασχόληση ας το ξεχάσουμε στην εποχή μας, σε πλανητική βάση.

Είναι μια αυταπάτη και έχει και πολιτικό κίνδυνο. Δεν είναι δυνατόν στην εποχή μας να μιλούμε για ανάπτυξη μέσω της απασχολήσεως. Δεν θα έχουμε απασχόληση. Εφόσον οι τομείς που δημιουργούν την απασχόληση είναι η πληροφορία, οι Η/Υ, η τηλεόραση και τα συναφή. Αυτός είναι περιορισμός.

Δεν είναι της στιγμής να αποδείξω, έχω επεξεργαστεί ένα θεωρητικό μοντέλο, αλλά κάποια στιγμή μπορούμε να το κουβεντιάσουμε, γιατί σε συνθήκες πλανητικές όπου η εργασία τείνει να είναι μηδέν με τη μαθηματική έννοια του όρου, δηλαδή να φεύγει από την παραγωγή, ο

κομμουνισμός μπαίνει από το παράθυρο την ίδια στιγμή που συντρίβεται η θεωρία της αξίας η παλαιά κ.λπ. Αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ τον κ.Ζαχαρέα. Ο κ.Ιωαννίδης έχει το λόγο.

κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ: Καίτοι φύση αισιόδοξος, τα τελευταία χρόνια είμαι όλο και πιο απαισιόδοξος σε ό,τι αφορά την πορεία της ανθρωπότητας για τα προσεχή χρόνια, για την προσεχή 50ετία. Αφού άκουσα και τους σημερινούς ομιλητές, και ιδίως τον κ.Παπαγιαννάκη με την οργουελικής μορφής αναφορά του στην τεχνολογία και στην ταχύτατη πρόοδό της, μάλλον είμαι πιο απαισιόδοξος και για την πορεία της ανθρωπότητας και για την Αριστερά.

Τι είναι Αριστερά; Πολλοί θα μπορούσαν να είναι οι ορισμοί, αλλά για μένα Αριστερά είναι πρώτα απ' όλα ήθος, ελευθερίες πολιτικές, ατομικά δικαιώματα και κοινωνική δικαιοσύνη. Εχουμε μπει σε μια εποχή όπου ακόμα και ο πάπας, ο εκφραστής της συντηρικότερης δύναμης στον κόσμο, μίλησε σε μια εγκύκλιό του πριν από 3 ή 4 χρόνια για ειδωλολατρία της αγοράς και τους κινδύνους που αυτό συνεπάγεται.

Δεν είμαι οικονομολόγος. Δεν μπορώ να πω ότι συγκινούμαι στο άκουσμα της λέξεως οικονομολόγος, διότι η πορεία της οικονομίας δεν έχει δώσει πολύ μεγάλη αξία στη δουλειά των οικονομολόγων. Αλλά Αριστερά ασφαλώς όταν λέμε δεν μπορεί να εννοούμε μόνο τη χώρα μας ή την Ευρώπη, όταν 8/10 του πληθυσμού της Γης ζουν υπό τις συνθήκες στις οποίες ζουν. Ασφαλώς ένας γνήσιος αριστερός λόγος δεν μπορεί αυτό να το παραβλέπει.

Για να έρθουμε όμως στα καθ' ημάς, τι μπορούμε να κάνουμε εμείς, η μικρή Ελλάδα, κι εμείς με τις μικρές μας δυνάμεις, όταν αυτή είναι η κατάσταση σε παγκόσμια κλίμακα; Κατ' αρχήν νομίζω ο Ζαν Φρανσουά Λεβέλ στο "Μηδέ ο Μαρξ, μηδέ ο Χριστός" είχε γράψει ότι η Αριστερά ευρωπαϊκά συνθλίβεται κάτω από τον παραλυτικό φόβο μην την πουν δεξιά.

Και πολλές θέσεις που κατά καιρούς αν τις έπαιρνε ήταν σωστές, δεν τις πήρε από αυτό το φόβο. Τώρα όμως νομίζω ότι υπάρχουν μερικά ανησυχητικά φαινόμενα συνδεδεμένα με την υπέρβαση των ορίων ανάμεσα σ' αυτό που είναι αναγκαίο να γίνει και συνεπώς είναι και αριστερό και των ορίων μιας σχεδόν ερωτικής σχέσης με συντηρητικές πρακτικές, με νεοφιλελεύθερες πρακτικές.

Και αυτό είναι ένας κίνδυνος. Θέλω να καταλήξω με τα εξής μιλώντας για την Ευρώπη και για τη χώρα μας. Η μεγαλύτερη κατάκτηση των

ευρωπαϊκών λαών, της Αριστεράς, στον αιώνα μας είναι το κράτος κοινωνικής προστασίας.

Αυτό επετεύχθη και λόγω του φόβου του υπάρχοντος κομμουνιστικού μπλοκ και λόγω των αγώνων της σοσιαλδημοκρατίας, της Αριστεράς γενικότερα στη Δυτική Ευρώπη, αλλά και της εξυπνάδας των συντηρητικών να κάνουν κάποιες παραχωρήσεις για να μην έχουν μεγαλύτερα προβλήματα προς μεγάλες κοινωνικές ομάδες.

Σε ένα συμβούλιο άτυπο των υπουργών Κοινωνικών Ασφαλίσεων πριν από μερικά χρόνια στο Παρίσι, ο Γερμανός υπουργός Κοινωνικών Ασφαλίσεων, συντηρητικής κυβέρνησης υπουργός, είπε το εξής πάρα πολύ σημαντικό. Οτι οι οικονομολόγοι δεν έχουν μετρήσει το οικονομικό μέγεθος που είναι η κοινωνική ειρήνη, η οποία εξασφαλίζεται από το κράτος κοινωνικής προστασίας.

Και ζητήθηκε τότε, για να μην αφήσουμε τα πάντα στους οικονομολόγους, οι υπουργοί Κοινωνικών Ασφαλίσεων των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συμμετέχουν στα συμβούλια όπου λαμβάνονται καίριες αποφάσεις και να μην είναι μόνο στα πλαίσια του ΕΚΟΦΙΝ αρμόδιοι οι υπουργοί Εθνικής Οικονομίας. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ πάρα πολύ τον κ.Ιωαννίδη. Νομίζω ότι η συζήτησή μας εξελίσσεται πάρα πολύ ωραία. Ο Πρύτανης του Οικονομικού Πανεπιστημίου κ.Κιντής έχει το λόγο.

κ.ΚΙΝΤΗΣ: Εγώ πρέπει να πω στον κ.Ιωαννίδη ότι είμαι οικονομολόγος. Που σημαίνει ότι δεν θα τον ευχαριστήσω καθόλου. Εγώ θα ήθελα να κάνω μια παρέμβαση αναφορικά με την προσέγγιση στο θέμα που μας απασχολεί, της παγκοσμιοποίησης και του ρόλου της Αριστεράς.

Εδώ έχουμε άνισους όρους βασικά. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, της τεχνολογίας και της επιστήμης στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην οικονομία, προωθείται από δυνάμεις όπως είναι η Αμερική και η Ιαπωνία, που διαφοροποιούνται - και όλες οι άλλες χώρες - αισθητά από το ρόλο που παίζει η Αριστερά ή που είχε παίξει μέχρι τώρα η Αριστερά, γιατί ο χώρος αυτός ήταν βασικά χώρος της Ευρώπης.

Και οι χώρες αυτές οι δύο μεγάλες που ανέφερα, δεν είναι μόνο ότι πρωταγωνιστούν στον τομέα της τεχνολογίας, έχουν και κατά κάποιο τρόπο κλειστή την οικονομία τους από πλευράς μετανάστευσης και οικονομικής, αλλά και άλλης μετανάστευσης.

Δεν είναι εύκολο να πάτε στην Ιαπωνία ως μετανάστης, ούτε στις ΗΠΑ. Αν και τώρα υπάρχει με τον Περσικό, αλλά κι εκεί έχουν κάποιες διαφοροποιήσεις. Όλα αυτά με οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρέπει να

ξεκαθαρίσουμε, εδώ εμείς θα μιλήσουμε για παραγωγή ιδεολογίας της Αριστεράς στη νέα κοινωνία ή θα μιλήσουμε για το ρόλο της Αριστεράς στα πλαίσια της ελληνικής οικονομίας;

Είναι δύο διαφορετικά πράγματα. Εάν μιλήσουμε στο πρώτο επίπεδο, δηλαδή υπερεθνικό επίπεδο, νομίζω ότι λίγα πράγματα έχουμε να προσφέρουμε και ως προς τη συμβολή μας συνολικά σ' αυτό το επίπεδο, αλλά και ως προς τη λύση των προβλημάτων της χώρας.

Η χώρα η δική μας αυτή τη στιγμή αντιμετωπίζει πολύ σοβαρά προβλήματα, όλοι το ξέρουμε. Νομίζω η καλύτερη προσέγγιση στο θέμα αυτό θα ήταν να προσπαθούσαμε να προσδιορίσουμε τις βασικές παραμέτρους που είναι δοσμένες και που η Ελλάδα σαν χώρα και ίσως ακόμα και σαν Ευρώπη δεν μπορεί να επηρεάσει.

Και, αφού προσδιορίσουμε αυτές τις παραμέτρους να δούμε εμείς στο εσωτερικό το δικό μας τι ρόλο θα παίξει η Αριστερά. Εγώ δεν πιστεύω ότι η Αριστερά πέθανε όπως λένε. Η Αριστερά έχει ρόλο να παίξει, αλλά είναι διαφορετικός από αυτόν που έχει παίξει.

Και σίγουρα ο ρόλος της θα πρέπει να προχωρήσει μαζί με το θέμα της ένταξης της χώρας σ' αυτό το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο που δημιουργείται. Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε νομίζω ότι εμείς πρέπει να προσδιορίσουμε το ρόλο της Αριστεράς στη χώρα μας.

Εκεί νομίζω ότι θα μπορέσουμε να βοηθήσουμε, γιατί η Αριστερά σε διεθνές επίπεδο έχει εντελώς διαφορετικούς βαθμούς ελευθερίας, σε κάθε χώρα μεμονωμένα έχει διαφορετικούς βαθμούς ελευθερίας και οι αποφάσεις που θα παρθούν, είτε σε ευρωπαϊκό επίπεδο, πολύ περισσότερο σε παγκόσμιο που δεν βλέπω εγώ σε ποια άλλη περιοχή του κόσμου κουβεντιάζουν αυτό το θέμα, έχουν προβλήματα και στην Αμερική, αλλά τα αντιμετωπίζουν με εντελώς διαφορετικό τρόπο οι εργαζόμενοι της Αμερικής.

Εχουμε εμείς να προσδιορίσουμε εδώ το δικό μας χώρο και αν το κάνουμε αυτό νομίζω ότι θα βοηθήσουμε τη χώρα και η πίεση είναι να το κάνουμε, να βοηθήσουμε να απεμπλακεί η χώρα από τα σημερινά προβλήματα που έχει.

Να μη συνεχίσω περισσότερο. Αλλά είναι σημαντικό να ξεχωρίσουμε ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι άλλες οι παράμετροι, η Ευρώπη δέχεται μετανάστες απ' όλο τον κόσμο και από την Ασία και από την ίδια την Αμερική ακόμα. Κατά μείζονα λόγο από την Αφρική και από τις ανατολικές χώρες.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Κι εμείς δεν δεχόμαστε.

κ.ΚΙΝΤΗΣ: Μα, κι εμείς είμαστε μια χώρα της Ευρώπης. Αυτό όμως δεν συμβαίνει στην Ιαπωνία, δεν συμβαίνει στην Αμερική, δεν συμβαίνει στον Καναδά, δεν συμβαίνει στην Αυστραλία και κατά μείζονα λόγο δεν συμβαίνει στις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστώ κ.Κιντή.

Γ.ΔΟΝΤΑΣ: Μια κι έγινε αρκετός λόγος για την κοινωνία της πληροφόρησης και τις επαναστατικές αλλαγές που έχει επιφέρει και στην οικονομία, θα ήθελα να θυμίσω αυτό που είχε ειπωθεί σε προηγούμενη εκδήλωση του ΙΣΤΑΜΕ, ότι δηλαδή μια ιδέα ενδεχομένως μπορεί να ειπωθεί ότι δεν υπάρχει ή δεν μπορεί να διαδοθεί σε μεγάλο βαθμό εάν δεν περάσει μέσα από τα μέσα που συναπαρτίζουν αυτή την κοινωνία της πληροφόρησης.

Δεν είναι εξάλλου λίγοι εκείνοι που πιστεύουν ότι η εικόνα που από την πλειονότητα των ΜΜΕ κυρίως που απαρτίζουν αυτή την κοινωνία της πληροφόρησης, που περνάει προς τα έξω και η οποία τείνει στο να πει ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξει μια κοινωνικά δίκαιη και οικονομικά αποτελεσματική ανάπτυξη, είναι αρκετά δύσκολο να σταθεί.

Το ερώτημά μου απευθύνεται κυρίως στην κα Κατσέλη, είναι ποια είναι τα εργαλεία που η σύγχρονη Αριστερά έχει ή πρέπει να επιδιώξει να έχει στα χέρια της ώστε να μπορέσει να ανατρέψει αυτή την αρκετά διαδεδομένη εικόνα. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Πελαγίδης έχει το λόγο.

Θ.ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ: Ακουσα πριν από λίγο αν δεν απατώμαι τον κ.Ζαχαρέα να λέει ότι η απασχόληση δεν συμβιβάζεται σήμερα με την ανάπτυξη. Παραδεχόμαστε φαντάζομαι όλοι ότι η Αμερική και η Ιαπωνία οδηγούν σήμερα τις τεχνολογικές εξελίξεις.

Όμως, στις χώρες αυτές υπάρχει πλήρης απασχόληση. Στην Ιαπωνία 3% ανεργία και στην Αμερική γύρω στο 4,5%. Αρα, δεν υπάρχει τέτοια νομοτέλεια κατά τη γνώμη μου και δεν αποδεικνύεται και από πουθενά.

Να μπω στην ερώτηση που θέλω να κάνω. Στην Ευρώπη σήμερα έχουμε μερικά σημαντικά φαινόμενα. Πρώτον, το εμπορικό πλεόνασμά της το 1996 έχει φτάσει τα 106 δισ. δολάρια.

Το πλεόνασμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι 60 δισ. δολάρια. Οι καθαρές επενδύσεις που δέχεται από την Αμερική, δηλαδή πιστώσεις μείον χρεώσεις, είναι 3 δισ. ecu και από την Ιαπωνία είναι 1 δισ. ecu πλεόνασμα.

Οι εξαγωγές της Ευρώπης με τις 7 χώρες της Απω Ανατολής, τις 7 τίγρεις όπως τις λέμε, αυξάνονται περισσότερο από τις εισαγωγές. Από την άλλη πλευρά, το μερίδιο των μισθών στην Ευρώπη ως ποσοστό στο ΑΕΠ έχει υποχωρήσει κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες, στο 67%, ενώ στην Αμερική παραμένει σταθερό στο 72%.

Το κόστος εργασίας ανά ομάδα προϊόντος από το '92 και μετά επίσης στην Ευρώπη έχει πέσει σωρευτικά μείον 7%. Αρα βλέπουμε εκ πρώτης όψεως δύο αντιφατικά φαινόμενα. Το ένα είναι οι καλές επιδόσεις της Ευρώπης, η αύξηση της ανταγωνιστικότητάς της και από την άλλη βλέπουμε τη μείωση του μεριδίου των μισθών, την αύξηση της ανεργίας.

Αναρωτιέμαι γιατί πρέπει να γίνει αυτή η όπως την έχουμε ευελεγκτικοποίηση της αγοράς εργασίας ή απορρύθμιση; Τι κρύβεται πίσω από αυτή την απορρύθμιση, αυτή την απόρροια της υποτιθέμενης παγκοσμιοποίησης; Μήπως κρύβεται η διεθνής ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης μέσω της εργασιακής εξαθλίωσης; Αυτή είναι η νομοτέλεια της ιστορίας την οποία έχετε πει, κ.Παπαγιαννάκη;

Η νομοτέλεια δηλαδή είναι η εξαθλίωση της Ευρώπης; Και γιατί αυτό δεν συμβαίνει πουθενά αλλού και μόνο στην Ευρώπη συμβαίνει; Τι επιπτώσεις θα έχει αυτό μακροχρόνια; Και μια παρατήρηση σχετικά μ' αυτό που είπα για υποτιθέμενη παγκοσμιοποίηση.

Λέω υποτιθέμενη διότι οι επενδύσεις στην Ευρώπη φερ' ειπείν από το ένα κράτος στο άλλο κυμαίνονται γύρω στο 1% των συνολικών επενδύσεων εδώ και 15 χρόνια. Παραμένουν στάσιμες. Η κινητικότητα της εργασίας στην Ευρώπη είναι επίσης στάσιμη, είναι 2% περίπου ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης.

Αλλά και ο κυριότερος δείκτης διεθνοποίησης, δηλαδή οι εισαγωγές και εξαγωγές ως ποσοστό στο ΑΕΠ, είναι στις χώρες του ΟΟΣΑ περίπου το 10%, στάσιμες από το 1982 μέχρι σήμερα, και στην Ευρώπη 13%-14%.

Δηλαδή, τι είναι τελικά αυτή η παγκοσμιοποίηση; Μήπως είναι ένα άλλοθι για να περάσουμε αυτή την εξαθλίωση της Ευρώπης, η οποία τελικώς πού μπορεί να οδηγήσει, σε τι αναπτυξιακά αποτελέσματα μπορεί να οδηγήσει αυτή η εξαθλίωση; Μακροχρόνια εννοώ, όχι βραχυχρόνια. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Νομίζω ότι είναι καιρός να δώσω το λόγο στους ομιλητές για να δώσουν τις απαντήσεις. Αν όμως υπάρχει κάποιος που νομίζει ότι έχει μια ερώτηση φοβερά ενδιαφέρουσα, να του δώσω την ευκαιρία.

Θ.ΣΠΥΡΟΥΔΗΣ: Ηθελα να παρακαλέσω τους εξαίρετους ομιλητές να μας πληροφορήσουν το εξής. Ποια θα μπορούσε να είναι η αντιπρόταση της νέας Αριστεράς στους όρους της Συνθήκης του Μάαστριχτ; Ευχαριστώ πολύ.

Β.ΤΑΚΤΙΚΟΣ: Θα ήθελα να ρωτήσω: μήπως είναι αντίφαση σύμφωνα μ' αυτά που ειπώθηκαν και συγκεκριμένα για τους όρους παγκοσμιοποίησης του κράτους και της Αριστεράς;

Δεν είναι αντίφαση να μιλάμε για αριστερή εθνική πολιτική στο επίπεδο του εθνικού κράτους όταν δεχόμαστε ότι η παγκοσμιοποίηση καταργεί βασικά εργαλεία της πολιτικής του κράτους, της δημοσιονομικής νομισματικής πολιτικής, χωρίς να βλέπουμε αντίστοιχα την Αριστερά σε υπερεθνικό επίπεδο;

Νομίζω ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για Αριστερά σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης χωρίς να μιλάμε και για υπερεθνικούς θεσμούς.

κα ΝΑΣΙΚΑ: Ευχαριστώ πολύ τον κ.Σουλαδάκη, ευχαριστώ και τους εξαίρετους ομιλητές. Πρόσφατα μου δόθηκε η ευκαιρία να ξήσω για κάποιο χρονικό διάστημα στην Αμερική και να δω τον τρόπο που ζουν στην καθημερινότητά τους. Θα ήθελα να επισημάνω την έλλειψη στο δικό μας εκπαιδευτικό σύστημα μιας μορφής υγιούς ανταγωνισμού ανάμεσα στα παιδιά.

Δηλαδή εγώ π.χ. όταν πήγα στην Αμερική δεν γνώριζα τι σημαίνει ανταγωνισμός. Αυτό το πράγμα δεν καλλιεργείται στην εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να έχουν κάποια έλλειψη τα παιδιά στο να γνωρίζουν, να αντιλαμβάνονται τι σημαίνει ανταγωνισμός.

Χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι δεν πρέπει να καλλιεργείται η αλληλεγγύη και η συνεργασία μεταξύ τους. Πρέπει να βρεθεί μια φόρμουλα ώστε και τα δύο να συνυπάρξουν, χωρίς να λειτουργεί το ένα εναντίον του άλλου. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Κι εγώ σας ευχαριστώ. Θα περάσουμε σε ένα κύκλο απαντήσεων. Ο κ.Γιαννίτσης έχει το λόγο.

Τ.ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ: Πολλά από αυτά που λέχθηκαν είναι τοποθετήσεις στις οποίες δεν θα είχα εγώ να προσθέσω ή να αρνηθώ την ορθότητά τους. Θα σταθώ επομένως σε κάποια συγκεκριμένα σημεία.

Κατ' αρχήν στο ερώτημα αν έχει μέλλον η Αριστερά. Εφ' όσον δεν έχει έρθει το "τέλος της ιστορίας", είναι αυτονόητο ότι η Αριστερά έχει μέλλον. Πρέπει να έχει μέλλον.

Αλλωστε γι' αυτό είμαστε εδώ και ίσως δεν είμαστε και οι πιο γνήσιοι εκπρόσωποι της Αριστεράς. Υπάρχει κόσμος ο οποίος υποφέρει, και τα όνειρά του και τα οράματά του για κοινωνική δικαιοσύνη και για μια διαφορετική κοινωνία είναι εξίσου και πιο έντονα απ' ό,τι τα δικά μας εδώ.

Επομένως κι εγώ ανήκω στην κατηγορία των αισιόδοξων για το μέλλον της Αριστεράς. Ο κ.Μακρόπουλος έβαλε μια σειρά πολύ ειδικών ζητημάτων, τα οποία δεν ήταν δυνατόν να χωρέσουν στην ανάλυση που κάναμε.

Μίλησε για το τι γίνεται με την ουσιαστική επαγγελματική κατάρτιση σε νέους τομείς, τι κάνουμε με τον κόσμο που μένει άνεργος, τι θα κάνουμε με το ασφαλιστικό πρόβλημα και το χαμηλό ποσοστό για δαπάνες έρευνας και νέες τεχνολογίες στο ΚΠΣ.

Νομίζω ότι όλα αυτά τα ερωτήματα, πέρα από την πληροφόρηση ότι πράγματι είναι χαμηλό το ποσοστό για δαπάνες κ.λπ. είναι σημαντικά, αλλά θα ήθελα να επισημάνω ότι είναι χαμηλό και το ποσοστό απορρόφησης για έργα έρευνας και τεχνολογίας.

Δηλαδή υπάρχουν χρήματα τα οποία κατά καιρούς προσφέρονται και τα οποία δεν μπορεί να απορροφηθούν ή ο τρόπος με τον οποίο απορροφώνται δεν νομίζω ότι θυμίζει έρευνα και ανάπτυξη με τους παραδεδειγμένους όρους της πραγματικότητας, έτσι όπως αυτή διαμορφώνεται αλλού.

Πιστεύω ότι έχει πάρα πολλή σημασία, και συμφωνώ απόλυτα μαζί του, ότι το πώς διαμορφώνονται τα προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης, δηλαδή η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο στη χώρα μας και πώς αξιοποιούνται τα κεφάλαια αυτά που είναι σημαντικά σ' αυτή την περίοδο, έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία, γιατί είναι διαφορετικό το να δημιουργήσουμε κάποιους πόρους εισοδήματος σ' αυτούς που θα κάνουν μαθήματα ή σ' αυτούς που θα παρακολουθούν τα μαθήματα στα διάφορα σεμινάρια κ.λπ. και διαφορετικό να τους δώσουμε τη δυνατότητα αυτοί οι άνθρωποι άνεργοι ή εργαζόμενοι αύριο να έχουν εφόδια στη διάθεσή τους για να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις πιέσεις της πραγματικότητας και της αγοράς εργασίας.

Ο κ.Ζαχαρέας έβαλε το θέμα της συμμετοχής των εργαζομένων στην οργάνωση των επιχειρήσεων. Σίγουρα, μιλώντας σε θεωρητικό επίπεδο, το θέμα είναι ένα από τα βασικά στοιχεία ενός οραματικού αριστερού λόγου. Όμως, ας μην ξεχνάμε πώς η Αριστερά υλοποίησε αυτό το αίτημα και στην Ελλάδα και αλλού και πώς καταρρακώθηκε αυτό εν ονόματι αριστερών πρακτικών.

Όταν η ίδια η Αριστερά έχει φροντίσει να καταβαραθρώσει τέτοιου είδους αιτήματα, αυτό έχει ένα κόστος μακροχρόνιο και δεν είναι δυνατόν να μιλήσει κανείς πειστικά γι' αυτό. Θεωρητικά θα μπορούσαμε να μιλήσουμε.

Δεν νομίζω ότι η ελληνική κοινωνία σήμερα θα δεχόταν να συζητήσει σοβαρά τέτοιου είδους ζητήματα - δεν είναι θέμα κυβέρνησης - τα οποία είναι εντελώς αναξιόπιστα ακόμη και στα μάτια των πιο σκληρών, αλλά με ρεαλιστική θεώρηση των πραγμάτων αριστερών.

Ας μην αναρωτιόμαστε γιατί μερικά θέματα που ήσαν παραδοσιακά μεγάλα ζητήματα της Αριστεράς έχουν βρεθεί κάποια στιγμή στο περιθώριο. Η ίδια η Αριστερά ας φροντίσει με τις πολιτικές της πρακτικές και τις τοποθετήσεις αυτά τα θέματα, αν πράγματι την ενδιαφέρουν, να μπορέσει κάποια στιγμή να τα ξαναθέσει στο τραπέζι, αλλά με διαφορετικούς όρους και προοπτικές απ' ό,τι τα έφερε κάποια στιγμή και μάλιστα στο πρόσφατο παρελθόν, είτε μιλάμε για την Ελλάδα, είτε μιλάμε για τα Βαλκάνια, είτε για πάρα πολλούς άλλους χώρους.

Ο πεσιμισμός του κ.Ιωαννίδη είναι ένα θέμα στο οποίο τι να σχολιάσω; Το μόνο που μπορώ να σχολιάσω είναι ότι ας έχει κάποια εμπιστοσύνη μεγαλύτερη στους οικονομολόγους και ας τους ζητήσει βέβαια να συνεργάζονται με κοινωνιολόγους και πολιτικούς επιστήμονες και άλλους χώρους ώστε να μην είναι μονόπλευροι. Και θα βρεθεί ένα καλύτερο αποτέλεσμα.

Σε σχέση με τα όσα είπε ο κ.Κιντής συμφωνώ σε πολλά και πιστεύω ότι εγώ προσπάθησα στην ομιλία μου, και πιστεύω και οι άλλοι συνάδελφοι, να δείξουμε ποια. Συμφωνώ ειδικότερα στο ότι άλλη η επιχειρηματολογία αν θεωρεί κανείς ότι μάχεται στο επίπεδο της ιδεολογίας και της θεωρητικής προσέγγισης των φαινομένων, όπου εκεί μπορεί να λέει διάφορα πράγματα και είναι πάρα πολύ σύνηθες, το πιο σύνηθες να μιλάνε συνάδελφοι στελέχη, πρόσωπα συνειδητοποιημένα, με έναν ηγεμονισμό πώς εάν αυτό που λέμε εμείς εδώ ή αυτό που θα αποφάσιζε η ελληνική κοινωνία, θα μπορούσε να αλλάξει τον κόσμο.

Ο κόσμος, η πραγματικότητα διαμορφώνεται και υπάρχουν παράμετροι, υπάρχουν δεδομένα τα οποία δεν μπορούμε να τα αλλάξουμε. Αυτά πρέπει πράγματι να τα δούμε και πρέπει να δούμε μέσα σ' αυτά τα δεδομένα, και συμφωνώ απόλυτα και ήταν και η θέση μου ότι, αν μπορεί κανείς να αλλάξει και στο μέτρο που μπορεί να αλλάξει αυτά τα δεδομένα, πρέπει να δει πού, πώς και με ποιο τρόπο.

Αλλά κυρίως πρέπει να δει τουλάχιστον με ό,τι είναι δεδομένο, τι του επιτρέπεται να κάνει αλλά και τι πρέπει να κάνει για να μπορεί να του επιτρέπεται να κάνει κάποια άλλα.

Όσον αφορά τις αναφορές του κ.Πελαγίδη θα ήθελα να πω ότι θα ήταν υπερβολικό να μιλήσει κανείς για υποτιθέμενη παγκοσμιοποίηση. Νομίζω ότι είναι τόσο έντονα τα φαινόμενα και οι επιδράσεις τους, που μπορεί, βέβαια, να πάρει κανείς κάποια στοιχεία και να βλέπει ότι αυτά στατιστικά εξελίσσονται με κάποιο τρόπο, αλλά παραβλέπεται έτσι την πραγματικότητα. Για παράδειγμα, ο κ.Πελαγίδης άφησε μερικά απ' έξω, την τεράστια εξάπλωση του χρηματιστικού κεφαλαίου.

Δεν αναφέρθηκε καθόλου στην απορρύθμιση, η οποία συμβαίνει και σε θεσμικά ακόμη, όχι μόνο σε ποσοτικά, επίπεδα, στην τεράστια αλλαγή που γίνεται στους όρους τεχνολογίας και στη δυνατότητα να εκμεταλλεύεται αγορές παράγοντας στην Αμερική και εκπέμποντας εκπομπές τηλεόρασης σε όλο τον κόσμο ή προσφέροντας τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες μέσα από το δορυφόρο και με ένα απλό αριθμό τηλεφώνου σε οποιαδήποτε χώρα.

Αυτά είναι φαινόμενα που δεν μπορεί να κοιτάξουμε απλώς 2-3 μεγέθη και να διαπιστώσουμε αν είναι στάσιμα ή όχι για να διαπιστώσουμε την ύπαρξη παγκοσμιοποίησης, γιατί αν εμμείνουμε και αμφισβητήσουμε αυτό το φαινόμενο... Αλλά πιστεύω ότι για μένα η απάντηση δεν θα ήταν με κανένα τρόπο ότι μιλάμε για υποτιθέμενη παγκοσμιοποίηση. Φυσικά νομιμοποιείται κανείς να τα βάλει ως ερωτηματικά.

Όσον αφορά για την αντιπρόταση στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, πιστεύω ότι τα όσα είπαμε εδώ οι τρεις οι οποίοι αναφερθήκαμε, βέβαια μπορεί να είναι ετερογενή, αλλά πιστεύω ότι απ' αυτά απορρέουν μια σειρά από στοιχεία που να συνθέτουν μια αντιπρόταση στη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Θα ήθελα επιπλέον να προσθέσω ότι όλη η Αριστερά βρίσκεται σήμερα σε αναζήτηση, όπως είπα, της πολιτικής ταυτότητας και των στοιχείων εκείνων τα οποία κάνουν εφικτή τη διατύπωση μιας ολοκληρωμένης πρότασης.

Εκεί υπάρχει πρόβλημα. Κι αν δεν καταλάβουμε ότι υπάρχει πρόβλημα και πρέπει να γίνει δουλειά για να επιλυθεί αυτό το πρόβλημα και να ξεπεραστεί, νομίζω ότι δεν θα έχουμε συνειδητοποιήσει το πού βρισκόμαστε.

Συμφωνώ απόλυτα ότι δεδομένης της σημασίας των υπερεθνικών θεσμών αυτό περιορίζει σημαντικά τους βαθμούς ελευθερίας σε εθνικό επίπεδο, αλλά πάλι η απάντησή μου σ' αυτό είναι αντίστοιχη μ' αυτό που είπα για προηγούμενες παρατηρήσεις. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Η κα Κατσέλη έχει το λόγο.

Α.ΚΑΤΣΕΛΗ: Θα ήθελα να απαντήσω στις ερωτήσεις με λίγο διαφορετική σειρά. Πρώτα ξεκινώντας από την ερώτηση του κ.Πιζάνια, είναι η παγκοσμιοποίηση παλαιό φαινόμενο; Εάν με παγκοσμιοποίηση μιλάμε για τις εμπορικές συναλλαγές ή ακόμα και τις επενδυτικές συναλλαγές που υπάρχουν μεταξύ κρατών-μελών, ναι, η παγκοσμιοποίηση είναι ένα παλαιό φαινόμενο.

Αλλά, όπως νομίζω τονίστηκε και από τους τρεις μας τουλάχιστον, η παγκοσμιοποίηση της τελευταίας δεκαετίας, ουσιαστικά τα νέα της στοιχεία, αναδεικνύονται από το '85 και μετά, όταν έχεις μια απορρύθμιση πάρα πολλών αγορών και φιλελευθεροποίηση αγορών, ιδιαίτερα στις υπηρεσίες, αποκτούν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Και τα χαρακτηριστικά στα οποία αναφερθήκαμε κυρίως το δίκτυο αυτό των συνεργασιών, το πλαίσιο των δικτύων των εμπορικών, των επενδυτικών, των τεχνολογικών ανάμεσα σε εταιρίες σε διαφορετικά μέρη κι αυτός ο συνεργατικός καπιταλισμός είναι νομίζω καινούργια στοιχεία τα οποία διαφοροποιούν τη διαδικασία παγκοσμιοποίησης την τελευταία δεκαετία.

Το δεύτερο σημείο που θα ήθελα να τονίσω, είναι να απαντήσω στον κ.Κιντή, με τον οποίο, αντίθετα από τον κ.Γιαννίτη, δεν συμφωνώ μαζί. Νομίζω ότι πρώτα-πρώτα το θέμα στην Αμερική, η μετανάστευση, είναι η κατ' εξοχήν χώρα της μετανάστευσης, από όλες τις φυλές του κόσμου, αλλά και πάλι ακόμα και να μην ήταν έτσι δεν είμαι και σίγουρη ποια είναι η σχέση.

Το θέμα είναι: είναι διαφορετικά τα προβλήματα της παγκοσμιοποίησης στο εσωτερικό οικονομιών και πολιτικών συστημάτων στην Αμερική, στην Ευρώπη και στις αναπτυσσόμενες χώρες; Η δική μου θέση είναι ότι όχι.

Ερχομαι από μια επιτροπή που για τρεις εβδομάδες συζητούσαμε το θέμα της παγκοσμιοποίησης στις αναπτυσσόμενες χώρες, στον ΟΗΕ, και αυτό που εμένα μου έκανε τεράστια εντύπωση είναι ότι ή μιλούσες με εκπροσώπους της Λατινικής Αμερικής ή της Νοτιοανατολικής Ασίας ή ακόμα και της Αφρικής, οι οποίες δεν είναι χώρες υποδοχής ξένων επενδύσεων κ.λπ. οι περισσότερες από αυτές, τα διλήμματα που τίθενται είναι τα ίδια.

Και επομένως, πιστεύω κι εδώ αυτό απαντάει και σε μια ερώτηση του κ.Τακτικού ότι αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι ότι οι ερωτήσεις και τα διλήμματα τα οποία θέσαμε νομίζω ότι είναι κοινά σε πάρα πολλές χώρες.

Τρίτο σημείο είναι ότι η παγκοσμιοποίηση, αντίθετα από την απαισιοδοξία που εξέφρασε ο κ.Ιωαννίδης και κάποιοι άλλοι, κατά τη γνώμη μου δεν ακυρώνει την Αριστερά, αρκεί η Αριστερά να μείνει Αριστερά. Κι εδώ το ζήτημα για μένα είναι η άλωση της Αριστεράς. Ήταν το πρώτο ερώτημα που έθεσα. Κι εδώ είναι και η πολιτική ευθύνη των πολιτικών φορέων της Αριστεράς.

Αν οι πολιτικοί φορείς της Αριστεράς ουσιαστικά αμβλύνουν το όραμά τους, εάν δεν το προτάσσουν και δεν προτάσσουν τις προτεραιότητες της πολιτικής τους, τότε συνεχώς η κοινωνία οδηγείται σε μια αποπολιτικοποίηση και επομένως αυτό το όραμα της Αριστεράς αρχίζει και ξεφτίζει.

Και για μένα το θέμα επομένως της σχέσης και της προοπτικής της Αριστεράς θα κριθεί κατά πολύ από την πορεία των κομμάτων που την εκφράζουν. Και επομένως είναι πολιτικό ζήτημα και όχι οικονομικό.

Αυτό με φέρνει στο πρώτο ερώτημα του κ.Ζαχαρέα, στο θέμα της δημοκρατίας, του ρόλου των πολιτικών κομμάτων, το οποίο νομίζω ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό και συμφωνώ μαζί του. Νομίζω ότι το θέμα της δημοκρατικής εκπροσώπησης και του δημοκρατικού ελλείμματος θα είναι το βασικό πρόβλημα το οποίο θα τεθεί στις αρχές του 21ου αιώνα.

Διότι όπως είπα στην ομιλία μου εάν θεωρήσουμε ότι κομμάτι της παγκοσμιοποίησης είναι η μεταφορά ενός ολόεναν αυξανόμενου μεριδίου της παγκόσμιας διαχείρισης των πόρων σε εταιρίες, σε επιχειρήσεις και σε γραφειοκρατικούς οργανισμούς μέσα στις υπερεθνικές ολοκληρώσεις, μπαίνει ένα δίλημμα. Πώς οργανώνεται έτσι ώστε να υπάρχει πολιτική εκπροσώπηση και αντιπροσωπευτικοί θεσμοί;

Και νομίζω ότι αυτό το πρόβλημα δεν έχει λυθεί, είναι ένα ζήτημα το οποίο τώρα ξεκινάει τουλάχιστον μεγάλα διεθνή συνέδρια πάνω σ' αυτό το θέμα, στο θέμα της δημοκρατίας, και πιστεύω ότι δεν θα λυθεί με τους παραδοσιακούς τρόπους.

Αν μη τι άλλο σε υπερεθνικό επίπεδο οι διεθνείς οργανισμοί είναι όλοι κρατικοί οργανισμοί, εκπροσωπούνται κρατικοί, πιστεύω αν μπορώ να κάνω μια πρόβλεψη, ότι θα φτάσουμε σε υπερεθνικό επίπεδο σε θεσμούς που θα είναι συνεργατικοί.

Δηλαδή στον οποίο θα συμμετέχουν και ιδιωτικοί φορείς και κράτη και μη κυβερνητικοί οργανισμοί για πρώτη φορά. Δηλαδή ο διάλογος, η εκπροσώπηση θα είναι πολυσχιδής και θα γίνει και σε πολυεθνικό επίπεδο.

Ήδη αυτή η επιτροπή στην οποία συμμετέχω στον ΟΗΕ πρότεινε στον ΟΗΕ τη συγκρότηση ενός διεθνούς χρηματοδοτικού οργανισμού

που θα κοιτάει το ρυθμιστικό πλαίσιο των επιχειρήσεων διεθνώς, όπου θα συμμετέχουν ισότιμα ιδιωτικοί φορείς, κράτη-μέλη και μη κυβερνητικοί οργανισμοί.

Μιλάμε δηλαδή για καινούργιες μορφές οργάνωσης σε εθνικό επίπεδο, αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο, το οποίο θα είναι πολύ πιο αντιπροσωπευτικό και θα πηγαίνουν σε μια νέα συνεργασία κράτους ιδιωτικού τομέα.

Είναι ενδιαφέρον επίσης ότι σ' αυτό το κείμενο που είχαμε έξω για μια Ευρώπη των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, που προτείνει την αναθεώρηση της κοινωνικής χάρτας και την ένταξή της στη Συνθήκη του Μάαστριχτ μέσα στη Διακυβερνητική και η οποία έχει γίνει αποδεκτή από πάρα πολλά κοινοβούλια, ήδη προτείνεται η θεσμοθέτηση του κοινωνικού διαλόγου σε υπερεθνικό επίπεδο με τη συμμετοχή και μη κυβερνητικών οργανισμών.

Αρα πάμε σε νέες μορφές εκπροσώπησης και εδώ επειδή υπάρχουν αρκετοί βουλευτές και το ινστιτούτο είναι ένα πολιτικό ινστιτούτο, υπάρχει έξω η έκκληση των Αθηνών, μια διακήρυξη που είχαμε υπογράψει, η οποία τώρα τουλάχιστον σε 7 κράτη-μέλη έχει γίνει αποδεκτή από εθνικά κοινοβούλια και προβάλλεται σαν θέση των εθνικών κοινοβουλίων.

Δηλαδή μια διαφορετική διαδικασία διαλόγου και θεσμοθέτηση νέων μορφών οργάνωσης σε υπερεθνικό επίπεδο. Το τέταρτο σημείο που θα ήθελα να πω είναι ότι, επομένως, η παγκοσμιοποίηση δεν ακυρώνει την Αριστερά, όπως είπα αρκεί να μείνει σταθερή στις αρχές της και να μην αλωθεί και να εντοπίσει τις προτεραιότητές της.

Κι εδώ νομίζω ένα που βγήκε από τη συζήτηση είναι ο εντοπισμός των προτεραιοτήτων. Κι εκεί θα έλεγα στον κ.Πελαγίδη, σ' αυτό που ρώτησε, ότι το πρόβλημα δεν είναι αν υπάρχει ή δεν υπάρχει παγκοσμιοποίηση. Παγκοσμιοποίηση υπάρχει, έχει τα βασικά χαρακτηριστικά της.

Αυτό που συνήθως γίνεται και νομίζω ότι αυτό σας προβληματίζει είναι ότι χρησιμοποιείται πολλές φορές ως άλλοθι για συγκεκριμένες πολιτικές, οι οποίες είτε δεν έχουν εξηγηθεί είτε δεν είναι αναγκαίες είτε δεν εντάσσονται σε μια αναπτυξιακή στρατηγική.

Θα τελειώσω με δύο ακόμα σημεία. Είπαμε για τον εντοπισμό των προτεραιοτήτων. Νομίζω ότι βγήκε από τη συζήτηση ότι τουλάχιστον τρεις προτεραιότητες είναι στην πολιτική ατζέντα της Αριστεράς.

Η πρώτη είναι ο τρόπος και οι πολιτικές ενσωμάτωσης μέσα σε μια διεθνή οικονομία που αλλάζει, όπου η αύξηση παραγωγικότητας αποτελεί

τη μόνη κινητήρια δύναμη και μέσω της αύξησης παραγωγικότητας και τις αναδιαρθρώσεις και αύξηση της απασχόλησης.

Κι εκεί θα διαφωνήσω κι εγώ με τη σειρά μου με τον κ.Ζαχαρέα, νομίζω ότι δεν υπάρχει θέμα ότι η ανάπτυξη μέσω απασχόλησης δεν είναι πια δυνατή. Εχουμε πάρα πολλές εμπειρίες διεθνώς όπου έχεις και ανάπτυξη και αύξηση παραγωγικότητας και διεύρυνση της απασχόλησης.

Το δεύτερο σημείο είναι η ανακατανομή του εισοδήματος. Τα αναδιανεμητικά εργαλεία τα οποία μπορούν και πρέπει να χρησιμοποιηθούν. Και τρίτο είναι ο ρόλος του κράτους για τον οποίο μιλήσαμε εκτενώς. Αλλά θα τελειώσω με κάποια παρατήρηση σ' αυτό που είπε ο κ.Γιαννίτης, μια μικρή διαφωνία.

Είπε ότι πρέπει να δούμε την πραγματικότητα και τα δεδομένα και να δούμε τι επιτρέπεται να κάνουμε μέσα στα δεδομένα. Νομίζω ότι ο ρόλος της Αριστεράς είναι να ανατρέψει μερικά από αυτά τα οποία θεωρούμε δεδομένα. Διότι τα δεδομένα δεν έρχονται έξω από το πολιτικό σύστημα. Τα δεδομένα φτιάχνονται από λαούς, από κυβερνήσεις, από κόμματα.

Και νομίζω ότι η πραγματικότητα του Μάαστριχτ δεν θα ήταν πραγματικότητα εάν άλλες κυβερνήσεις κι άλλα κόμματα ήταν στην εξουσία όταν έγινε η υπογραφή του Μάαστριχτ. Και αυτό με φέρνει στην τελευταία μου απάντηση, στην αντιπρόταση της Αριστεράς στους όρους της Συνθήκης του Μάαστριχτ.

Νομίζω εδώ κρύβονται δύο ερωτήματα. Η πρώτη ήταν εάν πριν από το '92 είχες άλλες πολιτικές συνθήκες θα είχε υπογραφεί έτσι η Συνθήκη του Μάαστριχτ; Και η απάντησή μου ξεκάθαρα είναι όχι. Ήταν προϊόν μιας συγκεκριμένης πολιτικής συγκυρίας, μιας συγκεκριμένης στιγμής. Και αντανάκλα μια πολιτική πραγματικότητα και όχι μια οικονομική πραγματικότητα.

Και το δεύτερο, τώρα τι μπορεί να αλλάξει; Πιστεύω ότι η έκθεση που έχετε έξω για μια Ευρώπη των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, που έχει γίνει αποδεκτή από ένα μεγάλο φάσμα ευρωπαϊκών φορέων, είναι η απάντηση.

Αυτή τη στιγμή οι αγώνες της Αριστεράς θα προσδιορίσουν αν θα έχουμε μια κοινωνική Ευρώπη, αν θα έχουμε μια Ευρώπη απασχόλησης με ισχυρούς αναδιανεμητικούς μηχανισμούς και αν θα αλλάξουμε τη Συνθήκη του Μάαστριχτ σε μια προοπτική, κι αυτό χρειάζεται και κυβερνήσεις και κόμματα που θα διαπραγματευθούν ισχυρά και συνεργαζόμενα μέσα στα πλαίσια μιας νέας Ευρώπης. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Γιαννίτης θα ανατρέψει με τη σειρά του.

Τ.ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ: Εγώ απλώς θα ήθελα να επισημάνω, ίσως να θυμίσω στη Λούκα, πρώτον μίλησα ότι χρειάζεται ένας οραματικός ορισμός του τι είναι εφικτό. Είπα ότι χρειάζεται μια ουτοπία, αλλά όχι οποιαδήποτε ουτοπία.

Και μίλησα ότι η Αριστερά βεβαίως και δεν μπορεί να δει μόνο τι μπορεί να γίνει, πρέπει να δει και το τι πρέπει να γίνει, για να πετύχει να διευρύνει τους βαθμούς σωτηρίας της πολιτικής της. Το αν η Συνθήκη του Μάαστριχτ θα ήταν διαφορετική κάτω από διαφορετικές συνθήκες από αυτές που υπήρχαν, νομίζω ότι δεν προσφέρει καμία λύση και καμία απάντηση στα προβλήματα του σήμερα.

Σήμερα αυτό είναι δεδομένο και η Αριστερά, η οποία θέλει να είναι Αριστερά, δεν έχει όπως είπα μόνο να παλέψει μέσα σε κάποια δεδομένα. Πρέπει να δει και πώς αλλάζει αυτά τα δεδομένα για να μπορεί να παλέψει και γι' αυτό που θέλει.

Αρα, πιστεύω ότι μάλλον δεν διαφωνούμε τόσο πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Παπαγιαννάκης έχει το λόγο.

Α.ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗΣ: Θα προσπαθήσω να προσφέρω ίσως στοιχεία απαντήσεων στις ερωτήσεις, δεν νομίζω ότι είμαστε μάγοι εδώ, ιδιαίτερα οι οικονομολόγοι, για να απαντήσουμε επί παντός επιστητού.

Θα ξεκινήσω συμφωνώντας με τον απαισιόδοξο κ.Ιωαννίδη και με το φίλο μου τον κ.Ζαχαρέα, τα προβλήματα της Αριστεράς είναι τα προβλήματα του ήθους, της δικαιοσύνης, της ισότητας, της νέας φτώχειας, της δημοκρατίας, της συμμετοχής κ.λπ.

Για να καταλήξω στο τέλος στα περί ανατροπής. Ωστόσο, για να κάνω αυτό το λογικό άλμα πρέπει να ξέρουμε επί ποίας βάσεως συζητάμε. Και νομίζω ότι το θέμα μας ήταν η παγκόσμια οικονομία της αγοράς και όχι άλλα 852 πράγματα που θα μπορούσαν να είναι.

Λέω ότι για να κάνω αυτό το λογικό άλμα και για να μην πέσουμε στο κενό πρέπει να καταλάβουμε τις αλλαγές που έχουμε εν εξελίξει κάτω από τη μύτη μας και τις οποίες αρνούμαστε να τις δούμε. Και επιτρέψτε μου να συμφωνήσω μ' αυτόν που το είπε. Αυτός είναι ο συντηρητισμός της Αριστεράς σήμερα.

Συμβαίνουν πάρα πολλά τα οποία αρνούμαστε να δούμε και υποκρινόμαστε για πράγματα που γίνονται κάτω από τα πόδια μας και τα κουκουλώνουμε, αν θέλετε, και με την ανοχή μας. Θα γίνω λίγο πιο λεπτομερής.

Προφανώς το πρόβλημα της ανεργίας δεν θα λυθεί με τους τρόπους που ξέραμε έως τώρα. Δεν υπάρχει καμία περίπτωση γι' αυτό. Ακούω καμιά φορά ταχύρρυθμη ανάπτυξη και εκβιομηχάνιση και έμφαση στη βιομηχανία. Δεν πρόκειται να λυθεί από τη βιομηχανία το θέμα. Θα μειώνονται οι θέσεις εργασίας κι αυτό είναι η θετική λεγόμενη εκβιομηχάνιση, δημιουργούνται άλλα πράγματα. Μην περιμένουμε να επιστρέψουμε πίσω. Δεν γίνεται.

Αν θέλετε να κάνουμε ομάδες οπισθοφυλακής, απλώς θα δαπανήσουμε κεφάλαια, θα σπάσουμε τα μούτρα μας και δεν ξέρω τι είδους εντυπώσεις θα προκαλέσουμε στον κόσμο που μας ακούει. Δεν είναι πειστικό αυτό το επιχείρημα, δεν νομίζω ότι πετύχαμε πολλά πράγματα πρόσφατα, εννοώ συνολικά σαν χώρα, δεν είχα εγώ καμία ευθύνη, αλλά δεν είναι η ώρα απόδοσης ευθυνών.

Δεν νομίζω ότι πέτυχε τίποτα η χώρα μας με τέτοιες πολιτικές, που πολλές φορές σωστά τις έκανε με τις καλύτερες προθέσεις, δεν ξέρω αν ήταν οι πιο αποτελεσματικές κι αν θα μπορούσαμε να πετύχουμε πολύ καλύτερα πράγματα. Είναι σαφές ότι οι αλλαγές που γίνονται είναι συγκλονιστικές και ότι πάμε στον κόσμο των υπηρεσιών. Η βιομηχανία και θα συρρικνωθεί και θα μικρύνει και θα γίνει πιο ευέλικτη και θα αποκεντρωθεί και θα πάει στις τρίτες χώρες, κ.Ιωαννίδη.

Θα πάει και μπορούμε να τις βοηθήσουμε και μην ποιείτε την νήσσα ή ποιούμε όλοι μαζί την νήσσα, ότι δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα, όντας μέσα στις 25 πλουσιότερες χώρες του κόσμου. Θα σας αντεπιτεθώ λιγάκι λέγοντας ότι αυτό είναι υποκρισία.

Μπορούμε όλοι μαζί να κάνουμε πολλά πράγματα. Μην κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλό μας και το παίζουμε και φτωχοί κιόλας στην Ελλάδα. Γιατί το παραπαίζουμε φτωχοί, σαν χώρα, όχι σαν κοινωνικές ομάδες. Δεν θα λυθεί το πρόβλημα της απασχόλησης με το γνωστό τρόπο. Θα λυθεί με νέους τρόπους στον κόσμο των υπηρεσιών και, γιατί όχι, με ανακατανομή του χρόνου εργασίας;

Αυτό συνέβη τόσες φορές στο παρελθόν. Τι το καινούργιο είναι; Όταν καθιερώθηκε το δωρο, δεν καθιερώθηκε μέσα από τους μηχανισμούς της αγοράς. Καθιερώθηκε πολιτικά, έξωθεν, ως στοιχείο των κανόνων του παιχνιδιού.

Όταν καθιερώθηκε η Κυριακή αργία και αργότερα το Σάββατο και η απαγόρευση της εργασίας κάτω από τα 12 χρόνια, 15 σήμερα και ελπίζω να γίνουν 18, αυτά όλα νομίζετε επιβλήθηκαν πώς; Μέσω των μηχανισμών της αγοράς;

Εγιναν τεράστιες συγκρούσεις ανάμεσα σε προοδευτικές και συντηρητικές δυνάμεις και επήλθαν κάπου ισορροπίες, όπου μπορούσαν να έρθουν στο κάθε επίπεδο. Γιατί πάντα η ζωή και η πολιτική και η δημοκρατία τελικά είναι θέμα συμβιβασμών. Κανένας δεν μπορεί να αποκλείσει όλους τους άλλους.

Επομένως, έχουμε τεράστια προβλήματα να συζητήσουμε. Κι εγώ θα σας ξανάλεγα κάτι που είπα πολύ αμυδρά. Πού στηρίζεται το φορολογικό μας σύστημα; Στη φορολογία της εργασίας. Τι κάνουν οι επενδύσεις; Υποκαθιστούν εργασία αν είναι δυνατόν.

Πείτε μου σας παρακαλώ, αυτό θέλουμε ή μήπως μαζί με αυτό υπάρχει κι ένα τεράστιο πρόβλημα περιβάλλοντος, πρώτων υλών κ.λπ. και πρέπει εκεί να κάνουμε την εξοικονόμηση; Και μήπως η φορολογία μας πρέπει να στηριχτεί κυρίως εκεί και να απελευθερώσουμε λίγο την εργασία, να γίνει λίγο πιο φθηνή και οι επενδύσεις να πάνε σε τεχνολογίες που να εξοικονομούν πρώτες ύλες και ενέργεια κ.λπ.;

Εάν λάβετε υπόψη σας ένα στοιχείο, ότι η επέκταση των σημερινών προτύπων όπως τα ζούμε και τα καταλαβαίνουμε, από πρώτες ύλες, χρήση πρώτων υλών, τρόπος διαχείρισης, ενέργεια κ.λπ., επεκταθεί σε όλο τον υπόλοιπο κόσμο. Η Γη έχει τιναχτεί στον αέρα, πρόκειται για μια μεγάλη καταστροφή.

Αυτή τη στιγμή η Κίνα αναπτύσσεται με ρυθμούς 8 και 10% και παραπάνω καμιά φορά. Και έρχεται και η Ινδία και έρχεται η ανοικτόδομη όλων των πρώην σοσιαλιστικών χωρών του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού. Τι θα γίνει; Θα τους στερήσουμε το δικαίωμα να έχουν συμμετοχή στα αγαθά της ανάπτυξης;

Πώς θα λύσουμε αυτό το δίλημμα; Δεν μπορείτε να τους στερήσετε αυτό το δικαίωμα και πρέπει να τους βοηθήσετε και από πάνω. Τι θα κάνουμε; Υπάρχει αδιέξοδο. Είναι ένα τεράστιο δίλημμα. Δεν μπορούμε να τους εμποδίσουμε και ως Αριστερά, γενικότερα, δεν μπορούμε διότι και οι άλλοι θα το υποστούν, θα πάμε σε εντάσεις, θα προκληθούν μεταναστευτικά ρεύματα. Ήδη αυτά που βλέπουμε είναι παιχνιδάκια και ξεσπάνε οι ρατσισμοί και ό,τι μπορεί να συνοδεύει όλο αυτό.

Πώς θα λύσουμε αυτό το δίλημμα; Γιατί φοβάστε τις νέες τεχνολογίες; Το σήμα κατατεθέν των νέων τεχνολογιών είναι αυτό. Απαιτούν λιγότερη ύλη, λιγότερη ενέργεια, λιγότερα όλα. Γιατί είναι κακό αυτό; Πού είναι το οργουελικό στοιχείο;

Επιτρέψτε μου να είμαι πολύ πιο αισιόδοξος. Και κάποιος μίλησε πάνω στον κοινωνικό τομέα, στα θέματα απασχόλησης, ανεργίας κ.λπ. Δηλαδή τι θέλουμε; Απορρύθμιση για εξαθλίωση;

Πρώτον, επιτρέψτε μου να πω εκεί που αναφέρεστε για το 3% και 4%, μη μου ισχυριστείτε ότι λείπει η εξαθλίωση. Στην Αμερική και στην Ιαπωνία λείπει η εξαθλίωση; Για όνομα του Θεού! Αλλά εδώ που έχουμε μεγαλύτερους ρυθμούς και λέτε ότι πάμε για εξαθλίωση, δεν έχουμε τώρα εξαθλίωση; Το 10% των εργαζομένων είναι ξένοι και ξέρετε σε τι συνθήκες εργάζονται και κλείνουμε τα μάτια.

Ξέρετε πολύ καλά ομάδες πληθυσμών μη ξένων, ελληνικών, σε τι συνθήκες εργάζονται. Θέλετε να σας πω περιοχές; Μήπως θέλετε να μιλήσουμε για ειδικά προβλήματα τα οποία τα αντιμετωπίζουμε ως μονίμως ειδικά και ποτέ δεν τα αντιμετωπίζουμε πλήρως και ισότιμα;

Το έχουμε κάτω από τα πόδια μας. Θέλουμε να πούμε πώς δουλεύουν, αν ισχύουν τα δωρα, αν ισχύουν οι συμβάσεις εργασίας, οι συλλογικές σχέσεις, στον κόσμο του φασόν, στον κόσμο των ενδυμάτων, στον κόσμο των μουσουλμάνων της Θράκης, στον κόσμο του 10% που είναι μέσα στην Αθήνα και στα διαμερίσματα της Αθήνας, στο Γκασοχώρι και σε όλα αυτά;

Αυτή είναι η εξαθλίωση. Θα την καλύψουμε με την ανοχή μας και θα βγούμε έξω ως Αριστερά να μιλάμε για τον κίνδυνο της εξαθλίωσης αν αλλάξουμε κάποιες συμβατικές σχέσεις, οι οποίες στο παρελθόν έχουν αλλάξει 35 φορές και μπορεί να αλλάξουν άλλες 45 στο μέλλον και καθόμαστε αμήχανοι, φοβισμένοι και λέμε μην αλλάξει τίποτα; Γιατί; Πόθεν προκύπτει αυτό; Και τι κάνει τώρα η Αριστερά; Αλλάζουν οι πραγματικότητες, διαχέονται στο χώρο, μικραίνουν τα μεγέθη και επιτρεψέ μου να σου πω, κ.Ζαχαρέα, ότι η δημοκρατία όχι ότι πραγματοποιείται με τις τεχνολογίες μόνο, πολιτικά πραγματοποιείται, αλλά βοηθιέται με όλα αυτά.

Το σήμα κατατεθέν είναι ότι τη συμμετοχή μπορεί πολλοί να την αρνούνται με το φόβο της ενσωμάτωσης. Βάλτε τώρα αυτό μπροστά και σταθείτε πεισματικά και ελάτε να χτυπήσουμε τα κεφάλια μας όλοι μαζί στον τοίχο. Διότι αυτό γίνεται. Τι θα κάνουμε;

Το συνδικαλιστικό κίνημα, αν δεν αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα, θα βρεθεί στο περιθώριο. Σ' αυτά τα προβλήματα δεν υπάρχουν αν θέλω να γίνουν ή αν δεν θέλω. Γίνονται. Εμείς τι κάνουμε; Τι θέση παίρνουμε, πώς αλλάζουμε τα πράγματα. Μπορούμε να πάμε σε ανατροπή; Εγώ θα συμφωνήσω κατ' αρχήν ότι τα προβλήματα τα πολιτικά μένουν ανοιχτά ακόμα και στην Ελλάδα, αλλά μένουν κυρίως ανοιχτά και στην Ευρώπη διότι αυτά τα πράγματα υπερεθνικοποιούνται. Θα αναφερόμουν σε ένα κλασικό παράδειγμα, συζητάγαμε κάποτε σαν Αριστερά τη δεκαετία του '80 για τους δημόσιους οργανισμούς, το ρόλο του Δημοσίου, στον έλεγχο των δημοσίων αγαθών κ.λπ., μεταξύ αυτών

και τα ΕΛΤΑ, και εν μια νυκτί καταργήθηκαν τα ΕΛΤΑ, γιατί ήρθε αυτό το άτιμο το FAX. Και το έχετε όλοι.

Ετσι θα καταργηθεί σιγά-σιγά και ο παλιός ΟΤΕ όπως τον ξέραμε και η παλιά ΔΕΗ. Αυτά τα πράγματα προχωράνε. Ορισμένα από αυτά αντιμετωπίζονται καλύτερα σε αποκεντρωμένο επίπεδο και πρέπει να επιμείνουμε σ' αυτό. Δεν το κάνουμε.

Το κάνουμε επιφανειακά, αλλά νομίζω ότι η καρδιά μας δεν είναι ακόμα έτοιμη να αποδεχτεί τις ανακατανομές που χρειάζονται, πόρων και εξουσίας, άρα ορισμένα θα πάνε σε υπερεθνικό, γιατί εκεί θα ληφθούν οι κανόνες του παιχνιδιού.

Ήταν το Μάαστριχτ ικανοποιητικό; Ένας συμβιβασμός της εποχής. Μπορούσε να γίνει καλύτερα; Τι να πω; Να ξαναγυρίσουμε κάμποσα χρόνια πίσω. Δεν ξέρω, αγνοώ αν μπορούσε τότε να γίνει καλύτερα. Μπορεί σήμερα; Αυτό το παιχνίδι θέλουν να παίξουμε. Δεν βλέπω τίποτε άλλο το ενδιαφέρον.

Πιστεύουμε πολλοί ότι πρέπει να είμαστε στην Ευρώπη, δεν υπάρχουν άλλοι δρόμοι, το πιστεύω, αυτό είναι το παιχνίδι το ορατό στο μέλλον και όποιος έχει άλλες λύσεις ας έρθει να τις πει. Η κοινωνική Ευρώπη και η περιβαντολλογική Ευρώπη πρέπει να ενταχθεί στο Μάαστριχτ, πρέπει να προστατεύσουμε τα κοινωνικά δικαιώματα, πρέπει να προστατεύσουμε το περιβάλλον.

Θα το κάνουμε όλοι μαζί. Μόνοι μας δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα. Κακά τα ψέματα. Εάν θα πέσουν τα ωράρια, θα πέσουν σε επίπεδο ευρωπαϊκό. Δεν γίνεται διαφορετικά. Μπορούμε να πάμε σε περαιτέρω ανατροπές; Μα, βεβαίως. Γι' αυτό είμαστε εδώ.

Μια μικρή διαφωνία, όμως. Εγώ είμαι έτοιμος να ξαναρίξουμε το σύνθημα "Προλετάριοι όλου του κόσμου ενωθείτε". Ξέρετε τι φοβάμαι; Μήπως από βιασύνες, αστοχίες και έλλειψη σωφροσύνης αναγκαστούμε να πούμε "Προλετάριοι όλου του κόσμου με συγχωρείτε" για μια άλλη φορά ακόμα.

(Χειροκροτήματα)

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Το χειροκρότημα αντανακλά νομίζω από την πλευρά σας την προσπάθεια που έκαναν οι ομιλητές μας, αλλά και την προσπάθεια που καταβάλλατε κι εσείς με τις ερωτήσεις και τις τοποθετήσεις σας να διερευνήσουμε ένα θέμα που παραμένει επίκαιρο και νομίζω ότι το ΙΣΤΑΜΕ, ο ΟΠΕ και η πολιτεία από τη νέα περίοδο θα επανέλθουν.

Γ.ΣΟΥΛΑΔΑΚΗΣ: Και πάλι σας ευχαριστώ.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΜΕ ΘΕΜΑ:

**“Τα Σύγχρονα Κέντρα Εξουσίας και
η Κοινωνία των Πολιτών”**

Τρίτη 10 Ιουνίου 1997

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ:

Νικηφόρος Διαμαντούρος, Καθηγητής Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αθηνών - Διευθυντής του ΕΚΚΕ

Πέτρος Ευθυμίου, Δημοσιογράφος

Γιάννης Πανούσης, Καθηγητής Νομικής, Πρύτανης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ:

Γιάννης Φάτσης, Δημοσιογράφος

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Γ.ΣΟΥΛΑΔΑΚΗΣ): Κυρίες και κύριοι, από μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου του ΙΣΤΑΜΕ "Ανδρέας Παπανδρέου", που συνδιοργανώνει με τον Ομιλο Προβληματισμού Ελληνικής Κοινωνίας και τον Ομιλο "Πολιτεία" αυτή τη σειρά των εκδηλώσεων, που έχουν ως κεντρικό τίτλο "Σύγχρονες Πολιτικές Σκέψεις - Η Αριστερά στον 21ο αιώνα", σας ευχαριστούμε που μας τιμάτε πάλι εδώ με την παρουσία σας, παρότι ειδικώς σήμερα οι ευρύτερες συνθήκες του κοντινού περιβάλλοντος δεν είναι και τόσο ευνοϊκές, επειδή έχουμε απέναντι τους ούτως ειπείν ζηλωτές.

Είναι 666, αλλά είναι και οι διάφορες παραλλαγές της παραδοσιακής Αριστεράς. Είναι, ούτως ειπείν, ζηλωτές. Είναι πολλών μορφών ζηλωτές. Δεν είναι μόνο το 666, είναι και άλλοι.

Σήμερα, είναι η τρίτη των εκδηλώσεων αυτής της σειράς, που οι εισηγητές που θα σας παρουσιάσει σε λίγο ο Γιάννης Φάτσης, γνωστός δημοσιογράφος, έχει σχέση με το ζήτημα που θεωρείται πάρα πολύ σοβαρό με τα τρέχοντα δεδομένα: "Τα Σύγχρονα Κέντρα Εξουσίας και η Κοινωνία των Πολιτών". Εγώ θα πω μόνο δύο λόγια, εισαγωγικά, και στη συνέχεια ο λόγος θα δοθεί στον Γιάννη Φάτση.

Τις τελευταίες ημέρες, λόγω των πολιτικών εξελίξεων σε σημαντικές ευρωπαϊκές χώρες, έχουμε γίνει μάρτυρες διαφόρων τοποθετήσεων. Εγώ ορισμένες απ' αυτές τις έχω ονομάσει ως σημειολογικά στοιχεία σημαιοφόρων ευκαιρίας με σημαίες ευκαιρίας, που προσπαθούν να ερμηνεύσουν με διάφορους φορμαλισμούς συστηματοποιημένα πολιτικές εξελίξεις που έχουν κοινωνικό υπόβαθρο και πολιτικό υπόβαθρο στην Ευρώπη.

Εμείς εδώ, μ' αυτές τις συζητήσεις που κάνουμε, που βέβαια δεν λήγουν τώρα, θα συνεχιστούν και μετά, προσπαθούμε να εμβαθύνουμε, να αναλύσουμε, να τεκμηριώσουμε στο βάθος υπαρκτά κοινωνικά, πολιτικά προβλήματα και πώς οφείλει ή πώς πρέπει ή πώς είναι εφικτό μια σύγχρονη Αριστερά, μια ευρωπαϊκή Αριστερά να δώσει απαντήσεις. Και έτσι μπορεί να πει κανένας, επειδή αυτές οι συζητήσεις έχουν ξεκινήσει από τις αρχές του 1997, ότι προλάβουμε τις εξελίξεις.

Δεν είναι έτσι τα πράγματα. Η κοινωνία εξελίσσεται και δεν καθορίζεται με βάση εκλογικές τετραετίες-τριετίες, ανάλογα με τη χώρα. Εξελίσσεται με βάση μια δυναμική και οφείλουν οι προοδευτικές δυνάμεις να έχουν αντίληψη, να έχουν άποψη του πώς αυτή πρέπει να εξελιχθεί και πώς να παρέμβουν στην εξέλιξή της. Αυτό είναι το ένα σκέλος.

Το δεύτερο σκέλος, καθαρά ενημερωτικό, είναι ότι πλην των τριών αυτών εκδηλώσεων, η μία έγινε 27 του Μάρτη, η δεύτερη 12 Μάη και η τρίτη σήμερα, 3-4 Ιούλη διοργανώνεται με την ευθύνη του ΙΣΤΑΜΕ

"Ανδρέας Παπανδρέου" και τη συμμετοχή των δύο Ιδρυμάτων, του SPD, του "Fridrich Hebert" και του αυστριακού κόμματος, το "Car Renner", ένα διήμερο Forum με συμμετοχή Καθηγητών, διανοομένων και Ελλήνων και ξένων, με μία θεματολογία αρκετά σημαντική που θα ανακοινωθεί από τον Τύπο. Την έχω έτοιμη, αλλά δεν κρίνω σκόπιμο να σπαταλήσω χρόνο αναφέροντας τίτλους και ονόματα τα οποία ούτως ή άλλως θα βγουν σε λίγες ημέρες διά του Τύπου.

Πέραν αυτού, προσπάθεια καταβάλλουμε ως ΙΣΤΑΜΕ, επειδή συμμετέχουμε στα διάφορα διεθνή φόρα και κυρίως στο European Forum που είναι το Forum των Ινστιτούτων και Ιδρυμάτων των Σοσιαλιστικών, Σοσιαλδημοκρατικών Κομμάτων της Ευρώπης, να διαμορφωθεί ένα μόνιμο Forum διαλόγου σε πανευρωπαϊκή κλίμακα, που να συζητάει ακριβώς αυτά τα θέματα.

Δηλαδή πέρα και έξω από τα κόμματα, να έχει την αυτονομία κάποιων απόψεων και κάποιων προτάσεων, διότι είναι μια εποχή που έχουμε γρήγορες μεταλλάξεις στο διεθνές περιβάλλον και στη βάση αυτή που βλέπουμε, ότι οι κοινωνίες κινούνται σε μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, πρέπει και οι πολιτικές δυνάμεις να έχουν τη δυνατότητα να ανταποκριθούν στις αντίστοιχες κατευθύνσεις. Εμείς ούτε πολιτικές γραμμές καθορίζουμε, ούτε κατευθύνσεις στους πολιτικούς φορείς. Απόψεις εκφράζουμε.

Σημαντικοί πολίτες, συμπολίτες μας και ξένοι, τοποθετούνται σε κρίσιμα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας, λένε απόψεις. Δεν σημαίνει πάντοτε αυτές να είναι συμβατές μεταξύ τους.

Από εκεί και μετά, είναι θέμα των πολιτικών φορέων αν κάτι απ' αυτά το ανακεφαλαιώσουν και το εκφράσουν ως πολιτική πρόταση ή όχι. Εμείς απλώς προσπαθούμε να ανοίξουμε ορισμένα πεδία πολιτικού και ιδεολογικού προβληματισμού, και από εκεί και μετά ο καθένας αναλαμβάνει τις ευθύνες του, εάν κάτι απ' αυτό το θεωρήσει χρήσιμο ή όχι, ή αν το αφήσει στις κατεψυγμένες παραδοχές και συνεχίζει στην ίδια την πορεία τη μοναχική, μόνος του.

Εγώ, πριν δώσω το λόγο στον Γιάννη Φάτση, απλώς αναφέρω ότι πλην εμού που είμαι από το Διοικητικό Συμβούλιο του ΙΣΤΑΜΕ, είναι ο Γιάννης Τούντας από τον Ομιλο "Πολιτεία", ο Δημήτρης Παπούλιας δεν έχει έρθει ακόμα, δεν ξέρω μήπως οι πολλές υποχρεώσεις του για τον ΟΤΕ δεν του έχουν επιτρέψει να έχει γυρίσει πίσω και να είναι παρών. Ευχαριστώ και δίνω το λόγο στο φίλο τον Γιάννη Φάτση.

Γ.ΦΑΤΣΗΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ): Εχουμε τα θεσμικά κέντρα εξουσίας, αλλά έχουμε και τα άλλα. Ποια; Τα σύγχρονα κέντρα εξουσίας. Αυτά

που έχουν σήμερα ισχύ, που επηρεάζουν ή και αλλοιώνουν, κατά το συμφέρον, τη στάση της κοινωνίας και τη διαμόρφωση άποψης αρεστής ή ανεκτικής στις επιδιώξεις τους.

Το θέμα της σημερινής συζήτησης καλύπτει αυτό το σκέλος, για τα σύγχρονα κέντρα εξουσίας. Αλλά υπάρχει και το άλλο σκέλος, η στάση της κοινωνίας των πολιτών. Το ενδιαφέρον αυτό θέμα εντάσσεται στα πλαίσια του διαλόγου που ήδη έχει αρχίσει, για το μέλλον της Αριστεράς.

Η σημερινή εκδήλωση που εντάσσεται σ' αυτό το πλαίσιο διαλόγου, οργανώνεται από το ΙΣΤΑΜΕ "Ανδρέας Παπανδρέου" σε συνεργασία με τον Ομιλο Προβληματισμού για τον Εκσυγχρονισμό της Κοινωνίας και τον Ομιλο "Πολιτεία".

Εισηγητές του θέματος στη σημερινή εκδήλωση είναι: ο Καθηγητής κ.Νικηφόρος Διαμαντούρος, Διευθυντής του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, ο δημοσιογράφος του "ΒΗΜΑΤΟΣ" κ.Πέτρος Ευθυμίου και ο Καθηγητής και Πρύτανης του Πανεπιστημίου Θράκης κ.Γιάννης Πανούσης. Οι εισηγήσεις θα είναι ανοικτές σε παρεμβάσεις από το ακροατήριο, που έχει και σήμερα μια αξιοπρόσεκτη σύνθεση.

Ο λόγο, στον κ.Διαμαντούρο.

Ν.ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΣ: Ευχαριστώ πολύ κ.Πρόεδρε. Θα ήθελα καταρχάς να ευχαριστήσω και όλους τους Οργανισμούς και φορείς, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι γι' αυτή την εκδήλωση, για την πρόσκληση που είχαν την καλοσύνη να μου κάνουν.

Η δική μου παρέμβαση στη σημερινή αυτή συνάντηση θα έχει τον τίτλο -τον οποίο θα ήθελα να αναφέρω και να αποκωδικοποιήσω αμέσως μετά- "Δημοκρατία, Ελεγχιμότητα και Κοινωνία Πολιτών".

Να σταματήσω σ' ένα ορολογικό θέμα, το θέμα της ελεγχιμότητας. Δυστυχώς, στις λατινογενείς γλώσσες όσο και στα ελληνικά, δεν έχουμε καταφέρει να αποδώσουμε έναν όρο, ο οποίος γίνεται ολοένα και πιο σημαντικός στις σύγχρονες δημοκρατίες και έχει αγγλοσαξωνική προέλευση. Πρόκειται για το αφηρημένο ουσιαστικό που έχει άμεση σχέση με το επίθετο υπόλογος. Ο αγγλικός όρος είναι "accountability". Το ότι επιχειρώ να τον αποδώσω ως ελεγχιμότητα δεν αρκεί, διότι η βασική έννοια είναι ακριβώς η έννοια του υπολόγου. Το πώς, δηλαδή, σε μία δημοκρατία είναι δυνατόν να θεσμοποιηθούν οι μηχανισμοί εκείνοι, που καθιστούν υπόλογους τους φορείς εκείνους, όπως τα κόμματα, οι οποίοι εκφράζουν τις δημοκρατικές τάσεις και συνιστώσες. Με απασχολεί, κατά συνέπεια, η διαπλοκή της δημοκρατίας με αυτή την έννοια, του πώς είναι ή δεν είναι υπόλογοι κάποιοι θεσμοί και η σύνδεση αυτής της κατάστασης με την έννοια της κοινωνίας πολιτών.

Να ξεκινήσω με κάτι απλό, αλλά για εμάς νομίζω -αν και πρόσφατο- εξαιρετικά σημαντικό. Και αυτό είναι το γεγονός ότι είμαστε σε θέση αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα να μιλάμε για δημοκρατία, με τη βεβαιότητα ότι το δημοκρατικό καθεστώς έχει παγιωθεί στην Ελλάδα και ότι έχουμε παγιωμένα και πλήρη πολιτική δημοκρατία για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία.

Αυτό είναι ένα κεκτημένο, το οποίο δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να παραγνωρίζουμε. Ταυτόχρονα, είναι και άμεσα σχετικό με τη δική μου εισήγηση, διότι ακριβώς η οποιαδήποτε συζήτηση για την ουσιαστική και αποτελεσματική ελεγχσιμότητα των δημοκρατικών θεσμών προϋποθέτει την παγίωση της δημοκρατίας.

Είμαστε στην ευχάριστη θέση, για πρώτη φορά στην ιστορία μας, να μπορούμε να συμμετέχουμε σ' ευρύτερους διαλόγους, που διεξάγονται σε διεθνές επίπεδο, γι' αυτό που θα λέγαμε γενικότερα "ποιότητα της δημοκρατίας". Εχοντας τελικά κατορθώσει να εδραιώσουμε το δημοκρατικό μας καθεστώς, μπορούμε επιτέλους, να συζητάμε για την ποιότητα της δημοκρατίας μας.

Εάν το κεκτημένο της παγίωσης αποτελεί αφορμή για ικανοποίηση, φοβάμαι ότι το θέμα της ποιότητας της δημοκρατίας μας δεν μπορεί να αποτελέσει, προς το παρόν, εξίσου αντικείμενο ικανοποίησης.

Για να το πω κάπως πιο αιχμηρά, θεωρώ ότι η Ελλάδα κατόρθωσε να συμπεριληφθεί σ' ένα μικρό αριθμό χωρών που πρόσφατα παγίωσαν τα δημοκρατικά τους καθεστώτα, αλλά ταυτόχρονα η ποιότητα αυτού του καθεστώτος αφήνει πολλά περιθώρια βελτίωσης. Εκεί μπαίνει και το θέμα αυτό, της έννοιας της ελεγχσιμότητας ή σε ποιο βαθμό οι δημοκρατικοί μας θεσμοί είναι υπόλογοι απέναντι στους εκλογείς, απέναντι στους πολίτες.

Επιτρέψτε μου στο σημείο αυτό να κάνω μία κάπως πιο θεωρητική, γρήγορη παρέμβαση. Θα έλεγα ότι η ποιότητα ενός δημοκρατικού καθεστώτος, εξαρτάται, σε τελευταία ανάλυση, από το εύρος των παγιωμένων επιμέρους δημοκρατικών μηχανισμών. Για να το πω διαφορετικά, μπορούμε να συλλάβουμε την έννοια της δημοκρατίας ως ένα σύνολο το οποίο αποτελείται από επιμέρους υποσύνολα. Όσο περισσότερα είναι αυτά τα παγιωμένα υποσύνολα, τόσο περισσότερο προσδίδουν σε μια δημοκρατία μια υψηλότερη ποιότητα.

Για να γίνω σαφέστερος, ως επιμέρους υποσύνολα της δημοκρατίας μπορούν να νοηθούν τα πολιτικά κόμματα, η σχέση βουλευτικού - εκτελεστικού, οι ομάδες πίεσης (επαγγελματικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις), ο τρόπος με τον οποίο διοικείται η επικράτεια, (συγκε-

ντρωτικά ή αποκεντρωτικά) κ.λπ. Το επιχείρημά μου είναι ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός αυτών των θεσμοποιημένων και παγιωμένων επιμέρους υποσυνόλων "καθεστώτων", τόσο ευρύτερη και βαθύτερη είναι η ίδια η δημοκρατία και τόσο υψηλότερη η ποιότητά της.

Λέω, δηλαδή, έμμεσα ότι στην ελληνική περίπτωση, σε αντιδιαστολή με άλλες δημοκρατίες, το υπόβαθρο επάνω στο οποίο οικοδομήθηκε το δημοκρατικό μας καθεστώς μετά το 1974 ήταν ιδιαίτερα στενό. Η δημοκρατία μας εξαρτήθηκε σε μέγιστο βαθμό, από τα πολιτικά κόμματα, η παντοδυναμία των οποίων δεν επέτρεψε την ανάλογη ανάπτυξη και άλλων τέτοιων μερικών υποσυνόλων. Με τη σειρά της, η ισχύοντα αυτών των τελευταίων είχε ως αποτέλεσμα τη χαμηλή ποιότητα της δημοκρατίας μας.

Δεύτερη κεντρική παρατήρηση είναι ότι η έννοια της δημοκρατίας αντιδιαστέλλεται σαφέστατα με την έννοια του πλουραλισμού, για να χρησιμοποιήσουμε και έναν άλλο όρο λατινογενή.

Η έννοια της δημοκρατίας παραπέμπει και εκφράζει την έννοια της ισότητας, την έννοια της ισονομίας ή της ισοπολιτείας. Κατ' αντιδιαστολήν, η έννοια του πλουραλισμού παραπέμπει όχι στην ισότητα, αλλά σ' εκείνη την άλλη μεγάλη παράδοση του Διαφωτισμού, την ελευθερία. Δεν χρειάζεται, φυσικά, να τονίσω ότι η ελευθερία και η ισότητα αποτελούν έννοιες σε απόλυτο βαθμό, συγκρούονται και αλληλοαναιρούνται, μια και η απόλυτη ελευθερία συνεπάγεται εξαιρετική ανισότητα και η απόλυτη ισότητα εξαφανίζει την ελευθερία.

Για να εκφράσω τη σκέψη μου λίγο σχηματικά, τα τελευταία 200 χρόνια η συγκρότηση σύγχρονων πολιτικών συστημάτων μπορεί να κατανηθεί ως η αναζήτηση της ισορροπίας μεταξύ αυτών των δύο μεγάλων κληροδοτημάτων του Διαφωτισμού, της ελευθερίας και της ισότητας.

Θα έλεγα ότι στην ελληνική περίπτωση, η πρόσληψη της δημοκρατίας και ο τρόπος με τον οποίον έχει λειτουργήσει αυτή στη χώρα μας, τόσο πριν όσο και μετά τη μεταπολίτευση διακρίνεται από τον υπερτονισμό του στοιχείου της ισότητας και την, σε πολύ μεγάλο βαθμό, υποβάθμιση του στοιχείου της ελευθερίας με την έννοια αυτή ακριβώς, της ανάπτυξης διαφορετικών θεσμών, της ανάπτυξης δηλαδή του πλουραλιστικού στοιχείου, το οποίο αποτελεί εξίσου σημαντικό στοιχείο με την ισότητα στη συγκρότηση σύγχρονων δημοκρατικών καθεστώτων.

Το πλουραλιστικό στοιχείο εμφανίζεται κατοχυρωμένο συνταγματικά, με ιδιαίτερη ενάργεια, στο σύνταγμα του 1975 για πρώτη φορά, αλλά η εφαρμογή του δεν έχει ακόμα προχωρήσει όσο θα έπρεπε. Εχουμε στο σύνταγμα του 1975 μια σειρά από νέες διατάξεις, οι οποίες κατο-

χυρώνουν τα δικαιώματα εκείνα της ελευθερίας από τα οποία απορρέει η έννοια του πλουραλισμού. Όμως, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1990, η εφαρμογή αυτών των διατάξεων στην καθημερινή πρακτική, μέσα από την οποία, σε τελευταία ανάλυση, αποκρυσταλλώνονται οι αξίες μιας κοινωνίας παρέμεινε ιδιαίτερα ατελής. Θα γίνω ακόμα πιο σαφής και προκλητικός, λέγοντας ότι ο υπερτονισμός μιας "ισοπεδωτικού τύπου πρόσληψης" της ισότητας, αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο της ελληνικής πολιτικής παράδοσης και ταυτόχρονα βασικό της ελάττωμα.

Συνοψίζοντας το δεύτερο στοιχείο αυτό, στο οποίο αναπτύσσω την έννοια διαφοροποίησης μεταξύ δημοκρατίας και πλουραλισμού, θα ήθελα να πω ότι το ζητούμενο στην οικοδόμηση μίας καλύτερης δημοκρατίας, μιας υψηλότερης ποιότητας δημοκρατίας, είναι η κατοχύρωση και των δύο αυτών συστατικών στοιχείων της, δηλαδή της ισότητας και του πλουραλισμού. Ή, για να το πούμε διαφορετικά, η ποιότητα ενός δημοκρατικού καθεστώτος συναρτάται άμεσα από το βαθμό ανάπτυξης μηχανισμών ελέγχου και ισορροπιών που το διακρίνει.

Ερχομαι στο τρίτο στοιχείο της παρέμβασής μου, στην έννοια του accountability, την οποία χωρίς να είναι απόλυτα σστή, αποδίδω ως ελεγχσιμότητα. Βασικό στοιχείο της έννοιας επαναλαμβάνω, είναι η δυνατότητα του να καθίστανται υπόλογοι απέναντι στο λαό και τους πολίτες οι εκάστοτε κυβερνήσεις, οι αρχές, ή τα κέντρα εξουσίας, για να έρθει ακριβώς στο συγκεκριμένο τίτλο της ημερίδας.

Στα πλαίσια αυτά, θα έλεγα ότι ιδιαίτερο, αν όχι κυρίαρχο γνώρισμα της ελληνικής δημοκρατίας μετά το 1974, είναι μια σειρά χαρακτηριστικών, όπως η παντοδυναμία των κομμάτων, η αδιαφάνειά τους, η έλλειψη δημοκρατικής τους λειτουργίας, η υποβάθμιση της Βουλής ως βασικού και κεντρικού μηχανισμού στον οποίο λογοδοτεί η εκάστοτε κυβέρνηση, η έλλειψη μηχανισμών ελέγχου και ισορροπίας στο εσωτερικό του εκτελεστικού, δηλαδή η παντοδυναμία του Πρωθυπουργού μετά τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του 1985 και η συνακόλουθη υποβάθμιση της Προεδρίας, καθώς και γενικότερα η υποβάθμιση της αντιπολίτευσης.

Η υποβάθμιση της αντιπολίτευσης, με τη σειρά της, έχει οδηγήσει σ' ένα φαινόμενο το οποίο απαντάται σε πολλές νεοπαγείς δημοκρατίες, δηλαδή στην αντίστοιχη ανάπτυξη του ρόλου τόσο των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, όσο και του δικαστικού σώματος. Θα έλεγα δηλαδή, πως σε ό,τι αφορά τα θέματα των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, σε πολύ μεγάλο βαθμό έχουμε μία αντιστροφή των μηχανισμών και της λογικής της δημοκρατίας και του ελέγχου μέσα στον οποίο αυτή λειτουργεί. Αντί τα κόμματα της αντιπολίτευσης να καθορίζουν το λόγο μέσα από τον

οποίο να εκφράζεται ο έλεγχος που το Σύνταγμα και η λογική της εύρυθμης λειτουργίας ενός δημοκρατικού πολιτικού συστήματος αναθέτει στο θεσμό της αντιπολίτευσης, αυτή τείνει να ασκείται από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, τα οποία εκείνα λειτουργούν ως βασική αντιπολίτευση υπερασπίζοντας τα πολιτικά κόμματα.

Ως προς τα δικαστήρια, στην Ελλάδα δεν έχουμε βεβαίως τα εκρηκτικά φαινόμενα της πολιτικής παρουσίας των δικαστηρίων όπως στην Ιταλία. Δεν έχουμε ακόμα και τις σημαντικές παρεμβάσεις των δικαστηρίων, όπως αυτές έχουν αρχίσει να γίνονται ιδιαίτερα εμφανείς στην Ισπανία. Έχει αρχίσει όμως και σ' εμάς να εμφανίζεται μια διαπλοκή πολιτικής και δικαστηρίων, έτσι ώστε να μπορούμε να μιλάμε για πολιτικοποίηση των δικαστηρίων -είναι πολύ πρόσφατες οι τοποθετήσεις του πρώην Προέδρου του Αρείου Πάγου, του Κόκκινου- και μία δικαιιοποίηση της πολιτικής. Έχουμε μία συνεχή επικάλυψη και αλληλεξάρτηση, η οποία έχει άμεση σχέση με το θέμα μας, μια και παραπέμπει και αυτή σε μια προσπάθεια ελέγχου.

Δηλαδή, στο μέτρο που οι βασικοί θεσμοί της δημοκρατίας, είτε αυτοί είναι τα κόμματα, είτε είναι η Βουλή, είτε είναι οι μηχανισμοί ισορροπίας και ελέγχων, δεν λειτουργούν κατά τρόπο επαρκή, ώστε να καταστήσουν υπόλογους εκείνους οι οποίοι πρέπει να ελέγχονται, τείνουν να υποκατασταθούν ως προς την άσκηση ελέγχου από άλλους θεσμούς, είτε αυτοί λέγονται Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, είτε λέγονται δικαστήρια, είτε άλλοι θεσμοί ή και ακόμα από άλλους εξωθεσμικούς μηχανισμούς.

Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης, είναι η ανάπτυξη αδιαφανών διαδικασιών, οι οποίες παρεμποδίζουν την παροχή επαρκούς πληροφόρησης προς τους πολίτες και συνεπάγονται τη μείωση της ικανότητας του πολίτη να μπορέσει να δράσει ακριβώς ως τέτοιος, να μπορέσει να ελέγξει είτε εκ των υστέρων -όταν θα έρθει η στιγμή της εκλογικής αναμέτρησης- είτε προκαταβολικά, επηρεάζοντας τη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής είτε μέσα από τους κομματικούς μηχανισμούς, είτε μέσα από τους εναλλακτικούς μηχανισμούς της πλουραλιστικής κοινωνίας, της κοινωνίας πολιτών.

Η έλλειψη επαρκούς πληροφόρησης είναι εκείνη η οποία υποθάλλει την ανάπτυξη των διαφανών μηχανισμών, εκείνη που επιτρέπει στα κόμματα να αποκρύψουν, επιτρέπει στην πολιτική ηγεσία να συγκαλύψει, να παραπλανήσει, να επηρεάσει κατά τρόπο αρνητικό την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας.

Τι συμπεράσματα μπορούμε να συναγάγουμε από τις παρατηρήσεις αυτές και πώς θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε ως πολίτες, το θέμα της

ποιότητας της δημοκρατίας στην Ελλάδα, του τρόπου με τον οποίο πρέπει να ενεργοποιηθούμε για να συμβάλουμε στην αναβάθμισή της. Πώς μπορούμε να αυξήσουμε την ικανότητα της κοινωνίας να λειτουργήσει ως μηχανισμός ελέγχου, πώς μπορούμε να προαγάγουμε τη δυνατότητα της θεσμοποίησης ή της προαγωγής τουλάχιστον αποτελεσματικότερων μηχανισμών εξισορρόπησης και ελέγχου μεταξύ των πολιτικών θεσμών.

Προφανώς, ένα βασικό ζητούμενο είναι ακριβώς η συστηματική προαγωγή όλων εκείνων των μηχανισμών οι οποίοι ενισχύουν τη δυνατότητα ελέγχου και ισορροπίας, είτε αυτά είναι στα επιμέρους υποσύνολα της δημοκρατίας, οι σχέσεις μεταξύ εκτελεστικού και βουλευτικού ή η εσωτερική σχέση μέσα στο εκτελεστικό (Πρωθυπουργός - Πρόεδρος Δημοκρατίας), ο εκδημοκρατισμός των κομμάτων, η ενίσχυση της δυνατότητας των κομμάτων να επηρεάσουν την ηγεσία, ο περιορισμός της αδιαφάνειας στο εσωτερικό των κομμάτων, που έχει πάντοτε αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της δημοκρατίας μας.

Τέλος, θα έλεγα επίσης ότι κρίσιμο στοιχείο της αναβάθμισης της ποιότητας της δημοκρατίας, είναι η συστηματική προσπάθεια της κατοχύρωσης της έννοιας της ήδη ισχυρής αρχής της ισότητας που παραπέμπει στη δημοκρατία, με την αρχή της ελευθερίας που παραπέμπει στην έννοια του πλουραλισμού και στην έννοια του δικαιώματος του διαφέρειν, στην έννοια της κοινωνίας πολιτών. Για να το πω κάπως διαφορετικά, την ενίσχυση και την ανάπτυξη εκείνων των μηχανισμών, που είναι ικανοί να αντισταθούν στην αδιαφάνεια, που είναι ικανοί να πολεμήσουν την απόκρυψη στοιχείων, που είναι ικανοί να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη εσωτερική δημοκρατία στους θεσμούς και να αποφύγουν τα θλιβερά φαινόμενα (τα οποία παρατηρήσαμε στην τελευταία 20ετία, πολλές φορές), μιας λαϊκίστικης λογικής, η οποία επιχειρούσε να επιβάλει την αρχή της ισότητας ισοπεδωτικά σε όλους τους θεσμούς, στερώντας έτσι την ίδια την κοινωνία από τη δυνατότητα του να μπορέσει να αντισταθεί, του να μπορέσει να εκφραστεί μέσα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, να μπορέσει να προαγάγει τον έλεγχο και να προαγάγει την ίδια τη δημοκρατία και την αναβάθμιση της ποιότητάς της. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ενδιαφέρουσες και ολίγον αιχμηρές οι παρατηρήσεις του κ. Διαμαντούρου για τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ελλάδα.

Πριν πάρει τον λόγο ο κος Πέτρος Ευθυμίου, θα ήθελα να επισημάνω αυτό που είπα πριν, ότι είναι αξιοπρόσεκτο το σημερινό ακροατήριο.

Για να δώσω έμφαση σε αυτό, θα ήθελα να αναφέρω ότι είναι παρόντες ο Υπουργός και μέλος του Εκτελεστικού Γραφείου του ΠΑΣΟΚ κος Κώστας Λαλιώτης.

Είναι ο τέως Υπουργός κος Γιώργος Κατσιφάρας, ο κος Ευριπίδης Στυλιανίδης μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Ν.Δ., ο Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου κος Λασκαρίδης, ο Αρειοπαγίτης κος Μεσσηνιάς, ο Πρύτανης του Ε.Μ.Π. κος Ξανθόπουλος, ο Νομάρχης Βοιωτίας κος Γιάννης Σταμούλης, ο κος Τζανέτος Καραμίκας, Αντιπρόεδρος της ΠΑ-ΣΕΓΕΣ, ο κος Ηλίας Αποστολάκης, Γ.Γραμματέας του Υπουργείου Εμπορίου, ο Πέτρος Σφηκάκης, Γ.Γραμματέας της Νέας Γενιάς.

Πολλοί καθηγητές Πανεπιστημίου και άλλα δημόσια πρόσωπα όπως π.χ. ο κος Κριμπάς, ο κος Βελλίδης, η χήρα του αιμνήστου Γιάννη Κουτσοχέρα και άλλοι.

Το λόγο έχει τώρα ο κος Πέτρος Ευθυμίου.

Π.ΕΥΘΥΜΙΟΥ: Ευχαριστώ, κ.Πρόεδρε. Αγαπητοί φίλοι, ύστερα από 11 χρόνια καλούμαι να μιλήσω πολιτικά. Και ουδέποτε φανταζόμουν ότι η τύχη θα μου κάνει αυτό το δώρο, να ζούμε και σ' αυτή την αίθουσα τη σχιζοφρένεια που εκπροσωπεί η πολιτική. Δηλαδή, το ΙΣΤΑΜΕ με τους διακεκριμένους ανθρώπους που βρίσκονται σ' αυτή την αίθουσα να προσπαθεί να αποκαταστήσει την έλλογη τάξη στην πολιτική συζήτηση και έξω οι μάξες να δείχνουν τη σχιζοφρενή της φύση (σ.σ. την ίδια στιγμή υπήρχαν διαδηλώσεις για το 666 "ορθόδοξων" και αριστεριστών).

Ταυτοχρόνως από τη μια μεριά οι οπαδοί του 666 και της κυριαρχίας του δαίμονος επί της Γης και από την άλλη το θεωρητικά πιο ευαίσθητο τμήμα που είναι η άκρα αριστερά, να συμπίπτουν στην ανάγκη καταψήφισης ενός νομοσχεδίου που μια σειρά άλλες πτέρυγες θεωρούν την πρόδοό μας στην Ενωμένη Ευρώπη.

Αρα, δεν νομίζω ότι κανείς ομιλητής μπορεί να άρει τις θεμελιώδεις σχιζοφρένιες των δημόσιων συμπεριφορών, που αποτελούν ένα ουσιώδες τμήμα της πολιτικής, που εμείς οι παλαιοί Μαρξιστές εξορκίζαμε συστηματικά ώσπου να ηττηθούμε κατά κράτος.

Θα μιλήσω εξηγώντας από την αρχή ότι έχω πάντα την καχυποψία, ότι, όταν καλούνται σε επιστημονικά κατ' ουσίαν σώματα δημοσιογράφοι, είναι για να εκπροσωπήσουν το "κρυφό" κακό.

Δεν είμαι καθηγητής, δεν νομίζω ότι κανείς σκέφτηκε την ιδιότητα του παλαιού αγωνιστή, διότι όλα αυτά θυμίζουν λίγο ρετρό ιστορίες γύρω από τζάκι με ούισκι, πώς ήταν τότε η επανάσταση και το "Blowing in the wind" του αιμνήστου επίσης, επαναστατικά εννοώ, Μπομπ Ντίλαν.

Αρα, λοιπόν, γιατί καλείται ένας δημοσιογράφος σε ένα πολιτικό οιοιεί, σώμα; Είναι για την προσδοκία ότι θα αποκαλύψει τα κρυφά και μυστήρια που συντελούνται στις μετατοπίσεις των κέντρων ισχύος, να δείξει δηλαδή αν είναι τολμηρός ή αν είναι απατεών, να δείξει,

χωρίς να πει, ποιες είναι - υποτίθεται - οι φοβερές διαπλοκές που είναι στην πραγματικότητα η πραγματική φύση εξουσίας.

Επειδή πιστεύω ότι ο δημόσιος διάλογος στην Ελλάδα (βαθαίνοντας ακόμα περισσότερο τις αιχμές του Νικηφόρου Διαμαντούρου), πάσχει από μια απαράδεκτη επαρχιακότητα. Ο τόπος μας, μια περιφερειακή χώρα σε μια γιγάντια παγκόσμια συγκρότηση του ανταγωνισμού, αισθάνεται την πολυτέλεια να συζητεί με όρους χωριού σε σχέση με τη μητρόπολη. Δεν θα δεχτώ να μιλήσω στο επίπεδο του χωριού. Δηλαδή να βάλουμε κάτω εάν το τάδε κέντρο δύναμης συναλλάσσεται με το άλλο και πώς υποτίθεται ότι τελικά καταλήγει να γίνεται το πολιτικό παιχνίδι, διότι θεωρώ ότι αυτό το επίπεδο του δημοσίου λόγου είναι που δίνει τη χαριστική βολή στη δυνατότητα της κοινωνίας να αναλάβει το αντίστοιχο της accountability που είναι η υπευθυνότητα, που είναι το δεύτερο στοιχείο του κρίσιμου αυτού εμβόλιμου παράγοντα που έθεσε ο Νικηφόρος Διαμαντούρος.

Να ξεκαθαρίσω τι εννοώ. Η δική μου αίσθηση είναι ότι έχουμε μια γιγάντια παγκόσμια αλλαγή που ευθύνη όλων μας είναι ότι της έχουμε αποδώσει, οιοσδήποτε, μια τερατώδη ισχύ, φυσικού νόμου.

Δηλαδή, πράγματα που κάποτε η δεξιά και η αριστερή κοινωνιολογία, ο δεξιός και ο αριστερός, τα κατέτασαν σε κοινωνικές, κοινωνιολογικές, πολιτικές κατηγορίες, τώρα αποκτούν ξαφνικά την ισχύ φυσικών φαινομένων.

Είναι απόλυτα βέβαιο ότι αυτή την ώρα στη Βουλή ο Πρωθυπουργός και ο Αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, θα χρησιμοποιούν -και ορθότατα- την κρίσιμη παράμετρο του ανταγωνισμού, αλλά με τον ίδιο τρόπο που ένας φυσικός ομιλεί για την κίνηση. Οτι η κίνηση είναι συστατικό του σύμπαντος.

Βεβαίως, υπάρχει ο ανταγωνισμός, η παγκοσμιοποίηση της αγοράς, ο περιορισμός του εθνικού κράτους. Αλλά, είναι, απολύτως παράδοξο πως η συζήτηση για κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές κατηγορίες γίνεται, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά παγκόσμια, σχεδόν κατ' αναλογία με τα φυσικά φαινόμενα. Ως γνωστόν, μπορούμε να γνωρίζουμε τους νόμους που διέπουν την κίνηση του ηλιακού συστήματος, αλλά κανείς από εμάς δεν μπορεί να φανταστεί ότι θα εκτρέψει την τροχιά του ηλίου έτσι.

Ενώ, όμως, για όλα αυτά τα νέα φαινόμενα (μιλάμε για πράγματα που σε τελευταία ανάλυση παράγει η ανθρώπινη κοινωνία), άρα δυνάμει και θεωρητικά τελούν υπό τον έλεγχο είτε των συλλογικών δράσεων, είτε οργανισμών, είτε των παγκόσμιων φορέων, κανείς δεν θέτει το

ερώτημα γιατί δεν τα αντιμετωπίζουμε ως κοινωνικά φαινόμενα και όχι ως φυσικά.

Γιατί δεν λέμε δηλαδή ότι αυτά τα πράγματα μπορούμε να τα αντιπαλέψουμε. Μπορούμε να αντιστρατευτούμε, μπορούμε πολύ απλά να τα ελέγξουμε, είτε στο πεδίο της οικονομίας, είτε της κοινωνίας, είτε της πολιτικής.

Θα έλεγα ότι αυτή η σιωπή είναι γιατί όλοι εμείς που συζητάμε αυτά τα πράγματα έχουμε ηττηθεί εσωτερικά σε επίπεδο ανθρωπολογικό. Δηλαδή, ότι στην κύρια δύναμη αυτής της παγκοσμιοποίησης, ανταγωνιστικότητας που είναι σε τελευταία ανάλυση αυτός ο θεμελιώδης θρίαμβος της αγοράς, έχουμε υποκύψει όλοι.

Αντισταθήκαμε βεβαίως η γενιά των λουλουδιών κ.λπ. κ.λπ. επιθυμώντας να αντιστρέψουμε την τάξη των αναγκών. Προσπαθήσαμε να ανατρέψουμε τις ανάγκες. Αλλά και οι ίδιες οι ποιοτικές μας ανάγκες, πολλές φορές, μας οδηγούν στην ακόμα βαθύτερη ανάγκη της αγοράς.

Βλέπω εδώ από εσάς πολλούς φιλόμουςους. Ξέρετε τη διαφορά, την υπαρκτή διαφορά, ανάμεσα σε μια καλή απόδοση στερεοφωνικού και ανάμεσα σε μια κακή. Αν δεν είναι καλή η απόδοση του στερεοφωνικού, η φοβερή μικρή φούγκα στο "Ρέκβιεμ" του Βέρντι δεν ακούγεται.

Αλλά αυτή η φούγκα και η ποιότητα της ακρόασής της είναι που ανοίγει το άλλο σύμπαν της μουσικής. Αρα, το να θες καλύτερο στερεοφωνικό είναι να θες την καλύτερη ποιότητα του πιο ποιοτικού πράγματος που έχει φτιάξει το ανθρώπινο μυαλό. Τη μουσική.

Αρα τι κάνεις λοιπόν; Όσο και αν έχεις ανατραφεί με τη θεωρία ότι ο άνθρωπος μπορεί να ανατρέψει και να υποτάξει τις ανάγκες του, τελικά ανακαλύπτεις ότι αυτή η γιγάντια δύναμη της αγοράς πράγματι απευθύνεται στις πιο πραγματικές σου ανάγκες.

Αυτές μπορεί να ικανοποιήσει, αυτές σαγηνεύει, άρα σε ξαναθέτει σε αυτό το ζυγό που επίμονα αρνείσαι. Εξου και δεν μίλησα καθόλου τυχαία για την αρχική σχιζοφρένεια της πολιτικής.

Θα έχετε παρατηρήσει ότι όλοι αυτοί -μιλάω για τους Ευρωπαίους φίλους μας κ.λπ.- που πρωτοστατούν σε διάφορα κινήματα ότι πρέπει να επικρατήσει μια "ευρωπαϊκή συνείδηση", είναι αυτοί που, πολύ φυσιολογικά -και καλά κάνουν οι άνθρωποι- θα αγοράσουν το γιαπωνέζικο αυτοκίνητο, το ταϊβανέζικο τάδε κ.λπ. Διότι όταν έρθει η ώρα της πραγματικής σχέσης με τον κόσμο των αναγκών, όταν έρθει η ώρα της αγοράς επιβραβεύουμε στην πράξη, αυτά που αρνούμαστε, στη θεωρία.

Τι θέλω να πω; Θέλω να πω ότι αυτή τη φάση της παγκόσμιας ιστορίας, πράγματι οι οπαδοί του 666 έχουν περισσότερο δίκιο από τους οπαδούς των ορθολογικών αντιμετώπισεων της ζωής.

Πραγματική, παγκόσμια έχει ξεσπάσει το Κτήνος -της αγοράς εννοώ- το οποίο φαίνεται ότι είχε ένα φραγμό, μόνο και μόνο για λόγους πολιτικής ισορροπίας. Ξεκαθαρίζω τι εννοώ.

Σαφέστατα και εμείς οι παλαιοί Μαρξιστές είχαμε δίκιο όταν λέγαμε ότι σ' αυτή τη φάση του πολιτισμού, στον καπιταλισμό, το προέχον στοιχείο είναι η οικονομία. Αλλά αυτή η παράδοση ιστορική περιπέτεια των 70 χρόνων του σοβιετικού μπλοκ, δημιούργησε μια ριζική απειλή στους πολιτικούς και κοινωνικούς όρους αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος.

Είχαμε από τη μια μεριά δηλαδή τον δυτικό κόσμο και από την άλλη την "κακιά κόκκινη αρκούδα" που είχε δύναμη, είχε ιδεολογικές διεισδύσεις σε όλο τον δυτικό κόσμο και κυρίως, απ' ό,τι αποδείχτηκε, είχε εξίσου ιμπεριαλιστική στρατηγική όσο είχε και ο δυτικός κόσμος.

Αυτό λοιπόν το σύστημα του διπολισμού έδινε στο δυτικό κόσμο μια προτεραιότητα στην πολιτική.

Η σχέση οικονομικής και πολιτικής εξουσίας στον δυτικό κόσμο ήταν τελικά σχέση κυριαρχίας, ηγεμονίας του πολιτικού πάνω στο οικονομικό. Αλλά για λόγους -κατ' ουσίαν- διασφάλισης του συστήματος αναπαραγωγής της οικονομικής βάσης του καπιταλισμού.

Ο πρόεδρος των ΗΠΑ είχε κύρος, είχε λόγο, γιατί τελικά ήταν αυτός που έδινε την εγγύηση ότι θα συνεχίσει να λειτουργεί το σύστημα του ελεύθερου ανταγωνισμού, του δυτικού καπιταλισμού και δεν θα μπορούσε η κακιά κόκκινη αρκούδα να κάνει το σύμπαν ένα πανομοιότυπό της.

Προσέξτε λοιπόν τι γίνεται σε απίστευτα γρήγορο χρόνο μόλις καταρρέει ο ανατολικός συνασπισμός το 1989. Το απέναντι σύστημα όχι απλώς κατέρρευσε αλλά ηττήθηκε κατά κράτος. Οι νέες του πολιτικές εκπροσωπήσεις αποδείχτηκαν τυχαία ανθρωπάκια της διαχείρισης και της ιδιωτικοποίησης και της μαφιόζικης οργάνωσης της οικονομίας. Αυτομάτως τότε εξαπολύθηκαν παγκόσμια ανεξέλεγκτα οι δυνάμεις της αγοράς και έγινε η πλήρης ανατροπή του μεταπολεμικού διπολικού τοπίου.

Αυτή τη στιγμή, μέσα σε οκτώ ακριβώς χρόνια, το παγκόσμιο, το οποίο έχει μεταβληθεί αποφασιστικά στη σχέση της οικονομίας με την πολιτική εξουσία. Η πολιτική εξουσία είναι σαφώς εκμηδενισμένη, στην κυριολεξία, σε συσχετισμό με την οικονομική εξουσία.

Το δεύτερο και χειρότερο. Όλοι οι παραδοσιακοί, θυμόμαστε, ότι όλο το παιχνίδι των βασικών αρχών της οικονομικής σκέψης είχε να κάνει τελικά με την έννοια της πραγματικής οικονομίας.

Δηλαδή, η οικονομία αναφερόταν κυρίως στην παραγωγή, τη διανομή των αγαθών, την ανταλλαγή υπηρεσιών κ.λπ. Και η χρηματιστική οικονομία σε σχέση με την πραγματική, αν δεν κάνω λάθος, την εποχή του Κέινς ήταν ένα προς δύο ή τρία.

Αν μελετήσουμε (με τα ίδια τα στοιχεία των διεθνών οργανισμών) τη σημερινή δομή της κυρίαρχης τάσης της οικονομίας, δεν έχει να κάνει καθόλου με την πραγματική οικονομία. Είναι αυτό που εύστοχα, δεν ξέρω από πού ξεκίνησε ο όρος, περιγράφεται ως "καπιταλισμός καζίνο".

Είναι η αδυσώπητη λειτουργία ενός κερδοσκοπικού χρηματιστικού κεφαλαίου το οποίο διακινεί κάθε μέρα στα διάφορα τζιραρίσματα παγκοσμίως, 1.000 δισ. δολάρια έναντι 50 δισ. δολαρίων που συγκεντρώνουν τα κεντρικά αποθεματικά του G7. Των 7 ισχυρών κρατών και των αντίστοιχων κεντρικών τραπεζών.

Ενας Σόρος δεν ξετινάζει τυχαία το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα. Δεν το αποδιαρθρώνει και δεν στέλνει στην γωνία μία ισχυρή κραταιά Μεγάλη Βρετανία. Είναι διότι κατ' ουσίαν αυτό το χρηματιστικό τζιράρισμα είναι το κυρίαρχο, το αποφασιστικά επιτακτικό νέο παιχνίδι στους εσωτερικούς συσχετισμούς της διεθνούς οικονομίας.

Εχω λοιπόν την αίσθηση ότι μιλάμε ακόμα με τη γλώσσα που εγκαινιάστηκε προ 25ετίας τότε που ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο μακαρίτης, σε εμάς τους πιτσιρικάδες της ΠΑΣΠ το '74 μας έφερε τον Μπάραν και τον Σουίτζι να δώσει τη θεωρητική κάλυψη των μεγάλων μας επαναστατικών αναγκών. Με τον Μπάραν και τον Σουίτζι νομίζαμε τότε ότι καταλάβαμε την παγκοσμιοποίηση, καταλάβαμε τη μορφή των πολυεθνικών εταιριών και καταλάβαμε πώς παίζεται το παιχνίδι.

Ο Μπάραν και ο Σουίτζι σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση την σημερινή, είναι να περιγραφείς σήμερα ως μεγάλη κατάκτηση τον τροχό. Εντάξει, μεγάλη ιστορία ο τροχός, αλλά πλέον κάπου αλλού αναπτύσσεται σήμερα η τεχνολογία. Σημαντικός ο τροχός, αλλά κάπου για ένα μουσείο, νομίζω, της ανθρωπίνης προόδου.

Η μετάθεση ισχύος στην οικονομία έχει μια καίρια επίπτωση στα Μ.Μ.Ε. και εμείς στην Ελλάδα ασχολούμαστε πάντα με το πιο μικρό τμήμα, αυτής της επίπτωσης.

Λέμε δηλαδή. Τι γίνεται με τη διαπλοκή; Ποιος θα πάρει την τάδε δουλειά; Τι κάνει ο δημοσιογράφος; Ασχολούμαστε με το ένα χιλιοστό

της ιστορίας και όχι με το πιο βασικό. Γιατί το βασικό στη σημερινή αλλαγή του ρόλου των Μ.Μ.Ε. δεν είναι -κατά την ταπεινή μου γνώμη τουλάχιστον- αν ο Γιάννης ο Φάτσης στο ρεπορτάζ προωθεί τη "δουλειά" της Φλώρινας ή όχι, αυτά δηλαδή που μας απασχολούν διαρκώς στην καθημερινότητά μας.

Μακάρι να ήταν αυτό η "διαπλοκή". Διότι αυτό είναι αναγνωρίσιμο, εξηγήσιμο άρα και αντιμετωπίσιμο. Παγκόσμια και ελληνικά, ασχολούμαστε πάντα με εκείνη την όψη που έχει να κάνει με εκλογικεύσιμες και αναγνωρίσιμες στρατηγικές συγκεκριμένων συμφερόντων, οικονομικών ή πολιτικών συμφερόντων, στη διαπλοκή τους με τα Μ.Μ.Ε.

Το πραγματικό κλειδί της αλλαγής του ρόλου των Μ.Μ.Ε. σε σχέση με τη διαπλοκή τους με αυτή την παγκόσμια πια κυριαρχία της οικονομίας είναι ότι τα μέσα έχουν τεθεί στην υπηρεσία μιας ισοπεδωτικής ομοιομορφίας προτύπων που δεν αναγνωρίζει κανενός είδους ιδιαιτερότητα. Δεν υπάρχει σήμερα για τα παγκοσμιοποιημένα Μ.Μ.Ε., ιδίως την τηλεόραση, συγκρότηση εθνικών κρατών, γλωσσών, πολιτισμών, διαφορετικών ποιοτήτων, αλλά αντιμετωπίζεται η ενοποιημένη αγορά των 4,5 δισ. καταναλωτών. Ει δυνατόν εξίσου ηλιθίων, ει δυνατόν εξίσου ισοπεδωμένων, ει δυνατόν εξίσου υποταγμένων στις ίδιες καταναλωτικές ανάγκες, στις ίδιες επιθυμίες. Coca Cola πάει με όλα. Παντού στον κόσμο. Αυτό που ενώνει τον κόσμο δεν είναι οι κόκκινες σημαίες της επανάστασης. Καλά το είπε ο Σημίτης. Τα United colours of Benetton είναι.

Δεν είναι ο Ευθυμίου το πρόβλημα ή ο Φάτσης ή οι εκδότες. Το πρόβλημα είναι η Ρούλα Κορομηλά, η Αννίτα Πάνια, όχι ως Ρούλα Κορομηλά ή ως Αννίτα Πάνια, δηλαδή φορέας υποτίθεται κάποιας ηλιθιότητας. Είναι ως ιδεολογικό προπύργιο της παγκόσμιας ομοιομορφίας.

Φάτσης θα υπάρχει άλλος ένας -ίσως- στην Αγγλία ή σε άλλη χώρα. Ρούλες Κορομηλάδες υπάρχουν με τα ίδια σχεδόν ονόματα παντού στον κόσμο και κάνουν την ίδια δουλειά, Ραφαέλα Καρά, κ.λπ.

Ο Φάτσης έχει την ιδιαιτερότητα της υπογραφής. Η Ρούλα Κορομηλά δεν έχει. Είναι ένα προσωπείο. Δεν είναι ένα πρόσωπο. Δεν είναι μια ιδέα. Είναι ένα σύστημα συμβατικά απρόσωπης συμπεριφοράς. Η απόλυτη κενότητα προϋποτίθεται ως παράγων της επιτυχίας.

Διότι ακριβώς το κλειδί δεν είναι να ταυτίζεσαι με κάτι που θα σε κάνει να σκεφτείς. Είναι να ταυτίζεσαι με κάτι που θα σε κάνει να μη σκεφτείς. Αλλά θα πρέπει να σε οδηγήσει σε ορισμένες συμπεριφορές.

Τι είναι πιο σημαντικό; Τι φοράει η Ρούλα. Τι είναι πιο σημαντικό; Τι προϊόντα διανέμει η Πάνια. Τι είναι σημαντικό, τι είπε ο κος Φάτσης; "Ελα μωρέ τώρα, τι είπε ο Φάτσης. Είπε κακά, καλά, είναι δικός μας".

Αλλά δεν καταλαβαίνει ο κόσμος ότι με αυτό τον τρόπο αυξάνουμε τη λογική της περιχαράκωσης της μειοψηφίας και παραχωρούμε την πραγματική πλειοψηφία αλλού.

Ηθελα να πω και τελειώνω, γιατί απ' ό,τι καταλαβαίνετε τα θέματα είναι τερατωδώς αλληλοδιαπλεκόμενα σε άλλη βάση, ότι τα πολιτικά κόμματα και εμείς οι ίδιοι ως διανοούμενοι είμαστε στην έσχατη άμυνα και μιλάμε με παλιούς όρους.

Δηλαδή, μιλάμε με όρους προ τριακονταετίας. Και τα πολιτικά κόμματα είναι απολιθώματα σε σχέση με τις νέες διαμορφώσεις ισχύος.

Κατά μείζονα λόγο, και είναι θέμα κουβέντας στον διάλογο, το πρόβλημά μας είναι ότι πολλοί είμαστε συμμετοχοί σε αυτό, όχι γιατί δεν θέλουμε να το ανατρέψουμε, αλλά γιατί το αναγνωρίζουμε ως μη μεταλλάξιμη συνθήκη, δηλαδή γινόμαστε μετεωρολόγοι και όχι επαναστάτες ή ενεργοί πολίτες. Και εκεί είναι το θέμα μιας μεγάλης επόμενης συζήτησης. Σας ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστούμε τον κ.Πέτρο Ευθυμίου, ήταν καίριες οι επισημάνσεις του για τη γιγάντια δύναμη της αγοράς και σε σχέση με την άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Αλλά ανέδειξε και ένα άλλο θέμα, το ρόλο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Τώρα εάν έχει τεθεί ή όχι στην υπηρεσία ισοπεδωτικών προτύπων, αυτό θα προκύψει και από τον διάλογο που ελπίζω να γίνει.

Ο κύκλος των εισηγήσεων θα κλείσει με τον Καθηγητή κ.Γιάννη Πανούση, Πρύτανη του Πανεπιστημίου της Θράκης.

Γ.ΠΑΝΟΥΣΗΣ: Ευχαριστώ, κ.Πρόεδρε. Θα μου επιτρέψετε να ξεκινήσω με δυο διαπιστώσεις τις οποίες θα επιχειρήσω να τεκμηριώσω και μία προτροπή.

Διαπίστωση πρώτη: Λίγα κέντρα εξουσίας χωρίς όνομα. Πηγή των στοιχείων: "Le Monde Diplomatique" (Μ.Δ.), ειδικό αφιέρωμα με τίτλο "Οι νέοι κυβερνήτες του κόσμου" (τεύχος 10, 1997).

Διαπίστωση δεύτερη: Πολλά ονόματα χωρίς κοινωνικό μοντέλο. Πηγή δύο βιβλία: του Ερνστ Γκέλνερ "Η Κοινωνία των Πολιτών και οι αντίπαλοί της" (Εκδ. Παπαζήση, 1996), και του Γκιόργκι Φότεφ "Η Κοινωνία των Πολιτών" (Εκδ. Φιλίστωρ, 1996).

Και η προτροπή: Μην πυροβολείτε τους ουτοπιστές.

Είναι γεγονός ότι σε έρευνες που έχουν γίνει στο εξωτερικό για τους 50 ισχυρότερους ηγέτες του κόσμου, πουθενά δεν φάνηκαν ονόματα αρχηγών κρατών, υπουργών, βουλευτών, αρχηγών κυβερνήσεων. Ετσι ούτε ο Μπιλ Κλίντον, ούτε ο Χέλμουτ Κολ, ούτε ο Μπόρις Γιέλτσιν μπορούν να φτάσουν ακόμη και στην κοινή γνώμη την εξουσία που έχει ο Μπιλ Γκέιτς (το αφεντικό της Micro Soft), γιατί πράγματι σήμερα τα δύο Bing Bang της εποχής μας, που αφορούν τις οικονομικές αγορές και τα πληροφοριακά δίκτυα, έχουν εξαπλώσει τη δικτύωσή τους σε όλο τον πλανήτη, άρα έχουν ανατρέψει την παγκόσμια τάξη.

Υπάρχουν πάρα πολλοί λίγοι άνθρωποι οι οποίοι ενεργούν επ' ωφελεία τους στη διαμόρφωση αξιών και ως κυρίαρχοι των αγορών ή διαχειριστές των κεφαλαίων, επηρεάζουν περισσότερο από οποιοδήποτε πολιτικό σύστημα την πορεία της Ιστορίας μας. Κι αυτό χωρίς κοινωνικό συμβόλαιο, χωρίς κυρώσεις, χωρίς νόμους.

Ο ίδιος ο Ρεϊμόν Μπαρ επισημαίνει ότι "δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να αφήσουμε τον κόσμο στα χέρια μιας ομάδας ανεύθυνων τριαντάρηδων που το μόνο που σκέφτονται είναι να κάνουν χρήματα".

Ετσι η παγκόσμια εξουσία ξεφεύγει σε μεγάλο βαθμό από τα κράτη και η παγκοσμιοποίηση φέρνει στην επιφάνεια νέες δυνάμεις, ανάμεσα στις οποίες βέβαια είναι και η εξουσία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Αυτά όμως τα δίκτυα δεν περιορίζονται μόνο στο να επικυριαρχούν στην αγορά και στους νόμους της (ή να καθορίζουν τους νόμους της αγοράς), αλλά ανατρέπουν ήθη και πολιτισμούς, ιδέες και θέσεις. Είναι δηλαδή ομάδες περισσότερο ισχυρές από τα κράτη, διαμορφώνουν νέα κοινωνικά μοντέλα και όλα αυτά έξω από οποιαδήποτε δημοκρατία, από οποιαδήποτε διαφάνεια, από οποιαδήποτε έννοια ελέγχου (βλ. Ignacio Ramonet, Οι εξουσίες στο τέλος του αιώνα, Μ.Δ., σελ. 6-7).

Γι' αυτό και πολλές έρευνες δείχνουν την πολιτική εξουσία να έρχεται τρίτη στη σειρά των ισχυρών. Πρώτη έρχεται η οικονομία, δεύτερα τα Μ.Μ.Ε. και μετά η πολιτική εξουσία (βλ. Βίκυς Τσιώρου, Η μετα-Μάαστριχτ Δημοκρατία, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 4/6/97).

Η αποκήρυξη του πολιτικού, είναι γεγονός, είναι ολοκληρωτική. Σήμερα τα μεγάλα, τα παγκόσμια mega-συστήματα ασχολούνται κυρίως με την οικονομία και ποτέ δεν ήσαν λιγότεροι οι κυρίαρχοι του κόσμου. Ιδίως στο χώρο των Μ.Μ.Ε. μιλάμε για μια πολύ μικρή ομάδα ανθρώπων που μέσα από Διευθυντές Διοικητικών Συμβουλίων, Προέδρων ή Ιδιοκτητών άλλων επιχειρήσεων μπορούν να ελέγχουν τα συστήματα.

Βέβαια πίσω απ' αυτούς ή μαζί μ' αυτούς -και εκεί τίθεται και ένα θέμα προσωπικής ευθύνης- βρίσκονται οι managers, οι επιστήμονες, οι

τεχνολόγοι, οι γραφειοκράτες, τα ΜΜΕ, ή και άλλες κοινωνικές ομάδες (βλ. Riccardo Petrella, Τα αφεντικά της Γης, Μ.Δ., σελ. 10-12).

Ετσι για πρώτη φορά δεν έχουμε ένα πέραςμα των εθνικών εξουσιών σε υπερεθνικές δομές και θεσμούς, αλλά έχουμε ένα πέραςμα σε ιδιωτικά χέρια, σε ιδιωτικές δυνάμεις. Και βέβαια αυτά τα νέα κέντρα λήψης αποφάσεως -γι' αυτό τα χαρακτηρίσα "χωρίς ονόματα"- σε λίγο αποπροσωποποιούνται, γίνονται δίκτυα. Δεν θα γνωρίζουμε ποιος είναι ο ισχυρός, ο κυβερνήτης (βλ. Jacques Decornoy, Η υποταγή της πολιτικής εξουσίας στην οικονομική, Μ.Δ., σελ. 22).

Μάλιστα σε ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο πάλι στο ίδιο αφιέρωμα που έχει ως τίτλο "Ο νέος Μωσαϊκός Νόμος" (σελ. 30), ο Ricardo Petrella παρουσιάζει την κερδωά λογική του νέου Μωσαϊκού Νόμου με έξι εντολές:

Εντολή πρώτη: Παγκοσμιοποίηση των χρηματιστηριακών αγορών του κεφαλαίου, των αγορών, των επιχειρήσεων κ.λπ.

Εντολή δεύτερη: Επιστημονικές και τεχνολογικές επαναστάσεις στους τομείς της ενέργειας, των υλικών κ.λπ.

Εντολή τρίτη: Κάθε άτομο, κάθε ομάδα πρέπει να μπει στη λογική του ανταγωνισμού.

Εντολή τέταρτη: Να απελευθερωθούν οι εθνικές αγορές ώστε να επιτευχθεί η παγκόσμια αγορά.

Εντολή πέμπτη: Υποχρεωτική κατάργηση όλων των μηχανισμών διεύθυνσης και προσανατολισμού της οικονομίας ώστε οι εθνικοί θεσμοί να μην ελέγχουν τίποτα.

και Εντολή έκτη: Ιδιωτικοποίηση των μεγάλων τμημάτων της οικονομίας, δηλαδή αστικές συγκοινωνίες, αερομεταφορές, σιδηρόδρομοι κ.λπ.

Και όλα αυτά βέβαια χωρίς καμιά αίσθηση δημοκρατίας, κοινωνικού συμβολαίου, αλλά και δικαίου. Αυτή τη στιγμή δηλαδή το Δημόσιο Δίκαιο δεν είναι τίποτα άλλο παρά ιδιωτικό εμπορικό δίκαιο παγκόσμιας ισχύος. Και βέβαια όλα αυτά χωρίς κυρώσεις, καθώς και μέσα από το σύστημα του INTERNET, αλλά και με πολλές άλλες ρυθμίσεις η υπόγεια οικονομία διαφεύγει συνέχεια από οποιαδήποτε δυνατότητα ελέγχου της (βλ. Jacques Decornoy, Η υπονόμηση της εθνικής κυριαρχίας από την παγκοσμιοποίηση, Μ.Δ., σ. 63).

Η παγκοσμιοποίηση όμως της οικονομίας οδηγεί και σε μία αποδιοργάνωση των κοινωνιών, όπως παραδοσιακά τις είχαμε δει να λειτουργούν. Σε μια εμπορευματοποίηση των κοινωνικών σχέσεων, αλλά και όλων των πλευρών της ανθρώπινης δραστηριότητας. Και βέβαια σε μία θεοποίηση ενός όρου -στον οποίο θα επανέλθω λίγο αργότερα- "της

ανάπτυξης", που καθιστά την κοινωνία υπηρέτρια της αγοράς (βλ. Michel Brand, Η εποχή του γενικευμένου καπιταλισμού, Μ.Δ., σ. 73-75).

Με την παγκοσμιοποίηση εδραιώνεται μια πρόγνωση στην ιστορία δημιουργία κοινωνιών εξαρτημένων από την οικονομία με διαβρωμένες αξίες, με υπονομευμένη συνοχή και χωρίς κανένα σχέδιο πορείας.

Ετσι, εμφανίζεται από μηχανής Θεός ένα κοινωνικό μοντέλο ή μια μορφή κοινωνικής δράσης, η **κοινωνία των πολιτών** που υποτίθεται ότι θα μας σώσει απ' αυτή την τάση την οποία περιέγραφα.

Πλην όμως και τα κοινωνικά μοντέλα δεν διαμορφώνονται πλέον εν κενώ. Τα κοινωνικά μοντέλα κι αυτά με τη σειρά τους επηρεάζονται και δεν επηρεάζονται, όχι βέβαια πλέον από επαναστάσεις, αλλά επηρεάζονται κι αυτά από επενδύσεις (βλ. Christian Comelieu, Οικονομία και κοινωνικό μοντέλο, Μ.Δ., σελ. 86-88).

Και για να θυμηθούμε λιγάκι αυτή την περιβόητη "κοινωνία των πολιτών", που ενώ είναι μία αστική κοινωνία και έτσι αποδίδεται σε πιστή μετάφραση (civil society), προσπαθούμε να της δώσουμε χαρακτηριστικά "επαναστατικής κοινωνίας".

Ξέρουμε πολύ καλά ότι ήταν μία άποψη, μία πολιτική σκέψη και του Locke και του Hegel, η οποία πολλοί θεωρούσαν ότι είχε περιπέσει σε λήθη, ότι δεν υπάρχει πια. Και επανήλθε. Επανήλθε ως μια μορφή αντίστασης στα κράτη του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού, όπου ο μεν μαρξισμός θεωρούσε ότι τόσο το κράτος, όσο και η κοινωνία των πολιτών είναι μία απάτη με διπλά πρόσωπα, ενώ από την άλλη πλευρά πολλοί είχαν ταυτίσει αυτή την κοινωνία των πολιτών σε συνδυασμό και με κουλτούρες εθνών, με εθνικιστικά κινήματα (βλ. Ernest Gellner, σελ. 43, 14).

Ετσι, τα κινήματα της δεκαετίας του '70 στις δυτικές χώρες που φέρανε καινούργια αιτήματα για το περιβάλλον, για την πυρηνική ενέργεια κ.λπ., ή ακόμα η "Αλληλεγγύη" στην Πολωνία μοιάζει να μυθοποιούν ή να καλούν την κοινωνία των πολιτών σε ένα είδος "αντίβαρου" για να μπορέσουν να σταθεροποιήσουν τα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης και τις επιπτώσεις της. Όμως, πιστεύω ότι είναι περισσότερο ένα "σύνθημα" παρά μία πολιτική εκδοχή με διάρκεια και βάθος.

Ο πιο απλός ορισμός που δίνει και ο Gellner είναι ότι πρόκειται για μια κοινωνία, ένα σύνολο ποικίλων μη κυβερνητικών θεσμών αρκετά ισχυρών, ώστε να αντισταθμίζουν το κράτος χωρίς να το εμποδίζουν να εκπληρώσει το ρόλο του, να κυριαρχήσει και να εκμηδενίσει δηλαδή το υπόλοιπο της κοινωνίας, αλλά χωρίς να έχει αυτή η κοινωνία των πολιτών δυνατότητες αυτορρύθμισης (Gellner, σελ. 19).

Νομίζω ότι στη συζήτηση μπορούμε να δούμε το πώς εξελίχθηκε η έννοια της κοινωνίας των πολιτών από τον Χένγκελ, τον Μαρξ ή τον Γκράμσι και πώς είναι πραγματικά παιδί ενός φιλελεύθερου συστήματος και όχι ένα παιδί μιας επαναστατικής ανατροπής των όρων του κοινωνικού παιχνιδιού.

Αυτό που ήθελα απλώς να επισημάνω είναι ότι για να μπορέσει να λειτουργήσει έστω με τον τρόπο που λειτουργεί η κοινωνία των πολιτών, χρειάζεται ένα πεδίο με εξατομικευμένα, ίσα, ελεύθερα και ανεκτικά υποκείμενα, άρα είναι ανενεργή μέχρι ανύπαρκτη η κοινωνία των πολιτών σε ολοκληρωτικά συστήματα, αλλά και σε κεντρικά διευθυνόμενα συστήματα διοίκησης (Gellner, σελ. 25).

Κι αυτό θα μας χρειαστεί παρακάτω για να δούμε πώς είναι δυνατόν να καλούμε την "κοινωνία των πολιτών", δηλαδή το σύνολο των ελεύθερων, αυτόνομων και πλουραλιστικών οικονομικών και μη οργανώσεων και θεσμών που αντισταθμίζουν το κράτος να έρθουν να αντισταθμίσουν ή να ισορροπήσουν το σύστημα μιας παγκόσμιας οικονομίας.

Ενα άλλο σημείο που πρέπει να προσέξουμε και που είναι συντηρητικής κατά τη γνώμη μου κατεύθυνσης, είναι ότι η κοινωνία των πολιτών προϋποθέτει έναν άνθρωπο συναρμολογούμενο, έναν άνθρωπο που είναι ταυτόχρονα ατομικιστής και εξισωτιστής, έναν ευκόλως προσαρμοζόμενο άνθρωπο (modular Individualist) (Gellner, σελ. 32). Τώρα τι σχέση μπορεί να έχει αυτός ο "πολίτης" με τον "πολίτη του κόσμου" είναι το μέγα ζητούμενο.

Η κοινωνία των πολιτών προϋποθέτει ισορροπία δυνάμεων μεταξύ του κοινωνικού και του οικονομικού, την οποία δεν έχουμε σήμερα.

Το σύγχρονο πρόβλημα, δηλαδή ότι το κράτος μαραζώνει όχι όπως ο Λένιν το είχε σκεφτεί, αλλά όπως οι νέοι κυβερνήτες του κόσμου καταφέρνουν να το οδηγούν σε έναν τέτοιο μαρασμό, δεν λύνεται με αναδρομές σε γοητευτικά, αλλά αναχρονιστικά μορφώματα.

Δεν θέλω να σας κουράσω με άλλες σκέψεις πάνω στην κοινωνία των πολιτών, τις σχέσεις της με την εξουσία, τα εγωιστικά συμφέροντα, τα όρια της δημοκρατίας και της δημόσιας ζωής (βλ. Φότεφ, σελ. 10, 32, 43, 122). Θα ήθελα όμως να δεχτούμε με ειλικρίνεια ότι, όταν οι ασυμφιλίωτες ιδεολογίες προσεγγίζουν, τότε έρχεται το τέλος τους.

Ετσι συμβαίνει νομίζω και τώρα με ένα σοσιαλισμό που αστοποιείται και με έναν φιλελευθερισμό που σοσιαλοποιείται (βλ. Γκ. Φερν Ντε Λα Μόρα, Το Λυκόφως των ιδεολογιών, εκδ. Φίλν, 1973, σελ. 57, 58). Και δυστυχώς από τον διεθνισμό ως δυνατότητα του Σοσιαλισμού να υπερβεί τις εθνικές διακρίσεις και να μπορέσει να δημιουργήσει μια νέα πα-

γκόσμια κοινότητα, έχουμε καταλήξει να συζητάμε για τη διεθνοποίηση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, που σημαίνει την κατάργηση κάθε εθνικού φραγμού στη δράση των πολυεθνικών. Και να το παίρνουμε και ως δεδομένο (βλ. Ευτ. Μπιτσάκης, Ρήξη ή ενσμάτωση;, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1989, σελ. 255).

Βέβαια το σύγχρονο κράτος προσπαθεί να εκλογικεύσει μέσω κυρίως γραφειοκρατικών συστημάτων και μηχανισμών και με μια απελπισμένη, θα έλεγα, σοφιστική αναφορά στην "ανάπτυξη", δηλαδή το κυνήγι χρήσιμων αξιών. Ποτέ όμως οι κοινωνίες δεν είχαν στηριχθεί σε τέτοιες βάσεις (βλ. Ντε Λα Μόρα, σελ. 155).

Από την άλλη μεριά φαίνεται να ξεχνάμε ότι η ισομερής ανάπτυξη κρατών, αλλά και οικονομιών, άρα και κοινωνιών σε συνθήκες καπιταλισμού, μάλλον είναι αδύνατη (βλ. Ευτ. Μπιτσάκης, σελ. 241). Χρειάζονται κοινωνικά όρια στην ανάπτυξη και όχι μια ασυγκράτητη διόγκωση της παραγωγής και αύξηση της παραγωγικότητας.

Δεν μπορεί δηλαδή σε καμία περίπτωση το αναπτυξιακό μοντέλο και ιδεώδες να παραμερίζει εντελώς τις παραδοσιακές υπέρτατες αξίες, όπως είναι η συλλογική ευημερία, πρόβλημα αρκετά πιο σύνθετο (βλ. Νορ. Μπόμπιο, Δεξιά και Αριστερά, εκδ. ΠΟΛΙΣ, 1995, σελ. 24).

Η τυραννία του "οικονομικού ορθού", (πέραν του politically correct έχουμε και το economically correct όπου ο εκλογέας εξισούται με τον καταναλωτή και όπου ο πολιτικός θεωρεί τον εαυτό του ή εξισούται με τον επιχειρηματία (βλ. Ιbr. Warde, Κομισσάριοι της ιδεολογίας του "οικονομικού ορθού", Μ.Δ., σελ. 18).

Αποκτά ένα δικό της σύστημα αυτή η θεωρία και αυτή η κρατούσα ομάδα του οικονομικού ορθού, ένα δικό της κώδικα επικοινωνίας, δικά της μοντέλα αγοράς, αλλά και πολλές φορές διαθέτει κυρωτικούς μηχανισμούς κατά ανθρώπων, κρατών, ηγετών, κ.λπ., που παρουσιάζουν "τάσεις αποκλίσεων" (βλ. Rene Passer, Στον αστερισμό του χρώματος, Μ.Δ., σελ. 25).

Βέβαια είναι γνωστές οι συνέπειες αυτών των συστημάτων και έχουν να κάνουν με την αποξένωση, την περιθωριοποίηση, τη μερική απασχόληση, την ενδημική ανεργία ή τους νέους φτωχούς.

Η ανάθεση σε ένα κράτος και αργότερα σε ένα mega-κράτος, ως αρμοδιότητας του να διαχειρίζεται τις κοινωνικές υποθέσεις έχει οδηγήσει στη λειτουργία της γραφειοκρατίας ως διαχειριστικού, αλλά και ως κοινωνικοπολιτικού μηχανισμού. Σήμερα δε διαπιστώνουμε μια μετεξέλιξη της γραφειοκρατίας σε μία σχεδιομανία ή σε ένα φορέα κρατικών ψευδαισθήσεων (βλ. Μ. Ανδρουλάκη, Σοσιαλιστική Αυτοδιοί-

κηση/Αυτοδιοίκηση, ΚΜΕ, 1983, σελ. 121, Ν. Κοτζιά, Κράτος και Πολιτική, εκδ. Α. Λιβάνη, 1993, σελ. 148).

Κράτος, κρατικοί θεσμοί, κρατική ελίτ, λειτουργικοί διανοούμενοι (που κριτικάρουν, αλλά καθησυχάζουν την κοινή γνώμη), ο στρατιωτικός παράγοντας, κοσμοπολίτικα λόμπυς, μια "σοσιαλιστική τεχνοκρατία" ή ακόμα και αριστεροί εθνικιστές, οι managers της μέγιστης αποδοτικότητας, οι θεωρητικοί των οικονομικών προβλημάτων, έτοιμων λύσεων, μια ολιγαρχία Διευθυντών και τεχνοκρατών (που ούτε στον κόσμο των κυβερνήσεων ανήκουν, ούτε στο κόσμο των επιχειρήσεων) και γενικά μια αίσθηση ότι όλοι είμαστε υποχρεωμένοι να υποκύπτουμε σε ρυθμιστικές υπηρεσίες: ιδού το "πρόσωπο" της νέας κοινωνίας.

Απέναντι σ' αυτούς τους κινδύνους ή τις διαπιστώσεις αυτές, παραθέτουμε ατροφικούς θεσμούς, διαμορφώνουμε εθνικούς μύθους, προσπαθούμε να πετύχουμε ανιστόρητους διακανονισμούς με στόχο την ουδετεροποίηση των συσχετισμών δυνάμεων ή συμβιβασμούς που δεν ενισχύουν σε καμία περίπτωση τη διαπραγματευτική μας ισχύ. Υιοθετούμε μοντέλα καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού ή καπιταλιστικής περικύκλωσης με ευρωπαϊκό μακιγιάζ, προωθούμε απλοϊκές αισιοδοξίες, οδηγούμεστε σε προπαγανδιστικούς ακτιβισμούς, δεχόμαστε αστικές μεταμφιέσεις λογοκρισίας και κυρίως αφήνουμε να δημιουργηθούν οι ψευδοδιακρίσεις ανάμεσα στο ιδεολογικό και το επιστημονικό ή ταυτίζουμε τον πολιτικό ρεαλισμό με ένα διανοουμενίστικο ρεφορμισμό ή με ένα πεσιμιστικό τρόπο διπλωματίας (βλ. Βλ. Λένιν, Ο αριστερισμός παιδιών αρρώστεια του κομμουνισμού, εκδ. Στόχος, 1972, σελ. 23, 25).

Αντί ν' αλλάξουμε τον κόσμο, απλώς τον εξηγούμε και πολλές φορές ενοχοποιούμε τρίτους αθώους ή αυτοενοχοποιούμεστε, δημιουργώντας σύγχυση ανάμεσα στον πόλεμο των κινήσεων και τον πόλεμο των θέσεων (βλ. Ν. Πουλαντζά, Η κρίση του κέρδους, εκδ. Παπαζήση, 1978, σελ. 74).

Από την άλλη πλευρά η Ευρώπη ως συγκεντρωτικός, γραφειοκρατικός και αυταρχικός Λεβιάθαν, όπου τα διάφορα τοπικά, περιφερειακά ή και εθνικά ανταγωνιστικά κινήματα του παλαιού Κράτους - Εθνους καλύπτουν έναν πανικό απώλειας ταυτότητας και όπου είναι δύσκολη η καθιέρωση κοινού κύκλου εννοιών για τη δημοκρατία και τη συνοχή, αφού τα υπόγεια κοινωνικά ρεύματα έχουν δημιουργήσει αρκετές φθορές στο σύστημα, δεν μας επιτρέπει να αισιοδοξούμε ότι, όχι πια μέσα από το κράτος, αλλά μέσα από διεθνικούς ή περιφερειακούς φορείς θα μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τους κινδύνους που ακούστηκαν και προηγουμένως από τους δύο συνομιλητές.

Οδεύουμε, λοιπόν, σε μία κοινωνία των οργανώσεων και όχι των κινημάτων, σε μία ad hoc-κρατία όπως την ονομάζει ο Αλβιο Τόφνερ, δηλαδή ειδικής αποστολής προσωρινές λύσεις από άτομα τα οποία μετά δεν ξανασυναντιούνται, από διακρίσεις ανάμεσα σε οργανωτές και διευθύνοντες και οργανωμένους και διευθυνόμενους, από κατευθυντήρια όργανα της κρυφής εξουσίας και βέβαια όλα αυτά στο όνομα μιας τεχνολογίας ή μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας, που δεν έχει πια (και δεν μπορεί να έχει) ένα καθολικό και ομοιογενές κράτος να τη στηρίζει (βλ. Τζ. Χόφμαν, Πέραντα του κράτους, Στάχυ 1997, σελ. 16).

Δεν θα ήθελα να μιλήσω για το εξίσου δύσκολο εγχείρημα, για να μην πω "άλλοθι" δηλαδή η δημοκρατία της διεθνούς κοινωνίας. Κι αυτή θεωρητικά έχει προταθεί, έχει αμφισβητηθεί, έχουν μιλήσει για την κοινωνία των κοινωνιών ή για να σας το διαβάσω ακριβώς, αυτό που ο Berki αποκάλεσε "Για έναν ολόκληρο κόσμο κοινωνιών" (βλ. Χόφμαν, σελ. 217).

Βέβαια μέσα στην πορεία της εξέλιξης των κοινωνιών μας δεν πρέπει να ξεχνάμε ποτέ τη δυνατότητα κατοχύρωσης ή άσκησης και του **δικαιώματος στην ανυπακοή**. Και δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι οφείλουμε να επαναφέρουμε σε ισχύ τις αρχές του Δημοκρατικού Πολιτεύματος που καθορίζουν ότι η πολιτική υπερισχύει της οικονομίας και μάλιστα υπερισχύει προς όφελος των πολιτών (βλ. Σήφης Πολυμήλης, Μάαστριχτ αλά Γαλλικά, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 2/6/97).

Δεν ξέρω αν ο λαός χάνει την εμπιστοσύνη στους ηγέτες ή ηγέτες χάνουν την εμπιστοσύνη στο λαό ή πώς κανείς μπορεί να κάνει διάλογο με εξεγερμένους και όχι με ρεαλιστές, ή τελικά αν επιλέγουμε ηγέτες ή επιλέγουμε κοινωνία (βλ. Μ. Μήτσου, άρθρο ΝΕΑ 2/6, 3/6/97).

Νομίζω, όμως, ότι υπάρχουν οι παλιές συνταγές, τις οποίες δεν κατάλαβα γιατί τόσο εύκολα τις ξεπερνάμε. Εκτός εάν θεωρούμε ότι γινόμαστε αυτόματα μοντέρνοι μόλις αποκηρύζουμε το παλιό. Ο ταυτόχρονος αγώνας και κατά της νεοκαπιταλιστικής ιδεολογίας, αλλά και κατά της πατερναλιστικής τεχνολογίας. Ο μη διχασμός των κινημάτων ανάμεσα σε ένα αφηρημένο αυριανό όραμα σοσιαλιστικού τύπου και σε ένα σημερινό εμπειρικό τακτικισμό καπιταλιστικού τύπου. Η ελευθερία μέσα από την κοινωνία και μέσω της κοινωνίας. Γιατί δεν αναφερόμαστε σ' αυτές τις αρχές; Χρειαζόμαστε μια κοινωνία με συλλογικό όραμα, με αυτο-συνειδησία, με κοινωνικούς δεσμούς και κυρίως με μηχανισμούς αυτορρύθμισης. Μια κοινωνία που θα μπορέσει να φέρει σε διάλογο τους πολιτισμούς και βέβαια που θα καταφέρει να γενικεύσει τον δημοκρατικό έλεγχο με την ενίσχυση των Κοινοβουλίων, τη δημιουργία

γία νέων αντιπροσωπευτικών σωμάτων σε εθνική, ηπειρωτική ή παγκόσμια κλίμακα και με την υποστήριξη των μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Δεν είμαι ειδικός για να πω εάν το ελάχιστο κράτος σημαίνει και ενεργητική κοινωνία ή σημαίνει ελάχιστη κοινωνία ή πώς ακριβώς θα μπορούσε κανείς να δώσει δύναμη στους πολίτες, ώστε να ασχολούνται με την ελευθερία ή να προστατεύουν την ελευθερία ακόμα και των εφησυχασμένων ή και των αδιάφορων (βλ. Ν. Κοτζιάς, σελ. 473).

Τελευταία διάβασα, πως ορισμένοι ισχυρίζονται ότι η κοινωνία των πολιτών αποφεύγει τη δυάδα "αριστερά - δεξιά" και προτιμά μια διχοτομική σύνθεση "κεντροδεξιά ή κεντροαριστερά" (βλ. Β. Σινάνογλου, Το Κέντρο σήμερα, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 1/6/97).

Δεν γνωρίζω σε ποιο βαθμό μπορούμε να δεχτούμε ότι υπάρχει μια τέτοια τάση της κοινωνίας των πολιτών, δεδομένου ότι κι αυτή -επαναλαμβάνω- έχει τις δικές της αντιθέσεις, πολλώ μάλλον καθώς πηγαίνουμε σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες και πολλώ μάλλον καθώς έχουμε ξεχάσει όλοι ότι η πολιτική δράση της κοινωνίας που ονομάζουμε "κοινωνία των πολιτών", στην ουσία είναι τα λόμπυς, είναι ενώσεις συμφερόντων. Και έχουμε ξεχάσει όλοι και έναν όρο που τον χρησιμοποιούσαμε παλιά, που είναι τόσο απλός και λέγεται "λαός".

Εγώ τελειώνοντας θα ήθελα να πω ότι πάντα πιστεύαμε σε ένα σοσιαλισμό που θα άλλαζε τη μοίρα των ανθρώπων και δεν θα ανέτρεπε απλώς τις παραγωγικές σχέσεις. Ενας επαναστατικός, για πολλούς ουτοπικός ρομαντισμός, που θα απέρριπτε τόσο την αυταπάτη της επιστροφής στις κοινότητες του παρελθόντος, όσο και στη συμφιλίωση με το καπιταλιστικό παρόν (βλ. Michael Lowy, Μαρξισμός και Επαναστατικός ρομαντισμός, εκδ. Ουτοπία 1985, σελ. 13, 157, Regis Debray, Lettre aux communistes francais et a quelques autres).

Ρομαντική εξέγερση, λοιπόν, για να μη γίνουν οι αξίες εμπορεύματα και να μη γίνουμε κι εμείς αντικείμενα.

Θεωρώ ότι πρέπει να αντισταθούμε στον μικροαστικό σοσιαλισμό ή τον σοσιαλισμό της αγοράς ή τον αγοραίο σοσιαλισμό.

Πρέπει να πούμε **ναι** στον κριτικό σοσιαλισμό (που εισδύει χωρίς να προσαρμόζεται και ξέρει να τηρεί τις υποσχέσεις του). Πρέπει να αρνηθούμε τα συστήματα (που κλείνονται για να ισορροπήσουν με μακρόχρονες ηγεσίες με ασφάλεια θεωρητική και με επετείους νίκης).

Πρέπει να προωθήσουμε την ανθρώπινη κοινότητα του μέλλοντος ή την ενοποίηση της κοινωνίας και βέβαια με ένα ιδεολογικό μέτωπο που θα αρνηθεί κάθε μορφής ντετερμινισμούς που μας προβάλλονται από εδώ και από εκεί.

Να πούμε **όχι** στο μαγείρεμα του μέλλοντός μας (βλ. Ρ. Μιλλιμπάντ, Το κράτος στην καπιταλιστική κοινωνία, εκδ. Πολύτυπο, 1984, σελ. 28).

Στις κλασικές εξουσίες πρέπει να προσθέσουμε την **εξουσία της εξέτασης** και του **ελέγχου**, στα κλασικά δικαιώματα το **δικαίωμα στην ευτυχία**, ν' αγωνιστούμε για την αλλαγή του κοινωνικού μοντέλου και όλα αυτά μέσα από μια καθολική ψηφοφορία, δηλαδή την επαναφορά του λαού στο προσκήνιο, που βέβαια προϋποθέτει την αρχή της διασφάλισης της ελευθερίας της ανθρωπότητας, της ευθύνης, του δικαιώματος της διαφοράς, αλλά θα ήθελα όλοι να συμφωνήσουμε ότι κυρίαρχη προϋπόθεση είναι η αρχή και ο σεβασμός στην ιδιότητα του πολίτη (M.D., σελ. 95).

Είχε πει ο Σατωβριάνδος: "Πώς να ήταν μια παγκόσμια κοινωνία στην οποία δεν θα υπήρχε καμιά ξεχωριστή χώρα; Μια κοινωνία που δεν ήταν ούτε γαλλική, ούτε αγγλική, ούτε ισπανική, ούτε πορτογαλική ή μάλλον που θα ήταν όλες αυτές οι κοινωνίες ταυτόχρονα"; (βλ. Jean Chesneaux, Τι είδους "παγκόσμια κοινωνία;", M.D., σελ. 92).

Δεν ξέρω αν οι κοινωνίες των πολιτών του μέλλοντος μας οδηγούν σε ένα τέτοιο μοντέλο. Καμιά φορά αναρωτιέμαι ποιας χώρας πολίτης είμαι στην πραγματικότητα. Και απαντώ, μπορεί και καμίας.

Δεν θα ήθελα όμως σε καμιά περίπτωση να ζήσω τον εφιάλτη όπως παρουσιάζεται σε ένα άρθρο του Arthur Kroker "Virtual Capitalism", όπου εξετάζεται η επίδραση του INTERNET και άλλων τεχνολογικών επιτευγμάτων στη σύγχρονη αντίληψη του καπιταλισμού και συζητιέται η σημασία της εμφανιζόμενης εικονικής τεχνολογικής τάξης.

Η τάξη αυτή τυφλά επιδιώκει την πραγματοποίηση μιας πλήρως τεχνολογικής κοινωνίας και γι' αυτό υπερβαίνει την προσωπική ηθική, δεν νοιάζεται καθόλου για την αισθητική δημιουργικότητα, την κοινωνική αλληλεγγύη, το δημοκρατικό διάλογο ή την οικονομική δικαιοσύνη.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες -λέει ο Kroker- οι ανθρώπινες αξίες θυσιάζονται στην τεχνολογική πρόοδο και η προτεραιότητα της πληροφορίας υπερβαίνει εκείνη του μυαλού, της ψυχής και του σώματος.

Η τάξη αυτή είναι επιθετική, αρπαχτική και χωρίζει τα κράτη και τον πλανήτη σε τρεις εικονικές τάξεις: **την εικονική τάξη των κυρίων**, **την τάξη των κλώνων** και **την τάξη των σκλάβων**. Η τελευταία ήδη υφίσταται στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, όπου η οικονομική αποτυχία καταδικάζει τους πληθυσμούς στην εκμετάλλευση και σε ένα άναρχο καπιταλισμό, όπου η παιδική εργασία, η μαύρη αγορά κ.λπ. επικρατούν.

Το συμπέρασμα είναι ότι η ανεξέλεγκτη επιδίωξη ενός τεχνοκόσμου, στον οποίο κυριαρχούν "οι νέοι κυβερνήτες", θα μπορούσε να καταστρέψει την όποια κοινωνική πρόοδο που τελευταία κατακτήθηκε.

Οι ονειροπόλοι είναι πολλοί νομίζω μέσα σ' αυτή την αίθουσα και δεν είναι καθόλου κακό. Πώς θα μπορούσε άλλωστε μια τέτοια χώρα να πορευτεί προς το αύριο χωρίς ονειροπόλους;

Η Αριστερά οφείλει -ως πολιτική έκφραση των ονειροπόλων- να μεγιστοποιεί την ευημερία των ολιγότερο ευνοημένων κατηγοριών, να είναι αλληλέγγυη, υπεύθυνη και όχι να διολισθαίνει προς πολιτικό πραγματισμό χωρίς αρχές. Κατεψυγμένη ίσως, αλλά όχι νεκρή (βλ. Ν. Μπόμπιο, σελ. 233). Αριστερά χωρίς ουτοπία δεν υπάρχει (βλ. Γ. Πανούση, Παν-πολιτικά, 1993, σελ. 83-87), καθώς και συλλογικό έργο "Η έννοια της αριστεράς" εκδ. Οδυσσέας, 1985).

Μην πυροβολείτε λοιπόν τους ουτοπιστές ζητωκραυγάζοντας υπέρ της ορθοτοπίας. Ίσως αυτή να είναι η πρώτη πράξη της εμφάνισης του γνήσιου, ανεξάρτητου και αριστερού Κινήματος των πολιτών. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Αξιόλογη η ανάλυση του κ. Γιάννη Πανούση για την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και για τις επιπτώσεις που έχει αυτή στη δομή των κοινωνιών και της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Όπως επίσης και πάρα πολύ ενδιαφέρουσα η ανάλυση για το σκέλος που αναφέρεται στην κοινωνία των πολιτών και τον ουσιαστικό ρόλο της. Ας δούμε με ενδιαφέρον τις προτάσεις του.

Εναρξη των παρεμβάσεων θα κάνει ο κος Γιάννης Τούντας, που εκπροσωπεί τον Ομιλο "Πολιτεία".

Γ.ΤΟΥΝΤΑΣ: Αγαπητοί φίλοι και φίλες, δεν είχα σκοπό να μιλήσω. Εδώ η παρουσία μου μάλλον είναι συμβολική, αλλά νομίζω ότι θα αφήναμε ένα κενό αν κλείναμε τη σημερινή μας εκδήλωση χωρίς να μιλήσουμε και για τη σημασία των κινήσεων των πολιτών σε μία κοινωνία των πολιτών.

Αισθάνθηκα αυτή βέβαια την ανάγκη ως εκπρόσωπος ακριβώς μιας Κίνησης των πολιτών. Και θα έλεγα ότι αυτή την στιγμή το γεγονός ότι αυτές οι εκδηλώσεις πλαισιώνονται από δύο Κινήσεις πολιτών είναι κάτι σημαντικό.

Διότι ακριβώς δείχνει ένα στοιχείο μιας εποχής η οποία βρίσκει νέες μορφές αυτοοργάνωσης των πολιτών και δίνει ακριβώς τη δυνατότητα να δούμε πώς μπορούμε να περπατήσουμε σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο

μέσα και από νέες μορφές κοινωνικής δραστηριότητας που έχουν να παίξουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο.

Και αυτός ο σημαντικός ρόλος δεν αφορά μόνο το επίπεδο αν θέλετε του πολιτικού ή του κοινωνικού διαλόγου, που και εκεί έχουν να παίξουν αυτό το ρόλο, αλλά θα σας πω και ένα παράδειγμα που εμένα με έχει συγκλονίσει τουλάχιστον ως γιατρό της προληπτικής ιατρικής στη μάχη που δίνουμε κατά του AIDS, πως αυτή τη στιγμή συμπαρίστανται στην Πολιτεία τουλάχιστον δέκα διαφορετικές εθελοντικές ενώσεις πολιτών που παίζουν έναν πάρα πολύ αποφασιστικό ρόλο σ' αυτό το κρίσιμο θέμα, ένα κοινωνικό θέμα, ένα θέμα υγείας.

Θα έλεγα λοιπόν ότι αυτό το ζήτημα, αυτή η αναζήτηση καινούργιων μορφών οργάνωσης, μέρος των οποίων είναι και οι Κινήσεις των πολιτών, δείχνουν ακριβώς το γεγονός ότι βρισκόμαστε σε μια πορεία που εξελίσσεται αυτή η αναζήτηση και πλησιάζουμε αν θέλετε όχι με άλματα ακόμα, αλλά με κάποια βήματα σε μια κατεύθυνση μιας κοινωνίας των πολιτών.

Θα έλεγα ακόμα ότι αυτές οι Κινήσεις των πολιτών, πέρα από τη συμβολή τους στον διάλογο, στον προβληματισμό, στην προσφορά κάποιου κοινωνικού έργου, έχουν να παίξουν και ένα πολιτικό ρόλο ταυτόχρονα.

Διότι ακριβώς επειδή βρισκόμαστε σε μια μεταβατική περίοδο, πηγαίνουμε προς έναν νέο αιώνα, πηγαίνουμε προς μια νέα Ευρώπη, εμείς σαν χώρα διανύουμε αυτό που λέμε σαν δεύτερη μεταπολίτευση, ακριβώς αυτός ο μεταβατικός χαρακτήρας περιορίζει τη δυνατότητα να εκφραστεί ο σχετικός πολιτικός και κοινωνικός προβληματισμός από τα υπάρχοντα κόμματα.

Γιατί τα υπάρχοντα κόμματα είναι καρποί, είναι γεννήματα μιας συγκεκριμένης εποχής. Όταν αυτή η εποχή κλονίζεται και αρχίζει να μεταβάλλεται, περιορίζεται και η δυνατότητα των κομμάτων που γεννήθηκαν κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες να εκφράσουν στο σύνολό τους την προβληματική ακριβώς αυτής της μεταβατικότητας.

Και δεν είναι τυχαίο που το ζήσαμε και στην πρόσφατη ιστορία του τόπου μας ότι, πάνω στην πιο κρίσιμη καμπή μετάβασης της μεταπολίτευσης, οι δύο πιο εμπνευσμένοι πολιτικοί ηγέτες του τόπου, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Ανδρέας Παπανδρέου, δημιούργησαν καινούργια κόμματα ακριβώς για να εκφράσουν την καινούργια εποχή.

Δεν μιλώ αυτή τη στιγμή για την ανάγκη αυτοκατάργησης ή υπέρβασης των κομμάτων. Μιλώ απλώς ακριβώς για την ανάγκη να δούμε πώς σε μια τέτοια μεταβατική περίοδο αυτές οι Κινήσεις των πολιτών μπορούν

να προσφέρουν σε αυτή την αναζήτηση του καινούργιου μηνύματος, να εμπεδώσουν καινούργιες διαδικασίες που θα στηρίξουν αυτά τα καινούργια βήματα και μαζί με τους άλλους κοινωνικούς και πολιτικούς φορείς να μπορέσουν να σχεδιάσουν με καλύτερο τρόπο το αύριο.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ευχαριστούμε τον κ.Τούντα που άνοιξε τον διάλογο. Η κα. Στρέφη-Κουτσοχέρα έχει το λόγο.

Λ.ΣΤΡΕΦΗ-ΚΟΥΤΣΟΧΕΡΑ: Πρώτα απ' όλα θέλω να σας συγχαρώ και για την πρόθεση και για τις εκδηλώσεις αυτές.

Θέλω να ευχαριστήσω τον κ.Φάτση διότι με ανέφερε, όχι εμένα, αλλά ως σύντροφο του Γιάννη Κουτσοχέρα και μάλιστα με την ευκαιρία θα ήθελα να προτείνω να καταργηθεί ο τίτλος "χήρα" και να μείνει ο τίτλος "σύντροφος" γιατί είναι πιο σωστός.

Τώρα θα μου επιτρέψετε να ταράξω λίγο τα νερά, γιατί σαν σύντροφος του Γιάννη Κουτσοχέρα επί 50 χρόνια, αν μη τι άλλο έχω και το αρχείο του και το αρχείο αυτό θα είναι κοινό κτήμα των Ελλήνων και όχι δικό μου μόνο και έχω και ορισμένα από τα οράματά του.

Νομίζω ότι η κοινωνία μας εάν φτάσει στην καινούργια χιλιετία με δύο ανθρώπους να πεινάνε και έναν να είναι χορτάτος -γιατί αυτή είναι η αναλογία, τα 2/3 της ανθρωπότητας πεινούν και πεθαίνουν της πείνας και ο ένας χορταίνει- και άμα μιλάμε για κοινωνίες και για πολιτισμούς εννοούμε το 1/3 της ανθρωπότητας, νομίζω ότι είναι πλήρης αποτυχία.

Κάπου πρέπει -εδώ ταράξω τα νερά- και εσείς και όλοι όσοι ασχολούνται είτε ως μη κυβερνητικοί οργανισμοί, είτε ως πολιτικοί, είτε ως πολίτες, θα πρέπει να σκεφτούμε σοβαρά πώς θα αντιμετωπιστεί αυτό το πράγμα, διότι ως φαίνεται υπάρχει λύση και μάλιστα ως το τέλος του καλοκαιριού στην Πνύκα θα γίνει μία συγκέντρωση με την ονομασία "Τροφή για όλους" και θα ήθελα να σας παρακαλέσω να έρθετε όλοι. Στο τέλος Αυγούστου θα γίνει.

Εάν λοιπόν πραγματικά θα μπορέσει η ανθρωπότητα, η Γη μας, να θρέψει τα παιδιά της που όπως φαίνεται μπορεί, τότε θα μπορούμε να μιλήσουμε για πολιτισμό και τότε θα μπορούμε να μιλήσουμε για πραγματική συμμετοχή όλων των ανθρώπων στην επιδίωξη μιας καλύτερης ζωής. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κος Γιάννης Μουρμούρης έχει το λόγο.

Γ.ΜΟΥΡΜΟΥΡΗΣ: Θα είμαι πολύ σύντομος. Θα ήθελα τον σχολιασμό από τους τρεις ομιλητές στα δύο-τρία σημεία που θα πω.

Από τον τίτλο φαίνεται ότι μιλάμε για σύγχρονα κέντρα και σαν χώρο στον οποίο εξασκείται η εξουσία την κοινωνία των πολιτών, ή τουλάχιστον έτσι το καταλαβαίνω εγώ.

Όταν λέμε σύγχρονα κέντρα, στο μυαλό οποιουδήποτε έρχεται αμέσως η πιθανότητα να είναι εκσυγχρονισμένα κέντρα, παλαιά, τα οποία έχουν εκσυγχρονιστεί, ή να είναι καινούργια.

Στη θεωρία αποφάσεως εμείς, όταν χρησιμοποιούμε κέντρο, αμέσως αμέσως έρχεται στο μυαλό το δίκτυο και ο χώρος. Δηλαδή δεν μπορούμε να έχουμε κέντρα χωρίς να έχουμε ένα χώρο πάνω στον οποίο θα εξασκηθεί αυτή η εξουσία και ένα δίκτυο μέσα από το οποίο θα περάσει.

Τα καινούργια φαινόμενα στην επιστήμη που έχουν εμφανιστεί τα τελευταία τουλάχιστον 10 χρόνια είναι τρία που εκφράζουν αυτές τις αλλαγές.

Το πρώτο αφορά το δίκτυο. Δηλαδή αν παλιότερα είχαμε δίκτυα κατά κάποιο τρόπο υλικά, τώρα έχουμε δίκτυα άυλα. Ένα απ' αυτά τα δίκτυα, το κλασικό δίκτυο που όλος ο κόσμος σήμερα ξέρει, είναι το INTERNET. Λίγο παλιότερα ήταν για λιγότερους ένα αντίστοιχο INTERNET που λεγόταν κάπως αλλιώς. Αλλά, ας πούμε, τώρα έχουμε μια εξάπλωση. Πάντως το δίκτυο, το καινούργιο φαινόμενο είναι το INTERNET.

Στο χώρο, έχουμε έντονα και εκεί αλλαγές και ιδιαίτερα στον οικονομικό χώρο. Και αν ο κος Ευθυμίου ανέφερε τη διαφορά μεταξύ της πραγματικής οικονομίας και της νομισματικής της έκφρασης, την οποία την τοποθέτησε ένα 50 με 1.000, ας πούμε πως είναι έτσι, είναι εν πάση περιπτώσει μεγάλη η διαφορά, είναι παρ' όλα αυτά ένα καινούργιο φαινόμενο όπου έχουμε καινούργιο χώρο έκφρασης και αυτός πάλι είναι άυλος.

Το τρίτο σημείο το οποίο είναι πολύ μεγάλη αλλαγή, είναι ότι η γνώση και η πληροφορία δεν είναι στα κλασικά πια κέντρα αποφάσεων. Έχει μετακινηθεί και αυτή και έχει πάει σε άλλους χώρους, πιθανά στους φυσικούς της.

Πώς εσείς βλέπετε να μεταλλάσσονται τα κέντρα εξουσίας με αυτές τις τρεις βασικές αλλαγές; Στη γνώση και την πληροφορία και πού βρίσκεται, στα δίκτυα που έχουν γίνει κατ' εξοχήν άυλα και στο χώρο στον οποίο εξασκείται η εξουσία, που και αυτός είναι πια άυλος;

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Η κα. Μαρία Τζάννη έχει το λόγο.

Μ.ΤΖΑΝΝΗ: Δεν θυμάμαι καμία άλλη φορά στη ζωή μου που συμφωνούσα κατά κράτος με τρεις ανθρώπους που εισηγούνται. Πολύ μεγάλο προσόν αυτό της σημερινής εισήγησης.

Από την άλλη μεριά, όταν έχεις έναν Πανούση και από την άλλη μεριά τον Ευθυμίου με τέτοιο λυρισμό και την τεκμηρίωση του κ. Διαμαντούρου, δεν μπορείς να μην προστατεύσεις τον εαυτό σου.

Πάρα πολλοί άνθρωποι μπορεί να κινδυνεύουν να μη συνειδητοποιήσουν το μέγεθος του προβλήματος που παρουσιάστηκε. Έχω λοιπόν τρεις ερωτήσεις-προκλήσεις και ξέρω ότι πάνε σε πολύ κατάλληλα αυτιά.

Η μία ερώτηση για τον πρώτο εισηγητή. Εάν είχατε κάποιον που πρόβαλλε μία αντίρρηση και σας έλεγε τίποτα από τις παραδοσιακές μορφές εξουσίας μεταλλαγμένες, εκσυγχρονισμένες ή σύγχρονες δεν ισχύει στην πραγματικότητα, αλλά έχει μετατοπιστεί το κέντρο εξουσίας σε περιοχές που είναι όπως το πλουτώνιο, άοσμες, άχρωμες και ενδεχομένως να είναι μέσα ακριβώς στη φαντασιακή συνθήκη του Virtus Reality;

Και μία ερώτηση-αντίρρηση στον κ. Ευθυμίου. Τι γίνεται με όλη αυτή την αποσάθρωση, όχι πια μόνο κοινωνικών ιστών, συστημάτων, αξιών, που δεν έχω πρόβλημα να το πω άλλη φορά, αλλά πιστεύω ότι και στην ανάλυση της παραδοσιακής αριστεράς υπήρχε το σπέρμα της κατάρρευσης των αξιών και δεν ήξερε ότι κόβει κλαδιά πάνω στα οποία καθόταν. Τι γίνεται λοιπόν πέρα απ' αυτή την κατάρρευση; Ποιο είναι, κ. Ευθυμίου, εκείνο που μπορώ να πω σήμερα ότι μπορεί να λειτουργήσει;

Και μία ερώτηση για τον φίλτατο Πανούση. Για ποια κοινωνία πολιτών θα μπορούμε να μιλάμε, όταν πολύ πολύ κοντά μας θα πρέπει να λειτουργούμε, να αντιλαμβανόμαστε και να αναπνέουμε έτσι πνέοντας τα λοίσθια οι παλιές γενιές, γιατί οι νέες δεν θα έχουν πρόβλημα, στο πέρα από την ανθρωπότητα.

Δεν είναι κουβέντα πλαστή, είναι βιβλιογραφία, είναι αναλύσεις, ήδη είναι ζητήματα που επισημαίνονται ραγδαία και δραματικά καθημερινώς. Για ποια κοινωνία πολιτών; Των κλωνισμένων ή μη; Και το ερώτημά μου. Γι' αυτή την περίπτωση τι μπορούμε να αντιπροτείνουμε; Ποια θα είναι η άμυνά μας;

Πιστεύω ότι δεν αρκεί η ουτοπία. Τρία λοιπόν ερωτήματα-προκλήσεις που πιστεύω ότι θα μας απασχολήσουν και στο μέλλον στο ΙΣΤΑΜΕ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κος Λακερδάς Αλέξανδρος, δημοσιογράφος, έχει το λόγο.

Α.ΛΑΚΕΡΔΑΣ: Απευθύνομαι προς τον σεβαστό καθηγητή τον κ. Διαμαντούρο.

Κύριε καθηγητά, ομιλήσατε προ ολίγου εις την τόσο προσεκτική ομιλία σας και ευφύεστατη, περί της ελεγχιμότητας των διαφόρων δραστηριοτήτων ή δημοκρατικών θεσμών.

Επιτρέψτε μου να υποβάλω την εξής ερώτηση. Μήπως είναι δυνατόν αυτή η ελεγχιμότης να χρησιμεύσει ως θωράκιση των διαφόρων δραστηριοτήτων των φορέων, των διαφόρων φορέων της κοινωνίας μας και μήπως τυχόν μπορεί αυτή η θωράκιση να γίνει ένας φορέας κανονικός των δραστηριοτήτων και της ελεγχιμότητας των δραστηριοτήτων των τομέων;

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κος Απόστολος Γέροντας έχει το λόγο.

Α.ΓΕΡΟΝΤΑΣ: Κατ' αρχήν στον συνάδελφο τον κ. Διαμαντούρο. Μίλησε για δικαστικοποίηση της πολιτικής. Μήπως όμως, κ. συνάδελφε, αυτή τη δικαστικοποίηση οι ίδιοι οι πολιτικοί την επιδιώκουν και την επιθυμούν προκειμένου να στηρίξουν αντιλαϊκά μέτρα;

Προς τον φίλο μου τον Πέτρο Ευθυμίου. Μιλήσατε για μια μονοπωλιακή δομή των εκδοτών. Ξεχάσατε όμως την εσωτερική δημοκρατία.

Προς τον κ. Πανούση. Στην εισήγησή του μίλησε για μια ουδετεροποίηση των μηχανισμών ελέγχου. Μήπως αυτό είναι ουτοπία και μήπως σε τελική ανάλυση αυτό μπορεί να δημιουργήσει ρωγμές στην ίδια την κοινωνία των πολιτών που σήμερα νομίζω ότι βιάζεται από τα σύγχρονα κέντρα εξουσίας, ενώ παλαιότερα ενδεχομένως υπήρχαν αντιστάσεις στην κοινωνία ούτως ώστε να περιορίζουν τη δραστηριότητα και ενδεχομένως τους επικίνδυνους ελιγμούς που σε κάθε περίπτωση επιλογαζόσαν στα κέντρα εξουσίας;

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κος Μιχάλης Μεσσήνης έχει το λόγο.

Μ.ΜΕΣΣΗΝΗΣ: Επειδή επιμένετε, θέλω να πω στον κ. Τούντα ότι είναι ντροπή να βάζουμε στο ίδιο επίπεδο τον Ανδρέα Παπανδρέου με τον καταστροφέα του ελληνικού κράτους Κωνσταντίνο Καραμανλή με τη μαύρη οκταετία του.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κος Παρασκευουλάκος, μηχανικός συστημάτων, έχει το λόγο.

Γ.ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΥΛΑΚΟΣ: Εχω μια τάση να βλέπω τα ζητήματα όταν είναι σύνθετα και μεγάλα υπό μορφή συστήματος στο χρόνο και στο

χώρο. Η γη είναι χώρος περιορισμένος. Οι πόροι της συγκεκριμένοι και περιορισμένοι.

Ανέκαθεν ανά τους αιώνες ανταγωνισμός ανθρώπων για την εξουσία επί των πόρων και των αγαθών εξ αυτών. Στην αρχαιότητα, τα κράτη μικρές πόλεις, μικρές περιοχές. Στην συνέχεια τεχνολογικές εξελίξεις, κοινωνικές ενσωματώσεις, πολιτικές συγκεντρώσεις.

Πρόσφατα είχαμε τον διπολικό κόσμο. Η μισή ανθρωπότητα πάλευε να γκρεμίσει την άλλη μισή και εσωτερικά υπήρχαν οι διαφωνίες για το πώς θα μεταλλάσσονταν τα δύο συστήματα.

Τώρα υπάρχει παγκόσμια μία φιλολογία και μία πραγματική τάση παγκοσμιοποίησης σε όλα. Στα οικονομικά, στα πολιτικά, στα πρότυπα, στα μοντέλα, στα ήθη και στα έθιμα.

Εάν δούμε στην ιστορία ότι κάποιοι μεγάλοι που θέλουν να είναι αυτοκράτορες και παγκοσμιοκράτορες είχαν αντιπάλους να αντισταθούν και αυτό εγένετο, σε ένα ενδεχόμενο και αυτό είναι το ερώτημα, όπου θα υπάρξει η παγκόσμια συγκέντρωση δύναμης και αυτό δεν είναι μακριά από τα πράγματα, ποιος θα μπορέσει να αντισταθεί σε αυτό, αν μου επιτραπεί μια πρόταση, σε κάθε μικρή κοινωνία ο μικρός οργανισμός και σε παγκόσμιο επίπεδο όπου υπάρχουν ακόμα συγκεκριμένες εθνολογικές ταυτίσεις;

Η τάση είναι να υπάρξει μια γενική εθνική αποταύτιση και, αλίμονο, υπάρχει ακόμα ένα έθνος που δεν μαρτυρεί την εθνότητά του.

Το ερώτημά μου λοιπόν είναι, εάν συμβεί και ολοκληρωθεί η παγκόσμια συγκέντρωση εξουσίας, το παγκόσμιο σύγχρονο κέντρο, τότε ποια κοινωνία πολιτών θα μπορέσει να αντισταθεί και με ποιον τρόπο;

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Η κα. Πανταζή Τιτίνα, πρώην Ευρωβουλευτής και μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ, έχει το λόγο.

Τ.ΠΑΝΤΑΖΗ: Πρώτα απ' όλα ευχαριστούμε πάρα πολύ τους εισηγητές γιατί πραγματικά θίγεται ένα πάρα πολύ σημαντικό θέμα που απασχολεί όλες τις κοινωνίες της Ευρώπης, αλλά πιστεύω και όλες τις κοινωνίες του κόσμου.

Αν κατάλαβα καλά απ' αυτά που είπατε και οι τρεις σας, τα θέματα είναι τρία: Το ένα είναι ότι δημιουργούνται μέσα τα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης παγκόσμια κέντρα εξουσίας αφανή. Αφανή κέντρα εξουσίας τα οποία είναι δύσκολο κανείς να τα ελέγξει. Και υπάρχουν, έχουν κατονομαστεί κατά καιρούς αυτά τα κέντρα, όπως είναι η λέσχη Μπίλντεμπεργκ, η Τριμερής Επιτροπή κ.λπ.

Επομένως δεύτερο θέμα που μπαίνει είναι σ' αυτό που αναφέρθηκε ο κος Διαμαντούρος, ότι πρέπει να βρεθεί ένας μηχανισμός ελέγχου αυτών των κέντρων εξουσίας.

Αυτό το λέμε, αλλά δεν λέμε πώς και με ποιους θα γίνει αυτός ο μηχανισμός ελέγχου. Εδώ βλέπουμε για παράδειγμα την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μηχανισμός ελέγχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή θα έπρεπε να ήταν, που είναι το μόνο θεσμικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι δημοκρατικό, διότι εκλέγει τους εκπροσώπους των λαών της Ευρώπης.

Παρά ταύτα, είναι πάρα πολύ περιορισμένος ο μηχανισμός ελέγχου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Τώρα γίνεται μια προσπάθεια με τη νέα Διακυβερνητική να διευρυνθεί αυτός ο ρόλος. Δεν το βλέπω να γίνεται. Αντίθετα, με τη θεωρία της ελαστικότητας μπορεί και να περιοριστεί.

Και πάμε στο τρίτο θέμα που έθιξε ο κος Πανούσης, ανήκω και εγώ στους ουτοπιστές και στους ρομαντικούς ουτοπιστές, δεν βλέπω ότι μπορεί αυτά τα πράγματα, η κοινωνία των πολιτών έτσι όπως την εννοούμε, που μπορεί να αναπτύξει τους μηχανισμούς ελέγχου να γίνει ή να γίνουν μέσα στα πλαίσια του κράτους.

Πρέπει δηλαδή να υπάρχει μία διεθνοποίηση. Εφόσον έχουμε την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας από τη μια μεριά, πρέπει να υπάρχει και μία διεθνοποίηση της κοινωνίας των πολιτών που θα ελέγχει αυτή την παγκόσμια τάξη πραγμάτων.

Διαφορετικά, εάν αυτό δεν επιτευχθεί, θα έχουμε αυτό που έγινε στο Μεξικό το '94. Η εξέγερση των Ζαπατίστας. Που δεν την περίμενε κανένας και μέσα σε τρεις μέρες κατέλαβαν το μισό Μεξικό. Δηλαδή, θα δημιουργήσουμε κοινωνίες πολιτών απελτισμένων και θα πάμε σε εξέγερση πλέον. Και δεν θα έχουμε το περιθώριο να μιλήσουμε.

Γι' αυτό, κ.Πανούση, θα ήθελα λιγάκι μέσα σ' αυτά τα πλαίσια που ανέπτυξα, μου άρεσε αυτό που αναφέρατε και ίσως αν μπορούσατε λιγάκι να μας το κάνετε πιο λιανά, η δημοκρατία της διεθνούς κοινωνίας. Αυτό κάτι μου χτύπησε καλώς στο αυτί μου.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Αποστολόπουλος έχει το λόγο.

Α.ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ: Άκουσα τους ομιλητές, που πραγματικά ήταν θαυμάσιοι όλοι, για κοινωνία των πολιτών.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Γιατί δεν λέτε ότι είστε και εξαιρετικός συγγραφέας, κ. Αποστολόπουλε;

Α.ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ: Και συγγραφέας. Άκουσαμε, κοινωνία των πολιτών. Δεν άκουσα μία παράμετρο, την ταξική διαστρωμάτωση. Πώς είναι δυνατόν να εξισορροπηθούν διαφορετικά ταξικά συμφέροντα; Ενα αυτό.

Δεύτερον, για τον κ.Τούντα. Ενώσεις πολιτών. Πάνω σε ποια βάση; Για λύση ενός προβλήματος; Για παρέμβαση πολιτική; Μα, πώς είναι δυνατό να παρέμβουν πολιτικοί εφόσον έχουν διαφορετικά ταξικά συμφέροντα; Είναι δυνατόν; Σε ποια βάση μιλάμε και για ποια βάση μιλάμε, όχι κοινωνία των πολιτών, πολύ περισσότερο, αλλά ενώσεις πολιτών; Πάνω σε ποια βάση; Αυτά τα λίγα.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Ηλίας Δημητρόπουλος, Εκπαιδευτικός, έχει το λόγο.

Η.ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Θα ήθελα να αναφέρω ορισμένα σημεία της εισήγησης, αν και δεν μπόρεσα να την παρακολουθήσω όλη. Ο προβληματισμός μου είναι ο εξής:

Για ποια κοινωνία των πολιτών μπορούμε να μιλάμε σήμερα, και ακόμα χειρότερα για το μέλλον, όταν βρισκόμαστε σ' ένα περιβάλλον έντονου διεθνοποιημένου ανταγωνισμού, σ' ένα περιβάλλον αποϊδεολογικοποίησης, σ' ένα περιβάλλον όπου ο πολίτης κοιτάει να διασώσει τον εαυτό του;

Πιστεύω ότι είμαστε λιγάκι ουτοπιστές, να βλέπουμε ότι μπορεί μέσα σ' αυτό το περιβάλλον να εξελιχθεί μια ριζοσπαστική κοινωνία, η οποία θα μπορέσει να ανατρέψει τα δεδομένα του σημερινού συστήματος και των σημερινών κέντρων εξουσίας. Ακόμη δε περισσότερο όταν τα σύγχρονα κέντρα εξουσίας πλέκουν χονδρούς ιστούς γύρω από το μυαλό, γύρω από την καρδιά, γύρω από τα συναισθήματα των νέων παιδιών, της νέας γενιάς.

Πώς είναι δυνατόν να διαπεράσουμε αυτούς τους παχείς ιστούς, μέσα από πολιτικές οι οποίες δεν έχουν -στην παιδεία εννοώ- καμία σχέση με την πραγματικότητα που βιώνει σήμερα η κοινωνία μας; Είναι ένα σημαντικό ζήτημα, που πιστεύω ότι θα πρέπει οι εισηγητές -δεν ξέρω αν το έθιξαν στην αρχή- να το θίξουν.

Ποια δηλαδή είναι η πολιτική που θα πρέπει να ακολουθηθεί στο χώρο της παιδείας, ώστε πραγματικά να μπορέσουμε να εξισορροπήσουμε όλες αυτές τις αντιθέσεις που υπάρχουν σήμερα και να δώσουμε ένα όραμα -ίσως είναι μια ουτοπία αυτή, αλλά εν πάση περιπτώσει εμείς ο παλιότεροι την πιστεύουμε αυτή την ουτοπία, να δώσουμε ένα όραμα-, μια διεξοδό, να μπορέσουμε δηλαδή να ενεργοποιήσουμε τη

νέα γενιά σήμερα, η οποία είναι γνωστό σε ποιο σημείο βρίσκεται. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Η κα Ζωή Νασίκα, υποψήφια διδάκτωρ της Πολιτικής Φιλοσοφίας, έχει το λόγο.

Ζ.ΝΑΣΙΚΑ: Θα σταθώ μόνο σε μία ερώτηση. Μιλούμε για διεθνοποίηση, μιλούμε για παγκοσμιοποίηση και απορρίπτουμε οτιδήποτε έχει σχέση με αυτό που λέμε εθνικό ή εθνότητα.

Όμως, θα ήθελα να ρωτήσω το εξής: Πώς μπορούμε να ξεφύγουμε απ' αυτό που λέμε εθνισμό, όταν ο εθνισμός σε κάθε λαό δημιουργεί την παράδοση; Δεν τη δημιουργεί ο διεθνισμός, τη δημιουργεί ο εθνισμός.

Δηλαδή ο εθνισμός λειτουργεί εθνοσυσπειρωτικά και δημιουργεί παράδοση. Η δε παράδοση διαμορφώνει το πλαίσιο των δικαιωμάτων. Από εκεί ξεκινά, τα δικαιώματα αρχίζουν από εκεί. Πώς μιλούμε για διεθνοποίηση και παγκοσμιοποίηση και πώς μπορούμε να συγκεράσουμε αυτά τα δύο, ώστε να είναι μάλλον σε αγαστή συμπόρευση παρά σε αντιθέσεις; Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Μανώλης Λιανάκης, Τοπογράφος Μηχανικός Πολεοδόμος, έχει το λόγο.

Μ.ΛΙΑΝΑΚΗΣ: Θέλω να ρωτήσω το εξής. Επειδή οι αναφορές στα σύγχρονα κέντρα εξουσίας γενικά έτσι όπως έγιναν, δεν μου έδωσαν την αίσθηση της ανάγκης - τουλάχιστον από τους ομιλητές- στην αναφορά των σημερινών σύγχρονων ελληνικών κέντρων εξουσίας, και πόσο αυτά είναι εναρμονισμένα στη συχνότητα του παγκόσμιου συστήματος από τη μία μεριά.

Από την άλλη, θέλω να πω ότι σαν πολίτης της κοινωνίας των πολιτών, έχω την τιμή να ζω στην Πλατεία Αμερικής, που πιστεύω ότι είναι η πιο διεθνής κοινωνία που υπάρχει. Την προηγούμενη εβδομάδα κάναμε κάποιες απόπειρες να φτιάξουμε -λέει- ένα Κίνημα Πολιτών εκεί, και είμαι πάρα αισιόδοξος γιατί θα το φτιάξουμε με τους Φιλιππινέζους, με τους Πακιστανούς, με τους Αλβανούς, γιατί λείπουν οι Έλληνες.

Το ερώτημά μου είναι το εξής: Αισθάνεστε ότι σήμερα ο ελληνισμός που βρίσκεται στον γεωγραφικό χώρο της Ελλάδας είναι σε θέση με ανοικτά όλα τα σύνορα, διακίνησης ιδεών, με τη διεθνοποίηση του καπιταλισμού, να αποδείξει ότι υπάρχει και πώς; Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Σελιανάκης έχει το λόγο.

Π.ΣΕΛΙΑΝΑΚΗΣ: Ίσως ορισμένοι μιλήσουν για ουτοπισμό, σε ονειροπόλους, φαντάσματα του παρελθόντος όπως ο Μπομπ Ντίλαν κ.λπ. Νομίζω ότι αυτό το πράγμα πρέπει να εκφραστεί σε μια δυναμική στο μέλλον που έρχεται και όχι σαν μια έκφραση ενός κομπλεξισμού, απ' ό,τι διαισθάνομαι και απ' ό,τι βιώνω στις μέρες μας.

Παίρνοντας τα πράγματα μόνο μέσα από την πρακτική, έτσι όπως έμαθα να ζω στην κοινωνία, θα ήθελα να επισημάνω ιδιαίτερα κοιτάζοντας τον τίτλο πάνω από τις κεφαλές που βλέπω, "Τα σύγχρονα κέντρα εξουσίας και η κοινωνία των πολιτών". Αυτή η κοινωνία των πολιτών, όμως, να μην ξεχάσουμε να επισημάνουμε -και αν νομίζετε κάποιος από τους ομιλητές να μας πει διεξοδικότερα- έχει ένα κενό. Έχει ένα κενό σ' αυτή την αλυσίδα της κοινωνίας, που αφορά συγκεκριμένα τη γενιά μας, 40, 35, 45, μια δεκαετία τέλος πάντων.

Αυτό το κενό το εκφράζω ότι προέρχεται μέσα από τους ιστούς μιας κοινωνικής δομής που υπάρχει, που είναι η οικογένεια -τα συνηθισμένα- η δουλειά, που κατάφερε να απορροφήσει μια ολόκληρη γενιά, και σήμερα η κοινωνία -που τη βλέπουμε- των πολιτών να έχει ένα κενό, ιδιαίτερα έντονο. Από έρευνες που έχω κάνει έως τώρα, δεν το έχω συναντήσει τόσο έντονα.

Αυτή η εκφρασμένη κοινωνική πραγματικότητα είναι αυτή η ισοπεδωτική κατά τη γνώμη μου αντιμετώπιση που βλέπουμε στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, με άλλα λόγια στον καθρέφτη της ζωής μας. Αυτά τα ισοπεδωτικά πρότυπα, τα οποία εκφράζουν όχι μόνο έτσι απλά μια Κορομηλά ή οτιδήποτε άλλο, εκφράζουν μια ολόκληρη γενιά. Αυτή η γενιά πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος μόνο και μόνο εάν θυμηθούμε τις δικές μας τις μέρες κάποτε, πώς εκφραζόμασταν, αυτό αφορά ότι κατά σύμπτωση έχουμε και πανεπιστημιακούς και δημοσιογράφους, άρα τι το καλύτερο για μια νέα συζήτηση; Προσπαθώ να κεντρίσω αφορμές.

Και σ' αυτούς του χώρους, λοιπόν, ιδιαίτερα στους πανεπιστημιακούς και τους δημοσιογραφικούς, είχαμε ομάδες, οργανώσεις, κοινωνίες. Εμείς οι ίδιοι τότε πιέζαμε τους καθηγητές μας, ενώ σήμερα είμαστε εμείς οι ίδιοι καθηγητές, πολλοί εξ ημών, και δημοσιογράφοι, για να έχουμε ενεργούς πολίτες, σκεπτόμενους ανθρώπους.

Αυτό το πράγμα σήμερα νομίζω ότι είναι πολύ εφικτό να γίνει σε όλο το φάσμα της κοινωνίας μας. Δεν υπάρχουν τέτοιες επαφές στις γειτονιές μας, σε οποιονδήποτε χώρο υπάρχουμε. Και αν μπορούσαμε να αντιστρέψουμε μέσα από μια πίεση πανεπιστημιακή - τονίζω- και δημοσιογραφική, μία βασική έννοια που δεν υπήρχε στις μέρες μας, γι' αυτό τότε το ανθρώπινο δυναμικό δεν είναι το ίδιο με το σήμερα, για

εμένα τα πράγματα είναι πολύ πιο απλά απ' ό,τι νομίζουμε εάν αποτινάξουμε το κόμπλεξ που υπάρχει.

Εάν καταφέρουμε να τονίσουμε ότι στις μέρες μας σε κανέναν δεν πέραγε μια ιδέα ότι θα μπορέσει να μιλήσει, όπως καλή ώρα μιλάμε σήμερα, κάτω από το φάσμα ενός χρηματισμού ή οποιουδήποτε μπορεί να έχει σχέση με χρήμα. Μιλάγαμε, συζητάγαμε, είχαμε επικοινωνία, το βράδυ είμαστε οι περισσότεροι σε κοινούς χώρους, σε μια ταβέρνα, και το πρωί σε μια δουλειά, χωρίς να έχουμε όλο αυτό το πέπλο που σκεπάζει σήμερα αυτή τη γενιά που χάθηκε, συνεπώς τις επόμενες γενιές που έρχονται.

Για εμένα, εκεί είναι το κουμπί, στην κοινωνία που ζούμε, σ' εμάς τους ίδιους τους ανθρώπους. Εμείς οι ίδιοι φτιάξαμε αυτά τα σύγχρονα κέντρα. Η κοινωνία των πολιτών έφτιαξε τα σύγχρονα κέντρα. Από εκεί και πέρα τα υπόλοιπα, διεθνοποίηση κ.λπ., είναι μεγάλες κουβέντες. Δεν μπορώ βέβαια να τις απορρίψω από τη λογική μου, αλλά για εμένα πρώτα απ' όλα αυτό που οφείλουμε να ασχοληθούμε είναι με εμάς τους ίδιους. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο Καθηγητής κ.Γιάννης Πανούσης ας επιλέξει σε ποια ερωτήματα θέλει να δώσει απαντήσεις.

Γ.ΣΟΥΛΛΑΚΗΣ: Να κάνω μία ερώτηση; Και εγώ εκτός από τις υποχρεώσεις του φιλοξενούντος και κατά κάποιον τρόπο του οργανωτή, έχω και δικαίωμα να κάνω μία ερώτηση. Η ερώτηση θα είναι ουδέτερη, υπό την έννοια ότι απευθύνεται και στους τρεις εκ των ομιλητών. Είναι αγαπητοί μου στοιχείο της Κοινωνιολογίας, ότι ανάλογα με την εξέλιξη της κοινωνίας οργανώνονταν κοινωνικοί ή κρατικοί θεσμοί ως θεσμοί αντιπαλότητας ή επικυριαρχίας των μεν επί των δε.

Πάντοτε ιστορικά εάν αναλύσουμε τα δεδομένα, υπήρχε ένας άκρατος φιλελευθερισμός, πάντοτε υπήρχε μια αγορά οποιασδήποτε μορφής, που είχε τις δικές της εξελίξεις. Εκεί παρενέβαιναν είτε οι κρατικοί θεσμοί, είτε οι κοινωνικοί θεσμοί, ανάλογα με το ποιος τους έλεγχε ή όχι, και καθόριζε εξελίξεις. Τώρα γιατί τα πολιτικά κόμματα βρίσκονται σ' αυτή την περίοδο σε ανυποληψία; Διότι απλά παρακολουθούν εξελίξεις. Δεν διαμορφώνουν όρους παρέμβασης. Και όσο οι πολιτικοί φορείς δεν διαμορφώνουν όρους παρέμβασης και είναι απλώς θεατές, τόσο θα απαξιώνονται και θα οδηγούνται σε πιο πέρα μείωση πολιτικής δυνατότητας.

Δεύτερον, υπάρχει ένα στοιχείο ιδεολογικής τρομοκρατίας, το οποίο κυκλοφορεί μεταξύ μας, και είναι η τρομοκρατία της αγοράς. Η οποία

όμως τρομοκρατία εκφράζεται από ορισμένους τομείς και ορισμένους φορείς. Και πρέπει να δείτε, αγαπητοί μου -χωρίς να είμαι Οικονομολόγος, αλλά τη ζωή τη ζούμε και από την παραγωγική διαδικασία- ότι τα όρια του χρηματιστηριακού κεφαλαίου τελειώνουν εκεί που αγγίζουν τα όρια του παραγωγικού κεφαλαίου.

Από την άποψη αυτή, κάπου πρέπει να αναζητηθούν οι τακτικές και οι στρατηγικές συμμαχίες σε διεθνές και σ' εσωτερικό πεδίο, στη βάση των αναγκών της κοινωνίας και της εξέλιξης. Και σ' αυτές τις απαντήσεις πρέπει να δώσουμε αυτή τη στιγμή την κυρίαρχη λογική.

Το ότι αυτή τη στιγμή το πάνω χέρι το έχουν εκείνοι που διαθέτουν αγαστές σχέσεις με το χρηματιστηριακό κεφάλαιο, δηλαδή τη μη παραγωγική διαδικασία, και αν εκείνοι καθορίζουν σ' ένα μεγάλο μέρος τις πολιτικές εξελίξεις, δεν σημαίνει ότι είναι αυτή η μονοσήμαντη πορεία της ανθρωπότητας.

Η ανθρωπότητα κατά καιρούς έχει βρει τρόπους να εκφραστεί. Και από τις μονάδες ξεκινάνε οι σχέσεις και γίνονται στη συνέχεια κτήματα. Από εκεί και μετά είναι σαφές ότι τα πολιτικά κόμματα θα δώσουν τη μάχη. Οι φορείς οι άλλοι θα δημιουργήσουν επικουρικές συνθήκες. Η διαμόρφωση όμως των μάχιμων δυνάμεων γίνεται μέσα από πολιτικούς φορείς. Και εμείς ως ΙΣΤΑΜΕ αυτό επιχειρούμε. Το ίδιο και οι άλλοι φορείς. Να βγούμε έξω από το χαράκωμα, έξω από την παγιωμένη σχέση της κομματικής γραφειοκρατίας, που αγκυλώνει την εξέλιξη της σκέψης και της πρότασης.

Πιστεύω ότι η κοινωνία των πολιτών έχει πολλές δυνάμεις και τα κόμματα έχουν πολλές δυνάμεις να δώσουν απαντήσεις και σ' εθνικό και σε διεθνές πεδίο. Και εκεί πρέπει να δούμε πλέον τη νέα δικαίωση και της νέας Αριστεράς και της νέας κοινωνικής αντίληψης και της νέας πολιτικής. Φτάνει να έχουμε την τάση να υπερβούμε τους εαυτούς μας και να προχωρήσουμε μπροστά και να μην υποταχούμε ποτέ.

(Χειροκροτήματα)

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο Καθηγητής κ.Πανούσης ας επιλέξει τα ερωτήματα στα οποία θα ήθελε να απαντήσει.

Γ.ΠΑΝΟΥΣΗΣ: Σχετικά με την πρώτη ερώτηση που αφορά τα χαρακτηριστικά θρησκείας που έχει σήμερα το σύστημα που έβαλε ο κ.Μουρμούρης, πράγματι σήμερα τα νέα κέντρα εξουσίας έχουν τις ιδιότητες που έχουμε "αποδώσει" στο Θεό. Δηλαδή παγκοσμιότητα, μονιμότητα, αμεσότητα και αϋλία, δεν υπάρχει ύλη.

Αρα για να ανατρέψεις ένα σύστημα θρησκείας, θα το ανατρέψεις μόνο με πόλεμο, δεν υπάρχει άλλος τρόπος. Και ό,τι εννοούμε ως θρησκεία, εννοούμε και ως πόλεμο. Και σίγουρα δεν θα το ανατρέψεις με εξορκισμούς. Δηλαδή αυτή τη στιγμή αυτό που συμβαίνει σε σχέση με το κόμμα στο κράτος, με το κράτος στην Ευρώπη και με την Ευρώπη στην παγκοσμιοποίηση, είναι εξορκισμός. Δεν είναι ανατροπή των όρων.

Σχετικά με την κοινωνία των πολιτών των κλωνοποιημένων που έβαλε η κ.Τζάννη, η μόνη λύση -και εγώ την υπαινίχτηκα ή την είπα έτσι, την είπα και αλλιώς- είναι η εξέγερση, το δικαίωμα στην ανυπακοή είπα κάποια στιγμή. Ή, εν πάση περιπτώσει, εννοώ πιο απλά ότι θα πρέπει να υπάρξει μια πολιτική των πολιτικών και μια πολιτική της κοινωνίας. Δεν υπάρχει ούτε το ένα ούτε το άλλο. Αρα πρέπει να μετατρέψουμε σε πολιτικό μέγεθος ορισμένα κοινωνικά δεδομένα. Θα δούμε παρακάτω ποια είναι αυτά.

Δεν είχα μιλήσει ποτέ εγώ για ιδιαιτεροποίηση μηχανισμών ελέγχου. Είχα πει ότι προσπαθούμε να κάνουμε ανιστόρητους διακανονισμούς, με στόχο την ιδιαιτεροποίηση των συσχετισμών δυνάμεων. Δεν μπαίνω σε επεξήγηση αυτού του πράγματος.

Σχετικά με τη δημοκρατική διεθνή κοινωνία. Κανείς μπορεί να δει τις διαφορές αντιφάσεις τις οποίες είτε σκεπτόμαστε, είτε κρύβουμε, ανάμεσα σε μία ευρωμογενοποίηση από τη μία πλευρά, δεν θέλουμε να πάμε προς τα εκεί. Από την άλλη, πρέπει να ενδυναμώσουμε τις δομές της Ευρώπης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, να φτιάξουμε νέα αντιπροσωπευτικά όργανα, να στηρίξουμε μη κυβερνητικούς θεσμούς.

Αρα η κοινωνία των πολιτών, όπως στην ιστορική της εξέλιξη προσπάθησα με λίγα λόγια να παρουσιάσω, δηλαδή μια κοινωνία που είχε να κάνει με την εθνική οικονομία και με την εθνική ταυτότητα, συγκρούεται άμεσα με τον πολίτη του κόσμου. Δεν είναι τα ίδια πράγματα. Έτσι και η δημοκρατική διεθνής κοινωνία, οι κοινωνίες του κόσμου, θα συγκρουστούν φαντάζομαι στο επίπεδο που -πάλι το υπαινίχτηκα- θα έπρεπε κάποια στιγμή να συγκρουσθεί ο διεθνισμός με τη διεθνοποίηση. Απλώς, τον διεθνισμό τον ξεχάσαμε και μιλάμε μόνο για τη διεθνοποίηση.

Σχετικά με την παιδεία, κοιτάξτε τι συμβαίνει. Η παιδεία προϋποθέτει -γιατί δεν μιλάμε τώρα για τους μηχανισμούς της εκπαίδευσης, ούτε για τη μόρφωση- μια διαγωγή, προϋποθέτει ένα ιδεώδες, αγωγή πολιτών, αγωγή του νέου ανθρώπου. Αυτό το ιδεώδες δεν υπάρχει ή αναζητείται. Ο καθένας το έχει το μυαλό του.

Αλλά πώς θα μπορούσαμε την παιδεία μέσα σ' αυτή την κινούμενη άμμο που όλοι τη συζητάμε εδώ πέρα, να τη σταθεροποιήσουμε; Όταν

από τη μια μεριά λέμε παιδεία με αξίες παραδοσιακές -ας το πω έτσι για να συνεννοούμαστε, παλιομοδίτικες τις λέω εγώ, με θετικό πρόσημο εννοώ- και από την άλλη λέμε modular-άνθρωπος. Δηλαδή όσο πιο ευπροσάρμοστος είσαι, είτε είσαι εργαζόμενος, είτε πολιτικός, είτε είσαι οτιδήποτε άλλο, τόσο πιο σύγχρονος και Ευρωπαίος είσαι. Πώς θα γίνει αυτό το πράγμα;

Θέλουμε έναν ιδεώδη πολίτη από τη μία πλευρά και από την άλλη μεριά έναν εύκαμπτο άνθρωπο. Δεν γίνονται και τα δύο αυτά. Πρέπει να πάρουμε μία απόφαση κάποια στιγμή, για να μην έχουμε και από εδώ και από εκεί να παίζουμε.

Κατ' αρχήν, η κοινωνία των πολιτών προϋποθέτει στήριξη του κράτους. Είναι δεδομένο αυτό. Και δεν θέλω να γίνει σύγχυση των ενεργών πολιτών -που λέμε ο καθένας εγώ είμαι ενεργός πολίτης και εννοεί ό,τι εννοεί- με την κοινωνία των πολιτών. Η κοινωνία των πολιτών έχει συγκεκριμένη έννοια, το είπα, και είναι συντηρητική η έννοια. Δεν ξέρω γιατί την εμφανίζουμε ως προοδευτική. Δεν το έχω καταλάβει εγώ αυτό ακόμα.

Είναι συντηρητική, με την έννοια ότι στάθηκε ανάμεσα στην οικογένεια και στο κράτος. Αλλά όπου υπάρχει βιβλιογραφία πάνω στην κοινωνία των πολιτών, έχει να κάνει με το ανώτατο στάδιο του εγωισμού. Είναι εξυπηρέτηση οικονομικών συμφερόντων, ομάδων πολιτικής πίεσης. Αυτό είναι η κοινωνία των πολιτών.

Τώρα πώς σε μια κοινωνία ευρύτερη, που λειτουργεί με τους κανόνες που είπαμε όλοι, δηλαδή δεν διαμορφώνεται καν η ίδια, αλλά διαμορφώνεται από συνθήκες οικονομικές άλλων χώρων, άλλων κέντρων κ.λπ., πώς μέσα σ' αυτή την κοινωνία ζητάμε να υπάρξει μια συγκεκριμένη υπο-ομάδα, η κοινωνία των πολιτών, η οποία θα διαμορφωθεί, θα θέλει τα συμφέροντά της αλλά ταυτόχρονα θα θέλει να ανατρέψει τους όρους των συμφερόντων της ή τους όρους των συμφερόντων του κράτους, που είναι όροι του συμφέροντος του παγκοσμίου χωριού, αυτό είναι ένα μεγάλο ερωτηματικό, για εμένα προσωπικά είναι ένα αδιέξοδο.

Η κοινωνία των πολιτών επίσης, θέλω να πω, στηρίζεται πάνω στη συναίνεση, είναι δεδομένο. Όταν λέμε κοινωνία των πολιτών, εννοούμε συναίνεση. Εγώ δεν είμαι υπέρ αυτού του μοντέλου της συναίνεσης. Αφήστε που η συναίνεση οδηγεί σε μια ιδεολογική ουδετεροποίηση.

Τελειώνοντας, στην Ελλάδα δεν υπάρχουν ελληνικά κέντρα εξουσίας, αυτό είναι το κακό. Στην Ελλάδα υπάρχει η κοινωνία των πολιτών. Δεν έχει κέντρα εξουσίας η Ελλάδα. Προσπαθούν να μιμηθούν ή σε ατομική

βάση να διαμορφώσουν κάποια πράγματα. Δεν μπορούν να το κάνουν. Πιθανόν να είναι και ένα κομμάτι της ελευθερίας με τη δημοκρατία.

Και σημειώνω ότι η κοινωνία των πολιτών έχει προτιμηθεί από τη δημοκρατία. Δεν μιλάνε για εκδημοκρατισμό πολύ, μιλάνε για κοινωνία των πολιτών. Είναι πολύ ασαφές το περιεχόμενο και απροσδιόριστο. Μην έχουμε ενθουσιαστεί και το έχουμε φάρμακο για κάθε νόσο, την κοινωνία των πολιτών. Εκτός εάν εννοούμε επαναστατικά προτσές, τα οποία δεν τα πολυακούσαμε εδώ μέσα. Αυτό είναι άλλο θέμα.

Η.ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Αν μου επιτρέπετε, ζούμε στη χώρα που δεν υπάρχει κράτος. Λειτουργούν όλα τα "παρά". Παρακράτος, παρακράτος. Αυτό το κενό της έλλειψης του κράτους, μήπως είναι η φιλοδοξία της κοινωνίας των πολιτών να καλύψει αυτό το κενό του κράτους;

Γ.ΠΑΝΟΥΣΗΣ: Πιθανόν ναι, πιθανόν όχι. Πάντως, δεν αποδεικνύεται ιστορικά ότι βρήκε η κοινωνία των πολιτών τρόπους αυτορύθμισης, γιατί υπήρχαν ταξικά συμφέροντα συγκρουόμενα. Και μέσα στην κοινωνία των πολιτών υπάρχουν ταξικά συμφέροντα συγκρουόμενα. Πώς ξαφνικά έγινε αταξική η κοινωνία των πολιτών;

Εγώ τελείωσα την εισήγησή μου λέγοντας για το κίνημα των πολιτών. Είναι άλλο πράγμα οι όροι κινήματος και είναι άλλο πράγμα οι όροι εξυπηρέτησης οικονομικών συμφερόντων συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Είναι δύο τελείως διαφορετικά πράγματα. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Σειρά του κ.Ευθυμίου να δώσει συνέχεια στον προβληματισμό του ακροατηρίου.

Π.ΕΥΘΥΜΙΟΥ: Αγαπητοί φίλοι, θα προσπαθήσω να είμαι σύντομος, αφού πω ειλικρινά ότι νιώθω πάρα πολύ κερδισμένος και από τους δύο συναδέλφους, εννοώ συνομιλητές, και απ' όλους όσους μίλησαν, είτε συμφωνούσα, είτε διαφωνούσα.

Επειδή προσωπικά θεωρώ ότι όλα τα ερωτήματα κατατείνουν κατ' ουσίαν στο τι προτείνεται, περί αυτού πρόκειται, θέλω να είμαι απολύτως σαφής ότι με αρκετές τοποθετήσεις διαφωνώ απολύτως, διότι προϋποθέτουν ότι μπορούμε να δώσουμε απάντηση χωρίς να διαγνώσουμε το ερώτημα. Εγώ θεωρώ ότι στην ιστορία όχι απλώς του επαναστατικού αριστερού κινήματος αλλά στην ιστορία των κοινωνιών, απαντήσεις δόθηκαν όταν ξέραμε σε ποια ερωτήματα απαντάμε.

Τα ερωτήματα στο σημερινό κόσμο δεν απαντούνται εθνικά. Οποιος θέλει να δώσει εθνικές απαντήσεις, εθελουφλεί και οπισθοδρομεί την κοινωνία, οπισθοδρομεί τα κινήματά της, οπισθοδρομεί το μέλλον της.

Εάν δεν διαγνώσουμε ποιες είναι οι πραγματικότητες που ορίζουν μέσα στα εθνικά κράτη τις δυναμικές, σημαίνει ότι θέλουμε να απλοποιήσουμε τα προβλήματα, άρα να τα παρακάμψουμε.

Η απάντηση όχι απλώς κάθε κοινωνίας, και κάθε πολίτη, είναι δυστυχώς αντίστροφη. Είναι βασανιστική. Και θα έλεγα ότι πρέπει να οδηγηθούμε στους τόσο αδικημένους κλασικούς, σ' αυτά που δεν σκεφτόμαστε ποτέ. Θυμάμαι από τα "Απαντα του Λένιν", η πιο όμορφη για εμένα και η πιο γόνιμη πλευρά είναι όταν περιέγραφε σε οδηγίες προς το κόμμα πώς έκανε την καθοδήγηση σ' έναν αρχιεργάτη ορυχείων αν θυμάμαι καλά, όπου τον τσάκισε τον άνθρωπο γιατί ο αρχιεργάτης δεν είχε θεωρητικές γνώσεις. Και τον τσάκισε για την υπεραξία.

Και γράφει χαμογελώντας, νιώθεις ότι γράφει χαμογελώντας, ότι στο τέλος των οκτώ ωρών έβγαλε τον σκούφο του ο άλλος και σκούπιζε τον ιδρώτα, και είπε: "Προτιμώ, σύντροφε -λέει- να είμαι ένα μήνα μέσα στα ορυχεία, παρά μία ώρα μαζί σου". Γιατί; Γιατί δεν τον άφησε να επαναπαυθεί στο ότι υπάρχουν απλές απαντήσεις. Αντε, να βαρέσουμε το αφεντικό. Δεν είναι έτσι. Γιατί, εάν δεν ξέρεις πού βαράς το αφεντικό, μπορεί να έχεις νέα αφεντικά στο σβέγκο σου μετά.

Δεν υπάρχουν απλές απαντήσεις, αν δεν θέσεις τα σωστά ερωτήματα. Καίρια ερωτήματα τίθενται λάθος όταν τα απλοποιούμε. Διαλέγω για παράδειγμα τον κ.Καζάνα, λέει γιατί δεν διδάσκουμε τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη κ.λπ. Μα, είναι ίδιο ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης; Είναι σαν να περηφανεύεται ύστερα από δύο χιλιάδες χρόνια ένας Γερμανός, εμείς που βγάλαμε τον Χίτλερ και την Ρόζα Λούξεμπουργκ.

(Διαλογικές συζητήσεις)

Π.ΕΥΘΥΜΙΟΥ: Υπάρχει τεράστιο περιθώριο να διαφωνούμε.

Γ.ΣΟΥΛΑΔΑΚΗΣ: Θα παρακαλέσω πάρα πολύ, ακούστηκαν όλες οι απόψεις, ανεξάρτητα εάν υπήρχε συμφωνία ή διαφωνία. Η δημοκρατική δεοντολογία επιβάλλει να ολοκληρωθούν οι τοποθετήσεις, διότι μπορεί στο σύνολο η τοποθέτηση να δώσει και απαντήσεις ή ουσιαστικές διευκρινίσεις πάνω σ' αυτά τα ζητήματα που τέθηκαν. Θα παρακαλέσω πάρα πολύ να μη διακόπτετε και να αφήσουν να ολοκληρώσουν τις δευτερολογίες όσοι είχαν και τις πρωτολογίες.

Π.ΕΥΘΥΜΙΟΥ: Θα ξανακάνω πιο σαφές αυτό που θέλω να πω. Δεν θέτω θέμα ορισμού της δημοκρατίας, θέτω θέμα ορισμού των εννοιών. Ο αρχαίος κόσμος δεν είναι ενιαίος. Είναι με μεγάλες αντιπαλότητες,

ιδεολογικές, θεωρητικές, πολιτικές. Οτι πέρασαν δύο χιλιάδες χρόνια, δεν συναιρεί.

Πρέπει να καταλάβουμε ότι, όπως όλη η ανθρώπινη ιστορία φτιάχτηκε με αντιπαλότητες, που απλώς με το πέρασμα των χρόνων νομίζω ότι απαλύνονται, έτσι και σήμερα φτιάξαμε αντιπαλότητες, όπως καλή ώρα αυτές εδώ. Πολύτιμες και χρήσιμες.

Δεν θέλω να συμφωνώ με όλους και δεν χρειάζεται να συμφωνούμε. Με τις αντιπαλότητες θα φτάσουμε σε μια πραγματική συγκρότηση των κοινωνικών κινημάτων, που δεν είναι ομοιογενή, ακριβώς γιατί ο κόσμος είναι ανομοιογενής και οι προτάσεις για την υπέρβασή του.

Ερχομαι στο ερώτημα που κατ' ουσίαν έθεσε η κ.Τζάννη. Η μόνη λύση κατά τη γνώμη μου να αποκαταστήσουμε νέα συλλογικά υποκείμενα, είναι να ξαναθυμηθούμε ότι η δύναμη κάθε θεωρίας είναι η κριτική. Η κριτική η ολόπλευρη. Δηλαδή, θα προχωρήσουμε σε συγκροτήσεις κοινωνιών, όχι πατώντας σε μια αυθεντική αλήθεια, αλλά πατώντας στο πιο βαθύ δημοκρατικό σώμα, είναι ότι όλοι μπορούμε να συνυπάρχουμε με τις διαφορετικές εκφάνσεις των προσεγγίσεών μας αλλά προωθώντας από κοινού ορισμένα θεμελιακά αγαθά. Και αυτά τα θεμελιακά αγαθά είναι πάντα τα αγαθά που δεν μένουν σ' ένα αφηρημένο επίπεδο, αλλά συναρτούν το σύνολο των όρων της ζωής μας.

Αρα, ότι θα μιλάμε για μια οικονομία που θα είναι για τον άνθρωπο και όχι για τα μεγέθη των κερδών. Για έναν πολιτισμό που θα είναι για την ελευθερία του ανθρώπου και όχι για την κάθε μορφή υποδούλωσής του, και κυρίως για μια οργάνωση κοινωνίας που θα διασφαλίζει ταυτόχρονα και το ατομικό και το συλλογικό στην αλληλοσύνδεσή τους. Αυτός είναι ο δρόμος και δεν υπάρχει σ' αυτό ακόμα κάποια απάντηση. Ευχαριστώ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ο κ.Διαμαντούρος, κλείνοντας τον κύκλο των συζητήσεων τον παρακαλώ πολύ να πάρει το λόγο.

Ν.ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΣ: Ευχαριστώ, κ.Πρόεδρε. Φοβάμαι ότι εγώ βρίσκομαι μπροστά σε ένα αδιέξοδο, διότι ήταν πάρα πολλά τα ερωτήματα τα οποία τέθηκαν. Βεβαίως εσείς μας έχετε παροτρύνει να επιλέξουμε, παρά ταύτα θεωρώ ότι όντως είναι σχεδόν αδύνατον να μπορέσει κανείς να συγκεράσει και να οδηγήσει τη συζήτηση σε ορισμένες συνολικές απαντήσεις. Έτσι θα είμαι εξαιρετικά επιλεκτικός.

Να κάνω μία παρατήρηση με αφορμή τις πολύ γόνιμες σκέψεις του συνάδελφου κ.Πανούση. Η δική μου τουλάχιστον -και βλέπετε εδώ είναι η έννοια του πλουραλισμού- αντίληψη της έννοιας, κοινωνία πολιτών, η

οποία ανάγεται πέραν από τον Χένγκελ στον Φέργκισον ήδη από το 1637, παραπέμπει σε μία αντίληψη για την εποχή της ιδιαίτερα ριζοσπαστική και όχι συντηρητική.

Ο φιλελευθερισμός του 17ου-18ου αιώνα είναι ό,τι πιο επαναστατικό, αριστερό και προοδευτικό υπάρχει εκείνη την εποχή. Μην το συγχέουμε. Και εδώ έχω απόλυτη συναίσθηση για το ακροατήριο στο οποίο μιλάω. Δεν κάνω ιδεολογική κάλυψη του φιλελευθερισμού ή όχι, μιλάω ως επιστήμονας και τονίζω το γεγονός ότι ο φιλελευθερισμός τον 18ο και τον 17ο αιώνα ήταν επαναστατικό κίνημα, δεν ήταν συντηρητικό κίνημα.

Και άρα κατόπιν τούτου πρέπει να το λάβουμε υπόψη μας, όπως και να λάβουμε υπόψη μας ότι βεβαίως ύστερα από διακόσια χρόνια δεν έχει καμία σχέση ο φιλελευθερισμός του 18ου με την κα Θάτσερ ή τον κ.Ρήγκαν, μην τα συγχέουμε αυτά τα πράγματα σε καμία περίπτωση.

Δεύτερον, εγώ προσπάθησα, γιατί έτσι κατανόησα εκείνο το οποίο μου ζητήθηκε, να περιορίσω τις δικές μου παρατηρήσεις στο εθνικό επίπεδο και να ομιλήσω για την ελληνική περίπτωση μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η κάθε κοινωνία στην παρούσα ιστορική συγκυρία επηρεάζεται πάρα πολύ έντονα από τα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης στα οποία αναφέρθηκαν και οι δύο συνομιλητές μου.

Εκείνο στο οποίο θα ήθελα όμως να αντισταθώ και όχι σ' εκείνα τα οποία είτε είτε ο κ.Ευθυμίου, είτε ο κ.Πανούσης, σε μία γενικότερη αν θέλετε διάχυτη τοποθέτηση που είχε και πολλές ερωτήσεις, θα ήθελα να αντισταθώ και να αντιτάξω έντονα μια διαφορετική άποψη στο εξής: Η έννοια παγκοσμιοποίηση δεν σημαίνει, όπως τουλάχιστον εγώ εξέλαβα πολλές από τις ερωτήσεις, μία τάξη πραγμάτων τέτοια απέναντι στην οποία δεν υπάρχει η δυνατότητα της ανθρώπινης παρέμβασης στο εθνικό επίπεδο ή και στο ατομικό επίπεδο.

Η έννοια παγκοσμιοποίηση δεν σημαίνει, αν θέλετε, έναν απόλυτο ντετερμινισμό στον οποίο τα μεγάλα κέντρα εξουσίας κινούν όλα τα νήματα, απέναντι στα οποία είμαστε όλοι ανήμποροι να κάνουμε οτιδήποτε. Αυτό, αν θέλετε, είναι εκείνο το οποίο θα αντέκειτο ακόμη και στις σκέψεις τις οποίες διετύπωσε πάρα πολύ σωστά και ωραία ο κ.Πανούσης.

Η έννοια της ανθρώπινης εξέγερσης είναι ακριβώς η έννοια της ανθρώπινης δυνατότητας να διατηρήσει το δικαίωμα να ενεργήσει ενάντια στο ρεύμα. Κι αυτή η έννοια "ενάντια στο ρεύμα" παραπέμπει και πάλι στην έννοια του πλουραλισμού, παραπέμπει στην έννοια των δια-

φόρων κοινωνιών πολιτών, παραπέμπει σ' αυτές τις διαφοροποιήσεις που έκανα μεταξύ της έννοιας της δημοκρατίας και της έννοιας του πλουραλισμού.

Θα πω και κάτι άλλο, το οποίο θεωρώ επίσης σημαντικό. Πιστεύω ότι ο προβληματισμός γύρω από τα ζητήματα τα οποία αντιμετωπίζει κάθε κοινωνία και ο προβληματισμός γύρω από τα θέματα τα οποία μας απασχολούν ως ελληνική κοινωνία, δεν μπορεί να είναι γόνιμος εάν δεν κατέλθει από το επίπεδο των μεγάλων γενικεύσεων, από το επίπεδο των υπερβατικών σχημάτων στο συγκεκριμένο επίπεδο, το μέσο επίπεδο, όχι το μικροεπίπεδο του ατομικού προβληματισμού, το μέσο επίπεδο μέσα από το οποίο γεννιούνται συλλογικές λύσεις και συλλογικοί προβληματισμοί.

Για να το πω διαφορετικά, τα μεγάλα οράματα πάρα πολύ συχνά περνάνε μέσα από πολύ πρακτικές, μικρές και πολλές φορές, πεζές λύσεις. Δεν περνάνε μέσα από μεγάλες γενικεύσεις. Αυτές, ακριβώς επειδή είναι τόσο μεγάλες είναι παγκόσμια αποδεκτές, αλλά από εκεί και πέρα μας αφήνουν μεγάλα αναπάντητα ερωτήματα.

Όλοι είμαστε υπέρ μίας καλύτερης κοινωνίας, όλοι είμαστε υπέρ μίας αδελφοσύνης, όλοι είμαστε υπέρ μίας κοινωνίας στην οποία δεν θα έχουμε φτώχεια, δεν θα έχουμε δυστυχία.

Το θέμα είναι αυτά πώς μετουσιώνονται σε συγκεκριμένες δημόσιες πολιτικές, πώς μετουσιώνονται σε συγκεκριμένες πρακτικές πολιτικές οι οποίες μπορούν να επιφέρουν αλλαγές και αλλαγές στο εθνικό επίπεδο, δεν είναι όλα στο παγκόσμιο επίπεδο. Το παγκόσμιο επίπεδο μας δημιουργεί παραμέτρους που περιορίζουν το πεδίο δράσης μας, δεν μας το εξαφανίζουν.

Οποιαδήποτε αποδοχή της έννοιας εξαφάνισης της ανθρωπίνης δυνατότητας για δράση, ουσιαστικά αποτελεί αποδοχή μιας ήττας κι αυτό και ως πολίτης και ως άνθρωπος αρνούμαι να το δεχτώ. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ: Ανήκει λοιπόν στην κοινωνία των αντιεξουσιαστών, πώς θα γινόταν αλλιώς; Διαπιστώνω ότι υπήρξε ικανοποίηση στο ακροατήριο από τις τεκμηριωμένες εισηγήσεις, που έγιναν από τον Καθηγητή κ.Νικηφόρο Διαμαντούρο, τον συνάδελφο κ.Πέτρο Ευθυμίου και τον Καθηγητή κ.Γιάννη Πανούση. Εκ μέρους του ακροατηρίου τους ευχαριστώ.

Ας ελπίσουμε ότι με την ίδια σύνθεση θα αναλύσουμε άλλα φαινόμενα και συμβαίνοντα στη σύγχρονη κοινωνία. Ο κ.Σουλαδάκης θέλει να κλείσει τη συζήτηση.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Οχι να κλείσω τη συζήτηση. Εγώ, εκ μέρους των διοργανωτών αυτής της σημερινής μας συνάντησης, ευχαριστώ για την παρουσία σας, ευχαριστώ και τους τρεις εισηγητές και ευχαριστώ και για τον τρόπο που έγινε η συζήτηση, ανεξάρτητα αν είχε κάποιες εντάσεις, διότι καμιά συζήτηση χωρίς ένταση δεν είναι συζήτηση. Λόγος - αντίλογος.

Από εκεί και μετά το λέω με κάθε ειλικρίνεια ήταν από τις πιο παραγωγικές εκδηλώσεις που έχουμε κάνει. Τώρα, στο μέτρο που σας ενδιαφέρει, στις 19 του μήνα στην ίδια αίθουσα έχουμε μια ημερίδα πιο πεζή σε σχέση με τα σημερινά, διότι αφορά το εξοπλιστικό πρόγραμμα της χώρας και πρέπει να αναλυθεί κι αυτό από πολλές πλευρές.

Επομένως στο μέτρο που έχετε ενδιαφέρον για τέτοια ζητήματα, στις 19 Ιούνη εδώ πάλι παρόντες. Και πάλι γεια σας και ευχαριστώ.

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΜΕ ΤΟΝ ΤΙΤΛΟ "ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ"

ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ "ACCESS SOFT ΕΠΕ", ΣΟΛΩΜΟΥ 46,

106 82 ΑΘΗΝΑ ΤΟΝ ΙΟΥΝΙΟ ΤΟΥ 1997

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΤΙΤΥΠΩΝ: 10.000

